

2004/2005

LATVIJA Pārskats par tautas attīstību

SPPI
Sociālo
un politisko
pētījumu
institūts

Rīcībspēja reģionos

ISBN 9984-684-33-4

Pārskatā sniegtā analīze un ieteikumi politikas jomā ne vienmēr atspoguļo Apvienoto Nāciju Organizācijas Attīstības programmas viedokli.

Izdevuma teksta autortiesības nav aizsargātas. Šo tekstu gan pilnīgi, gan daļēji drīkst izmantot bez iepriekšējas atļaujas no Apvienoto Nāciju Organizācijas Attīstības programmas un tās sadarbības partneriem, tomēr obligāti ir jānorāda izmantotais avots.

Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005: Rīcībspēja reģionos. Galv. red. Aija Zobena. Rīga: ANO Attīstības programma, LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2005. 148 lpp., il. tab., kartes. ISBN 9984-684-33-4.

Priekšvārds

Šis pētījums ir vēl viens apliecinājums tam, ka Latvija var stāvēt pati uz savām kājām – pārskatus par tautas attīstību, kas līdz šim tika veidoti ANO paspārnē, tagad veido Latvijas Universitātes pētnieki. Jāatzīmē, ka arī vairāki iepriekšējie pārskati ANO ietvaros tika apbalvoti par to ieviestajiem zinātniskās pētniecības metožu jauninājumiem.

Latvija var būt tikai tik stipra, cik sekmīgs ir katrs tās cilvēks. Tā attīstās līdz ar savu cilvēku izvirzītajiem mērķiem, padarītajiem darbiem un turpinātajām dzimtām. Katra cilvēka skatījums uz savu apkārtējo pasauli rada tiešu iespaidu uz ģimeni, skolu, darba kolēģiem, un tā – soli pa solim – viss atstāj ietekmi uz valsti. Nelielā valstī ar mazu iedzīvotāju skaitu šādas katra cilvēka iespaidu sfēras valsts mērogā iedarbojas ātri un sekmīgi vai arī sāpīgi. Tāpēc ir tik būtiski ar lielu nopietnību izturēties pret **Pārskata** rezultātiem, kas skaidrā diagnozē fiksē esošo stāvokli Latvijā un aritmiju starp galvaspilsētas un dažādu Latvijas reģionu ikdienas darbības pulsu.

Latvijā vēl ir ļoti daudz jomu, kuru sakārtošanai būtu jākoncentrē lielāka dažādu atbildīgo institūciju un organizāciju uzmanība. Pie šādām jomām, kur problēmas gaida risinājumu, pieder arī izglītība, demogrāfija. To rādītāji un problēmas jāskata dažādos mērogos – gan valstī kopumā, gan valsts reģionos. Izglītības iespējas un tās kvalitāte ir viens no nozīmīgākiem dzīves vidi veidojošiem komponentiem. Ir svarīgi izlīdzināt mācību kvalitāti kā vispārīglītojošajās skolās, tā skolās ar profesionālu ievirzi un augstskolās, lai Rīga nebūtu vienīgā elitārā izglītības iegūšanas vieta. Dzīves vide un iespējas ir divi faktori, kas veido cilvēku rīcībspēju, bet visā Latvijas teritorijā tie nav vienādi. Esmu gandarīta, ka pētījums lielā mērā sasaucas ar Stratēģiskās analīzes komisijas tematiku.

Šie jautājumi nav tikai par iekšvalstiskās mājas turēšanu kārtībā. No to risinājuma ir atkarīgs arī Latvijas valstiskā kodola stiprums, mūsu spējas Eiropas un plašākas pasaules ietvarā – vai mūsu diplomātiem būs iespējas lobēt Latvijas uzņēmējdarbības sfēru, ja uzņēmējiem nebūs iespējams apmierināt eksporta pieprasījumu, ja viņiem nebūs, ko algot, nebūs kvalificētu darbinieku, kas var īstenot viņu projektus atbilstoši šodienas prasībām. Tas ir tikai viens piemērs cēlonības ķēdei, kas ietekmē valsts gājumu.

Augsti vērtējams tas, ka **Pārskats** piedāvā rīcības ieteikumus dažāda līmeņa izpildvarām un lēmējvarām, tādēļ aicinu valsts un pašvaldību politiķus, speciālistus, nevalstiskās organizācijas, uzņēmējus rūpīgi iepazīties ar **Pārskata** sniegtajiem rezultātiem un katram izdarīt secinājumus aktīvai rīcībai savā atbildības jomā. Lai **Pārskats** kalpo par informatīvu avotu, kā arī par ierosmi aktīvai rīcībai Latvijas attīstības labā! Katrs ir tiesīgs piedalīties, no katra godprātīgas rīcības ir atkarīga mūsu nākotne.

Vaira Vīķe-Freiberga
Valsts prezidente

Priekšvārds

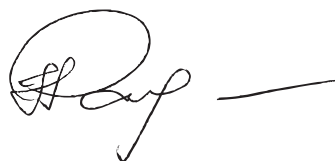
Pārskats par tautas attīstību ANO Attīstības programmas (UNDP) darbā ieņem īpašu vietu. Tas ir kā kompass, kas rāda tendences Latvijas tautas attīstībā un piedāvā jaunus rīcības virzienus. Šo pārskatu sagatavošana vienmēr ir bijusi Latvijas pētnieku un politikas veidotāju rokās, savukārt UNDP Latvijā ir piedāvājusi diskusijas platformu un globālās attīstības atziņas.

Izdevums **Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005: Rīcībspēja reģionos** ir pēdējais pārskats, kura tapšanā iesaistījusies UNDP, un vienlaikus pirmais pārskats, kuru sagatavojis Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts (SPPI). Nākotnē tautas attīstības kompass būs Latvijas Universitātes un reģionālo augstskolu sadarbības tīkla rokās. Līdz ar UNDP biroja Latvijā darba noslēgumu 2005. gada nogalē turpmāk pārskatu par tautas attīstību sagatavošanu un popularizēšanu vadīs SPPI ar saviem sadarbības partneriem.

Pārskatā par rīcībspēju reģionos analizētas iedzīvotāju iespējas un resursi dažādās Latvijas vietās. Tas aplūko vietas identitātes jautājumus, demogrāfisko situāciju, veselību un migrāciju, kā arī vērtē reģionu rīcībspējas izpausmes uzņēmējdarbībā, kultūrā, politiskajā un sabiedriskajā dzīvē. Līdztekus tam pārskatā novērtēti reģionos pieejamie attīstības resursi.

Šī **Pārskata** autori ir izvēlējušies aktuālu un sāpīgu tēmu – rīcībspēja reģionos. Laikā, kad Latvijas valdība gatavo jaunu Nacionālo attīstības plānu, ir īstais brīdis analizēt attīstības priekšnosacījumus reģionos. Rīgas un reģionu, lauku un pilsētu iedzīvotāju ekonomiskā un sociālā polarizācija pieņemas spēkā gadu no gada. Tajā pašā laikā reģionālās politikas īstenošana vairāk atgādina stihisku mēģinājumu risināt visas problēmas vienlaikus un apmierināt visas pretrunīgās intereses. Tā rezultātā Latvija vēl arvien ir valsts ar vairāk nekā 530 pašvaldībām, kuru komplekso reģionālo sadarbību koordinē uz brīvprātības principiem balstīti plānošanas reģioni.

Pārskata autoru apjomīgā analīze par rīcībspēju reģionos ļauj secināt, ka ir pienācis pēdējais brīdis mērķtiecīgas un stratēģiskas tautas attīstības plānošanai reģionu līmenī. Mazajai Latvijai ir vajadzīgi spēcīgi reģioni, kas var izvirzīt reģionālās prioritātes, līdzsvarot iekšējo sadrumstalotību, vienlaikus leģitīmi un noteikti pārstāvēt reģionu intereses Latvijas un Eiropas Savienības līmenī.

Inita Pauloviča

ANO Attīstības programmas Latvijā vadītāja

Priekšvārds

Godātie lasītāji!

Man ir patīess prieks, ka Jūsu rīcībā nonāk izdevums **“Pārskats par tautas attīstību 2004/2005: Rīcībā reģionos”**.

2004. gads ir bijis ļoti nozīmīgs visai Latvijai. Viena no lielākajām pārmaiņām, kas skārusi mūs visus, ir Latvijas iestāšanās Eiropas Savienības saimē. Līdz ar to kopš 2004. gada 1. maija arī reģionālās attīstības un pašvaldību lietās Latvijai ir pavērušās krietni plašākas iespējas gan struktūrfondu apguvē, gan citu finanšu instrumentu izmantošanā, ar kuru palīdzību būs iespējams panākt daudz straujāku un mērķtiecīgāku reģionālo attīstību.

Viena no Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas prioritātēm 2004. un 2005. gadā ir bijis darbs pie Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2007.–2013. gadam. Būtiski, ka nākotnes valsts attīstības vīzijas izstrādē tiek iesaistīta ļoti plaša sabiedrības daļa – uzņēmēji, zinātnieki, nevalstiskās organizācijas un citi interesenti. Plāna uzdevums ir parādīt cilvēku dzīves kvalitātes izaugsmes iespējas mūsu valstī. Bet, kā atzīmējuši **Pārskata** autori, galvenais dzīves kvalitātes

mērs ir indivīda sociālās rīcības spējas paplašināšanās. Tāpēc šī gada **Pārskats**, kas veltīts tieši cilvēka rīcības spējai reģionos, ir nozīmīgs pētījums, gan domājot par nākotni – Nacionālā attīstības plāna metiem un īstenošanu, gan arī atskatoties uz pagātņi – **Pārskats** savveida momentuzņēmumā atspoguļo Latvijas tautas attīstības tendences 2004./2005. gadā.

Vēlos izteikt pateicību šī izdevuma autoriem – Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūtam un Apvienoto Nāciju Organizācijas Attīstības programmai Latvijā par iniciatīvu un ieguldīto darbu **Pārskata** tapšanā.

Vēlot Jums rast noderīgu informāciju un kopskatu par tautas attīstību Latvijā,

Ar patiesu cieņu

Māris Kučinskis,
*reģionālās attīstības
un pašvaldību lietu ministrs*

Izdevuma "Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005" autorkolektīvs

Galvenā redaktore Aija Zobena
Projekta direktors Tālis Tisenkopfs
Konsultante statistikas jautājumos Anita Švarckopfa
Projekta koordinatore Karīna Vasiļevska
Pētnieciskā asistente Anita Kalniņa

1. nodaļas autori

Baiba Bela-Krūmiņa (nodaļas vadītāja)
Juris Krūmiņš, Janīna Kursīte-Pakule, Aija Priedīte-Kleinhofa,
Aivita Putniņa, Pēteris Šķiņķis

2. nodaļas autori

Inta Brikše (nodaļas vadītāja)
Daina Pakalna, Līga Paula, Ilze Trapenciere, Inga Vilka

3. nodaļas autori

Margarita Dunska (nodaļas vadītāja)
Jānis Ikstens, Līga Rasnača, Laura Sūna

Reģionu vizītkartes

Aivita Putniņa (darba grupas vadītāja) Voldemārs Bariss, Vera Boroņenko, Arturs Medveckis, Agita Šļara

Izdevuma latviešu valodā redaktore Inta Rozenvalde
Korektore Antra Legzdiņa

Pārskata darba grupa

Inita Pauloviča (ANO Attīstības programma), Tālis Tisenkopfs (LU Sociālo un politisko pētījumu institūts),
Inta Brikše (LU Sociālo zinātņu fakultāte), Līva Biseniece (ANO Attīstības programma)

Vāka dizains Inga Poļevska
Maketa dizains Vanda Voiciša
Datorsalikums Vanda Voiciša

Īpaša pateicība Latvijas Valsts prezidentei Vairai Vīķei-Freibergai par ierosmi Pārskata tēmas izvēlē

Pateicamies

Gleznotājai Sabīnei Amoliņai par iespēju vāka noformējumā izmantot darbu "782" un fotogrāfiju autoriem
Jānim Mazitānam, Ingai Reinaldei, Ievai Plauks un Artūram Alksnim

Sadarbības partneraugstskolām – Daugavpils Universitātei, Latvijas Lauksaimniecības universitātei, Liepājas Pedagoģijas
akadēmijai, Vidzemes augstskolai

Žanetai Ozoliņai, Martai Jaksonai, Dacei Dzenovskai, Mārai Simanei, Inārai Stalidzānei, Aijai Lullei, Bjērnam Muēnam (*Bjørn Moen*), Vladimīram Meņšikovam, Viesturam Zanderam, Nilam Muižniekam, Arnim Kaktiņam, Zaigai Krišjānei, Andrim Baulam, Andai Laķei, Ritmai Rungulei, Gunāram Krustam, Ilzei Brantei, Birutai Kampiņai, Jānim Daugavietim, Sandrai Šūmanei, kā arī Jānim Dimitrijevam (Viesītes pilsētas dome), Ventam Armandam Krauklim (Valkas pilsētas dome), Gintam Šķenderam (Cēsu pilsētas dome), Uldim Seskam (Liepājas pilsētas dome), Mārim Kučinskim un Ilzei Kukutei (LR Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija), Zaigai Sneibei un Ilvijai Vulei (LR Kultūras ministrija), Annai Pavlinai (LR Finanšu ministrija), Edvīnam Vanagam (Latvijas Statistikas institūts), Ingai Uvarovai (SEB Latvijas Unibanka), Zigo Rutkovskim (Kurzemes reģiona attīstības aģentūra) – par atsaucsmēm un palīdzību Pārskata sagatavošanas gaitā

Ievai Strodei, Zandai Rutkovskai un Laurai Ostelei – par iedzīvotāju aptaujas organizēšanu un datu apstrādi,
Ronaldam Krūmiņam – par karšu sagatavošanu

Saturs

Pamatfakti par Latviju, 2004/2005	11
-----------------------------------	----

levads	12
--------	----

1 nodaļa Cilvēki un vietas

levads	21
Ģeopolitiskā un vēsturiskā telpa	21
Administratīvi teritoriālais un reģionālais iedalījums	21
Reģioni Latvijā	23
Reģionālā identitāte	24
Cilvēka un vietas attiecības: laikmetīgie faktori	28
Demogrāfiskā situācija	31
Veselības vērtība un cilvēku stratēģijas veselības uzturēšanā	36
Migrācija un cilvēku ikdienas kustība	40
Noslēgums	43

2 nodaļa Latvijas reģioni: nevienmērīgā soli

levads	49
Latvijas reģionālā politika: vēsture un attīstības tendences	49
Pašvaldības: kopienas vara un pārvaldība	52
Administratīvi teritoriālā reforma: iespējas vai zaudējumi?	54
ES struktūrfondu līdzekļi reģionos	55
Izglītība – attīstība un pieejamība	57
Profesionālā izglītība un reģiona nākotne	60
Augstskola kā reģiona intelektuālais potenciāls	64
Izglītība – dzīves stabilitātes un pārmaiņu iespēja	66
Informācijas tehnoloģijas: jaunie attālumi un iespējas	67
Kopienas informācijas vide, atbalsta un attīstības resursi	71
Partnerības princips kopienas attīstībai	74
Noslēgums	76

3 nodaļa Rīcībspēja – savā un sabiedrības labā

levads	81
Saimnieciskās darbības atšķirības reģionos	81
Uzņēmējdarbības attīstība	83
Nodarbinātība: cilvēku rīcībspējas realizācija darba tirgus attiecībās	87
Pašvaldību politiskā rīcībspēja	91
Politiskās partijas un pašvaldības	93
Nevalstiskās organizācijas	95
Kultūras rīcībspēja	97
Noslēgums	103

Noslēgums	108
Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005. Metodoloģija.	124
Pielikums: Īss galveno tautas attīstības rādītāju apskats	126
Avoti, literatūra	
Logi	
0.1. Individīda rīcībspēju noteicošie faktori	13
0.2. Pārskatā lietoto jēdzienu skaidrojums	16
1.1. Latvijas administratīvās teritorijas 1939. gadā (novadi un apriņķi)	22
1.2. Dažādi reģionālie dalījumi Latvijā	23
1.3. Plānošanas reģioni un statistiskie reģioni	24
1.4. Vecicībnieki Latvijā	25
1.5. Identitātes atvērtība un vieta jauniem mītiem: Zemgale	26
1.6. Latvijas iedzīvotāji par piederību dažādām dzīves telpām	27
1.7. Cilvēka un vietas attiecības	29
1.8. Reģionālā identitāte mūsdienās: Vārkavas novada piemērs	30
1.9. Apdzīvotības struktūra	32
1.10. Demogrāfiskās slodzes līmenis plānošanas reģionos 2004. gada sākumā	32
1.11. Iedzīvotāju etniskais sastāvs reģionos 2004. gadā, %	33
1.12. Latviešu valodas zināšanas cittauniešu vidū (augstākais un zemākais līmenis teritoriālā griezumā), %	33
1.13. Dabiskās kustības un migrācijas rezultātā notikušās iedzīvotāju skaita pārmaiņas plānošanas reģionos, 1999.–2004. gadā	34
1.14. Pašreizējā dzīvesvietā (pilsētā, pagastā) nodzīvotais laiks, %	34
1.15. Dzimstība un laulātība	35
1.16. Atbilžu sadalījums uz jautājumu "Cik lielā vai mazā mērā Jūs personiski varat ietekmēt savu materiālo labklājību un ģimenes dzīvi?", %	36
1.17. Iedzīvotāju veselības pašvērtējums, %	37
1.18. Latvijas iedzīvotāju veselības uzturēšanas paradumi*, %	38
1.19. Iedzīvotāju veselības stāvokļa "inventarizācija": īss mūžs, kaitīgi ieradumi un slikta profilakse	39
1.20. Veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība, %	40
1.21. Sveika, Īrija!	41
1.22. Ikdienu kustību areāli (2001.–2004. g.)	42
1.23. Ikdienu gaitas	43
1.24. Dzelzceļu tīkls	44
2.1. Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju 1999. un 2002. gadā Latvijas plānošanas reģionos (faktiskajās cenās, LVL)	49
2.2. Plānošanas reģionu svērtais attīstības indekss 2000.–2003. gadā	50
2.3. Nozīmīgākie tiesību akti reģionālās attīstības normatīvās bāzes veidošanā	51
2.4. Reģionālās attīstības atbalsta instrumenti	52
2.5. Nacionālais attīstības plāns: rīcībspējas un resursu koncentrācija	52
2.6. Teritorijas attīstības indeksa un vietējo pašvaldību (pagastu) iedzīvotāju skaita sakarība 2003. gadā	53

2.7. Izstrādātie teritorijas plānojumi vietējā un rajona līmeņa pašvaldībās	53
2.8. Plānotais finansējums ES struktūrfondu līdzfinansētajiem projektiem	55
2.9. ES struktūrfondu līdzfinansēto projektu finansējuma sadalījums pa reģioniem	56
2.10. Izglītības iestāžu un audzēkņu skaits Latvijā 2004. gadā	58
2.11. Laikraksta "Neatkarīgā" un Draudzīgā aicinājuma fonda izstrādātie Latvijas skolu reitingi	59
2.12. Audzēkņu skaits Latvijas profesionālās izglītības iestādēs (PII)	60
2.13. Profesionālās izglītības programmu sadalījums pa reģioniem	61
2.14. Audzēkņu uzņemšana profesionālās izglītības programmās, %	61
2.15. Audzēkņu īpatsvars profesionālās vidējās izglītības programmās, %	62
2.16. Profesionālās izglītības pieejamības uzlabošanai piešķirtie līdzekļi	62
2.17. Audzēkņu daļa, kas 2004. gadā 1. kursā uzņemt ar vērtējumu 1–3 balles, %	63
2.18. Profesionālās izglītības iestāžu absolventu īpatsvars reģistrēto bezdarbnieku vidū	63
2.19. Korekcijas grupās un izlīdzinošās izglītības programmās uzņemto audzēkņu skaits ar nepabeigtu pamatizglītību	64
2.20. Sagatavoto doktoru skaits ir nepietiekams	65
2.21. Pieaugušo izglītība	66
2.22. Iedzīvotāju iesaistīšanās mūžizglītībā	67
2.23. Uzņēmumu datorizācija Latvijā 2003. gada sākumā, %	68
2.24. EQUAL projekts "Apmācība datoru un interneta lietošanā Latvijas bezdarbniekiem"	69
2.25. No Cēsu pilsētas attīstības plāna	70
2.26. Bibliotēkas Latvijā	70
2.27. Valsts vienotās bibliotēku informācijas sistēmas (VVBIS) projekts	71
2.28. Pētījuma rezultāti par bibliotēku lietošanu	71
2.29. Pārmaiņas sabiedrības attieksmē pret bibliotēku un pašas bibliotēkas attieksmē pret savu attīstību	73
2.30. Individīda rīcībspēju veicinošie faktori, %	74
2.31. Latgales lauku partnerības pētījums	75
3.1. Ekonomiski aktīvo uzņēmumu sadalījums pa darbības veidiem (NACE) 2003. gadā	82
3.2. Izkuļas no stagnācijas	83
3.3. Uzņēmējdarbības attīstības problēmas laukos.	84
3.4. Plānošanas reģionu attīstības indeksi un rangi	84
3.5. "Latvijas Finieris"	85
3.6. LEADER programma	86
3.7. Ekonomiski aktīvie uzņēmumi	87
3.8. Iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes līmenis Latvijas plānošanas reģionos 1999.–2004. gadā	87
3.9. Nodarbinātība laukos	88
3.10. Sieviešu ekonomiskā aktivitāte Latvijā vēl arvien ir zemāka nekā vīriešu ekonomiskā aktivitāte	89
3.11. Darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā Latvijas reģionos, %	90
3.12. Iespējas atrast sev piemērotu darbu dzīvesvietā: iedzīvotāju vērtējums, %	90
3.13. Iedzīvotāju daļa reģionos, kuri darba nepieciešamības gadījumā mēģinātu dibināt uzņēmumu vai kļūt par pašnodarbināto, %	91
3.14. Politiskā konkurence pašvaldību vēlēšanās	92
3.15. Patronāža Latvijas pašvaldībās	94

3.16. Latvijas iedzīvotāju attieksme pret patronāžu pašvaldībās	94
3.17. Pašvaldību spēja ietekmēt attīstību vietējā un valsts līmenī Latvijas iedzīvotāju vērtējumā	95
3.18. Nodibināto sabiedrisko organizāciju skaits (stāvoklis 2005. gada 30. augustā)	96
3.19. Reģistrēto NVO skaits uz 1000 iedzīvotājiem	96
3.20. Skolas ēka – partiju ķīlniece	98
3.21. Kultūras/tautas namu izvietojums. māksliniecišķie kolektīvi	99
3.22. Kultūras objektu un pasākumu apmeklējums sadalījumā pa reģioniem.	100
3.23. Radoši aktīvās kultūras aktivitātes sadalījumā pa reģioniem	101
3.24. NEKAC: veiksmes stāsts	102

Plānošanas reģionu vizītkartes

Kurzemes plānošanas reģions	18
Latgales plānošanas reģions	46
Rīgas plānošanas reģions	78
Vidzemes plānošanas reģions	104
Zemgales plānošanas reģions	122

Pamatafakti par Latviju, 2004/2005

Iedzīvotāji

Iedzīvotāju skaits, milj.	2,3
Dabiskais pieaugums, %	-0,5
Apdzīvojuma blīvums, cilvēki uz km ²	35,7

Iedzīvotāju sadalījums starp pilsētām un laukiem, %

Laukos	32,1
Pilsētās	67,9

Iedzīvotāju dzimumsadalījums, %

Vīrieši	46
Sievietes	54

Iedzīvotāju vecumstruktūra, %

0–14 gadi	14,8
Darbspējas vecumā (vīrieši 15–62 g., sievietes 15–60,5 g.)	63,9
Vecāki par darbspējas vecumu	21,3

Nacionālais sastāvs, %

Latvieši	58,8
Krievi	28,7
Baltkrievi	3,8
Ukraiņi	2,6
Poļi	2,5
Lietuvieši	1,4
Citi	2,2

Veselība

Jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums, gados	72,1
Vīrieši	67,1
Sievietes	77,2
Zīdaiņu mirstība uz 1000 dzimušajiem	9,39
Ārstu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem	34,9

Vieta pēc tautas attīstības rādītājiem (2005. gada Pārskats par tautas attīstību pasaulē)

Pieaugušo lasītprasme, %	99,8
--------------------------	------

Nodarbinātība pa tautsaimniecības nozarēm, %

Lauksaimniecība	13
Rūpniecība	27
Pakalpojumi	60

Tautsaimniecība

Iekšzemes kopprodukts, milj. latu	7333
Iekšzemes kopprodukts uz 1 iedzīvotāju	2705
2000. gada vidējās cenās, latos	2705
Reālais iekšzemes kopprodukts uz 1 iedzīvotāju, izteikts Eiropas norēķinu vienībās, pēc pirktspējas paritātes standartiem	9700
Iekšzemes kopprodukta pieaugums, %	8,3
Bezdarba līmenis, %	8,5

Valsts izdevumi, % no iekšzemes kopprodukta

Kopā	20,1
No tiem:	
aizsardzība	1,2
izglītība	5,9
veselība	3,4
sociālā aizsardzība	10,0

Valūtas kurss,

(Latvijas bankas noteiktais, 2005. g. 28. novembrī)	
1 USD	0,597 LVL
1 EUR	0,7028 LVL

Teritorija km ²	64 589
-----------------------------------	--------

Ievads

Izdevuma **Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005: Rīcībspēja reģionos** mērķis ir aplūkot tautas attīstību kā cilvēka darbības iespēju un rīcībspējas paplašināšanu. Līdz šim Latvijas pārskati par tautas attīstību ir analizējuši svarīgas šī procesa sastāvdaļas – cilvēkdrošību, indivīda, valsts un privātā sektora partnerību, sociālo vienotību – un pētījuši tādus sociālos procesus (globalizācija, sabiedrības sociālā integrācija pārejas posmā u.c.), kuri būtiski ietekmē tautas attīstību. Šajā **Pārskatā** izvērtēta tautas attīstības norise reģionos.

Tautas attīstība kā rīcībspējas paplašināšanās

Dzīves kvalitātes pamats ir indivīdu labklājība, drošība un sabiedrības ilgtspēja. Indivīda sociālās rīcībspējas paplašināšanās, attīstoties cilvēka aktivitātes iespējām un arī viņa spējai pilnvērtīgi līdzdarboties sabiedrības dzīvē, ir galvenais dzīves kvalitātes mērs. Darbīspējas (rīcībspējas) attīstība nosaka indivīda izvēles brīvību, viņam sastopoties ar sabiedrības piedāvāto dzīvesdarbības iespēju klāstu. Tehnoloģiskā attīstība, materiālās un garīgās kultūras vērtības ir tikai nosacījumi darbības iespējām, kas īstenojas indivīdu aktivitātē.

Sociālās darbības iespējas un indivīda spējas darboties jau kopš Ādama Smita un Kārļa Marksa laikiem ir atzītas par galvenajiem cilvēka labklājības nosacījumiem. K. Markss to ietvēra formulā: "ikviena indivīda brīva attīstība ir visu indivīdu brīvas attīstības nosacījums". Sociālo pārmaiņu gaitā dzīvesdarbības iespēju daudzveidība paplašinās, un individuālo spēju attīstība nosaka to, kāda brīvības pakāpe ir konkrēta cilvēka aktivitātes izvēles iespējām. **Indivīda sociālā rīcībspēja ir viņa spēja izmantot sabiedrības piedāvātās darbības iespējas. Tautas attīstība ir cilvēku rīcībspējas paplašināšanās sabiedrības ekonomiskajā, politiskajā un kultūras dzīvē.**

Indivīda rīcībspēju nosaka vairāki faktori. Nosacīti tos varētu grupēt **objektīvi dotos (dzīves vides resursi)**, no indivīda un citu sociālo aģentu darbības neatkarīgos faktoros – kā valsts ģeopolitiskais stāvoklis, dabas resursi, kultūrvēsturiskā attīstība, demogrāfiskais potenciāls u.tml., un **subjektīvos faktoros (dzīvesdarbības iespējas)** – valsts, pašvaldību, interešu grupu un citu sociālo aģentu mērķtiecīga darbība, kas rada priekšnosacījumus indivīdu rīcībspējas realizācijai. (sk. 0.1. logu)

Cilvēki vienlaikus ir gan tautas attīstības galvenais resurs, gan arī tās mērķis. Iepriekšējo paaudžu uzkrātais kultūrvēsturiskais mantojums, ekonomiskais un demogrāfiskais potenciāls, valsts ģeopolitiskais stāvoklis, administratīvi teritoriālais dalījums un dabas bagātības ir nozīmīgi tautas attīstības nosacījumi. Mūsu skatījumā svarīga loma šo bagātīgo resursu apzināšanā un izmantošanā ir ne tikai nacionālajai, bet arī reģionālajai un vietējai identitātei. Vai cilvēki apzinās sevi kā savas zemes patiesos saimniekus un savu senču mantiniekus, kas prot ne tikai likt lietā, bet arī vairo priekšteču radītās vērtības? Tradicionālās kultūras vērtības, ja tās netiek iedzīvinātas mūsdienu paaudzes ikdienas darbībā, ja tām netiek dota jauna, aktuāla interpretācija, var cēli apputēt muzejos un pūra lādēs. Savdabība nav atpalcības izpausme, tā ir priekšrocība, kas vairo cilvēka izvēles brīvību un rīcībspējas izpausmju daudzveidību.

Valsts, pašvaldību un citu sociālo aģentu rīcībā ir plašs instrumentu klāsts cilvēka rīcībspējas atraisīšanai. Nacionālās attīstības plānošana, reģionālā politika, Eiropas Savienības struktūrfondu un citu līdzekļu pieejamība rada institucionālos, finanšu, informatīvos nosacījumus cilvēku spēju attīstībai. Ne tikai resursu un informācijas pieejamība, bet arī prasmes un iemaņas tos iegūt un izmantot nosaka cilvēka patieso rīcības brīvību. Tādēļ līdztekus dažādu fondu un informācijas tīklu attīstībai nepieciešams atraisīt cilvēku spējas un iemaņas, viņus izglītojot un iesaistot praktiskā darbībā.

Indivīda sociālā rīcībspēja izpaužas kā darbības izvēles brīvība. Realizējot savu rīcībspēju visās sabiedrības dzīves jomās, cilvēki veido nosacījumus nākamo paaudžu brīvai attīstībai. Aktīvā rīcībā realizējot savas spējas, indivīdi maina sociālo vidi un rada jaunus nosacījumus savai un līdzcilvēku darbībai. Drošība indivīda ekonomiskajās aktivitātēs, plaši sociālie tīkli, spēja un vēlme uzņemties atbildību par apkaimē un sabiedrībā notiekošo, radoša pieeja savai dzīvesdarbībai, veselīga mikroklimata uzturēšana ģimenē utt. – tās ir jaunas iespējas darbībai.

Tautas attīstības izpratne ir paplašinājusies un padziļinājusies kopš 1990. gada, kad ANO Attīstības programma (*UNDP*) pirmo reizi izdeva **Pārskatu par tautas attīstību pasaulē**, kurā nacionālās un globālās attīstības politikas priekšplānā tika izvirzīta cilvēku labklājības attīstība. Tautas attīstība ir holistiska koncepcija, kas ekonomisko, politisko un kultūras attīstību novērtē caur cilvēku dzīves piepildījuma prizmu. Tautas attīstības indekss, ko veido pamatizglītības, paredzamā mūža ilguma un tautsaimniecības attīstības rādītāji, tikai daļēji

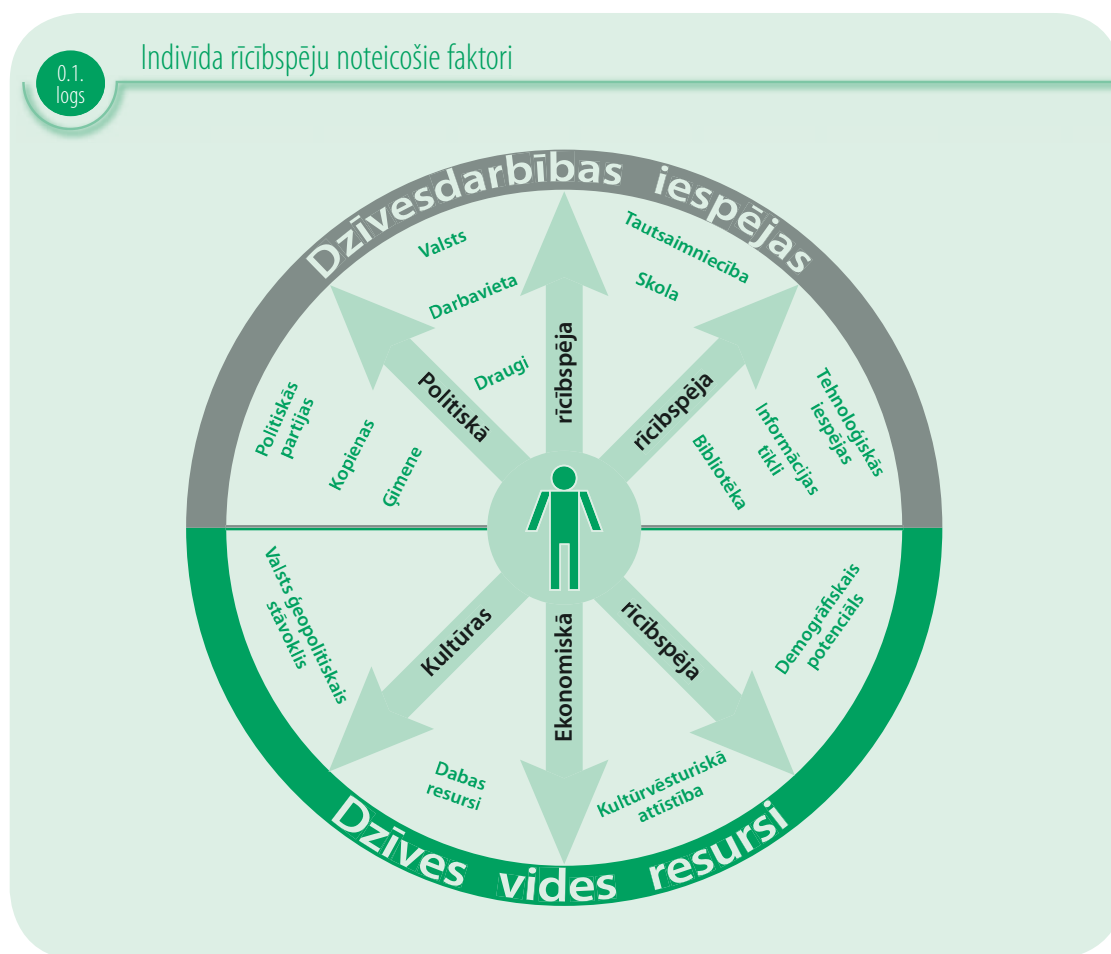
raksturo tautas attīstības procesu, kurā būtiska ir arī pilsonisko un politisko tiesību paplašināšanās. Ekonomiskā labklājība, cilvēkdrošība, izglītības un veselības attīstība ir tikai līdzekļi sociālās labklājības sasniegšanai, tās centrā ir pilnvērtīga cilvēka dzīve un izvēles brīvības paplašināšanās. Tieši tādēļ izdevuma **Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005** galvenā tēma ir **rīcībspēja** – cilvēku, iedzīvotāju, pašvaldību, uzņēmumu, nevalstisko organizāciju un citu attīstībā iesaistīto pušu rīcībspēja Latvijas reģionos un valstī kopumā.

Statistikas rādītāji ne vienmēr atspoguļo reālās atšķirības starp reģioniem. Latvijā reģiona jēdzienu izprot dažādi, un praksē pastāv dažādi reģioni: statistiskie reģioni, plānošanas reģioni, turklāt daudzas valsts pārvaldes institūcijas, kuru darbība notiek visā valsts teritorijā, ir ieviesušas savu reģionālo iedalījumu. Pašlaik ir izveidojusies situācija, ka Latvijā pastāv desmitiem reģiona līmeņa pārvaldes teritoriju (valsts ieņēmumu dienests, slimokases, vides pārvaldes u.tml.), bet to robežas visai bieži nesakrīt.

Tautas attīstība Latvijā

Kopš 1995. gada, kad tika publicēts pirmais Pārskats par tautas attīstību Latvijā, cilvēku labklājība ir ievērojami pieaugusi. Lai gan makroekonomiskie statistikas rādītāji liecina par dinamisku sabiedrības attīstību, Latvijā pastāv izteiktas sociālās un ekonomiskās attīstības atšķirības starp reģioniem, un cilvēku rīcībspēja konkrētās dzīvesvietās ir visai atšķirīga. Vairāk nekā puse Latvijas iekšzemes kopprodukta veidojas Rīgā, nav mazinājusies ienākumu nevienlīdzība starp pilsētu un lauku iedzīvotājiem, ir pieaugusi mājsaimju rīcībā esošo ienākumu diferenciācija reģionu starpā, sevišķi starp Rīgu un pārējiem reģioniem.

Latvijas reģionu savdabība ir ne tikai iepriekšējās sociāli ekonomiskās un kultūras attīstības rezultāts, bet vienlaikus arī nākotnes attīstības potenciāls. Iepriekšējo paaudžu radītais, vēsturiski mantotais var tikt gan dažādi apzināts un izmantots, gan arī aizmirsts un pamests novārtā. Tieši tādēļ šajā izdevumā esam centušies cilvēku rīcībspēju Latvijā izvērtēt teritoriālā skatījumā, un izdevuma **Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005** apakšvirsraksts ir **Rīcībspēja reģionos**. Šis izdevums sasaucas ar Latvijas Nacionālā attīstības plāna (2007–2013) pamatnostādņiem, kas attīstības centrā izvirza tautas dzīves kvalitāti.

Pārskata uzdevumi

Cilvēku **ricībspēju** nosaka **dzīves vides resursi** un **dzīvesdarbības iespējas**. Lai novērtētu ricībspējas paplašināšanos Latvijas reģionos, **Pārskatā**:

- 1) raksturoti nozīmīgākie **dzīves vides resursi** un procesi reģionos – vietas identitāte, demogrāfiskais potenciāls, iedzīvotāju migrācija un ikdienas kustība;
- 2) iztirzāti svarīgākie faktori, kas nosaka cilvēku **dzīvesdarbības iespēju** atšķirības reģionos, reģionālās attīstības politika, izglītības un informācijas tīkli;
- 3) aplūkotas nozīmīgākās cilvēku **ricībspējas** izpausmes reģionu ekonomikā, politikā un kultūras dzīvē.

Šie uzdevumi īstenoti trijās **Pārskata** nodaļās. Pirmajā nodaļā "Cilvēki un resursi" aplūkoti nozīmīgi tautas attīstības resursi – dzīves vide un demogrāfiskais potenciāls, īpaši izceļot vietas identitāti.

2002./2003. gada **Pārskats**, kas bija veltīts cilvēkdrošībai, kā nozīmīgus indivīda drošumspējas faktoros aplūkoja piesaisti, piederības apziņu un sabiedriskos tīklus. Reģionālā identitāte, kas izsaka cilvēka un vietas savstarpējās attiecības, ir viens no būtiskiem piederības aspektiem.

Šajā **Pārskatā** pirmo reizi aplūkota reģionālās un arī vietējās identitātes (cita starpā 1. nodaļā nedaudz ieskicēta arī eiropeiskās identitātes problemātika – tas, kā iedzīvotāji iejutušies Eiropas Savienībā) loma tautas attīstībā Latvijā. Latvijas ģeopolitiskā un vēsturiskā telpa ir veidojusies laika ritējumā, tā atspoguļo latviešu un kaimiņtautu interešu un ietekmju mijiedarbību. Kultūru mijiedarbības telpa, administratīvais un reģionālais iedalījums laika gaitā ir atstājis pēdas Latvijas iedzīvotāju reģionālajā identitātē. Reģionālās identitātes, demogrāfiskās situācijas un iedzīvotāju kustības analīze parāda reģionu kā mainīgu, ekonomiski un sociāli konkrētu lielumu, kur funkcionālām saitēm cilvēku ikdienā bieži vien ir lielāka nozīme nekā administratīvam dalījumam.

Pārskatā uzsvērta kultūrvēsturiskā mantojuma loma, bagātākas un atvērtākas pašidentitātes veidošanā individuālā un vietējās kopienas līmenī un arī tā nozīme Latvijas nacionālās identitātes veidošanā. Nacionālās (valstiskās), tāpat kā reģionālās identitātes izkopšana nav pašmērķis, bet tā var kalpot tautas attīstības ideālu sasniegšanai. Reģionālas izcelsmes ražojumu un pakalpojumu piedāvājums var kļūt par nozīmīgu tirgus nišu, kas var palikt neapgūta, ja tiks aizmirstas tradicionālo ēdienu receptes un materiālu apstrādes tehnoloģijas, ja pasaulē neatpazīs savdabīgas valsts un kultūras seju, ko veidojušas Latvijas iedzīvotāju paaudzes. Meklējot iespējas nodrošināt ikdienas dzīves labklājību, realizēt savas profesionālās ambīcijas un radošās spējas, cilvēki

dosies prom, jo bez vietas identitātes nav motivācijas palikt un pilnveidot dzīvesdarbības iespējas tepat un tagad. Bez cilvēkiem nav tautas, bez tautas nav tautas attīstības...

Pārskata otrajā nodaļā "Latvijas reģioni: nevienmērīgā soli" aplūkoti svarīgākie faktori, kas nosaka cilvēku dzīvesdarbības iespēju atšķirības reģionos, – reģionālās attīstības politika, izglītības un informācijas tīkli. Cilvēku ricībspējas realizācijai Latvijas reģionos ir atšķirīgas iespējas. Reģionālās attīstības politika, nacionālās attīstības plānošana un ES struktūrfondu līdzekļu pieejamība ir nozīmīgi dzīves vides veidošanas un izmantošanas instrumenti. Cilvēku darbības iespējas reģionos būtiski ietekmē izglītības attīstība un pieejamība. Pārskatā īpaši uzsvērta profesionālās izglītības loma reģiona nākotnes veidošanā, pievērsta uzmanība augstskolām kā nozīmīgam intelektuālajam potenciālam reģionos, pieaugušo tālākizglītībai.

Informācijas tehnoloģijas paver jaunas iespējas cilvēku darbībai. To izmantošanu ietekmē gan informācijas resursu pieejamība, gan informācijpratības līmenis sabiedrībā. Kopienas informācijas vides tiklošanos iespaido gan vietējo mediju, gan izglītības un kultūras iestāžu attīstība. Nozīmīgs attīstības resurss ir partnerības, jo, praktiski darbojoties savas dzīves apstākļu pilnveidošanā, cilvēki pilnveido sadarbības prasmes un labāk apzinās individuālo un kopienas attīstības interešu saistību.

Trešajā nodaļā "Ricībspēja – savā un sabiedrības labā" **Pārskats**, pētot ekonomisko, sabiedriski politisko un kultūras ricībspēju reģionos, meklē atbildes uz jautājumu "Kāpēc vienas teritorijas attīstās, bet citas slīgst depresijā?". Kādā veidā, apzinot un izmantojot vietējos resursus, cilvēki iespējas pārvērš ricībspējā – ekonomiskās, sabiedriski politiskās un kultūras aktivitātēs?

Izdevuma **Pārskats par tautas attīstību 2004/2005: Ricībspēja reģionos** autori, pētot dzīves vides atšķirības un iespējas reģionos no cilvēku ricībspējas paplašināšanas viedokļa, domāja par to, kā veicināt tautas attīstību reģionos, kā pievērst valsts pārvaldes institūciju, pašvaldību, dažādu attīstības aģentūru, novadu attīstības līderu un patriotu uzmanību pagaidām maz izmantotam attīstības resursam – reģionu savdabībai.

Līdz šim, runājot par reģionu atšķirībām, novadu savdabība visbiežāk pozicionēta kā perifērijas atpalcība salīdzinājumā ar centru, kā resursu sadales nevienlīdzība, un reģionu attīstība saistīta ar atšķirību pārvarēšanu. **Pārskata** autori aicina izmantot vietējo apstākļu savdabību (specifiskus sadarbības modeļus, vietējās tradīcijas utt.) kā pozitīvu attīstības potenciālu, pieredzes un ideju krātuvi cilvēku ricībspējas atraisīšanai. Jaunu iespēju meklējumos cilvēki bieži dodas prom no dzimtās vietas uz lielpilsētām un pat tālām zemēm, nepamanot, ka atstāj neievērotus un neizmantotus bagātīgus attīstības

resursus un iespējas realizēt inovatīvas idejas, ko neviens cits no malas nespēj saskatīt un novērtēt. Iedzīvotāju aizplūšana būtiski mazina tautas attīstības iespējas. Veidojas apburtais loks – aktīvie cilvēki dodas prom no reģioniem, jo nav iespēju attīstībai, savukārt attīstība nenotiek, jo nav neviena, kas aktīvi darbotos. Migrācijas procesi – gan valsts iekšienē starp reģioniem, gan no perifērijas uz centru, ārpus valsts utt. –, kas būtiski ietekmē tautas attīstības iespējas Latvijā, šobrīd vēl nav pietiekami izpētīti.

Latvija un 2005. gada Pārskats par tautas attīstību pasaulē

Kopš iepriekšējā **Pārskata** publicēšanas 2003. gadā ir pagājis pavisam neilgs laiks, tomēr šajā intervālā Latvijas sabiedrību ir skārušas būtiskas pārmaiņas. Kopš 2004. gada 1. maija Latvija ir Eiropas Savienības dalībvalsts. Latvijas integrācija Eiropas Savienībā noteica ļoti straujus attīstības tempus un dinamisku makroekonomisko rādītāju maiņu.

Pēc ANO Attīstības programmas ierosinājuma neatkarīgu ekspertu sagatavotais **2005. gada Pārskats par tautas attīstību pasaulē**, kas veltīts starptautiskās sadarbības problēmām palīdzības, tirdzniecības un drošības jomā nevienlīdzīgajā pasaulē (*International Cooperation at a Crossroads: Aid, Trade and Security in Unequal World*), kā galveno tautas attīstības problēmu reģionu min nabadzīgākās Āfrikas valstis. Pēc tautas attīstības rādītājiem Latvija šobrīd ieņem 48. vietu pasaulē (2003. gadā – 50. vietu). Jau ceturto gadu pēc kārtas Latvija ir to valstu grupā, kuras raksturo augsts tautas attīstības līmenis. Līdz ar iestāšanos ES Latvija ir piepulcējusies attīstītāko pasaules valstu grupai un no palīdzības saņēmējas kļuvusi par donorvalsti. Tajā pašā laikā Latvija ir nabadzīgākā ES valsts, un daudzās tautas attīstības jomās stāvoklis ir pasliktinājies. Uz kopējā dinamiskās attīstības fona krasi iezīmējas tās jomas, kurās stāvoklis nav uzlabojies vai pat ir pasliktinājies. Joprojām saglabājas augsta saslimtība ar tuberkulozi, kas pieskaitāma pie sociālām slimībām, kuru veicina bezdarbs, alkoholisms, narkomānija un, galvenais, nēvērība pret savu veselību. Satraucoša ir HIV un AIDS straujā izplatīšanās. Izglītības, veselības aprūpes un sociālās aizsardzības kopējais finansējums palielinās gadu no gada, tomēr, neraugoties uz pieaugumu, iekšzemes kopprodukta daļa, kas tiek atvēlēta šiem mērķiem, samazinās. Latvijai līdz ar citām jaunajām ES dalībvalstīm jāsāk sniegt efektīvu palīdzību nabadzīgām valstīm, līdz ar materiālo atbalstu nododot arī savu reformu pieredzi. Tajā pašā laikā, iesaistoties pasaules tirgos un uzlabojot ekonomiskās un sociālās attīstības rādītājus, jaunajām ES dalībvalstīm ir jāsaskaras ar savas drošības apdraudējumu, ko rada narkotiku izplatība un cilvēku tirdzniecība.

Pārskati par tautas attīstību Latvijā: desmit gadu pieredze

Pārskati par tautas attīstību pasaulē tiek gatavoti jau otro gadu desmitu. Kopš 1990. gada ANO Attīstības programma (*UNDP*) katru gadu neatkarīgam ekspertu kolektīvam pasūta sagatavot Pārskatu par tautas attīstību, kurā aplūkotas svarīgākās globālās problēmas. Pārskatā publicētā analīze un priekšlikumi ir tapuši ar pasaules mēroga padomdevēju tīkla palīdzību – zinātnieki, valdības un pilsoniskā sabiedrība piedāvā datus, idejas un labākās prakses piemērus.

Pārskati par tautas attīstību Latvijā tiek gatavoti kopš 1995. gada. To izstrādā un izdošanu atbalsta ANO Attīstības programma Latvijā. Desmit gadu laikā ir uzkrāta ievērojama pieredze, tautas attīstības jēdziens ir iegājis ne tikai akadēmiskās, bet arī plašākas sabiedrības apritē. Latvijas augstskolu studiju programmās ir iekļauts mācību kurss «Tautas attīstība», **Pārskatu** publicēšana allaž saista politiķu, mediju, NVO, uzņēmēju un visas sabiedrības uzmanību.

Pirmais **Pārskats** par tautas attīstību Latvijā kalpoja par pamatu Latvijas progresa un sociālās attīstības analīzei turpmākajos gados. **1995. gada Pārskatā** bija atspoguļota pārejas posma ietekme uz iedzīvotājiem, tika akcentēta nepieciešamība uzsvērt attīstības cilvēcisko aspektu un izvirzīt individuus attīstības stratēģijas centrā. **Pārskatā** bija aplūkoti divi plaši tautas attīstības problēmloki – sociālā integrācija un sociālā spriedze.

1996. gada Pārskata galvenie mērķi bija līdzīgi – iztirzāt pārejas periodu cilvēciskā faktora aspektā, rosināt sabiedrības interesi un debates par tautas attīstību un piedāvāt veidus, kā panākt, lai attīstībā centrālā vieta tiktu ierādīta indivīdam. Šajā **Pārskatā** daudz uzmanības atvēlēts konkrētām rekomendācijām ekonomikas politikas uzlabošanai, izglītības reformas virzīšanai un iedzīvotāju līdzdalības veicināšanai sabiedriskajā un politiskajā dzīvē.

1997. gada Pārskatu caurvija ideja, ka ilgtspējīgai tautas attīstībai jāiet kopsolī ar visu sabiedrības locekļu spēju palielināšanu un **sociālās vienotības veicināšanu**. Šajā **Pārskatā** tika noskaidrots, ka sociālās vienotības nostiprināšanos un tautas attīstības sekmīgu norisi visnopietnāk apdraud **nevienlīdzība un atšķirības**, kas saistītas ar sociālekonomiskiem procesiem un nabadzības pieaugumu, reģionālo attīstību, etniskajām attiecībām un nacionālo integrāciju.

1998. gada Pārskata mērķis bija veicināt uz cilvēku vērstu attīstību un individuālo labklājību. Pārskata autori aktualizēja vairākus jēdzienus: ilgtspējīga attīstība, iespēju vienlīdzība, nevienlīdzība, cilvēku attiecību kvalitāte, valsts un individuālā atbildība. Īpaša uzmanība tika veltīta sadarbības mehānismiem, kas piešķirtu tautas attīstībai lielāku dinamismu, analīzes centrā izvirzīta **indivīda, valsts un privātā sektora partnerība**.

Pārskatā lietoto jēdzienu skaidrojums

Cilvēkkapitāls (angļu val. *human capital*) – cilvēka spējas un iemaņas, kas palielina viņa ekonomiskās aktivitātes potenciālu. Cilvēkkapitāls daļēji sakrīt ar rīcībspēju, tomēr šie jēdzieni nav identiski. Piemēram, izglītība var palielināt indivīda spēju konkurēt darba tirgū (cilvēkkapitāla aspektā), bet tajā pašā laikā izglītība palielina cilvēka rīcībspēju, paplašinot indivīda iespējas darboties, izteikt savu viedokli, izvēlēties utt.

Dzīvesdarbība – indivīda iedarbība uz ārējo fizisko un sociālo vidi, kā arī pašam uz sevi; indivīda darbība visās savas dzīves jomās.

Dzīvesdarbības iespējas – nosacījumi indivīda dzīvesdarbībai: izglītošanās iespējas, veselība, darbs, atalgojums, politiskās iespējas utt.

Ilgspējīga attīstība (angļu val. *sustainable development*) – attīstība, kas nodrošina šodienas vajadzību apmierināšanu, neapdraudot nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanu; līdzsvarota vides, ekonomiskās un sociālās sistēmas attīstība (ekonomiskā augšupeja un augsta dzīves kvalitāte tiek nodrošināta, vienlaikus nedegradējot vidi). Jēdziens definēts 1987. gadā ANO Pasaules vides un attīstības komisijas ziņojumā "Mūsu kopējā nākotne".

Informācijpratība (angļu val. *information literacy*) – spēja un prasme atrast, atlasīt, novērtēt, pārvaldīt un izmantot informāciju; prasme efektīvi, maksimāli īsā laikā atrast nepieciešamo informāciju; iemaņas kritiski vērtēt jauniegūto informāciju un tās avotus; savietot atlasīto informāciju ar jau esošajām zināšanām; prasme efektīvi lietot iegūto informāciju arī citu problēmu risināšanā; izprast ar informācijas izmantošanu saistītos ekonomiskos, tiesiskos un sociālos faktoros.

Kopiena (angļu val. *community*) – cilvēku grupa, ko vieno kopīga teritorija, vērtību izpratne, tradīcijas, kopīgi rīcības motīvi.

Kultūridentitāte – piederības izjūta konkrētai kultūras sistēmai.

Partnerība (angļu val. *partnership*) – vairāku sociālo aģentu (indivīdu, uzņēmēju, valsts un pašvaldību iestāžu, nevalstisko organizāciju u.c.) ilglaicīga sadarbība kopēju attīstības mērķu sasniegšanai.

Reģionālā identitāte – piederības izjūta konkrēta reģiona teritorijai. Reģionālo identitāti veido virkne savstarpēji saistītu faktoru: attiecības ar ainavu (dabisko un cilvēku veidoto); attiecības ar vēsturi, tradīcijām, vērtībām, citiem cilvēkiem; attiecības ar reģiona sociālo telpu (institucionālie un infrastruktūras aspekti), kā arī īpaša reģionālā pašapziņa. Reģionālā identitāte Latvijā pastāv un izpaužas vairākos līmeņos, kuri savstarpēji nekonfliktē, bet pārklājas un papildina cits citu.

Rīcībspēja (angļu val. *capability*) – indivīda sociālā rīcībspēja ir indivīda spēja izmantot sabiedrības piedāvātās sociālās darbības iespējas.

1999. gada Pārskata tēma bija **globalizācija un tautas attīstība** Latvijā. **Pārskata** mērķis – pievērst sabiedrības uzmanību globalizācijas izpausmēm Latvijā un to ietekmei uz tautas attīstību. **Pārskats** analizēja, globalizācijas riskus un iespējas tautas attīstībā Latvijā.

Pārskats par tautas attīstību 2000/2001 bija veltīts politikas analīzei, izvirzot divus pamatjautājumus un meklējot uz tiem atbildes: vai politikas veidošana Latvijā pievērš pietiekamu uzmanību tautas attīstībai un kādi politikas uzlabojumi būtu nepieciešami, lai sekmētu tautas attīstību?

Pārskats par tautas attīstību 2002/2003 pētīja tautas attīstību cilvēkdrošības aspektā. Cilvēkdrošība ir svarīgs priekšnoteikums sabiedrības attīstībai valstī, kurā indivīdi, sociālas grupas un valsts institūcijas nesēn piedzīvojuši sāpīgas un radikālas pārmaiņas.

Pārskats par tautas attīstību 2004/2005, analizējot cilvēka darbības iespēju un rīcības paplašināšanos reģionos, turpina pētīt tautas attīstības procesu

Latvijā. Sekojot iepriekšējo **Pārskatu** tradīcijām, arī šajā izdevumā autori apkopojusi plašu informācijas klāstu – akadēmiskas publikācijas, lietišķus pētījumus, statistiku, publikācijas presē utt. Arī šoreiz **Pārskata** vajadzībām ir veikts plašs **Pētījums** par dzīves kvalitāti un cilvēku rīcības spēju reģionos (sk. sadaļu “Pētījums par rīcības spēju reģionos 2005. Metodoloģija”).

Pārskata noformējumā izmantoti studentu fotogrāfiju konkursam «Iekadrē tautas attīstību!» iesniegtie darbi.

Pārskata sagatavošanas gaitā veiktajā aptaujā Latvijas iedzīvotāji tika lūgti 10 ballu sistēmā novērtēt apmierinātību ar savu dzīvi. Apkopojot atbildes uz jautājumu “Cik apmierināts vai neapmierināts Jūs esat ar savu pašreizējo dzīvi kopumā?”, iegūts vidējais vērtējums – “seši”. Izglītības sistēmā lietotajā vērtējuma skalā tas atbilst atzīmei “gandrīz labi”. Aiz “gandrīz” var slēpties gan nepietiekami resursi, nerealizētas iespējas, nerasniegti mērķi un atmestas cerības, gan tieši pretēji – potences, spēks un uzņēmība rīkoties.

Vizītkarte

Kurzemes plānošanas reģions

Kurzemes reģions atrodas Latvijas rietumu daļā. Liepājas, Ventspils un Talsu rajonam ir robeža ar Baltijas jūru, un tā ir Latvijas teritorijā garākā piekrastes zona, kas stiepjas 350 kilometrus. Reģiona kopējā platība ir **13 600,8 km²**, tā aizņem 21,1% valsts teritorijas. Dabas un klimatiskie apstākļi gadsimtu gaitā ir veicinājuši tradicionālo nodarbošanās veidu – piekrastes un tāljūras zvejniecības, tirdzniecības, amatniecības – attīstību, bet izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis sekmēja rūpniecības un transporta attīstību.

Cilvēki reģionā

2004. gada 1. janvārī Kurzemes reģionā bija 313 334 iedzīvotāji (13,5% no visiem Latvijas iedzīvotājiem). Republikas pilsētās Liepājā un Ventspilī ir relatīvi liels iedzīvotāju skaits, pilsētu un lauku iedzīvotāju īpatsvars ir attiecīgi 62,1% un 37,9%. Vidējais iedzīvotāju blīvums reģionā ir 23,0 cilvēki uz km² (2004. g.), bet iedzīvotāju izvietojums ir ļoti nevienmērīgs. Piemēram, Saldus rajona Zvārdes pagastā, kura teritorijā atradās padomju militārais poligons, 2003. gadā iedzīvotāju blīvums bija tikai divi cilvēki uz km². Rajonu salīdzinājumā vismazākais iedzīvotāju blīvums ir Ventspils rajonā (5,7 cilvēki uz km²), vislielākais – Talsu rajonā (17,3). Liepājā iedzīvotāju blīvums ir 1428,2 cilvēki uz km², bet Ventspilī – 794,5 cilvēki uz km².

No 1999. gada sākuma līdz 2004. gada sākumam Kurzemes plānošanas reģiona pilsētās iedzīvotāju skaits samazinājās vidēji par 6,7% (vidēji valstī pilsētnieku skaits samazinājies par 6,2%), savukārt reģiona pagastos iedzīvotāju skaits samazinājies par 3,3% (vidēji valstī pagastos – par 1,8%).

2004. gada sākumā Kurzemes reģionā dzīvoja 73,5% latviešu, 15,9% krievu un 10,6% citu tautību iedzīvotāju.

Darbs un dzīve reģionā

Ekonomisko attīstību reģionā būtiski ietekmē lielās pilsētas Liepāja un Ventspils. Šajās ostas pilsētās ir izveidojusies atšķirīga situācija. Liepājā, kas padomju laikā atradās militarizētajā zonā, pēc neatkarības atgūšanas bija jāpārkārtojas civilai tautsaimniecības attīstībai, savukārt Ventspils ostas infrastruktūra jau padomju gados bija paredzēta starptautisko kravu tranzītam. Liepāja joprojām saglabā tai tradicionālo industrializētas pilsētas profilu.

Reģionā investīcijām labvēlīgu vidi nosaka Ventspils brīvosta un Liepājas speciālā ekonomiskā zona.

2002. gadā IKP uz vienu iedzīvotāju reģionā bija 82,8% no šī rādītāja vidējās vērtības Latvijā.

Kurzemes reģionā tiek nodrošinātas plašas izglītības iespējas – sākot ar pirmsskolas, vispārējo pamata un profesionālo izglītību līdz augstākā akadēmiskā līmeņa studiju iespējām atsevišķās doktorantūras studiju programmās divās reģiona augstskolās. Ventspilī un Liepājā atrodas arī vairāku privāto augstskolu filiāles.

Plānošanas reģionu svērtais attīstības indekss 1999.–2003. gadā

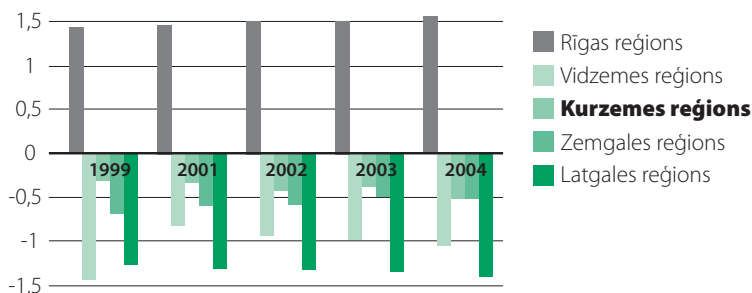

Foto: Jānis Mazziāns

1 nodaļa

Cilvēki un vietas

levads

Ģeopolitiskā un vēsturiskā telpa

Administratīvi teritoriālais un reģionālais iedalījums

Reģioni Latvijā

Reģionālā identitāte

Cilvēka un vietas attiecības: laikmetīgie faktori

Demogrāfiskā situācija

Veselības vērtība un cilvēku stratēģijas veselības uzturēšanā

Migrācija un cilvēku ikdienas kustība

Noslēgums

Cilvēki un vietas

Ievads

Virzoties uz ilgtspējīgu attīstību visā Latvijas teritorijā, ir ļoti būtiski apzināties, kādi resursi un iespējas ir cilvēkiem dažādās Latvijas vietās. Šajā nodaļā tiks aplūkotas cilvēku un vietu attiecības. Jo tautas attīstība ir cilvēku iespēju un rīcībspējas paplašināšanās konkrētās vietās. Teritorijas administratīvais dalījums, iedzīvotāju demogrāfiskā struktūra, iekšējās migrācijas virzieni un reģionu kultūras savdabība ir, no vienas puses, ilglaicīgu politisko, sociālekonomisko un kultūras procesu attīstības rezultāts, bet, no otras puses, – potenciāls attīstībai nākotnē.

Līdzās dabas bagātībām, demogrāfiskajiem un veselības resursiem nozīmīgs attīstības resurss ir arī reģionālā identitāte – savas piederības noteiktai vietai un cilvēkiem apzināšanās. Vēl vairāk, šis mainīgais, daudzdimensionālais un grūti fiksējamijs resurss ir ieejas vārti ceļā uz tādiem konkrētiem, fiksējamiem un izmērāmiem cilvēkresursiem kā mūža ilgums, dzimstība, mirstība, veselība, iedzīvotāju izkliede, migrācija un cilvēku ikdienas kustība. Ilgs un veselīgs mūžs nav vienīgie būtiskie cilvēkresursu kvalitātes un tautas attīstības raksturotāji. Arī kopīga nacionālā (valstiskā), reģionālā un lokālā identitāte un piederības apziņa ir nozīmīgs faktors, kas vieno atsevišķus individuus (katru ar konkrētu mūža ilgumu, veselības stāvokli un ikdienas gaitām), veidojot pilsonisku un atbildīgu sabiedrību.

Ģeopolitiskā un vēsturiskā telpa

Par reģioniem mēdz uzskatīt kādas lielākas ģeogrāfiskās telpas daļas, kuras raksturo viendabīgi dabas apstākļi, bet galvenokārt – kultūras, saimniecisko un politisko procesu kopība.

Pašreizējā Latvijas valsts teritorija gadu simteņu ritumā ir daudzkārt iekarota un atkarota, ir mainījušies valdnieki un likumi, tai pāri gājis ne viens vien karaspēks; ir radītas dažādas pārvaldes vienības, mainījušies to piederība un nosaukums. Līdz pat Vācu ordeņa valsts bojāejai 16. gadsimtā latviešu, lībiešu un igauņu zemju oficiālais nosaukums bija Livonija, bet pēc tam zviedri savus iekarojumus Igaunijā un Vidzemē sauca šo provinču vārdā. Kad šīs teritorijas pievienoja Krievijai, to apzīmēšanai tika lietota teritoriālā formula *Liv-, Est- und Kurland*, kurā šīs trīs teritorijas nosauktas aneksijas secībā.

Baltija ir veidojusies un attīstījusies kā sarežģīts teritoriju **tīkls**, kur katrai teritorijai ir sava vēsture un kultūras zīmes. Senākais zināmais ir vikingu tirdzniecības tīkls (9.–11. gs.), to nomaina Hanzas savienība (12.–16. gs.), kas lika pamatus ilgstošam un produktīvam vācu tīklam reģionā. No 16. gadsimta šī reģiona dzīvē liela nozīme ir Nīderlandei – gan kā ekonomiskam, gan arī kā kultūras faktoram (nīderlandiešu mākslinieku un amatnieku diaspora Vidzemē un Kurzemē; nīderlandieši te radīja daudzus mākslas un arhitektūras pieminekļus, veidoja gaumi un ieviesa stila modeļus), un Polijai, kas iesaistās cīņā par kundzību Baltijas jūrā. Zviedru valdīšanas laiku (1621–1721) iezīmē centieni pārvērst Baltijas jūru par “zviedru ezeru”. 17. gadsimtā Zviedrija bija Eiropas lielvara – centralizēta valsts ar attīstītu pārvaldes sektoru un labi organizētu karaspēku –, kas iesaista Baltijas reģionu militāro tīklu veidošanā. Liela nozīme ir zviedru valdīšanas laikā īstenotajai izglītības politikai, it īpaši augstākās izglītības centra dibināšanai šajā Baltijas jūras krastā (*Academia Gustaviana* Tērbatā). Par dominanci Baltijas jūrā un tai pieguļošajās teritorijās notiek asa cīņa, un 18. gadsimta sākumā zviedru varu Baltijā nomaina pakļautība Pētera Pirmā vadītajai Krievijai. Baltijas guberņu strauju ekonomisko un kultūras attīstību veicina agrārā reforma Krievijā un sabiedrības modernizācijas procesi 19. gadsimta otrajā pusē, kuru gaitā Rīga kļūst par tirdzniecības un rūpniecības metropoli.¹

Baltijas vēsturiskā pieredze liecina par sadarbības tīklu nozīmi reģiona ekonomiskajā, sociālajā un kultūras attīstībā. Baltijas reģions ir izcils multietniskas sabiedrības fenomens, kam raksturīga izteikta daudz kultūru vide. Līdzās vietējo tautu kultūrām te gadsimtiem ilgi pastāvējušas vācu, poļu, zviedru, krievu u.c. kultūru ietekmes.

Latvijas lielās teritoriālās vienības – **kultūrreģioni** jeb t.s. kultūrvēsturiskie novadi (Kurzeme, Zemgale, Vidzeme un Latgale) – atšķiras ar daudzveidīgu vēsturisko pieredzi un kultūras mantojumu, dzīves stilu, valodas īpatnībām.

Administratīvi teritoriālais un reģionālais iedalījums

Latvijas administratīvi teritoriālais iedalījums sakņojas kultūrreģionu – Kurzemes, Zemgales, Vidzemes un Latgales – vēsturiskajās atšķirībās, kuras veidojušas vairāku gadsimtu gaitā. Kopš Latvijas valsts nodibināšanas

¹ Sīkāk sk.: *Baltija – jauns skatījums*. Rīga: Atēna, 2002.

1918. gadā šie reģioni nekad nav bijuši pārvaldes vienības. Tomēr to robežas pamatos sakrīta ar lielākoties Krievijas impērijas laikā izveidotajām un 20. gadsimta 20.–30. gados nedaudz mainītajām apriņķu robežām (tolaik bija 19 apriņķi). Latvijas reģionu politisko nozīmību noteica LR Satversme, definējot Latvijas teritorijas sastāvu (sk. 1.1. logu).

Iedalījums 19 apriņķos tika saglabāts arī pēc tam, kad 1940. gadā Latvijas Republika zaudēja neatkarību, tās tas bija arī pirmajos pēckara gados. 1950. gadā līdzšinējo apriņķu vietā tika izveidoti 58 rajoni. Laikā no 1952. gada aprīļa līdz 1953. gada aprīlim Latvijas PSR pastāvēja arī vēl trīs apgabali (Rīgas, Liepājas un Daugavpils). Sākot no 1955. gada, rajonu skaits tika pakāpeniski samazināts (1956. gada beigās Latvijā bija 45 rajoni), un kopš 1967. gada tas ir stabils – 26 rajoni. Latvijas PSR administratīvi teritoriālajā iedalījumā rajoniem bija samērā universālas administratīvās funkcijas, tomēr būtiskākais teritoriālajā attīstībā bija tas, ka rajoni tika veidoti specifiskam mērķim – tautsaimniecības teritoriālai plānošanai un vadībai. Daudzkārt mainoties ekonomiskās politikas uzstādījumiem, tika meklēts optimāls vienotu politiskās un saimnieciskās pārvaldes teritoriju dalījums, līdz 1967. gadā šie meklējumi apstāvēja.

1974. gadā tika apstiprināta "Latvijas PSR ekonomiskās rajonēšanas un rajonu attīstības shēma", kurā bija ietverti astoņi plānošanas rajoni. – Ventspils, Liepājas, Rīgas, Valmieras, Jēkabpils, Daugavpils, Rēzeknes un Gulbenes. Šī shēma kalpoja par pamatu, izstrādājot "LPSR tautas saimniecības plānu" laikposmam no 1976. līdz 1990. gadam.

Pēc 1945. gada Latvijas teritorijas pārvalde tika veidota saskaņā ar mērķiem un principiem, kuri būtiski atšķīrās no līdz tam vēsturiski pieredzētā un visai strauji mainīja cilvēku dzīves ritumu. Reģionālā skatījumā lielākā ietekme sabiedrības dzīvē ir bijusi administratīvi teritoriālā iedalījuma reformām, tautsaimniecības rajonālajai vadīšanai un apdzīvotuma regulēšanai. Pāris gadu desmitos vairākkārt mainījās pārvaldes uzdevumi un teritoriju robežas, administratīvo centru skaits, to savstarpējās hierarhiskās attiecības un izkārtojums ģeogrāfiskajā telpā (reģionālajā dimensijā). Tādējādi administratīvi teritoriālā iedalījuma struktūras maiņas lielā mērā ietekmēja Latvijas iedzīvotāju un apdzīvoto vietu izvietojumu, ekonomisko centru un infrastruktūras izkārtojumu un citas parādības. Nedaudzās vietās – tajās, kurām piešķīra administratīvo centru lomu, – tika koncentrēta sociālistiskā tipa mājokļu izbūve, līdzekļi specifiskas

1.1.
logs

Latvijas administratīvās teritorijas 1939. gadā (novadi un apriņķi)

"Latvijas valsts teritoriju starptautiskos līgumos noteiktās robežās sastāda Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale." (LR Satversme, 3. pants)

saimnieciskās un aprūpes infrastruktūras veidošanai, kā arī pārvaldes un kontroles vara. Latvijas ģeogrāfiskās telpas veidolam mainoties, radušies šodien jau pierastie ikdienas dzīves nosacījumi – mūsu dzīvesvieta un mājokļi, no administratīvās pārvaldes atkarīgas sociālās attiecības un izturēšanās. Padomju laikā šie nosacījumi tika mērķtiecīgi veidoti, veicinot iedzīvotāju pārvietošanos uz lielākajām pilsētām un lauku ciematiem, radot tur jaunu sociālo, ekonomisko un fizisko dzīves vidi.

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas administratīvajā iedalījumā notika nelielas pārmaiņas. Ciemu padomes tika pārdēvētas par pagastiem. Ievērojami mainījās pašvaldību modelis un funkcijas. Laikā no 1991. līdz 1995. gadam 19 apdzīvotās vietas ieguva pilsētas tiesības. Tika atjaunots vēlēšanu un tiesu iekārtas iedalījums piecos apgabalos – Vidzeme, Latgale, Kurzeme, Zemgale un Rīga, kas gan nesakrīt ar kultūrreģioniem jeb kultūrvēsturiskajiem novadiem, jo minēto apgabalu robežas tika veidotas, ņemot vērā rajonu vai pagastu robežas.

Kopš 1992. gada tiek gatavota administratīvi teritoriālā iedalījuma reforma. Bija paredzēts, ka tā tiks uzsākta 1998. gadā. 1992. gadā Latvijā bija 26 rajoni, 77 pilsētas,

487 pagasti un 25 pilsētu lauku teritorijas (kopā 564 vietējās pašvaldības). Pašlaik Latvijā joprojām ir saglabājušās 26 rajonu pašvaldības, 60 pilsētas (t.sk. 7 republikas un 53 rajona pilsētas), 26 novadi ar tajos ietilpstošajām teritoriālajām vienībām, 444 pagasti (kopā 530 vietējās pašvaldības).

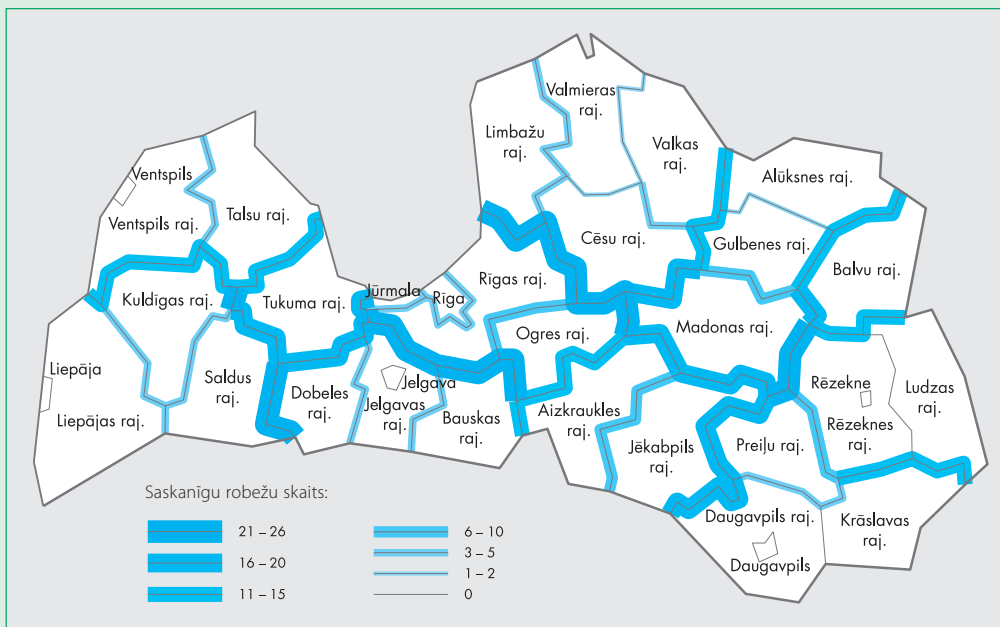
Reģioni Latvijā

Latvijā reģiona jēdzienu izprot atšķirīgi, un praksē pastāv dažādi reģioni. Starptautiskā mērogā pašu Latviju parasti uztver kā atsevišķu reģionu vai kā vienota triju Baltijas valstu un Baltijas jūras baseina valstu reģiona sastāvdaļu. Šodien jebkura relatīvi viendabīga un pietiekami liela Latvijas teritorijas daļa, kuru vieno noteikta pazīme, kopīga problēma, sadarbība vai pārvaldes funkcijas, var tikt dēvēta par reģionu.

Pašlaik ir izveidojusies situācija, ka daudzas valsts pārvaldes institūcijas, kuru darbība aptver visu valsts teritoriju, ir ieviesušas savu reģionālo iedalījumu. Latvijā pastāv desmitiem reģionālu pārvaldes teritoriju, bet to robežas bieži vien nesakrīt (sk. 1.2. logu).

1.2.
logs

Dažādi reģionālie dalījumi Latvijā

Valsts reģionālo pārvaldes un apkalpes teritoriju robežas.

Avots: Reģionālo Studiju Centrs

Atbilstoši 2002. gada Reģionālās attīstības likumam, lai nodrošinātu reģionālās attīstības plānošanu, koordināciju un pašvaldību sadarbību, 2003. gadā ar Ministru kabineta lēmumu līdztekus jau esošajiem statistiskajiem reģioniem tika izveidoti pieci plānošanas reģioni. Tie iekļauj visus 26 Latvijas administratīvos rajonus, kuru teritoriālās robežas kopš 1967. gada tikpat kā nav mainījušās.

Ievērojot ES dalībvalstu statistisko teritoriālo vienību klasifikatorā (NUTS¹) ietvertos principus, ar 2004. gada 24. aprīļa Ministru Kabineta rīkojumu Nr. 271 Latvijā tika noteikti seši statistiskie reģioni (sk. 1.3. logu).

Reģionālā identitāte

Jau **2002./2003. gada Pārskatā**, kas bija veltīts cilvēkdrošībai, uzmanība tika pievērsta arī piederības apziņai un prasmei piederēt, kas ir svarīga jebkurā sabiedrībā.

“Kopības sajūta ar savu tautu” un etniskā identitāte tika aplūkotas kā nozīmīgi faktori indivīdu drošumspējas palielināšanā. Līdzās etniskajai identitātei ne mazāk nozīmīgs faktors ir apziņa par piederību dzīvesvietai – gan individuālā, gan reģionālā un nacionālā (valsts) kopsakarā – un atbilstīga identitāte. Ir svarīgi aizsākt diskusiju par nacionālo un reģionālo identitāti kā nozīmīgu resursu pilsoniskās sabiedrības saliedēšanā un lokālo kopienu saliedētības un rīcībspējas paplašināšanā. Sabiedriskās domas aptaujas liecina, ka Latvijas sabiedrību nevar uzskatīt par saliedētu un integrētu. Latvijas iedzīvotāju skatījumā piederības izjūtai un identitātei ir nozīmīga loma integrācijas procesā. Taču cilvēku rīcībspējas motivēšanā piederības izjūta un reģionālā identitāte ir nenovērtēts un līdz ar to vāji izmantots resurss. Tādēļ ir svarīgi sabiedrībā aktualizēt jautājumu par reģionālo savdabību un tās lomu Latvijas un reģionu attīstībā, īpaši akcentējot Reģionālās attīstības likumu, kura mērķi ir saglabāt un attīstīt katras teritorijas dabai un kultūrvidei raksturīgās iezīmes un attīstības potenciālu.

1.3.
logs

Plānošanas reģioni un statistiskie reģioni

Plānošanas reģioni					
	Rīgas reģions	Vidzemes reģions	Kurzemes reģions	Zemgales reģions	Latgales reģions
Reģionos ietilpstošie rajoni un republikas pilsētas	Rīga	Alūksnes raj.	Liepāja	Jelgava	Daugavpils
	Jūrmala	Cēsu raj.	Ventspils	Aizkraukles raj.	Rēzekne
	Limbažu raj.	Gulbenes raj.	Kuldīgas raj.	Bauskas raj.	Balvu raj.
	Ogres raj.	Madonas raj.	Liepājas raj.	Dobeles raj.	Daugavpils raj.
	Rīgas raj.	Valkas raj.	Saldus raj.	Jelgavas raj.	Krāslavas raj.
	Tukuma raj.	Valmieras raj.	Talsu raj.	Jēkabpils raj.	Ludzas raj.
			Ventspils raj.		Preiļu raj.
					Rēzeknes raj.

Statistiskie reģioni						
	Rīga	Pierīga	Vidzeme	Kurzeme	Zemgale	Latgale
Reģionos ietilpstošie rajoni un republikas pilsētas	Rīga	Jūrmala	Alūksnes raj.	Liepāja	Jelgava	Daugavpils
		Limbažu raj.	Cēsu raj.	Ventspils	Aizkraukles raj.	Rēzekne
		Ogres raj.	Gulbenes raj.	Liepājas raj.	Bauskas raj.	Balvu raj.
		Rīgas raj.	Madonas raj.	Kuldīgas raj.	Dobeles raj.	Daugavpils raj.
		Tukuma raj.	Valkas raj.	Talsu raj.	Jelgavas raj.	Krāslavas raj.
			Valmieras raj.	Saldus raj.	Jēkabpils raj.	Ludzas raj.
				Ventspils raj.		Preiļu raj.
						Rēzeknes raj.

Avots: LR Centrālā Statistikas pārvalde

¹ NUTS (franču val. *Nomenclature des Unites Territoriales Statistiques*) – Eiropas Savienības dalībvalstu Statistisko teritoriālo vienību klasifikators, kura hierarhiskā trīs līmeņu klasifikācija veidota, lai nodrošinātu ES valstu teritoriālo vienību vienotu iedalījumu reģionālās statistikas mērķiem. Latvijas statistiskie reģioni atbilst NUTS 3. līmenim.

Līdz šim valsts līmenī nav notikušas diskusijas par to, vai reģionalitāte tiek izmantota pilnvērtīgi un kā tā tiek izmantota – kā zīmols, tūrisma piedāvājums, iedvesma darbībai, daudzveidības nodrošinājums? Cik liela loma ir identitātes kultūrvēsturiskajiem aspektiem, kā piederības izjūtu ietekmē laikmetīgie faktori? Kā mainās identitātes apziņa, un kā pārmaiņas identitātē var ietekmēt tautas attīstību nākotnē? Darbīga kopiena ar skaidru kolektīvo identitāti spēj izdzīvot un saglabāt savu savdabību cauri gadsimtiem (sk. 1.4. logu).

Ciems, pagasts, novads, pilsēta, rajons, reģions – tās ir dažādas vietas, teritorijas Latvijā, ar kurām cilvēkam izveidojas konkrētas un daudzšķautņainas attiecības. Kādas šīs attiecības ir šobrīd – simboliskas, emocionālas, pragmatiskas, lokāli noslēgtas vai atvērtas, etniskas vai multietniskas?

Identitāte ir kā stāsts, ko cilvēki izveidojuši par saviem līdzcilvēkiem un savu dzīves telpu, tā palīdz piešķirt nozīmi teritorijai, ko viņi apdzīvo. Reģionālā identitāte

raksturo cilvēka attiecības ar konkrēta reģiona teritoriju, sociālo sistēmu un vēsturi – ar ainavu, iedzīvotājiem, kultūru, tradīcijām utt. Politisku pārmaiņu, administratīvu lēmumu un dažādu reformu rezultātā teritoriju robežas ir iespējams mainīt salīdzinoši īsā laikā, turpretī reģionālās identitātes veidošanās ir ilglaicīga. Sabiedrībā notiekošie sociālie procesi iespaido un pārveido gan pašu reģionālās identitātes apziņu, gan arī tās izpausmes veidus (sk. 1.5. logu, 26. lpp.).

Latvijā ir spēcīga tradīcija apzīmēt, identificēt cilvēkus saistībā ar viņu dzīvesvietu (rīdzinieki, kurzemnieki, vidzemnieki u.c.) un pieņemt, ka vienā reģionā dzīvojošiem cilvēkiem ir līdzīga valoda, tradīcijas un pat līdzīgas rakstura īpašības. Bet vai cilvēki paši piekrist viņiem piedēvētiem raksturojumiem? Kā mūsdienu Latvijas iedzīvotāji izjūt saistību ar konkrēto dzīvesvietu, reģionu, savu valsti un Eiropu, izjūt piederību šīm teritorijām? Kas veido cilvēku un vietu attiecības mūsdienās – kultūrvēsturiski faktori vai laikmetīgi procesi? Atbildes uz šiem jautājumiem nav nedz vienkāršas, nedz viennozīmīgas.

1.4.
logs

Vecticībnieki Latvijā

Viena no lielākajām un savdabīgākajām Latvijas etnorelīģiskajām minoritātēm ir vecticībnieki – pirms apmēram 350 gadiem no Krievijas ieceļojušie reliģiskie bēgļi.

Pēc tam, kad Krievijas pareizticīgā baznīca ieguva autonomiju no Bizantijas (Konstantinopoles), reliģiskā dzīve tajā tika reformēta. Liela daļa ticīgo nepieņēma jauno pareizticību, bet vēlējās saglabāt veco un, viņuprāt, īsteno ticību. Lai izvairītos no vajāšanām, vecās ticības piekritēji devās bēgļu gaitās uz dziļākiem Krievijas nostūriem un citām zemēm.

Sākot ar 17. gadsimta vidu, bēgļi apmetās arī Latvijas teritorijā, visvairāk Latgalē, kas tolaik bija Polijas pakļautībā. Sākumā viņi bieži apmetās neiekoptās vietās un izveidoja savus ciemus gluži vai mežā. Tikai vēlāk, kad vajāšanas mazinājās, vecticībnieki arvien vairāk iedzīvojās lielajās, nu jau Krievijas impērijas pilsētās Rīgā, Daugavpilī, Rēzeknē u.c.

Latvijas vecticībnieki pamatoti lepojas ar lielām un vēsturiski bagātām draudzēm. Rīgas Grebenščikova draudze tiek uzskatīta par lielāko vecticībnieku kopienu pasaulē, tās dievnama zeltītais kupols ir labi redzams, iebraucot Rīgā no Zemgales puses. Daugavpilī ir sešas vecticībnieku baznīcas – pasaulē neesot citas pilsētas, kurā ir tik daudz vecticībnieku tempļu.

Lai izdzīvotu jaunajos apstākļos, vecticībniekiem izveidojās savdabīga dzīves ētika: turi un kop ticību sevī, bez vajadzības neizrādi to uz āru. Gadsimtu gaitā vecticībnieki ir iekļāvušies Latvijas sabiedrībā un kultūrā, viņi attēloti latviešu literatūrā, piemēram, Ādolfa Ersa dīloģijā "Zemes balsis", Jāņa Jaunsudrabiņa romānā "Jaunsaimnieks un velns" u.c.

Pēc Reliģisko lietu pārvaldes datiem, vecticībnieki joprojām ir ceturtnā lielākā reliģiskā kopiena valstī. Ne tikai vecticībnieku draudžu, bet visas Latvijas bagātība ir viņu saglabātie 15. gadsimta baznīcas rokraksti, 16. gadsimta ikonas, 17. gadsimta baznīcu zvani un 10. gadsimta Bizantijas baznīcas kordziedāšanas tradīcijas, kurām visciešāk sekojot tieši Latvijas vecticībnieku kori.

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Identitātes atvērtība un vieta jauniem mītiem: Zemgale

Pirms Otrā pasaules kara Zemgale bija novads, kas citu vidū izcēlās gan ar savu augsto zemkopības kultūru (Latvijā visauglīgākās zemes), gan novada kultūrvēsturē sakņotu rakstniecību un tradicionālās kultūras izglītību (Kaucmindes mājturības skola), gan novada mitoloģiju. Padomju varas gados zemgaliešus smagi skāra deportācijas, kas izpostīja tradicionālās kultūras pamatu. Mūsdienās Zemgalei raksturīgais saistās ar 18. gadsimta Rundāles baroka pils atjaunošanu. Pils iedzīvina visas Eiropas kultūrmantojumu, un tajā notiek dažādi kultūras pasākumi. Arī reliģiskā ziņā piederība Zemgalei vairāk tiek izjusta kā reģionu paplašināšanās aspekts, nevis to sašaurinošs – vairākus gadus Bruknas pilī notiek katoļu Kalna svētības kopienas (tajā ietilpst cilvēki ar sociālām problēmām, bijušie alkoholiķi, narkomāni, darbu, apgādniekus zaudējušie) un Latgales "Pūdniku skūlas" apvienotie vasaras plenēri, kas noslēdzas ar keramikas cepļa dedzināšanu, amatniecības darinājumu izstādi, kurā kopienas biedri rāda meistarību vadībā apgūtās prasmes. Kalna svētības kopienas locekļi savā draudzes prāvesta vadībā un ar mākslas zinātnieku, ainavas speciālistu palīdzību atjauno veco muižas parku un muižas ēku. Bruknā paredzēts izveidot kultūras centru, kas koordinētu ne tikai kopienas darbu, bet iesaistītu kultūras kopšanā arī Bruknas apkaimes, pārējās Zemgales un citu novadu ļaudis.

Kara un pēckara gados līdz ar vietējiem cilvēkiem zaudētos reģionālās identitātes elementus Zemgalē sāk aizvietot jaunradīti vietu mīti. Viens no tādiem gadījumiem ir 1990. gadā vietējo entuziastu aizsāktā Pokaiņu (netālu no Dobeles pilsētas) pasludināšana par senu svētvietu un attiecīgu "mītu" (stāstu) piemeklēšana, sacerēšana šai ģeoloģiskajā ziņā neapšaubāmi interesantajai vietai ar daudziem akmeņu krājumumiem un atsevišķiem akmeņiem, avotiem, bagātīgu augu valsti. Funkcionāli tas atgādina pēckara laikā no iepriekšējiem iedzīvotājiem iztukšoto vietu aizpildīšanu ar jauniem mītiem Lietuvas Kuršu kāpu teritorijā, Vārmijas–Mazūrijas vojevodistē Polijā, Krievijai piederošajā Kalņingradas apgabalā u.c.

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Būtiska un faktiski vienīgā kvantitatīvi raksturojamā cilvēku un vietu identitātes izpausme ir piederības izjūta savai dzīves telpai. Latvijā cilvēkiem nozīmīga ir piederība kā lokālām dzīves telpām (dzīvesvieta, reģions, sava valsts), tā arī daudz plašākām dzīves telpām (Baltija, Eiropas Savienība), un pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā, NATO un citās starptautiskās organizācijās pēdējās iegūst arvien lielāku nozīmi.

Pētījums parādīja, ka Latvijā cilvēka un vietas attiecībās visspēcīgāk tiek izjusta piederība valstij un tiešajai dzīvesvietai; piederība reģionam un Baltijai tiek izjusta vidēji, bet piederība Eiropas Savienībai. – vāji (sk. 1.6. logu).

Pētījums liecināja, ka visspēcīgāk izteikta ir **piederība Latvijai** – lielākā daļa aptaujāto izjūt vidēju, ciešu vai ļoti ciešu piederību. Ļoti ciešu piederību Latvijai visbiežāk atzīmējuši Rīgas reģiona latvieši, pārējos reģionos valstiskās piederības izjūta raksturota mērenāk. **Pētījumā** latvieši savu piederības izjūtu raksturo kā ciešāku, cittautieši – kā mazāk ciešu. Situācija, kurā dažādu tautību Latvijas iedzīvotāji jūtas piederīgi Latvijai (cits ciešāk, cits vājāk), apstiprina jau atzīto nepieciešamību veidot jaunu, atvērtu valstiskās identitātes koncepciju.

Vienlīdz nozīmīga ir **cieša piederība savai tiešajai dzīvesvietai** – ciemam, pagastam, pilsētai (vidēju, ciešu vai ļoti ciešu piederību atzīmējuši 90% aptaujāto). Gan

reģionālā, gan etniskā griezumā situācija ir samērā līdzīga (sk. 1.6. logu). Visciešāko piederību savai dzīvesvietai pāduši Vidzemes un Kurzemes reģiona latvieši, savukārt etniskā griezumā vismazākās atšķirības piederības izjūtā ir Zemgales un Latgales iedzīvotājiem. Salīdzinoši vājāk piederību savai dzīvesvietai (ciemam, pagastam, pilsētai) izjūt Zemgales reģiona iedzīvotāji, tomēr šis ir vienīgais reģions, kurā aptaujātie cittautieši kopumā jūtas vairāk piederīgi savai dzīvesvietai nekā latvieši – pēdējie savu piederības izjūtu ir novērtējuši krietni vien mērenāk un negatīvāk. Iespējams, tas ir tādēļ, ka šajā reģionā gan starpkaru periodā, gan laikā pēc Otrā pasaules kara ir notikusi ievērojama iedzīvotāju migrācija. Tikai katrs trešais Zemgales iedzīvotājs šajā reģionā dzīvo kopš dzimšanas. Spēcīga un noturīga saistība ar dzīvesvietu nerodas īsā laika posmā – tā veidojas no paaudzes paaudzē.

Kaut arī citi pētījumi (LU FSI Nacionālās mutvārdu vēstures projekta pētījumi 2004.–2005. gadā, kā arī 2005. gadā īstenotais Letonikas fonda projekts "Latvijas novadu ekonomiskās, sociālās un kultūras attīstības stratēģijas globalizācijas kontekstā") rāda, ka Latvijā visspēcīgāk vietas identitāte ir izteikta Latgalē, **Pētījumā** Latgales iedzīvotāji, vērtējot to, kā viņi izjūt piederību savai dzīvesvietai, ir izvēlējušies mērenākus raksturojumus. Iespējams, ka Latgalē piederības izjūtu būtiski ietekmē reģiona vājā ekonomiskā attīstība un plašais bezdarbs.

Latvijas iedzīvotāji par piederību dažādām dzīves telpām

1. tabula. Latvijas iedzīvotāju teritoriālās piederības izjūta, %

	1 – nemaz nejūtos piederīgs	2	3	4	5 – ļoti cieši piederīgs	Grūti pateikt
Ciems/pagasts/ pilsēta	3	7	18	24	45	3
Novads	13	13	20	20	19	15
Rajons	10	13	20	23	24	10
Latvija	3	7	16	26	46	2
Baltijas valstis	10	14	24	21	22	9
Eiropas Savienība	30	20	20	11	11	8

2. tabula. Iedzīvotāju piederības izjūta Latvijai katrā etniskajā grupā pa reģioniem, %

		1 – nemaz nejūtos piederīgs	2	3	4	5 – ļoti cieši piederīgs
Rīgas reģions	latvieši	1	4	8	19	68
	cittautieši	4	6	19	33	38
Vidzemes reģions	latvieši	1	8	14	28	49
	cittautieši	5	14	24	33	24
Kurzemes reģions	latvieši	2	10	12	30	46
	cittautieši	11	3	24	30	32
Zemgales reģions	latvieši	2	10	19	19	50
	cittautieši	2	17	26	24	31
Latgales reģions	latvieši	4	10	18	24	44
	cittautieši	6	9	19	32	34

3. tabula. Latvijas iedzīvotāju piederības dzīvesvietai (ciemam, pagastam, pilsētai) izjūta katrā etniskajā grupā pa reģioniem, %

		1 – nemaz nejūtos piederīgs	2	3	4	5 – ļoti cieši piederīgs
Rīgas reģions	latvieši	2	8	16	21	53
	cittautieši	4	6	25	29	36
Vidzemes reģions	latvieši	0	3	11	21	65
	cittautieši	4	9	35	22	30
Kurzemes reģions	latvieši	2	5	10	22	61
	cittautieši	5	8	21	24	42
Zemgales reģions	latvieši	8	15	19	20	38
	cittautieši	0	7	27	29	37
Latgales reģions	latvieši	1	8	17	32	42
	cittautieši	3	5	20	30	42

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Pētījums liecināja, ka Latvijā cilvēka un vietas attiecībās vispretrunīgāk un salīdzinoši vājāk tiek izjūta **piederība savam novadam (reģionam)**¹ – ciešu piederību novadam izjūt mazāk nekā ceturtda daļa aptaujāto. Kaut arī gandrīz 2/3 iedzīvotāju savu piederību rajonam raksturo kā ļoti ciešu, samērā ciešu vai viduvēju, tomēr vairāk nekā 1/3 aptaujāto savu piederību rajonam raksturo kā vāju, nekādu

vai vispār atturas no konkrēta vērtējuma. Nedaudzie citi pētījumi par reģionālo piederību Latvijā (LU FSI Nacionālās mutvārdu vēstures projekta 2000.–2002. gada pētījumi par identitāti Kurzemē, 2003. gadā veiktais Letonikas fonda projekts "Latvijas novadu ekonomiskās, sociālās un kultūras attīstības stratēģijas globalizācijas kontekstā") nonākuši pie līdzīgiem secinājumiem. Izņēmums ir Latgale,

¹ Pētījumā reģioni nav precīzi definēti; aptaujas anketas ievadā uzskaitīti reģioni: Kurzeme, Latgale, Vidzeme, Zemgale un Rīgas reģions.

kur piederību šim reģionam aptaujātie novērtējuši kā ciešāku nekā piederību savai tiešajai dzīvesvietai (ciemam, pagastam) (LU FSI Nacionālās mutvārdu vēstures projekta pētījumi 2004.–2005. gadā, 2005. gadā veiktais Letonikas fonda projekts “Latvijas novadu ekonomiskās, sociālās un kultūras attīstības stratēģijas globalizācijas kontekstā”).

Iespējams, ka vājāk izteikta piederības izjūta rajonam un reģionam ir saistīta ar izteikti dominējošo lokāli izprasto un cieši izjusto piederību dzīvesvietai – savam ciemam, pagastam, pilsētai. Reģionālās piederības izjūta sekmē kooperāciju un sadarbības tīklu veidošanu reģionos. Pētījumā par Lauku partnerības projekta pieredzi atzīts, ka veiksmīgas lauku attīstības stratēģijas nav īstenojamas bez vietējo iedzīvotāju, NVO, uzņēmēju un vietējo pašvaldību aktīvas un kolektīvas līdzdalības (Tisenkopfs un Šūmane, 2001). Arī veiksmīgas reģionālās attīstības norisei valdības pasākumu un vietējo iniciatīvu integrācija ir izšķiroša. 10–20 gadu laikā situāciju var pozitīvi ietekmēt mērķtiecīga valsts politika reģionālās piederības izkopšanā un stiprināšanā, kas sekmē arī partnerību veidošanos reģiona ietvaros.

Latvijas ģeogrāfiskā situācija, vēsture un kultūras mantojums liecina, ka **piederība Baltijai** ir īpašs Latvijas attīstības resurss. Tomēr **Pētījums** rāda, ka piederību Baltijai, Baltijas valstīm, Baltijas jūras reģionam, līdzīgi kā reģionālo piederību Latvijā, cilvēki novērtē kā vidēji ciešu.

Piederība ES ir kļuvusi nozīmīga līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā 2004. gada 1. maijā. Kaut arī referendumā lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju šādu soli atbalstīja, **Pētījums** rāda, ka cilvēki vāji izjūt piederību Eiropas Savienībai. 30% aptaujāto atzīst, ka nemaz nejūtas piederīgi Eiropas Savienībai, un tikai 22% ir atzinuši, ka izjūt ciešu piederību.

Šajās atbildēs nav krasu atšķirību starp reģioniem. Lielākas atšķirības vērojamas etniskā griezumā – visos reģionos cittaunieši biežāk nekā latvieši nejūtas piederīgi Eiropas Savienībai. Iespējams, ka plašākā cilvēka un vietas attiecību mērogā cittaunieši (pārsvarā krievi) spēcīgāk izjūt piederību austrumiem (Krievijai), nevis rietumiem (Eiropas Savienībai). Latvijas senās vēsturiskās saites ar Eiropu ir labs pamats, uz kura latvieši var ātrāk “uzbūvēt” eiropisko identitāti un piederību. Latvijas cittauniešiem šāda vēsturiskā resursa Eiropas Savienības identitātes veidošanai nav.

Cilvēka un vietas attiecības: laikmetīgie faktori

Līdzās piederības izjūtai reģionālo identitāti veido virkne citu savstarpēji saistītu faktoru: attiecības ar ainavu (dabisko un cilvēku veidoto), ar vēsturi, tradīcijām, vērtībām, citiem cilvēkiem, attiecības ar reģiona sociālo

telpu (institucionālie un infrastruktūras aspekti), kā arī īpaša reģionālā pašapziņa. Piederības izjūtas intensitāti var novērtēt (kā ciešu, vidēju, vāju u.tml.), grūtāk ir uzskaitīt un novērtēt dažādos faktoros, kas veido piederības un vietas identitātes izjūtu cilvēkiem konkrētās vietās. Teritoriālās piederības izjūtu raksturo gan emocionāli pārdzīvojumi, gan racionāli apsvērumi. Uz jautājumu “Vai jums patīk dzīvot savā dzīvesvietā (ciemā, pagastā, pilsētā)?” 88% **Pētījumā** aptaujāto ir atbildējuši apstiprinoši, apmēram tikpat liela daļa bija apstiprinoši atbildējuši uz jautājumu “Vai jūs izjūtat piederību savai dzīvesvietai?”. Kas ir tas, kas cilvēkiem patīk, šķiet svarīgs viņu dzīvesvietā? Kas ir pats būtiskākais reģionālās identitātes apziņā?

Dzīvesvietas izvēli nosaka gan ikdienas dzīves nepieciešamības, gan cilvēka vērtīborientācija. **Pētījumā** respondenti bija lūgti novērtēt 22 faktoros, kas, viņuprāt, iespaido dzīvesvietas izvēli. No tiem par pieciem svarīgākajiem tika atzīti: iespējas atrast darbu, iespējas saņemt medicīnas pakalpojumus, veikalu pieejamība, sabiedriskā transporta pieejamība, apkārtnē un dabas ainava (sk. 1.7. loga 1. tabulu).

Mazāk nozīmīgi faktori dzīvesvietas izvēlē ir: patīkami cilvēki, dzimtas saknes, sabiedriskā un kultūras dzīve, kā arī ceļu tīkls. Jautājumā par darba iespējām atklājas sakarība – jo mazāk ir reālu iespēju tuvumā atrast piemērotu darbu, jo svarīgāka cilvēkiem šķiet šī faktora loma dzīvesvietas izvēlē. Savukārt iespēja tērēt kļūst īpaši nozīmīga tad, kad rūpes par iespēju nopelnīt vairs nav ikdienas dzīves centrā – Rīga ir vienīgā teritorija Latvijā, kur iedzīvotāji visbiežāk ir atzīmējuši, ka veikalu pieejamība ir svarīgs faktors dzīvesvietas izvēlē (Rīgas reģionā veikalu pieejamība ir otrais biežāk minētais faktors, Latgalē – piektais).

Valsts kultūrpolitikas vadlīnijās uzsvērts, ka kultūras vērtības ir būtisks resurss, kas saliedē Latvijas sabiedrību un veido gan nacionālās identitātes satvaru, gan reģionālās identitātes savdabību. Cik lielā mērā to apzinās paši iedzīvotāji?

Pētījums liecina, ka vislielāko lepnumu cilvēki izjūt par dabas ainavu, visbiežāk tas uzsvērts Vidzemē un Latgalē, visretāk – Zemgalē un Rīgas reģionā. Latvieši un cittaunieši ir vienlīdz lepnī par ainavu un dabas objektiem savā dzīvesvietā (sk. 1.7. logu).

Kultūrvēsturiskie objekti, vēsturiskie notikumi un vēsturiskās personas saistībā ar dzīves telpu ir lepnuma avots tikai apmēram pusei aptaujāto. Atbildes uz šo jautājumu uzrāda lielākas atšķirības gan reģionālā, gan etniskā griezumā. Latgalē visvairāk cilvēku lepojas ar kultūrvēsturiskiem objektiem, vēsturiskiem notikumiem un vēsturiskām personām. Ja pieņemam, ka reģionālais lepnums ir veidojies kā kompensējošs pretsvars reģiona ekonomiskajai atpalicībai, būtu jāņem vērā šo situāciju izmantot kā aktīvu resursu cilvēku rīcībspējas

paaugstināšanai (sk. 1.8. logu 30. lpp.). Vairāk nekā puse aptaujāto latviešu ir lepmi par kultūrvēsturiskiem objektiem, vēsturiskiem notikumiem un vēsturiskām personām savā dzīvesvietā, bet vairāk nekā pusei aptaujāto cittautiešu šādu izjūtu nav. Dažādas Latvijā dzīvojošās etniskās grupas laika gaitā nav atklājušas būtiski kopīgas vērtības kultūrtelpā. Lai vairotu un stiprinātu kopējās vērtības un intereses, ir svarīgi meklēt dažādībā saskaņu, nevis sociālo spriedzi.

Nozīmīgs reģionālās identitātes rādītājs ir lepnums par ievērojamiem novadniekiem tagadnes dzīves telpā. Kaut arī interese par sabiedrībā pazīstamiem cilvēkiem Latvijā ir liela, tikai trešā daļa aptaujāto lepojas ar to, ka viņu dzīvesvietai ir saistība ar ievērojamām mūsdienu personām. Lielākā daļa iedzīvotāju spēj novērtēt dabu, bet nenovērtē enerģiskākos un redzamākos līdzcilvēkus. Lepnums par novadniekiem, kuri guvuši atzīstamus panākumus un ievēribu kādā jomā, var būt vērtīgs

1.7.
logs

Cilvēka un vietas attiecības

1. tabula. Nozīmīgākie faktori dzīvesvietas izvēlē*, %

Iespējas atrast darbu	59
Iespējas saņemt medicīnas pakalpojumus	51
Veikalu pieejamība	48
Sabiedriskā transporta pieejamība	44
Apkārtne (daba, dabas ainava utt.)	31
Patikami cilvēki	29
Vietējā kultūras un sabiedriskā dzīve	24
Dzimtas saknes	24
Ceļu infrastruktūra	22
Pieejams bērnu dārzs	16
Iespēja iegūt vidējo izglītību	16
Iespēja iegūt pamatizglītību	15
Iespēja iegūt augstāko izglītību	13
Interneta pieejamība	13
Pieaugušo tālākizglītības iespējas	9
Bezdarbnieku pārkvalificēšanās iespējas	9
Bibliotēka	9
Pašvaldības darbs	9
Iespējas attīstīt tūrismu	4
Iespēja piedalīties lēmumu pieņemšanā pašvaldībā	4

*Atbilžu summa var pārsniegt 100 procentus, jo respondenti varēja izvēlēties vairākus atbilžu variantus.

2. tabula. Lepnums par objektiem dzīvesvietā, %

	Ļoti lielā mērā	Drīzāk jā	Drīzāk nē	Nemaz	Grūti pateikt / nav atbildes
Dabas ainava	32	52	10	3	3
Ievērojami dabas objekti	19	49	16	6	10
Ievērojami kultūrvēsturiski objekti	17	45	20	7	11
Nozīmīgi vēsturiski notikumi	12	38	22	9	19
Ievērojamas vēsturiskas personas	11	32	25	11	21
Ievērojamas mūsdienu personas	8	25	27	17	23

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Reģionālā identitāte mūsdienās: Vārkavas novada piemērs

"Man patīk šeit dzīvot, es gribu šeit dzīvot un gribu, lai bērni šeit paliek." *Vārkavas iedzīvotāja, 36*

Katram reģionam Latvijā, pat katrai nelielai teritorijai (pilsētai, pagastam, ciemam) ir savas raksturīgas iezīmes, kuras kopumā veido šīs vietas savpatnību jeb identitāti. Pat vienā reģionā, vienā pilsētā, pagastā vai ciemā dzīvojošiem cilvēkiem nebūs pilnīgi vienāds priekšstats par sevi un savai dzīvesvietai raksturīgo. Saliekot kopā dažādos priekšstatus, izveidojas īpatnējs raksts, kas varbūt pat nevienprātīgi, tomēr ļoti raksturīgi attēlo cilvēku vietas identitātes sarežģīto uzbūvi. Vārkavas novada identitāte aplūkota nolūkā parādīt vismaz vienu konkrētu reģionālās identitātes piemēru un atsegt pašu principu, kā veidojas cilvēka un vietas attiecības mūsdienu Latvijā un kas šajās attiecībās ir nozīmīgs.

Vārkavas novads ir izveidots, reģionālās reformas gaitā apvienojot vairākus pagastus. Kaut arī lielākā daļa vārkaviešu jūtas piederīgi savam pagastam, visvienprātīgāk tiek apliecināta piederības izjūta Latgalei. Piederība Latgalei tiek izjūta gan no savas kultūras telpas iekšpusēs, gan situācijās, kuras liek paskatīties uz savu reģionu no malas – sastopoties ar atšķirīgo, nokļūstot ārpus Latgales. Daudziem piederība Latgalei vijas cauri visai dzīvei, tā tiek izjūta ikdienas rītmā un rīcībās. Daudzi savu reģionu kā īpašu apzinās svētku laikā. Būtiski, ka ģimenes svētki (tradīcijām bagātākie ģimenes rituāli ir kāzas un bēres) ir tikpat nozīmīgi latgaliskās identitātes nesēji kā plašākā cilvēku lokā kopīgi atzīmētie – Jāņi, Ziemassvētki, dažādi baznīcas svētki, kapu svētki. Gandrīz visi intervētie atzīmē, ka piederību Latgalei izjūt arī caur valodu un mūziku. Raksturojot latgaliešus, cilvēki runā ar lepnumu un sniedz izteikti pozitīvu paštēlu (kas citos reģionos notiek reti) – sirsnīgi, atklāti, vienkārši, cilvēcīgi, ir mīlestība savā starpā, nav iedomīgi, ir draudzīgi, dziedoši, izpalīdzīgi, dāsni, atvērti, jautri. Nabadzīgāki kā citur Latvijā. Visbiežāk tiek minēta slavenā latgaliešu viesmīlība. Kā Latgalei raksturīgais visbiežāk tiek minēta valoda un tradicionālā kultūra (dziedāšana un mūzika, kāzas, raudzības, kristības, bēres, arī apsējības, talkas – īpaši mēslu talkas; arī Jāņi un čigānos iešana Ziemassvētkos). Arī katoļticība veido Latgales identitāti – svētki Aglonā ir kļuvuši par Latgales simbolu. Vēl tiek atzīmēti krucifiksi ceļmalās un pie mājām kā Latgalei raksturīgas ainavas un reliģiskās identitātes zīmes. Tomēr spēcīgāka reliģiskās piederības izjūta sastopama galvenokārt vecākajā paaudzē.

Kas piesaista, veido piederības izjūtu konkrētajai dzīvesvietai? Vārkavas novadā ir apvienoti Rožkalnu un Upmalas pagasti, tajā ietilpst vairāki ciemi (Arendole, Rimicāni, Kalupe, Vanagi u.c.), katram ir savas īpatnības valodā, tradīcijās, pat cilvēku dzīves uztverē. Novada ļaudis gan atzīst, ka pagastu apvienošana īstenota "no augšas" un sākotnēji bijusi liela nepatika pret apvienošanas ideju un "piespiedu" apvienošanu. Lai gan pēc apvienošanas pagājuši jau trīs gadi, cilvēki joprojām izjūt ciešu piederību savam pagastam vai ciemam, bet mazāk ciešu – jaunizveidotajam novadam. Kultūras darbinieki pieliek lielas pūles, lai cilvēkus apvienotu un palīdzētu veidot jaunu identitāti – pašiem šķiet, ka tas, kaut arī lēnām, tomēr izdodas.

Stāstot par to, kas viņus piesaista savai dzīvesvietai, intervētie visbiežāk min skaisto dabas ainavu un cilvēkam draudzīgo dzīves vidi (klusums, tīrs gaiss, tīrs ūdens, brīvība). Cilvēkiem ir būtiski, ka pašu radītā ainava katru gadu kļūst sakoptāka un skaistāka (arvien vairāk saimniecību piedalās konkursā par sakoptāko pagasta sētu, arī zāles plāvēji nu ir gandrīz katrā lauku mājā). Dažkārt kā būtisks tiek minēts veiksmīgais Vārkavas ģeogrāfiskais novietojums – tuvums Preiļiem, Livāniem, Daugavpilij. Bieži kā galvenais dzīvesvietas izvēli noteicošais un vietai piesaistošais faktors tiek minēta ģimene. Tiek norādīts, ka ģimene te ir dzīvojuši jau vairākās paaudzēs, vai arī tas, ka cilvēks te nokļuvis pēc laulībām. Daudzi atzīst, ka piederības izjūta veidojas laika gaitā – jo ilgāk dzīvots šajā vietā, jo stiprāk tā iemilēta un izjūta kā sava.

Kā Vārkavas novadam raksturīgāko cilvēki nosauc visdažādākās lietas, kuras nosacīti var sagrupēt vairākos blokos:

- tradicionālā kultūra un reliģija (folkloras kopa, folkloras svētki, kāzu tradīcijas, tautas dziesmas, tautas mūzika, kapu svētki, Antona dienas svinības);
- valoda (tiek uzsvērtas izlokšņu atšķirības pat novada robežās);
- cilvēki (izpalīdzīgi kaimiņi, laba pagasta vadība, dažkārt atzīmētas katra ciema iedzīvotāju raksturīgākās īpašības);
- vietas identitāti veido arī sabiedriskā un kultūras dzīve – tiek nosauktas teātra dienas, dāmu klubīņš, estrāde, balles, suņu parāde, pensionāru vakari, pasākumi pili (Vārkavas muižā), pasākumi vidusskolā (vakari vecākiem kopā ar bērniem, skolas izlaidumi, salidojumi), bērnu svētki, pilngadības svētki, 18. novembra svētki, festivāls "Dubnas vilņi" (notika pirmo gadu);
- saimnieciskās īpatnības (bioloģiskā lauksaimniecība).

Šajā uzskaitījumā var vērot tendenci, ka vietas identitātes izjūta līdzās valodai un tradicionālās kultūras faktoriem tiek iekļauti un pat dominē mūsdienu notikumi (sabiedriskās un kultūras dzīves pasākumi), vietas identitāte saistās ar saimnieciskās darbības raksturu – vairāki respondenti min bioloģisko lauksaimniecību kā novadam raksturīgu iezīmi (kaimiņpagastos nav tik daudz bioloģisko saimniecību).

Vieta identitāte ir kā raiba glezna, kurā ir iekļauts viss, kas bijis redzeslokā. Vieta identitāti veido faktori, kas ikdienas domāšanā parasti netiek sistematizēti un izkārtotas savdabīgā kokteili, kurā dabas ainavas īpatnības, dzimtas saknes un ģimenes tradīcijas pastāv līdzās plaša spektra kopīgām un institucionalizētām aktivitātēm, sākot no pasākumiem skolā līdz darba iespējām, no folkloras svētkiem līdz līnijdejām, no svētku procesijas baznīcā līdz suņu parādei. Notikumu un nodarbju dažādība ir ļoti nozīmīga, jo ļauj katram darbotiesgribētājam atrast sev tuvāko aktivitātes un izpausmes veidu. Līdzīgi kā Vārkavā, arī citur Latvijā aktīvāko cilvēku rīcībspēja veido vietas identitāti un padara šo vietu saistošu un atpazīstamu arī citiem.

Avots: Letonikas fonda projekts, 2005

resurss reģiona iedzīvotāju pašapziņas un aktivitātes veicināšanai, īpaši jaunatnes motivēšanai. Atbildēs uz šo jautājumu ir konstatējamas nozīmīgas atšķirības etniskā griezumā – cittautieši vēl mazākā mērā nekā latvieši izjūt lepnumu par ievērojamiem laikabiedriem un novadniekiem. Latviešu un cittautiešu dzīves telpas nepārkļājas, vājāka ir arī cittautiešu līdzdalība sabiedriskajos procesos.

Demogrāfiskā situācija

Nozīmīgs tautas attīstības resurss ir demogrāfiskais potenciāls. Cilvēki, kas no paaudzes paaudzē turpina un attīsta sabiedrības dzīvesdarbību, ir galvenais tautas attīstības mērķis un līdzeklis. Ja nav cilvēku, kas runā tautas valodā, pārmanto un attīsta šīs tautas tradīcijas un paražas, tad tauta beidz pastāvēt kā sociāla kopība un pārvēršas par cilvēces kultūras muzeja eksponātu.

Iedzīvotāju skaita, sastāva un ataudzes rādītāji, kas ņemti to kopsakarā un saistībā ar sekām, ko tie var izraisīt demogrāfiskajā attīstībā nākotnē, veido valsts un tās reģionu demogrāfiskos resursus jeb demogrāfisko potenciālu. Demogrāfiskajam potenciālam ir nozīmīga loma reģionu ilgtspējīgā attīstībā.

ANO regulāri veiktajās pasaules valstu valdību aptaujās par demogrāfiskās attīstības jautājumiem Latvijas valdība 1998. gadā atzīmēja, ka iedzīvotāju skaita pieauguma, dzimstības un mūža ilguma rādītāji ir pārāk zemi, bet iedzīvotāju teritoriālajā izvietojumā ir nepieciešamas būtiskas pārmaiņas (United Nations, 2001).

Iedzīvotāju skaita pieaugumu sekmē četru galveno demogrāfisko faktoru – dzimstības, mirstības, migrācijas saldo un iedzīvotāju vecumsastāva – mijiedarbība. Lai veidotos labvēlīga demogrāfiskā situācija,

- 1) dzimstībai ir jābūt augstākai par vienkāršu paaudžu nomaiņu;
- 2) ir jāsamazinās mirstībai;
- 3) migrācijas saldo ir jābūt pozitīvam;
- 4) iedzīvotāju vecumsastāvam ir jāsekmē demogrāfiskā izaugsme.

Demogrāfiskie procesi nenorit strauji, izņēmums ir dažādas kataklizmas (kari, dabas katastrofas, epidēmijas u.tml.) un strauji sociālpolitiski pārveidojumi. Latvijas demogrāfisko un sociālekonomisko potenciālu būtiski ietekmēja divi pasaules kari un sociālpolitiskās pārmaiņas pēc valsts neatkarības atgūšanas. 21. gadsimta sākumā Latvijas iedzīvotāju skaits bija apmēram tāds pats kā 20. gadsimta sākumā. Pirmā pasaules kara priekšvakarā Latvijas teritorijā dzīvoja 2,5 miljoni iedzīvotāju, bet Otrā pasaules kara priekšvakarā – 1,9 miljoni. Pašlaik Latvijā dzīvo 2,3 miljoni iedzīvotāju.

20. gadsimtā Latvijas demogrāfisko attīstību raksturo prāvi tiešie un netiešie (emigrācijas un dzimstības samazinājuma izraisītie) cilvēku zaudējumi Pirmā un Otrā pasaules kara gaitā, represijas pret civiliedzīvotājiem pēckara periodā, slikti iedzīvotāju veselības stāvoklis, masveida imigrācija no Krievijas un citām padomju republikām, urbanizācijas pieaugums, kā arī galvaspilsētas Rīgas un tās aglomerācijas noteicošās lomas nostiprināšanās.

Straujais dzimstības samazinājums kopš 1989. gada un emigrācijas pārsvars pār imigrāciju kopš 1990. gada būtiski mainīja demogrāfisko situāciju Latvijā un tās reģionos. Līdzīgi procesi norisinājās arī citās pārejas valstīs, izraisot demogrāfisko krīzi (sk. 1.9. logu 32. lpp.).

Demogrāfisko procesu intensitāte Latvijas pilsētās un laukos ir visai atšķirīga. Iedzīvotāju skaita samazinājums vairāk ir skāris pilsētniekus nekā lauciniekus un tādējādi reģionus ar augstāku urbanizācijas pakāpi. – Rīgas reģionu un Kurzemi (sk. 1.9. logu 32. lpp.). Kopš 1999. gada visstraujāk iedzīvotāju skaits ir sarucis Latgales reģionā (Bauere, 2004, 25. lpp.).

Latvijā, tāpat kā daudzās citās Eiropas valstīs, galvenās pārmaiņas notikušas pašās jaunākajās un vecākajās iedzīvotāju grupās. Samazinoties dzimstībai, ir mazinājies bērnu un jauniešu skaits un īpatsvars, savukārt ir pieaudzis veco ļaužu skaits un īpatsvars. Pašlaik pensijas vecumu sasniedz liela ļaužu grupa, kas dzimusi pirmajos pēckara gados, kā arī padomju perioda imigranti. Iedzīvotāju sastāva novecošanos paātrina arī mūža ilguma pagarināšanās pēdējo desmit gadu laikā.

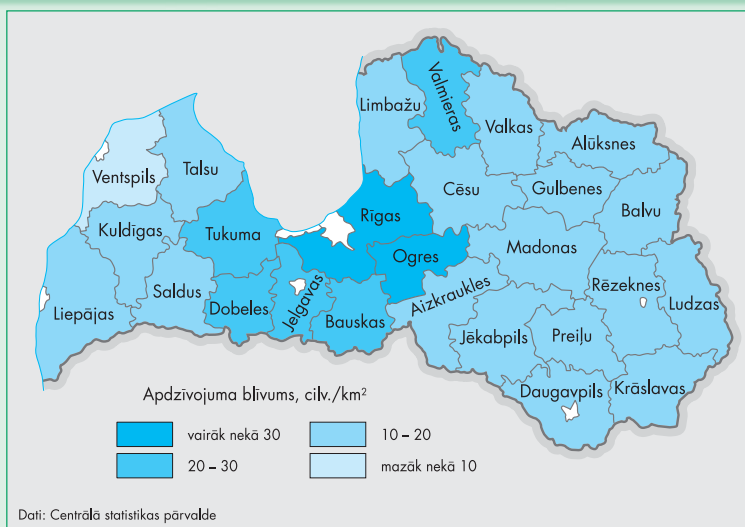
Latvijā pieaug **demogrāfiskā slodze**. Vispārējo demogrāfiskās slodzes līmeni izsaka attiecība starp to iedzīvotāju kopskaitu, kuri vēl nav sasnieguši darbības vecumu vai ir to pārsnieguši (galvenokārt patērētāji), un darbības vecumā esošo iedzīvotāju skaitu (galvenokārt resursu radītāji). Jo lielāka ir vispārējā demogrāfiskā slodze, jo vairāk resursu sabiedrībai kopumā un vietējām pašvaldībām jānovirza sociālajām vajadzībām (sk. 1.10. logu 30. lpp.).

Tikai Rīgas plānošanas reģionā kopējā demogrāfiskā slodze ir zemāka nekā vidēji valstī. Šajā reģionā ir augsts pensijas vecuma iedzīvotāju īpatsvars, bet zems dzimstības dēļ bērnu un jauniešu īpatsvars ir vismazākais. Pašlaik Rīgas reģionam ir vislielākais demogrāfiskais potenciāls, bet nākotnē to varētu saglabāt tikai būtisks dzimstības pieaugums (kas ir maz ticams) vai arī iebraucēji no citiem reģioniem vai ārvalstīm.

Visos Latvijas reģionos viszemākie demogrāfiskās slodzes rādītāji ir pilsētās (Ventspilī, Jelgavā, Rēzeknē) un rajonos ar augstu urbanizācijas pakāpi (Rīgas un Valmieras rajonā). Urbanizētos reģionos zemas dzimstības apstākļos migrācija ir tā, kas nodrošina pietiekami augstu darbībasveidīgo iedzīvotāju īpatsvaru. Vislielākā demogrāfiskā slodze ir Vidzemes reģionā, kur urbanizācijas pakāpe ir viszemākā.

1.9.
logs

Apdzīvotības struktūra

Iedzīvotāju skaita pārmaiņas un apdzīvotība Latvijas reģionos*, 1991.–2004. g.

Plānošanas reģioni	Iedzīvotāju skaits, tūkst.		Iedzīvotāju blīvums 2004. g., civ./uz vienu km ²	Iedzīvotāju skaita izmaiņas 1991.–2004. g., %	Pilsētnieku skaits 1991.–2004. g., %	Laucinieku skaits 1991.–2004. g., %	Urbanizācijas pakāpe, %	
	1991. g.	2004. g.					1991. g.	2004. g.
Rīgas	1278,0	1098,5	105,2	-14	-15	-8	85,1	84,0
Vidzemes	272,6	248,2	16,3	-9	-14	-5	44,6	42,1
Kurzemes	365,5	313,3	23,0	-14	-21	-2	67,0	62,1
Zemgales	319,9	290,0	27,0	-	-22	+6	55,4	47,8
Latgales	422,2	369,2	25,4	-13	-15	-8	59,5	57,6
Kopā Latvijā	2658,2	2319,2	35,9	-13	-16	-4	70,8	67,8

*Nenožīmīgas iedzīvotāju skaita izmaiņas plānošanas reģionos ir notikušas arī administratīvi teritoriālās reformas gaitā, mainoties reģionu robežām.

Avots: Aprēķini veikti pēc: LR Centrālā statistikas pārvalde, 1992, 38.–42. lpp.; LR Centrālā statistikas pārvalde, 2005, 40.–41., 48.–58. lpp.

1.10.
logs

Demogrāfiskās slodzes līmenis plānošanas reģionos 2004. gada sākumā

Plānošanas reģioni	Iedzīvotāji līdz darbības vecumam	Iedzīvotāji darbības vecumā	Iedzīvotāji virs darbības vecuma	Demogrāfiskā slodze*
Rīgas	14,1	63,9	22,0	565
Vidzemes	17,4	60,8	21,8	644
Kurzemes	17,1	61,8	21,1	618
Zemgales	17,0	62,6	20,4	599
Latgales	15,1	62,3	22,6	604
Kopā Latvijā	15,4	62,8	21,8	591

* Darbspējas vecumu nesasniegušo un pārsniegušo personu skaits vidēji uz 1000 personām darbības vecumā (2004. gada 1. janvārī darbības vecums vīriešiem bija 15–62 gadi, bet sievietēm – 15–59,5 gadi).

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004 b, 19. lpp.

Dzimstības un mirstības rādītāju atšķirības etniskā griezumā nav tik lielas, lai būtiski ietekmētu pārmaiņas iedzīvotāju etniskajā sastāvā, tās iespaidojusi galvenokārt migrācija, sevišķi no kaimiņvalstīm. Latvijā ir samērā liels cittauniešu īpatsvars (sk. 1.11. logu).

Valodai ir svarīga loma sabiedrības integrācijā un dažādu etnisko grupu saziņā. Pēc 2000. gada tautas skaitīšanas datiem, latviešu valodu kā dzimto vai saziņas valodu pārvalda 1,83 miljoni cilvēku jeb gandrīz 4/5 valsts iedzīvotāju. Krievu valodu kā dzimto vai saziņas valodu pārvalda 1,72 miljoni, angļu valodu – 340 tūkstoši, vācu valodu – 179 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju. Latviešu valodas un svešvalodu pratēju skaits ar katru gadu palielinās.

Nopietns sociālās iekļaušanās šķērslis ir tas, ka daļa iedzīvotāju nepārvalda valsts valodu (sk. 1.12. logu).

Kāpēc dažos rajonos latviešu valodu ir apguvušas gandrīz divas trešdaļas cittauniešu, bet citos rajonos to zina tikai nedaudz vairāk kā viena trešdaļa? Acimredzot atšķirības nosaka nevis dažādās iespējas apgūt valodu, bet pašu iedzīvotāju attieksme. Latviešu valodas, kā arī svešvalodu prasmes uzlabošana joprojām ir svarīgs uzdevums gan pilsētās, gan pagastos.

Ja neņem vērā administratīvi teritoriālo pārveidojumu rezultātā notikušās iedzīvotāju skaita pārmaiņas, apdzīvotību reģionos ietekmē iedzīvotāju dabiskā kustība un migrācija. Pēdējos gados arvien lielāka loma iedzīvotāju skaita pārmaiņās ir negatīvajam dabiskajam pieaugumam (mirušo skaita pārsvars pār dzimušajiem), vienlaikus mazinās arī migrācijas ietekme. Latgalē un Rīgas reģionā 4/5 no iedzīvotāju skaita samazinājuma veido negatīvais dabiskais pieaugums. Tikai Zemgales reģionā iedzīvotāju skaits migrācijas rezultātā ir palielinājies (sk. 1.13. logu 34. lpp).

1.11.
logs

Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs reģionos 2004. gadā, %

	Pavisam	t.sk. plānošanas reģionos				
		Rīgas	Vidzemes	Kurzemes	Zemgales	Latgales
Visi iedzīvotāji	100	100	100	100	100	100
Latvieši	58,6	51,3	84,4	73,3	67,7	43,6
Krievi	28,8	35,4	10,6	15,9	19,2	40,1
Baltkrievi	3,9	4,1	1,5	2,3	4,4	5,8
Ukraiņi	2,6	3,4	1,0	2,8	2,1	1,5
Poļi	2,5	2,0	0,9	0,8	1,7	7,2
Lietuvieši	1,4	0,9	0,5	3,0	3,0	0,6
Pārējie	2,2	3,3	1,3	1,8	1,7	1,4

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004 b, 17. –18. lpp.

1.12.
logs

Latviešu valodas zināšanas cittauniešu vidū (augstākais un zemākais līmenis teritoriālā griezumā), %

Balvu rajonā	68	Valkas rajonā	49
Gulbenes rajonā	65	Rīgā	49
Alūksnes rajonā	60	Jūrmalā	49
Jēkabpils rajonā	59	Aizkraukles rajonā	49
Valmieras rajonā	59	Rēzeknes rajonā	48
Rēzeknē	58	Liepājā	45
Limbažu rajonā	58	Daugavpils rajonā	42
Ogres rajonā	58	Daugavpilī	35

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

1.13.
logs

Dabiskās kustības un migrācijas rezultātā notikušās iedzīvotāju skaita pārmaiņas plānošanas reģionos*, 1999.–2004. gadā.

Plānošanas reģioni	Iedzīvotāju skaita pārmaiņas (tūkst. cilv.) un to struktūra procentos, 1999.–2003. g.					
	kopā		tai skaitā* (procentos pret izmaiņām kopā)			
			dabiskais pieaugums	migrācijas pieaugums		
Rīgas	-33,3	(100%)	-28,3	(85%)	-5,0	(15%)
Vidzemes	-9,4	(100%)	-6,2	(66%)	-3,2	(34%)
Kurzemes	-10,8	(100%)	-6,4	(59%)	-4,4	(41%)
Zemgales	-4,4	(100%)	-6,0	(136%)	+1,6	(-36%)
Latgales	-20,0	(100%)	-15,8	(79%)	-4,2	(21%)
Kopā Latvijā	-77,9	(100%)	-62,7	(80%)	-15,2	(20%)

* Nenožīmīgas iedzīvotāju skaita pārmaiņas plānošanas reģionos notikušas arī administratīvi teritoriālās reformas gaitā, mainoties reģionu robežām.

Avots: Aprēķini veikti pēc attiecīgo gadu Latvijas demogrāfijas gadagrāmatu datiem

1.14.
logs

Pašreizējā dzīvesvietā (pilsētā, pagastā), nodzīvotais laiks %

Plānošanas reģioni	Cik ilgi Jūs dzīvojat pašreizējā dzīvesvietā (pilsētā, pagastā)?		
	kopš dzimšanas	vairāk nekā 10 gadus	mazāk nekā 10 gadus
Rīgas	28	48	24
Vidzemes	40	45	15
Kurzemes	32	51	17
Zemgales	33	40	27
Latgales	45	42	13
Kopā Latvijā	33	46	21

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Pētījumā konstatēts, ka tikai trešā daļa Latvijas iedzīvotāju dzīvo savā pašreizējā dzīvesvietā (pilsētā, pagastā) kopš dzimšanas, gandrīz puse tur dzīvo vairāk nekā desmit gadus, bet katrs piektais – mazāk par desmit gadiem. Dažādos reģionos šīs proporcijas ir atšķirīgas.

Aptuveni katrs ceturtais Rīgas reģiona un katrs trešais Kurzemes un Zemgales iedzīvotājs tur dzīvo kopš dzimšanas. Visuzticīgākie savam vēsturiskajam novadam ir Vidzemes, bet jo sevišķi – Latgales iedzīvotāji. Pēdējos desmit gados visvairāk iebraucēju ir Rīgas reģionā un Zemgalē – tur gandrīz katrs ceturtais iedzīvotājs ir nodzīvojis mazāk nekā desmit gadu.

Šobrīd dzimstības samazināšanās ir vienlīdz dziļi skārusi visus Latvijas reģionus. Aptuveni pirms divām paaudzēm Latvijas reģionos bija visai ievērojamas

atšķirības dzimstības rādītājos, kam pamatā bija atšķirīgā sociālekonomiskās attīstības un urbanizācijas pakāpe, kā arī tas, ka dažādos reģionos demogrāfiskā pāreja sākās atšķirīgā laikā.

1987.–1988. gadā dzimstība pēc ilgstoša samazinājuma perioda sasniedza maksimumu – dzimušo skaits uz 1000 sievietēm reproduktīvajā vecumā bija tikai nedaudz zemāks kā 1939. gadā (sk. 1.15. loga 1. tabulu). Pastāvot šādi dzimstībai, summārais dzimstības koeficients 2,1–2,2 (vidējais bērnu skaits, kas varētu piedzimt sievietei viņas dzīves laikā, saglabājoties attiecīgā gada dzimstības līmenim) nodrošina tikai vienkāršu paaudžu nomaiņu, kad nākamā paaudze ir skaitliski vienāda ar iepriekšējo paaudzi. Pašreizējais dzimstības līmenis Latvijā veido tikai mazliet vairāk par pusi no normālai paaudžu nomaiņai nepieciešamā, un tas ir viens no zemākajiem rādītājiem

Dzimstība un laulātība

1. tabula. 1939. gadā un 2003. gadā dzimušo skaits uz 1000 sievietēm reprodūktīvajā vecumā (15–49 gadi)

	Rīga	Vidzeme	Kurzeme	Zemgale	Latgale	Kopā Latvijā
1939. g.	49,7	75,9	66,1	72,7	81,0	67,7
2003. g.*	35,34	37,48	39,48	38,60	32,86	35,46

* 2003. g. dati norādīti plānošanas reģionos.

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004 c, 111. lpp.; Latvijas PSR Tautsaimniecības statistikas pārvalde, 1940

2. tabula. Reģistrētās un šķirtās laulības plānošanas, ārvaldībā dzimušo bērnu īpatsvars reģionos 2003. gadā

Plānošanas reģioni	Šķirto laulību skaits, procentos pret reģistrēto laulību skaitu*	Ārvaldībā dzimuši, procentos no dzimušo skaita**
Rīgas	46,2	39,0
Vidzemes	53,3	54,6
Kurzemes	50,2	51,1
Zemgales	47,5	48,0
Latgales	52,8	40,4
Kopā Latvijā	48,3	44,2

* Avots: Aprēķini veikti pēc: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004 b, 25. lpp.

** Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004 c, 108.–109. lpp.

Eiropā. Latvijā 2003. gadā visaugstākais summārais dzimstības līmenis bija Liepājas rajonā, un tas tikai pavisam nedaudz pārsniedza valstī viszemāko dzimstības līmeni Rīgā 60. gadu beigās.

90. gados piedzīvotais dzimstības samazinājums jau ir ietekmējis pamatskolēnu un vidusskolēnu skaitu, tādēļ pavisam drīz varam sagaidīt arī augstskolās studējošo skaita samazinājumu. Tajos reģionos, kur iedzīvotāju sastāvā ir zems jauniešu īpatsvars, šāds kritums var nopietni apdraudēt kvalificētu speciālistu piedāvājumu un radīt darbaspēka trūkumu. Nākotnē, pastāvot šādai situācijai, reģionos var rasties vajadzība pēc iepriekš izbraukušo iedzīvotāju reemigrācijas, viņiem atgriežoties savā dzimtajā novadā, vai arī pēc ārvalstu darbaspēka piesaistes. Pat mērens dzimstības palielinājums, kāds pašlaik vērojams Skandināvijas valstīs, nevar radikāli mainīt situāciju. Dzimstības pieauguma ietekme uz nodarbināto skaitu būs jūtama tikai pēc 18–25 gadiem.

90. gadu pirmajā pusē, apstākļos, kad notika strauja pāreja uz tirgus ekonomiku, laulātības rādītāji samazinājās divas reizes. Nedaudz mazāk samazinājās šķirto laulību īpatsvars. Pēdējos gados aizvien biežāk sastopama

kopdzīve neregistrētā laulībā, un palielinās ārvaldībā dzimušo bērnu skaits: 1990. gadā tādu bērnu bija 17%, bet 2003. gadā. – jau 44% no visiem dzimušajiem. Šķirto un noslēgto laulību attiecība zemāka par vidējo valstī kopumā ir Latgalē un Vidzemē. Ārvaldībā dzimušo īpatsvars zemāks par vidējo ir Rīgas reģionā un Latgalē (sk. 1.15. loga 2. tabulu).

Vispārējo demogrāfisko situāciju varētu uzlabot iedzīvotāju lielāka ticība savām spējām būt savas ģimenes dzīves veidotājiem un augstāka pašapziņa. **Pētījumā** uz jautājumu "Cik lielā vai mazā mērā Jūs personīgi varat ietekmēt savu ģimenes dzīvi?" atbildi "ļoti lielā vai diezgan lielā mērā" uzrādīja lielākā daļa respondentu, bet daudz mazāk bija to, kas uzskata, ka var ietekmēt savas ģimenes materiālo labklājību (sk. 1.16. logu 36. lpp.).

Raksturot mirstības teritoriālās atšķirības aprūpina atšķirības iedzīvotāju vecumstruktūrā, kuras ietekmē vispārējās mirstības u.c. veselības stāvokļa rādītājus. Šie rādītāji ir ļoti atkarīgi no demogrāfiskās novecošanās pakāpes, jo veselība visvairāk pasliktinās tieši veciem ļaudīm, un dabiski, ka šajā vecumgrupā mirstība ir visaugstākā.

1.16.
logs

Atbilžu sadalījums uz jautājumu "Cik lielā vai mazā mērā Jūs personiski varat ietekmēt savu materiālo labklājību un ģimenes dzīvi?", %

Varu ietekmēt savu, ģimenes materiālo labklājību	Joti lielā mērā	diezgan lielā mērā	diezgan mazā mērā	nemaz	grūti pateikt / nav atbildes
Varu ietekmēt savu ģimenes dzīvi	4	26	44	20	6
	17	50	19	6	8

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Pārejas periods uz tirgus ekonomiku 90. gados būtiski ietekmēja iedzīvotāju mirstību. Iedzīvotāju nespēja pietiekami ātri adaptēties straujajām pārmaiņām sabiedrībā (bezdarba, noziedzības un vispārējās nestabilitātes pieaugums, veselības aprūpes sadārdzinājums u.c.) izraisīja veselības stāvokļa pasliktināšanos un mirstības pieaugumu. Tomēr situācija pakāpeniski stabilizējās, un sieviešu mūža ilgums kopš 1996. gada sistemātiski palielinās un nu ir sasniedzis pašu augstāko rādītāju pēckara periodā, savukārt vīriešiem tas ir sasniedzis līmeni, kāds bija 60. gadu sākumā. Par potenciālām rezervēm mūža ilguma tālākā pieaugumā liecina apstākļi, ka 2004. gadā tā līmenis valstī kopumā joprojām bija zemāks nekā, piemēram, attiecīgais rādītājs Jelgavā jau pirms 15 gadiem. Arī pusotra gada starpība Latvijas pilsētnieku un laucinieku mūža ilgumā vēl joprojām nav izzudusi (sk. Pielikumu).

Veselības vērtība un cilvēku stratēģijas veselības uzturēšanā

Veselības kvalitāte ir svarīgs tautas attīstības rādītājs. To ietekmē gan valsts attieksme pret veselības aprūpes sektoru, gan pašas sabiedrības veselības kvalitāte un veselības uzturēšanas paradumi. Veselība ir resurss, kura vērtība neatkarību atguvušajā Latvijā ir piedzīvojuši krasas pārmaiņas. Tirgus apstākļos veselība ir kļuvusi par trūkstošu un vērtīgu resursu – gan cilvēkam, gan valstij kopumā.

Padomju gados veselība bija valstiskas nozīmes resurss. No vienas puses, pastāvošā veselības aprūpes sistēma piedāvāja visaptverošus pakalpojumus, no otras puses, veselības aprūpes tēriņu uzticēšana valstij radīja ilūziju par veselības aprūpes "bezmaksas" dabu, nostādot cilvēku pasīva sistēmas labumus tērējoša pacienta lomā. Ja veselības aprūpe ir lēta, tad arī tās uzturēšanai cilvēki ierāda diezgan pieticīgu vietu savu izdevumu un laika plānošanas struktūrā.

Arī laikmets nav bijis saudzīgs pret cilvēku veselību. Gan iepriekšējā **Pārskatā**, gan dažādos sabiedrības veselības apsekojumos atzīmēta Latvijas iedzīvotāju sliktā veselība. Šodienas pensionāri ir uzauguši trūcīgajos pēckara apstākļos. Smagais fiziskais darbs, īpaši lauksaimniecībā padomju gados, augstais alkohola patēriņš ir sabeidzis cilvēku veselību. Arī pēc neatkarības atjaunošanas, kā liecina 2005. gadā veiktais pētījums par nodarbinātību, Latvijā cilvēki strādā vairāk un smagāk nekā citviet Eiropā, tādējādi turpinot gādēt veselību – šo tik svarīgo cilvēcisko un sabiedrisko resursu.

Latvija no padomju sistēmas mantoja dārgu un izmaksu ziņā neefektīvu veselības aprūpes sistēmu, ko nācās reformēt. Reforma norit smagi gan veselības aprūpes sistēmas neapmierinošas infrastruktūras, gan nepietiekamu cilvēkresursu, gan arī nepietiekami izkoptu sabiedrības veselības aprūpes paradumu dēļ.

Pārējo Baltijas valstu vidū Latvija joprojām izceļas ar zemākajiem tēriņiem veselības aprūpei no valsts līdzekļiem un vislielāko pašu iedzīvotāju līdzdalību šajos maksājumos. Pēc Pasaules Veselības organizācijas (PVO) datiem, 2000. gadā 40% tiešo veselības aprūpes izmaksu sedza paši pacienti (tas ir augstākais rādītājs Eiropā), un ar to tiek pārkāpti sociāli taisnīgas veselības aprūpes organizācijas principi. Turklāt PVO aprēķini neņem vērā neoficiālos maksājumus. Lai arī veselības aprūpē darbojas princips, ka nauda seko pacientam, ierobežoto līdzekļu dēļ tas ne vienmēr tiek īstenots, radot skandālus par slimnīcu kvotām, ierobežojumiem kompensējamo medikamentu un valsts garantēto pakalpojumu saņemšanā, prioritātēm pašās slimnīcās.

Slimnīcu tīkla optimizācija, kas aizsākās 2004. gada nogalē, vieš bažas par turpmāko veselības aprūpes teritoriālo pieejamību. Šodien salīdzinājumā ar situāciju padomju gados medicīnas aprūpes pakalpojumi laukos attālinās, jo sarūk stacionāru skaits un pasliktinās sabiedriskā transporta kustība. Tehnoloģijas un ārsti koncentrējas Rīgā un citās lielajās pilsētās, kur sociāli ekonomiskie apstākļi ir labvēlīgāki.

1.17.
logs

Iedzīvotāju veselības pašvērtējums, %

	Neslimoju	Mēdz būt tikai vieglas saslimšanas	Bijušas arī nopietnākas slimības, taču esmu izārstējies	Bijušas nopietnas slimības un traumas, no kurām jācieš vēl tagad	Ir hroniskas slimības	Ir invaliditāte
Visi Latvijas iedzīvotāji	17	38	17	13	12	3
Vīrieši	22	37	17	13	9	2
Sievietes	13	39	17	13	15	3
Mēneša vidējie ienākumi uz ģimenes locekli						
līdz Ls 50	13	43	14	14	10	6
Ls 51–75	12	30	17	23	15	3
Ls 76–100	13	34	23	11	16	3
Ls 101–150	26	38	17	10	8	1
Ls 151 un vairāk	24	45	16	5	9	1
Reģioni						
Rīga	21	33	19	10	14	3
Vidzeme	13	42	19	11	11	4
Kurzeme	10	49	14	19	6	2
Zemgale	17	39	16	15	11	2
Latgale	15	41	11	18	12	3
Vecumgrupas						
18–29 g.	27	53	9	6	4	1
30–39 g.	21	46	19	7	5	2
40–49 g.	16	47	19	9	6	3
50–59 g.	14	27	22	19	14	4
60 un vairāk g.	7	14	19	24	31	5

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

No **Pētījumā** aptaujātajiem savai veselībai augstāko vērtējumu devuši Rīgas reģiona iedzīvotāji, un šo vērtējumu ietekmējusi galvenokārt rīdzinieku labā veselība (sk. 1. 17. logu). Labākās domās par savu veselību ir jaunāka gadagājuma respondenti un tie aptaujātie, kuri ienākumi pārsniedz 101 latu uz vienu ģimenes locekli. Arī vīrieši savu veselību pārsvarā vērtē kā labu.

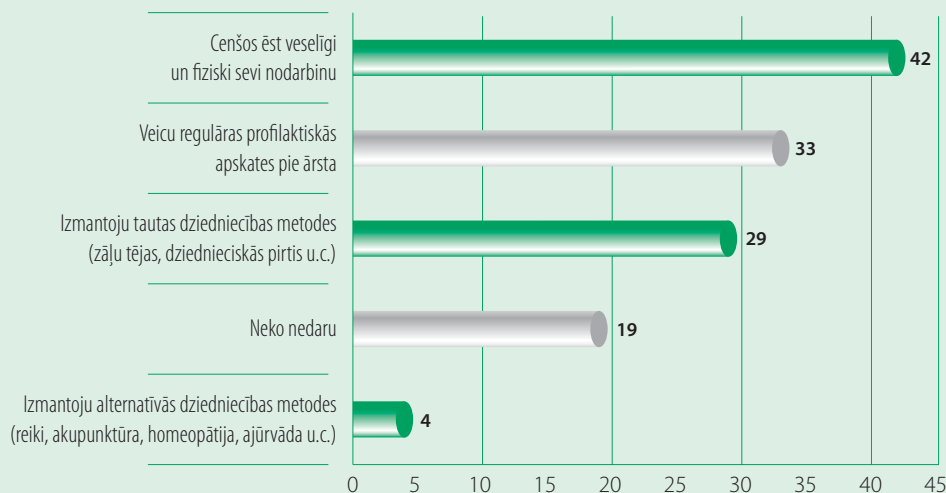
Pētījums rāda, ka lielākā daļa aptaujāto pēdējā gada laikā saskārusies ar emocionālām problēmām. – raizēm, nomāktību, nemieru, kas radījušas grūtības darbā un ikdienā. Šīs problēmas ir cieši saistītas ar cilvēku materiālo labklājību. Gandrīz trīs ceturtdaļas aptaujāto, kuru ienākumi uz vienu ģimenes locekli nepārsniedza 50

latu, atzina, ka saskārusies ar emocionālām problēmām. Pieaugot ienākumiem, mazinās emocionālo problēmu biežums, kaut gan arī turīgie iedzīvotāji ir pakļauti raizēm, nomāktībai, nemieram. Sievietes biežāk nekā vīrieši atzīst, ka viņas nomāc emocionālas problēmas. Emocionālo stāvokli ietekmē arī vecums – jaunākiem cilvēkiem raīžu ir mazāk.

Veselības aprūpes pieejamību ietekmē ne tikai attālums līdz tuvākajai medicīnas iestādei, bet arī resursu dalījums mājsaimniecības budžetā, kur sava loma ir veselības prioritātei (vai gluži otrādi – tās trūkumam) visu vajadzību sarakstā. Par to, ka veselības resursiem ir zema vieta budžeta sadalē liecina arī situācija veselības apdrošināšanā.

1.18.
logs

Latvijas iedzīvotāju veselības uzturēšanas paradumi*, %

* Atbilžu summa var pārsniegt 100 procentus, jo respondenti varēja izvēlēties vairākus atbilžu variantus.

Reģiona īpatnības parādās veselības uzturēšanas paradumos. No visu reģionu iedzīvotājiem regulāras profilaktiskās apskates visbiežāk apmeklē Latgales reģiona iedzīvotāji (43%). Vidzemnieki biežāk atzīmē (50%), ka cenšas ēst veselīgi un fiziski sevi nodarbināt. Savukārt kurzemnieki biežāk nekā citi pievēršas tautas dziedniecībai (39%) – Kurzēmē šī metode pārspēj pat regulāras profilaktiskās apskates pie ārsta, kuras apmeklē 33% respondentu. Statistikas dati rāda, ka Kurzemes statistikas reģionā ir zemākais nodrošinājums ar stacionāra gultām, kā arī ar ārstiem un vidējo personālu. Vienlaikus Kurzēmē ir zemākais gultas noslodzes rādītājs Latvijā, kas liecina par to, ka kurzemnieki retāk nokļūst sava reģiona slimnīcās.

Avots: Latvija. Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Reproduktīvās veselības pētījums liecina, ka 2003. gadā veselību apdrošinājuši 23% vīriešu kārtas un 21% sieviešu kārtas respondentu reproduktīvajā vecumā. Veselību biežāk apdrošina turīgāki, labāk izglītoti un vecāka gadagājuma cilvēki.

Iedzīvotāju veselības uzturēšanas paradumi neliecina, ka iedzīvotājiem uzņemoties lielāku iniciatīvu rūpēs par savu veselību, sabiedrības veselība drīzumā varētu kļūt labāka (sk. 1.18. un 1.19. logu). **Pētījums** rāda, ka tikai trešā daļa Latvijas iedzīvotāju regulāri profilaktiski pārbauda savu veselību, bet vairāk paļaujas uz veselīgu pārtiku un fiziskām nodarbībām (42%) un tautas dziedniecības metodēm – zāļu tējām, dziednieciskām pirtīm u.c. (29%).

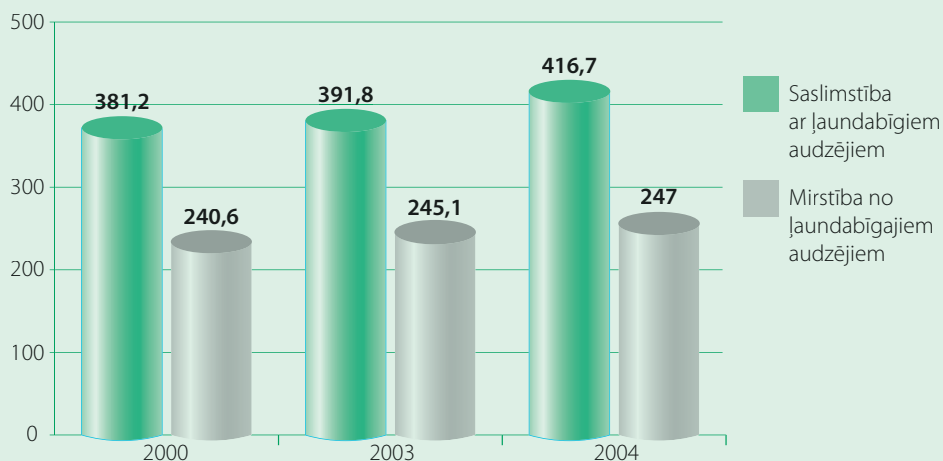
Tautas dziedniecības metodes ieņem nozīmīgu vietu iedzīvotāju veselības aprūpes stratēģijās, visbiežāk tās izmanto lauku un mazpilsētu iedzīvotāji. Respondentu materiālais stāvoklis profilaktiskās apskates apmeklētību būtiski neietekmē – tas liecina, ka šādām apskatēm cilvēku uztverē nav nozīmes. Mazāk turīgi respondenti biežāk atzīmē, ka cenšas ēst veselīgi un fiziski sevi nodarbināt,

savukārt turīgākie biežāk izmanto tautas dziedniecības metodes. Veselības aprūpes paradumus būtiski ietekmē arī cilvēku dzimums – sievietes biežāk nekā vīrieši apmeklē profilaktiskās pārbaudes (attiecīgi 39% un 26%), kā arī izmanto tautas dziedniecības metodes (29% un 22%). Vīrieši biežāk nekā sievietes savas veselības labā nedara neko (attiecīgi 29% un 11%). **Pētījums** liecina, ka jaunāka gadagājuma respondentiem veselības uzturēšanas paradumi ir neizstrādāti, attieksme pret savu veselību ir bezrūpīgāka nekā gados vecākiem.

Pēdējā gada laikā aptuveni trešā daļa Latvijas iedzīvotāju ir ierobežojusi veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanu sev vai ģimenei līdzekļu trūkuma dēļ. Vislielākais šādu atbilžu īpatsvars ir Kurzemes reģionā, bet vismazākais – Rīgā (sk. 1.20. logu 40. lpp.). Veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību ietekmē gan cilvēku turība, gan viņu ikdienas prioritātes. Laucinieki retāk nekā pilsētnieki atzīmē, ka viņiem pietrūcis līdzekļu, lai ārstētos. Arī veselības aprūpes pakalpojumu dārdzību kā iemeslu neapmierinātībai biežāk min rajonu centru un lielo pilsētu iedzīvotāji (attiecīgi 62% un 73%), retāk – lauku un mazpilsētu iedzīvotāji (43% un 42%).

Iedzīvotāju veselības stāvokļa "inventarizācija": īss mūžs,
kaitīgi ieradumi un slikta profilakse

1. att. Saslimstība un mirstība no ļaundabīgiem audzējiem uz 100 000 iedzīvotājiem

Joprojām pieaug saslimstība ar ļaundabīgiem audzējiem – no 1995. gada līdz 2004. gadam tā pieaugusi par 19,5%.

Teritoriālā griezumā augstākā saslimstība ar ļaundabīgiem audzējiem 2003. gadā bija Ventspilī (vidēji 483,3 gadījumi uz 100 000 iedzīvotājiem), Krāslavas rajonā (472,8), Liepājā (467) un Rīgā (458,7), bet lielākais slimnieku kontingents ir Rīgā (3067,8 slimnieku uz 100 000 iedzīvotājiem), Liepājā (2434) un Ventspilī (2300). Gandrīz ceturtdaļa vēža slimnieku pie ārsta griežusies novēloti – 2004. gadā 23,6% atklāto ļaundabīgo audzēju bija IV stadijā. Ļaundabīgo audzēju diagnostikas rādītāji dažādās Latvijas vietās atšķiras. Vizuālo lokalizāciju audzēju novēlota diagnostika 2003. gadā bijusi Gulbenes rajonā (54,5% gadījumu), Ludzas rajonā (46,3%) un Ventspils rajonā (46,2%). 2003. gadā ar ļaundabīgu audzēju IV stadijā uzskaitē ņemto īpatsvars visaugstākais ir Preiļū (37,7%), Krāslavas (36,9%), Tukuma (36,5%), Ludzas (30,5%) un Rēzeknes rajonā (32,4%).

Mazinās saslimstība ar tuberkulozi. Visaugstākā saslimstība ar tuberkulozi 2003. gadā bija vērojama Liepājas rajonā (87,8 gadījumi uz 100 000 iedzīvotājiem); tā bijusi augsta, bet ar tendenci mazināties Rēzeknes rajonā (80), savukārt viszemākā saslimstība konstatēta Talsu rajonā (24,8) un Ventspilī (25).

2004. gadā palielinājies saslimstība ar alkoholismu. Pieaudzis pirmreizēji uzskaitē ņemto narkomānijas slimnieku skaits. 2004. gadā tas palielinājies par 40,6% salīdzinājumā ar 2003. gadu (iepriekšējos gados šis rādītājs bija samērā stabils). Reproductīvās veselības pētījumam 1997. un 2003. gadā veiktās reproductīvā vecuma iedzīvotāju aptaujas rāda gan alkohola lietošanas pieaugumu, gan narkotisko un psihotropo vielu patēriņa pieaugumu. Salīdzinājumā ar 1997. gada datiem ir pieaugusi stipro alkoholisko dzērienu lietošana sieviešu vidū. Reproductīvās veselības pētījumā narkotisko un psihotropo vielu lietošanu atzinuši 25% aptaujāto vīriešu un 13% sieviešu. Tas ir ievērojams pieaugums – 1997. gadā tikai 15% aptaujāto vīriešu un 3% sieviešu atzina, ka ir pamēģinājuši narkotiskās vielas. Laukos narkotisko un psihotropo vielu "pamēģināšana" notiek divas reizes retāk nekā pilsētās.

Pēc reproductīvās veselības aptaujas datiem, katru dienu smēķē 41% aptaujāto vīriešu un 22% sieviešu, bet neregulāri to dara 10% vīriešu un 13% sieviešu. Satraucoši ir pasīvās smēķēšanas apjomi. Tā 52% sieviešu un 46% vīriešu atzīst, ka paši vai kāds cits ģimenes loceklis mājās smēķē pārējo ģimenes locekļu klātbūtnē. Pasīvās smēķēšanas paradumus mainīs pieņemtie ierobežojumi smēķēšanai publiskās vietās.

Lai arī 2004. gadā reģistrēto HIV gadījumu skaits ir samazinājies, tas nedod pamatu optimismam. Izdevumā **Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2002/2003: Cilvēkdrošība** norādīts, ka HIV/AIDS izplatība rada bažas 88% Latvijas iedzīvotāju (34. lpp.). Vienlaikus Pārskats par reproductīvās veselības situāciju norāda, ka kopš 1997. gada iedzīvotāju zināšanas par inficēšanos ar HIV/AIDS nav uzlabojušās.

Avots: VSMATA, 2005, 35., 37. lpp.; VSMATA, 2004 a, 54., 80., 82.–83. lpp.

1.20.
logs

Veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība, %

	Pēdējā gada laikā ir pietrūcis līdzekļu, lai grieztos pie ārsta	Nav pietrūcis līdzekļu	Grūti pateikt
Visi Latvijas iedzīvotāji			
	35	59	6
Virieši	29	65	6
Sievietes	41	54	5
Apdzīvotās vietas tips			
Rīga	31	62	7
Daugavpils, Liepāja, Jelgava, Ventspils, Jūrmala, Rēzekne	39	55	6
Rajona centrs	38	60	2
Cita pilsēta	27	68	5
Neliels ciemats, ciems, lauki	39	55	6
Reģioni			
Rīga	31	64	5
Vidzeme	36	59	5
Kurzeme	45	49	6
Zemgale	36	57	7
Latgale	39	54	7
Vecumgrupas			
18–29 g.	29	65	6
30–39 g.	26	70	4
40–49 g.	31	61	8
50–59 g.	42	54	4
60 un vairāk g.	50	43	7

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Pakalpojumu dārdzības uztveri ietekmē cilvēka vecums. – jo tas ir lielāks, jo biežāk dārdzība minēta kā neapmierinātības iemesls. Tas saistīts gan ar veselības pasliktināšanos un biežāku nepieciešamību pēc attiecīgajiem pakalpojumiem, gan arī ar rūpīgākiem veselības aprūpes paradumiem, cilvēkam kļūstot vecākam.

Ne vienmēr valsts apmaksātie pakalpojumi piedāvā kvalitatīvu aprūpi. 2003. gadā veiktās Latvijas iedzīvotāju veselības aptaujas dati liecina, ka liela daļa veselības aprūpes pakalpojumu tiek segta no privātiem līdzekļiem.

Migrācija un cilvēku ikdienas kustība

Lai gan kopš 1991. gada Latvijā ik gadu migrācijas saldo ir bijis negatīvs, migrācija kā pārcelšanās uz pastāvīgu dzīvi citās valstīs samazinās. Kopš 2004. gada liela Latvijas iedzīvotāju plūsma ir saistīta ar darba migrāciju, apmetoties uz dzīvi ārzemēs uz nenoteiktu laiku (sk. 1.21. logu). Statistikā neregistrētā migrācija šajos datos varētu ienest zināmas korekcijas, taču kopējā likumsakarība visticamāk ilgtermiņā nemainīsies.

Starpvalstu migrācijas rezultātā Latvija zaudē galvenokārt tos iedzīvotājus, kuriem ir augsts izglītības līmenis, visvairāk – ar vidējo speciālo izglītību un augstāko izglītību. Par to netieši liecina tas, ka starpvalstu migrācijā visintensīvāk piedalās galvaspilsētas iedzīvotāji. Rīgas īpatsvars Latvijas kopējā starpvalstu migrācijas saldo 2003. gadā bija 61%. Nākamie aiz Rīgas bija Liepājas pilsēta un Rīgas rajons ar vairāk nekā sešas reizes zemākiem starpvalstu migrācijas saldo rādītājiem.

Kopš 2002. gada iedzīvotāju migrācijas procesi vairs nav būtiski ietekmējuši iedzīvotāju skaita pārmaiņas Latvijā kopumā, jo ārējās migrācijas tempi ir samazinājušies, toties iekšējās migrācijas plūsmas rada lielas reģionālas atšķirības.

Valsts **iekšējās migrācijas** īpatsvars kopējā migrācijas apjomā ir ļoti liels, un tai ir būtiska nozīme katras atsevišķas teritorijas ekonomiskās dzīves veidošanā, infrastruktūras attīstīšanā un piemērotu dzīves apstākļu nodrošināšanā. Migrācijas saldo ir viens no teritoriju "pievilcības" svarīgākajiem rādītājiem, jo cilvēki pārcēlas uz dzīvi tur, kur dzīves apstākļi ir labāki, kur vieglāk atrast labi atalgotu darbu, kur labāk var izpaust savas spējas un pilnveidoties.

Dzīvesvietas deklarēšanas likums būtiski ietekmējis valsts iekšējās migrācijas statistiku. Kopš tā stāšanās spēkā 2003. gada 1. jūlijā strauji pieauga pašvaldībās reģistrēto iedzīvotāju skaits. Piemēram, Rīgas reģions, kur migrācijas saldo ilgu laiku bija negatīvs, kopš 2003. gada ir uzrādījis vislielāko iebraukšu pārsvaru pār izbraukšajiem. Visvairāk iebraucēju bijis Rīgas rajonā, kur pēdējos gados iedzīvotāju skaits ir palielinājies tieši migrācijas rezultātā. Gan 2003. gadā, gan 2004. gadā vairāk nekā 30 tūkstoši cilvēku ir mainījuši pastāvīgo dzīvesvietu no vienas administratīvās teritorijas uz citu.

Kopš 1991. gada iedzīvotāju pārvietošanās valsts iekšienē vidēji ik gadu aptvērusi 30–40 tūkstošus cilvēku. Iekšējās migrācijas plūsmas atspoguļo gan valstī notiekošos sociāli ekonomiskos procesus, gan arī teritoriju attīstības nevienmērību. Laikā no 1991. līdz 2004. gadam iekšējā migrācijā iesaistījušies vidēji 1,5–3% valsts iedzīvotāju (2003. un 2004. gadā – aptuveni 2,5%).

Reģionu iedzīvotāju kustībā liela loma ir pilsētām. Gan reģionu lielās pilsētas, gan rajonu centri piesaista reģiona

un rajonu iekšējās cilvēku plūsmas. Vismazākās migrācijas plūsmas ir starp lauku apdzīvotām vietām.

Latvijā trīs ceturtdaļas no dominējošām migrācijas plūsmām un divas trešdaļas no dominējošām starppilsētu migrācijas plūsmām ir tieši vai netieši saistītas ar Rīgu.

Lielākā daļa iedzīvotāju pārvietošanās plūsmu šķērso Rīgu. Ik gadu aptuveni 3000 iedzīvotāju no Latgales, Vidzemes un Kurzemes pārceļas uz galvaspilsētu, savukārt 75% no Rīgas izbraukšu pārceļas uz Pierīgu – Rīgai pieguļošajām teritorijām, Rīgas rajona teritorijām, kā arī Rīgas aglomerācijas pilsētām aptuveni 50 km rādiusā. Šie virzieni, kas veido starveida apdzīvojamu struktūru, atbilst transporta tīklam uz Jūrmalu, Jelgavu, Tukumu, Ogru un Siguldu. Kopā Latvijas centrālajā daļā migrācijas rezultātā ik gadu iedzīvotāju skaits pieaug par pieciem sešiem tūkstošiem. Rīgas rajona iedzīvotāju skaita ikgadējs pieaugums nodrošina Rīgas reģionam pozitīvu migrācijas saldo ar citiem reģioniem. Šie procesi liecina par iedzīvotāju koncentrācijas tendencēm valsts centrālajā daļā, kā arī par suburbanizācijas izpausmēm galvaspilsētās apkārtnē.

1.21.
logs

Sveika, Īrija!

Raņķu pagasts

530 iedzīvotāju, no tiem:

- 115 pensionāru
- 95 skolas vecuma bērni un jaunieši
- 280 darbspējīgā vecumā
- 22 devušies peļņā uz ārzemēm

No nelielā Raņķu pagasta darbspējīgiem iedzīvotājiem peļņā uz ārzemēm devies gandrīz katrs desmitais. Raņķu pagasta padomes priekšsēdētājs Andris Sadovskis stāsta, ka Vācijā, Spānijā, Anglijā un Īrijā pašlaik strādā 21 pagasta iedzīvotājs, bet viens atrodas sezonas darbos Somijā. Tiek lēsts, ka, līdzīgi kā mazajā pagastā, arī katrs desmitais valsts iedzīvotājs patlaban strādā ārzemēs. 2005. gada novembrī pēc Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta pasūtījuma Pasaules brīvo latviešu apvienība un sociālo pētījumu firma SKDS sāks apjomīgu latviešu diasporas pētījumu, kurā tiks apzināti arī uz ārvalstīm peļņā aizbraukušie tautieši.

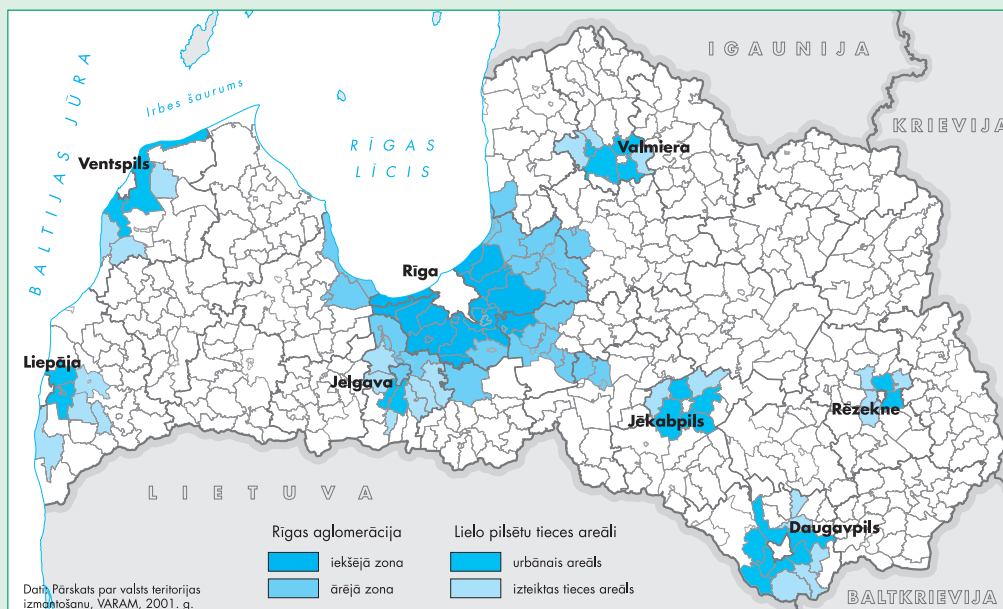
Raņķu pagastā lielākais darba devējs ir pašvaldība, atzīst pagasta priekšsēdis A. Sadovskis. Nedaudz mazāk strādā vāciešiem piederošajā SIA *Chors* grupā *Kurzeme*, kas no privātpersonām nopirkusi un apsaimnieko gandrīz trešo daļu pagasta lauksaimnieciski izmantojamo zemju. Vēl 10–12 cilvēku nodarbināti kokzāģētavās. Kāds atradis darbu Kuldīgā, cits – Skrundā, pārējie mēģina savilkt galus savās lauku sētās. A. Sadovskis šaubās, vai te pietiktu darbaspēka nopietnas ražotnes atvēršanai – pat ja kāds to gribētu. “Labākie un enerģiskākie aizbrauca peļņā,” atzīst priekšsēdētājs. Bet viņš saskata arī ieguvumu, jo ģimenes un tuvinieki tiek nodrošināti un palīdzību pašvaldībai nelūdz. “Ceru, ka lielākā daļa atgriezīsies ne vien ar naudu, bet arī ar svešvalodām, saimniekošanas pieredzi un uzņēmību pašiem ko sākt,” pauž priekšsēdētājs.

“Esam mājas cilvēki, un viņi nemūžam nebrauktu prom, ja tepat varētu cilvēcīgi nopelnīt,” stāsta Sarmīte un savu vēlēšanos braukt uz Īriju skaidro ar vajadzību sapelnīt mājas remontam.

Avots: Trops un Upleja, 2005

1.22.
logs

Ikdienas kustību areāli (2001.–2004. g.)

Rīgas ietekmes zonā esošās teritorijas iedzīvotājus spēj piesaistīt ar pievilcīgu vidi, zemākām dzīvokļu cenām, kā arī ar to, ka cilvēki no šīm teritorijām var ikdienā doties strādāt uz Rīgu. Šajā areālā migrācijas procesus un to intensitāti ietekmē iedzīvotāju **svārstmigrācija**, lai gan tā vairs nav tik izteikti tieši saistīta ar pašu Rīgu.

Pētījumā uz jautājumu “Vai Jūs plānojat nākamajos trīs gados mainīt savu dzīvesvietu?” trīs ceturtdaļas aptaujāto atbildēja noliedzīgi, bet 15% atbildēja, ka nezina vai arī nav izlēmuši. Starp tiem, kuriem bija skaidrība par saviem plāniem nākamajos trīs gados, katrs desmitais plānoja pārcelties uz citu vietu Latvijā, bet gandrīz 4% plānoja doties uz ārvalstīm. Atkarībā no dzīvesvietas šādi plāni diezgan ievērojami atšķiras, tas apstiprina, ka vienas dzīvesvietas ir pievilcīgākas salīdzinājumā ar citām. Visvairāk to, kas plāno savu dzīvesvietu nemainīt, ir republikas pilsētās (izņemot Rīgu) un rajonu centros. Rīdzinieki, kā arī nelielu ciematu un lauku iedzīvotāji visvairāk domā par pārcelšanos uz citu dzīvesvietu Latvijā. Par pārcelšanos uz citu valsti visvairāk domā rīdzinieki un mazpilsētu iedzīvotāji.

Iedzīvotāju **ikdienas migrācija** no mājām uz darbu un atpakaļ raksturo saimnieciskās telpas izkārtojumu, vietu saites un aktivitāšu dinamismu, cilvēku mobilitātes, psiholoģisko spēju, kā arī satiksmes infrastruktūras nodrošinājumu ikdienas braucieniem. Iedzīvotāju ikdienas kustība jeb darba migrācija atspoguļo un

ietekmē ne tikai atsevišķu teritoriju saimnieciskās struktūras īpatnības, pašvaldību ieņēmumu struktūru, bet arī saimnieciskās saites teritoriju starpā. Tām ir būtiska nozīme, jo bieži vien labvēlīga svārstmigrācijas kustība rada papildu potenciālu ekonomiskajai attīstībai funkcionāli saistītu teritoriju kopās.

Ikdienas migrācija Latvijā ir cieši saistīta ar astoņām lielākajām pilsētām. Ikdienas migrācijas saites veido t.s. funkcionālos pilsētreģionus (sk. 1.22. logu). Šo reģionu veidošanos nosaka pilsētu lielums un sasniedzamība ar sabiedrisko vai autotransportu (sasniedzamību raksturo laiks, kas jāpatērē ceļā). Pilsētas salīdzinājumā ar mazākām apdzīvotām vietām nodrošina lielāku darba vietu piedāvājumu gan skaita, gan daudzveidības ziņā. Svārstmigrācijas procesā iesaistīto nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars nosaka pilsētu ietekmes areāla robežas. Uz darbu pilsētās no tām tieši pieguļošajām teritorijām dodas no 10% līdz pat 70% strādājošo, no attālākām teritorijām – 5–10%.

Svārstmigrācijas plūsmu sadalījums un teritoriālā struktūra pēdējos piecos gados ir mainījusies lēni. Lielo pilsētu (bet jo īpaši Rīgas, Valmieras un Daugavpils) ietekmes areāli ir nedaudz paplašinājušies, jo, palielinoties autotransporta izmantošanai, augusi iedzīvotāju mobilitāte. Pilsētu ietekmes areālu maiņai uzskatāmi var izsekot pēc iedzīvotāju ienākuma nodokļa pārskaitījumiem, kas parāda Rīgas dažāda ciešuma saites ar teritorijām visā Latvijā (sk. 1.22. logu).

Ikdienas gaitas

Iedzīvotāju ikdienas kustību rosina mobilitātes vīzijā balstītas individuālu vai ārēju apstākļu radītas pārvietošanās vajadzības, kas vētītas caur vides apstākļu un individuālo iespēju sietu. Mobilitātes vīzija aptver cilvēka iztēloto iespējamo pārvietošanos, tā apkopo viņa vēlmes un sapņus. Šī vīzija var būt vairāk vai mazāk reāla. Mobilitātes vajadzības – darbs, sociālie pienākumi, sociālo saikņu uzturēšana u.c. – ir tiešais dzinulis iedzīvotāju kustībai. Tomēr ne visus sapņus ir iespējams īstenot un vajadzības – apmierināt. To ietekmē savstarpēji saistītie individuālie (veselība, intereses u.c.) un vides apstākļi (ceļu infrastruktūra, biļešu cenas, transporta maršruti u.c.). Šo ikdienas mobilitātes veidošanos labi ilustrē kādas Salaspils iedzīvotājas stāstītais par savām ikdienas gaitām.

Salaspils iedzīvotāja: „...vēlētos kopā kaut kur iet, kultūras pasākumus apmeklēt. Šogad bija tāds plāns – tieši meitu dēļ – uz teātri aizbraukt. Cik reizes mēs bijām? Vienu – un to pašu no manas darba vietas, saimniece par labu darbu piedāvāja divas biļetes uz operu. Nu, uz kino mēs tā biežāk aizbraucam. Bet plāni par teātri pajūk, jo man ir tāds darba grafiks, ka nevaru rēķināties ar noteiktu datumu, ar saviem plāniem. Jāpakļauj visa sava dzīve darbam, primārais – ir – būt darbā. Ja vajadzēs – mani izsauks, un mani pašas plāni tiks atlikti. Vasarā uz jūru gribētos braukt, bet atkal... Pirmkārt, darbs, otrkārt – vai būs laika apstākļi, treškārt – naudiņa, jādomā, vai vari to, vai to vajag kaut kur citur. Vēl man ir baigie plāni – gribētos aizbraukt kaut kur kopā ar vīru. Viņš brauc ar mašīnu uz Vāciju, uz Franciju – mēs visas iekšā un prom. Bet es atkal nekā: atvaļinājumu nevaru paņemt kā tādu. Kas mani palaidīs? Nu, meitenēm būs brīvdienas, viņas varēs vienas braukt ceļot.”

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Pēdējos 10 gados ir pasliktinājusies pilsētu sasniedzamība ar sabiedrisko transportu. Ir slēgtas vairākas pasažieru dzelzceļa līnijas (sk. 1.24. logu), mazinājies reģiona mēroga autobusu reisu blīvums, kas pastiprinājis nomales izjūtu reģionos. Piemēram, Rīgas reģionā vairāk nekā puse pašvaldību teritoriju atrodas 50–100 km no metropoles jeb 2–3 stundu sasniedzamības areālā (braucot ar autobusu). Tas neatbilst priekšstatiem par iedzīvotāju mūsdienīgu ikdienas kustību uz centru un no tā. Tomēr ik gadu nedaudz pieaug tādu ikdienas braucēju skaits, kuri no attālākām teritorijām centrā nokļūst ar automašīnu, ceļā pavadot līdz pusotrai stundai.

Iedzīvotāju ikdienas svārstmigrāciju plūsmu virzieni un apjomi ir saistīti ar darba vietu centriem. Latvijas gadījumā tās ir astoņas lielākās pilsētas. To izvietojums un loma reģionā iespaido reģionālās piederības ciešumu vai raksturu. Piederība reģionam ir salīdzinoši ciešāka, ja darba migrācijā iesaistīto iedzīvotāju īpatsvars ir lielāks (tas novērojams, piemēram, Rīgas reģionā). Turpretim, ja darba migrāciju intensitāte ir zemāka, ciešāka ir piederība vietējām teritorijām (situācija Vidzemes reģionā). Arī atsevišķu reģionu ietvaros to tuvums lielajām pilsētām un ikdienas kustību ciešums pastiprina reģionālās piederības izjūtu, savukārt nomales situācijā izteiktāka ir lokālās piederības izjūta.

Noslēgums

Cilvēka un vietas attiecības būtiski iespaido tieši ikdienas dzīves aktualitātes, piederības izjūta ir viens no nozīmīgākajiem identitātes rādītājiem. **Pētījuma** rezultāti liecina, ka Latvijā cilvēki izjūt ciešu piederību lokālā un nacionālā (valsts) mērogā, bet reģionālā mērogā piederības izjūta ir vājāka. Vāja reģionālās identitātes izjūta var būt kavējošs faktors sadarbības attīstībai reģiona robežās.

Nozīmīgs ir fakts, ka **nacionālā identitāte un piederības apziņa, kas atsevišķus indivīdus veido par pilsonisku un atbildīgu sabiedrību, gan ir augsta, tomēr pretrunīga**. No vienas puses, 92,5% Latvijas iedzīvotāju izjūt vidēju, samērā ciešu vai ļoti ciešu piederību Latvijai – ne tikai latvieši, bet arī cittautieši atzinuši, ka jūtas tai piederīgi. Tas nozīmē, ka līdzšinējās etniski centrētās nacionālās identitātes satvars ir jāpārskata, jāmeklē atvērtāks nacionālās identitātes konceptuālais uzstādījums, aptverot gan pamattautības iedzīvotājus, gan integrējot cittautiešus kā Latvijai piederīgus. No otras puses, cittautiešu respondentu piederības izjūtas ir mazāk ciešas. Ir redzams, ka cittautiešu etniskās grupas Latvijā labi iekļaujas tagadnes ekonomiskajos procesos, tomēr laika

Dzelzceļu tīkls

1.24.
logs

Avots: "Latvijas Dzelzceļš"

gaitā nav atklājušas būtiski kopīgas vērtības kultūrtelpā, ko parāda valsts valodas neprātēju ievērojams īpatsvars, kā arī Latvijas vēstures un kultūras

vērtību nepārzināšana, kultūras savdabības neizpratne un kultūras kodu nezināšana. Lai dažādība veicinātu saskaņu, ir būtiski stiprināt kopējās vērtības un intereses, vairot zināšanas un savstarpēju izpratni.

Cilvēka un vietas attiecībās svarīgi ir ikdienas dzīvē nozīmīgi faktori – iespējas atrast darbu, nodrošināt veselības aprūpi, iepirkties, sabiedriskā transporta pieejamība, apkārtnē un dabas ainava. Cilvēki Latvijā augstu vērtē samērā neskarto dabu, kā īpašu vērtību akcentē ainavu, kurpretī tikai daļa iedzīvotāju apzinās kultūrvēsturiskā mantojuma nozīmīgumu un spēj iekļaut to savas dzīves norisēs. Pašlaik **kultūrvēsturisko mantojumu kā īpašu nacionālo, reģionālo un lokālo bagātību apzinās salīdzinoši šaurs speciālistu un interesentu loks** (piemēram, kultūras un muzeju darbinieki, valsts pētījumu programmā "Letonika" iesaistītie zinātnieki, novadpētniecības interesenti, dažādās interešu kopās un kustībās iesaistījušies cilvēki u.tml.) un tā laikmetīgs izmantojums visai reti sniedzas tālāk par izpēti un saglabāšanu. Tomēr tas ir nozīmīgs un plašāk aktualizējams resurss vairākos aspektos: 1) tam ir būtiska loma bagātākas un atvērtākas pašidentitātes veidošanā individuālā, lokālās kopienas, reģionālā un nacionālā līmenī; 2) tas ir pamats multikulturālas Latvijas

identitātes veidošanā; 3) tam ir nepārvērtējama nozīme tautsaimniecībā kā pamatam katras teritorijas kultūrvidei un reģionālo zīmolu veidošanā, tas ir attīstības potenciāls dažāda līmeņa kultūras institūciju darba paplašināšanai, resurss tūrisma attīstībā.

Teritorijas ilgtspējīga attīstība ietver arī demogrāfiskās attīstības komponenti. 20. gadsimtā Latvijas demogrāfisko attīstību raksturo prāvi tiešie un netiešie (emigrācijas un dzimstības samazinājuma izraisīti) cilvēku zaudējumi Pirmā un Otrā pasaules kara gaitā, pēckara perioda represijas pret civiliedzīvotājiem, stagnācija iedzīvotāju veselības stāvokļa rādītājos, masveida imigrācija no Krievijas un citām padomju republikām, urbanizācijas pieaugums, kā arī galvaspilsētas Rīgas un tās aglomerācijas noteicošās lomas nostiprināšanās.

Pēdējos gados arvien lielāka loma iedzīvotāju skaita pārmaiņās ir negatīvajam dabiskajam pieaugumam, vienlaikus mazinās migrācijas ietekme. Ir mazinājušās teritoriālās atšķirības dzimstības rādītājos, tomēr tās nav izzudušas pilnībā. Pašreiz dzimstības līmenis Latvijā ir viens no zemākajiem Eiropā, un tas ir būtiski nepietiekams normālai paaudžu nomaīnai. 20. gadsimtā Latvijā iedzīvotāju mirstības un mūža ilguma teritoriālās atšķirības ir mazinājušās, tomēr jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums Latvijā joprojām ir zemāks Eiropas valstu vidū.

Vērtējot Latvijas iedzīvotāju demogrāfisko potenciālu, ir jāsecina, ka iedzīvotāju skaita pieaugums, dzimstības un mūža ilguma rādītāji ir salīdzinoši zemi, un iedzīvotāju teritoriālajā izvietojumā ir nepieciešamas būtiskas pārmaiņas. **Gan valsts, gan reģionālā līmenī demogrāfiskais potenciāls ir nepietiekams ilgspējīgai tautas attīstībai.**

Arī veselības kvalitāte ir svarīgs tautas attīstības rādītājs. To ietekmē gan valsts attieksme pret veselības aprūpes sektoru, gan sabiedrības veselības potenciāls un veselības uzturēšanas paradumi.

Gan valsts, gan iedzīvotāju attieksme pret veselību kopumā ir nepietiekama. Tirgus apstākļos **veselība ir kļuvusi par vērtīgu resursu**, un arī attieksmei pret to vajadzētu būt vismaz tādai pašai kā pret citiem resursiem. – saudzējošai, taupīgai, racionālai, lai varētu to atstāt nākamajām paaudzēm nesagandēta ģenētiskā mantojuma formā. Šobrīd šis resurss ir nepietiekams. Neraugoties uz iedzīvotāju augsto finansiālo iesaisti savas veselības aprūpē, iedzīvotāju veselību raksturo zemi mūža ilguma rādītāji, kaitīgi ieradumi, alkoholisms, slikta profilakse, pieaugoša saslimstība ar ļaundabīgiem

audzējiem, augsts stresa līmenis, kā arī neapmierinoši veselības aprūpes paradumi (kurus daļēji manto arī nākamās paaudzes). Iedzīvotāju veselības uzturēšanas paradumi neliecina, ka sabiedrības veselība drīzumā varētu kļūt labāka, tādēļ iedzīvotāji varētu atbildīgāk izturēties pret savu veselību.

Ļoti būtisks faktors reģionu attīstībā ir iedzīvotāju **migrācija** – gan ārējā, gan iekšējā, gan ikdienas kustība. Migrācijas procesu rezultātā vieni reģioni iegūst, citi zaudē. Cilvēku ikdienas kustībai bieži vien ir pārreģionāls raksturs.

Kopš 2003. gada, līdzīgi kā tas bija 90. gadu sākumā, migrācijas procesos atkal sāk dominēt pilsētas, kas ir tradicionāls migrantu galamērķis. 90. gadu beigās iezīmē jaunu tendenci – iedzīvotāju skaita pieaugumu Rīgas aglomerācijā, it īpaši Pierīgā, un tas liecina par suburbanizācijas procesiem. **Migrācijas plūsmu struktūra liecina, ka pastiprinās iedzīvotāju koncentrācija valsts centrālajā daļā, kas norāda, ka valstī akūti nepieciešami speciāli reģionālās attīstības pasākumi, kas sekmētu visas valsts teritorijas vienmērīgāku attīstību.**

Latgales plānošanas reģions

Latgale ir reģions ar nozīmīgu attīstības potenciālu. Prasmīgi to realizējot, reģions pārskatāmā nākotnē varētu pārvarēt šķirtni attīstības rādītājos ar citiem Latvijas reģioniem. Latgalei ir izdevīgs stratēģiskais novietojums un vēsturiski veidojusies laba satiksme ar lieliem centriem kaimiņvalstīs – Krievijas Federācijā, Baltkrievijā, Lietuvā. Abi minētie faktori dod iespējas uzsākt jaunas un ilgtspējīgas ekonomiskās aktivitātes. Latgalē esošie transporta koridori nodrošina iespējas veidot saiknes rietumu – austrumu un ziemeļu – dienvidu virzienā. Latgalē atrodas Latvijas otra lielākā pilsēta Daugavpils, kurai ir liels rūpnieciskās ražošanas attīstības potenciāls. Otrs reģiona ekonomiskais centrs ir Rēzekne, tā atrodas divu starptautisku transportmaģistrāļu (Sanktpēterburga – Varšava un Rīga – Maskava) krustojumā. Lai sekmētu reģiona rīcībspēju un veicinātu attīstības potenciāla pilnīgāku apguvi, svarīgi nākotnes uzdevumi ir cilvēkresursu attīstīšana, uzņēmējdarbības vides veicināšana, jaunu darba vietu radīšana un infrastruktūras uzlabošana. Nozīmīgi reģiona rīcībspēju veicinošie resursi ir rūpnieciskās ražošanas un amatniecības tradīcijas, trīs augstskolas, ģeogrāfiskais novietojums, ekoloģiski tīra vide un pievilcīgas dabas ainavas.

Cilvēki reģionā

Latgalē ir izteikta iedzīvotāju skaita samazināšanās tendence, kas skar gan laukus, gan pilsētas – tam pamatā ir negatīva dabiskā pieauguma bilance un iedzīvotāju ilgtermiņa migrācija. Iedzīvotāju skaits samazinājies no 382 159 iedzīvotājiem 2001. gadā līdz 369 151 iedzīvotājam 2004. gadā. Reģionā ir zemākais iedzīvotāju dabiskais pieaugums Latvijā – 2003. gadā tas bija –8,8 uz 1000 iedzīvotājiem, un augstākais ilgtermiņa migrācijas saldo valstī (–2395).

Latgalē, kas platības ziņā ir otrs lielākais reģions Latvijā un aizņem **14 547,2 km²** jeb 22,5% valsts teritorijas, dzīvo 16% Latvijas iedzīvotāju, no kuriem 57,6% dzīvo pilsētās un 42,4% – laukos. Reģionā visblīvāk apdzīvotas ir abas republikas pilsētas – Rēzekne, kur uz vienu kvadrātkilometru dzīvo vidēji 2127,0 cilvēki, un Daugavpils (1534,2 iedzīvotāji uz km²). Rajonu salīdzinājumā vismazākais iedzīvotāju blīvums ir Balvu rajonā (12,1 cilvēks uz km²), vislielākais – Preiļu rajonā (19,6) (2004. g.).

2004. gada sākumā Latgales reģionā dzīvoja 43,6% latviešu, 40,1% krievu un 16,3% citu tautību cilvēku. Daugavpilī latviešu īpatsvars ir 17 procenti.

Darbs un dzīve reģionā

2002. gadā Latgalē IKP uz vienu iedzīvotāju bija 48,4% no vidējās vērtības Latvijā. Tas ir zemākais rādītājs valstī. Reģionā 2003. gadā tika reģistrēts zemākais iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes līmenis – 54,6%, augstākais darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā – 15,5%, kā arī zemākā bruto vidējā alga – 139,70 lati. Reģistrētā bezdarba līmenis reģionā 2003. gadā (procentos no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem) bija 17,8% – divas reizes augstāks nekā valstī kopumā (8,6%). No bezdarbnieku kopskaita 44,0% reģistrēti kā ilgstošie bezdarbnieki.

Reģionā ir zems uzņēmējdarbības līmenis, ekonomikas struktūrā dominē nozares ar zemu pievienoto vērtību, attīstītas infrastruktūras trūkums kavē investīciju plūsmu uz reģionu, un tas savukārt negatīvi ietekmē reģiona attīstību kopumā.

Plānošanas reģionu svērtais attīstības indekss 1999.–2003. gadā

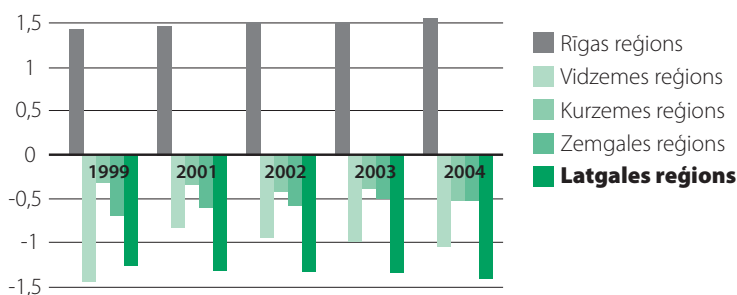

Foto: Artūrs Alksnis

2 Latvijas reģioni: nevienmērīgā soli nodaļa

Ievads

Latvijas reģionālā politika: vēsture un attīstības tendences

Pašvaldības: kopienas vara un pārvaldība

Administratīvi teritoriālā reforma: iespējas vai zaudējumi?

Eiropas Savienības struktūrfondu līdzekļi reģionos

Izglītība – attīstība un pieejamība

Profesionālā izglītība un reģiona nākotne

Augstskola kā reģiona intelektuālais potenciāls

Izglītība – dzīves stabilitātes un pārmaiņu iespēja

Informācijas tehnoloģijas: jaunie attālumi un iespējas

Kopienas informācijas vide, atbalsta un attīstības resursi

Partnerības princips kopienas attīstībai

Noslēgums

Latvijas reģioni: nevienmērīgā soli

Ievads

Latvijas daudzveidīgā daba, tās apdzīvoto vietu vēsture, kultūras un saimniecības tradīcijas padara valsti pievilcīgāku un interesantāku. Taču šo dažādību papildina arī sociāli ekonomiskās atšķirības, kurām ir tendence pieaugt un tādējādi, iespējams, nākotnē iezīmēt arvien izteiktākas plaisas starp atsevišķām teritorijām.

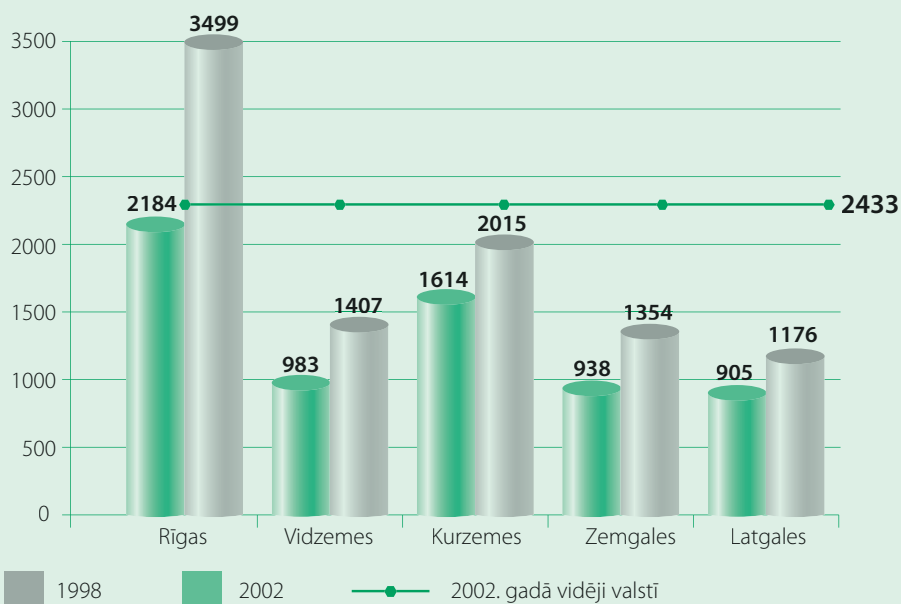
Vai cilvēkiem Latvijas reģionos ir līdzvērtīgas dzīvesdarbības iespējas? Vai reģionālās attīstības politika, izglītības sistēma un informācijas resursi reģionos pietiekami efektīvi kompensē sociāli ekonomisko atšķirību radīto dzīvesdarbības iespēju nevienlīdzību? Cik daudz var paveikt paši cilvēki, izmantojot kopienas resursus, veidojot partnerības savu ieceru īstenošanai?

Latvijas reģionālā politika: vēsture un attīstības tendences

Latvijā reģionu ekonomiskajā un sociālajā attīstībā vērojamas disproporcijas, kas iezīmē to savstarpēju attālināšanos un atšķirīgus nosacījumus cilvēku rīcībspējai.

Latvijas iekšzemes kopprodukta (IKP) veidošanā izteikts pārsvars ir Rīgas reģionam, un šai disproporcijai ir tendence arvien palielināties (sk. 2.1. logu). IKP rādītāji vērtējami vēl kritiskāk, ja tos skata ES valstu reģionu kontekstā. Salīdzinot Eiropas valstu 1214 reģionus pēc IKP uz vienu iedzīvotāju pēc pirktspējas paritātes standartiem, 2002. gadā četri Latvijas reģioni un viens Lietuvas reģions ieņēma piecas pēdējās vietas no

2.1. logs
Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju 1999. un 2002. gadā Latvijas plānošanas reģionos* (faktiskajās cenās, LVL)

*Pirms Ministru kabineta 2004. gada 28. aprīļa rīkojuma par plānošanas reģioniem.

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004 a, 66. lpp.

beigām šādā secībā: Latgales reģions – 18,9 procenti pret vidējo rādītāju ES dalībvalstīs (ES – 25), Zemgales reģions – 21,7%, Vidzemes reģions – 22,6%, Tauriņes reģions (Lietuva) – 24,5%, Pierīgas reģions (Jūrmalas pilsēta, Rīgas, Ogres, Limbažu un Tukuma rajons) – 25,6%. Kurzemes reģions ar 32,3% bija 21. vietā no beigām ("Eurostat" mājas lapa). Vienīgi Rīgas statistiskajā reģionā (Rīgas pilsēta) IKP uz vienu iedzīvotāju 2002. gadā pēc pirktspējas paritātes standartiem (13 289 PPS) bija nedaudz augstāks par šī rādītāja vidējo lielumu ES jaunajās dalībvalstīs (LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004 a, 89. lpp.; Vaidere, Vanags, Vanags un Vilka, 2005).

Plānošanas reģionu teritorijas attīstības indeksa dinamika ir pozitīva tikai Rīgas reģionam, visiem pārējiem tā ir progresējoši negatīva (sk. 2.2. logu). Ir skaidrs, ka bez palīdzības "no ārpusē" brīvā tirgus ekonomika reģionos ne tikai nespēj mazināt reģionālās disproporcijas, bet tās pat palielina.

Latvija ar izteiktām sociāli ekonomiskām atšķirībām starp atsevišķām teritorijām nav izņēmums, līdzīga situācija ir praktiski visās valstīs. Attīstības līmeņa atšķirības un nevienmērīgās attīstības tendences prasa mērķtiecīgu valsts darbību, lai nodrošinātu teritoriju attīstību un teritoriālo atšķirību mazināšanos. Turklāt teritoriju īpatnības, atšķirīgās vērtības un vajadzības prasa arī daudzveidīgu, katrai teritorijai piemērotāko nacionālo un starptautisko attīstības atbalsta līdzekļu izlietojumu.

Mērķtiecīga reģionālā politika prognozējamā laiktelpā varētu mazināt iespēju nevienlīdzību starp cilvēkiem, kas dzīvo dažādās Latvijas vietās, un veicināt viņu rīcībspēju.

Latvijā pēc neatkarības atgūšanas reģionālās politikas jautājumi nebija pirmo valdību dienaskārtībā. To aktualizēšana sākās 1995. gadā, kad Andra Šķēles vadītā valdība savā deklarācijā noteica: "Par reģionālās attīstības galveno mērķi uzskatāms optimāls ražošanas faktoru un sociālās infrastruktūras izvietojums visā Latvijas teritorijā, decentralizēta, līdzsvarota valsts teritorijas attīstība." Pēc tam gandrīz katra valdība savā darbības deklarācijā atsevišķas nodaļas vai apakšnodaļas (piemēram, kopā ar pašvaldību vai vides aizsardzības jautājumiem) ir veltījusi reģionālās attīstības jautājumiem.

Pakāpeniski tika izveidota arī reģionālās attīstības normatīvā bāze, būtiski pilnveidota teritorijas plānošanas normatīvā bāze (sk. 2.3. logu).

Līdz ar tiesiskās bāzes attīstību mainījies arī reģionālās attīstības institucionālais ietvars. Valstī pakāpeniski pieaugusi pašvaldību, reģionu un valsts institūciju spēja līdzdarboties reģionālās politikas plānošanā un īstenošanā.

Sākumā valsts reģionālās attīstības politikas plānošanas un koordinācijas jautājumi bija vairāku ministriju pārziņā, bet kopš 2003. gada reģionālās attīstības jautājumu koordinācija ir koncentrēta un vadošā institūcija ir Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija (RAPLM), bet galvenā kompetence reģionālās attīstības jomā valsts pārvaldes līmenī ir sadalīta starp Ministru kabinetu, Nacionālo reģionālās attīstības padomi (NRAP), RAPLM un tās pārraudzībā esošo Valsts reģionālās attīstības aģentūru (VRAA). Līdzās nacionālajām institūcijām nozīmīga loma reģionālās attīstības jautājumos ir plānošanas reģionu attīstības padomēm, plānošanas reģionu attīstības aģentūrām, un arvien pieaugoša loma ir pašvaldībām.

2.2.
logs

Plānošanas reģionu svētais attīstības indekss 2000.–2003. gadā

	2000	2001	2002	2003
Rīgas reģions	1,443	1,477	1,475	1,540
Kurzemes reģions	-0,333	-0,416	-0,385	-0,535
Zemgales reģions	-0,624	-0,580	-0,511	-0,541
Vidzemes reģions	-0,821	-0,936	-0,986	-1,046
Latgales reģions	-1,327	-1,317	-1,358	-1,396

Aprēķinot reģionu teritoriju attīstības indeksu, tiek izmantoti astoņi rādītāji: IKP uz vienu iedzīvotāju (LVL), bezdarba līmenis (% no darbaspējīgo iedzīvotāju skaita), iedzīvotāju ienākuma nodokļa lielums uz vienu iedzīvotāju (LVL), nefinanšu investīcijas uz vienu iedzīvotāju (LVL), demogrāfiskās slodzes līmenis, ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem, iedzīvotāju blīvums uz 1 km², pastāvīgo iedzīvotāju skaita izmaiņas pēdējo piecu gadu laikā (%).

Avots: Bauere, 2004, 37. lpp.

Mainījies arī sākotnēji valdošais uzskats, ka reģionālā politika ir attiecināma tikai uz atsevišķu reģionu vai mazāk attīstītu teritoriju atbalstīšanu. Tagad reģionālā politika pamatoti tiek traktēta plašāk, paredzot, ka tā aptver visus valsts reģionus un katram no tiem meklē efektīvākos attīstības atbalsta instrumentus (sk. 2.4. logu). Reģionālās politikas pamatnostādnes veicina reģionālās attīstības politikas iekļaušanu valsts attīstības politikā, teritoriālās dimensijas (dalījuma) iekļaušanu nozaru (sektoru, jomu) attīstības plānošanā un nozaru attīstības plānu saskaņojumu ar reģionu attīstības prioritātēm. Tomēr pārmaiņas ir visai gausas, tāpēc reģionālā politika Latvijā nereti tiek uztverta vairāk kā demonstratīva, nevis reāla politika ar attiecīgu īstenošanas mehānismu.

Reģionālās attīstības likumā nozaru attīstības programmas noteiktas kā reģionālās attīstības plānošanas dokumenti, jo ir būtiski, lai reģionu attīstību tiktu plānota arī nozaru un jomu kontekstā. Nozares attīstības programma ir vidēja termiņa (septiņi gadi) politikas plānošanas dokuments, kas attiecas uz noteiktu jomu un nosaka mērķus, galvenos uzdevumus un sasniedzamos rezultātus šīs jomas attīstībā. Likums paredz, ka nozares attīstības programmu izstrādā un īsteno saskaņā ar reģionālās politikas pamatnostādnēm, nacionālo plānojumu un Nacionālo attīstības plānu. Dažādu nozaru un jomu attīstības dokumentu analīze pagaidām tomēr liecina, ka vairumā gadījumu reģionālais aspekts tiek ignorēts vai arī tas ir salīdzinoši vispārīgs un formāls. Jāatzīst, ka arī dažādu nozaru plānošanas savstarpēja koordinācija

2.3.
logs

Nozīmīgākie tiesību akti reģionālās attīstības normatīvās bāzes veidošanā

- Latvijas Reģionālās attīstības politikas vadlīnijas (sagatavoja Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, Ministru kabinets vadlīnijas apstiprināja 1995. gada 26. septembrī; ar šo vadlīniju pieņemšanu reģionālās attīstības politika kļuva par valsts attīstības politikas sastāvdaļu.
- Reģionālās attīstības politikas koncepcija (sagatavoja Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, apstiprināta Ministru kabinetā 1996. gada 3. decembrī); tā nosaka īpaši atbalstāmo reģionu attīstības programmas principus un valsts budžeta mērķdotācijas pašvaldību attīstības plānošanai.
- Reģionālās attīstības likums (pieņemts 2002.21. martā).
- Reģionālās politikas pamatnostādnes (apstiprinātas 2004.2. aprīlī ar Ministru kabineta rīkojumu Nr. 198), kas aizstāja 1996. gadā pieņemto koncepciju.

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

2.4.
logs

Reģionālās attīstības atbalsta instrumenti

Reģionālās attīstības atbalsta instrumenti ir Nacionālās reģionālās attīstības padomes (NRAP) apstiprinātās valsts politikas programmas, bet līdz 2005. gada rudenim NRAP nav apstiprinājusi nevienu šādu programmu. Tomēr tas nenozīmē, ka Latvijā nav nekādu reģionālās attīstības atbalsta instrumentu. Viens no pirmajiem un galvenajiem reģionālās politikas līdzekļiem Latvijā bija Īpaši atbalstāmo reģionu programma, kuras praktiskā īstenošana sākās 1998. gadā. Šobrīd kā centrālās pārvaldes mērķtiecīga rīcība jāvērtē arī Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas (RAPLM) un citu ministriju pārziņā esošās programmas un pasākumi, kam ir kāda teritoriāla piesaiste, kā arī ES struktūrfondu līdzekļu apguve. Nozīmīgākās RAPLM pārziņātās programmas un pasākumi ir Īpaši atbalstāmo teritoriju attīstības programma, valsts mērķdotācijas teritorijas plānošanai, atbalsts plānošanas reģionu attīstības aģentūrām to kapacitātes veicināšanai, Vienotā programmdokumenta aktivitāte "Publisko interneta pieejas punktu attīstība", ES *Phare* programmas un *INTERREG* programmas.

Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

teritorijās netiek veikta. Iespējams, ka, īstenojot Nacionālo attīstības plānu 2007.–2013. gadam, reģionālā dimensija tiks arvien vairāk akcentēta. Šajā ziņā RAPLM būtu jāapzinās, ka lielāka vēriba jāpievērš komunikācijai un sadarbībai ar citām ministrijām un valsts institūcijām, kā arī jāsekmē šo institūciju sadarbība ar plānošanas reģionu institūcijām. Pozitīvi vērtējami 2005. gada vasarā veiktie grozījumi Ministru kabineta Kārtības rullī, kuri paredz, ka nozaru programmas jāsakāpo ar reģionu plānošanas dokumentiem un tajās jāiekļauj atsauces uz šiem dokumentiem.

Šobrīd valsts lielākās investīcijas ir saistītas ar ES struktūrfondu apgūšanu. Latvijas attīstības plānā 2004.–2006. gadam paredzētajās aktivitātēs reģionālā politika un reģionālā attīstība nav pietiekami uzsvērti. Tāpēc ir sevišķi svarīgi, lai Nacionālais attīstības plāns 2007.–2013. gadam tiktu izstrādāts kā integrēts reģionālās politikas, katra reģiona attīstības politikas un nozaru/jomu attīstības politikas plānošanas dokuments (sk. 2.5. logu).

Pašvaldības: kopienas vara un pārvaldība

Pašvaldību loma reģionālajā attīstībā un politikā arvien pieaug. Latvijas pašvaldību kompetencē ir teritorijas iedzīvotājiem būtisku jautājumu risināšana: komunālo pakalpojumu organizēšana, teritorijas labiekārtošana, pirmsskolas un vispārējā izglītība, atbalsts kultūrai, sociālā palīdzība un sabiedriskais transports, komercdarbības sekmēšana, kā arī zemes izmantošanas un apbūves kārtība. Pašvaldība brīvprātīgi var risināt arī citus tās iedzīvotājiem būtiskus jautājumus.

Latvijas pašvaldību kapacitāti mazina to sadrumstalotība (caurmērā salīdzinoši neliels iedzīvotāju skaits) un zemā finanšu autonomija. Mazajās pašvaldībās sociāli ekonomiskās attīstības līmenis ir zemāks nekā lielajās (sk. 2.6. logu), jo to budžeta resursi ir nepietiekami investīcijām, kredītu ņemšanai vai līdzekļu piesaistīšanai, kur nepieciešams pašvaldības līdzfinansējums. Pārvaldes izdevumu īpatsvars ir salīdzinoši augsts, bet

2.5. logs

Nacionālais attīstības plāns: rīcībspējas un resursu koncentrācija

Reģionālās attīstības likums paredz, ka Nacionālo attīstības plānu (NAP) izstrādā saskaņā ar reģionālās politikas pamatnostādņēs un nacionālajā plānojumā noteiktajiem mērķiem un prioritātēm, ieviejojot plānošanas reģionu attīstības programmu un teritorijas plānojumu noteiktās attīstības prioritātes.

Nacionālais attīstības plāns 2004.–2006. gadam tika sagatavots pirms Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā kā pamats Latvijas attīstības plāna izstrādei, un, pamatojoties uz to, notiek ES struktūrfondu līdzekļu apguve. Tomēr šajā plānošanas dokumentā praktiski nav ņemta vērā reģionālā dimensija, tāpēc to nevar uzskatīt par nacionāla mēroga reģionālās attīstības dokumentu.

2004. gadā Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas vadībā uzsāka Nacionālā attīstības plāna 2007.–2013. gadam (nākamajam ES plānošanas periodam) izstrādi. No vienas puses, plāns ir nepieciešams, lai uz tā pamata sagatavotu nākamajā ES plānošanas periodā pieejamo ES līdzekļu apsaimniekošanas plānu, no otras puses, plāna mērķis ir plašāks – tam jāatspoguļo valsts prioritātes, jānosaka vidēja termiņa mērķi un uzdevumi, kā arī rīcība to sasniegšanai, paredzot finansējumu ne tikai no ES, bet no visdažādākajiem avotiem. Līdz ar to būtiski ir apzināties, ka šāda dokumenta izstrāde nav formāli pildāma ES prasība, bet gan svarīgs valsts attīstības sekmēšanas līdzeklis. To apliecina arī Nacionālajam attīstības plānam izvirzītie uzdevumi:

- 1) balstoties uz valsts sociālās, ekonomiskās un vides attīstības situācijas analīzi, noteikt stratēģiskos attīstības mērķus, kas vērsti uz visas valsts un tās teritoriju ilgtspējīgu un līdzsvarotu sociālo un ekonomisko attīstību;
- 2) nosakot attīstības veicināšanas stratēģiju un prioritātes, veidot vienotu ietvaru publisko investīciju, tostarp arī ES finansējuma, un privātā finansējuma piesaistes plānošanai.

Dokumenta izstrādes metodiskie noteikumi paredz, ka reģionālā komponenta ievērošana ir obligāta ikvienā nozarē un jomā, kas ietvertas Nacionālajā attīstības plānā, un tajā ir jāintegrē plānošanas reģionu attīstības prioritātes. Pozitīvi, ka plāna izstrādē RAPLM vadībā ir iesaistītas praktiski visas ministrijas un citas valsts institūcijas, plānošanas reģionu un pašvaldību pārstāvji, zinātnieki, kā arī dažādu nevalstisko organizāciju pārstāvji.

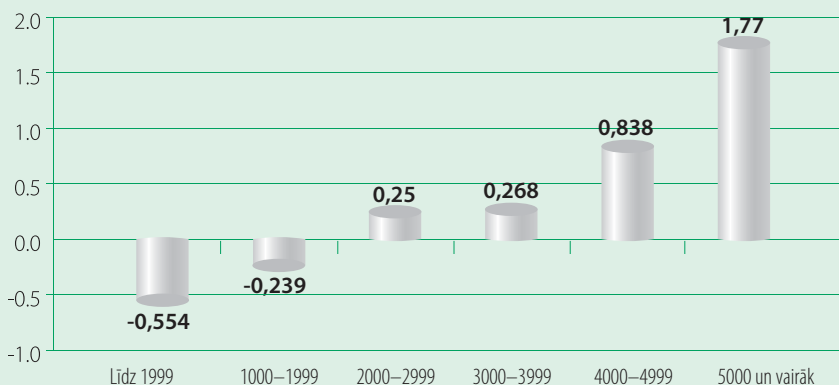
Avots: Latvija. Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

administratīvā spēja – zema, jo trūkst juristu, ekonomistu, finansistu, personāla speciālistu, teritorijas un attīstības plānotāju, projektu vadītāju un arī sociālo darbinieku. Pašvaldībās notiek amatu apvienošana, un darbiniekiem mazinās iespējas specializēties. Nelielās pašvaldībās nav pietiekams tehniskais un tehnoloģiskais nodrošinājums, iespējas izstrādāt un pieteikt projektus ir ierobežotas. Daudzas pašvaldības tikai ar lielām grūtībām spēj tikt galā ar saviem ikdienas uzdevumiem, tādēļ ir likumsakarīgi, ka trūkst resursu un iespēju, lai orientētos uz attīstības jautājumiem. **Pētījumā** Latvijas iedzīvotāji 10 ballu skalā vērtēja pašvaldību spēju ietekmēt attīstību vietējā līmenī, un rezultāts nav augsts – 5,77.

Saskaņā ar likumu "Par pašvaldībām" katras pašvaldības pienākums ir izstrādāt teritorijas attīstības programmu un teritorijas plānojumu. Šie pašvaldību plāni, kas nosaka attīstības principus, plānotos rīcības virzienus un prioritātes, ir svarīgs priekšnoteikums publisko un privāto investīciju piesaistīšanai. Ja teritorijas izmantojums tiek plānots, pašvaldības iedzīvotājiem un uzņēmējiem kļūst zināmi spēles noteikumi, mazinās nenoteiktība un riski uzņēmējdarbībā. Pašvaldībai šajā dokumentā prasmīgi jāapvieno dažādas, bieži vien pretrunīgas intereses, ievērojot sabiedrības kopējās vajadzības un vērtības. Tāpēc pozitīvi vērtējama likumdošanas prasība par obligātu sabiedrisko apspriešanu plānojuma izstrādes gaitā.

2.6.
logs

Teritorijas attīstības indeksa un vietējo pašvaldību (pagastu) iedzīvotāju skaita sakarība 2003. gadā

Avots: Vanags un Vilka, 2005

2.7.
logs

Izstrādātie teritorijas plānojumi vietējā un rajona līmeņa pašvaldībās

Teritorija	Izstrādāti (spēkā esoši) vietējo pašvaldību teritorijas plānojumi		Izstrādāti (spēkā esoši) rajonu pašvaldību teritorijas plānojumi	
	skaits	% no pašvaldību skaita	skaits	% no pašvaldību skaita
Rīgas reģions	30	40,0	2	50,0
Kurzemes reģions	28	28,3	2	40,0
Zemgales reģions	30	31,6	4	80,0
Vidzemes reģions	50	39,4	4	66,7
Latgales reģions	35	26,1	2	33,3
Kopā Latvijā	173	32,6	14	53,8

Avots: LR Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas dati, 2005. gada augusts

Pēc RAPLM rīcībā esošiem datiem, 2005. gada vasarā tikai apmēram trešdaļai pašvaldību (173 no 530, ieskaitot republikas pilsētas) bija izstrādāts (spēkā esošs) teritorijas plānojums. Pārējās pašvaldībās ir uzsākta teritorijas plānojuma izstrāde, bet trīs pašvaldības Latgales reģionā vēl nebija pieņēmušas lēmumu par šī darba uzsākšanu. Šāds stāvoklis rada haosu teritoriju attīstībā. Uzskatāmi tas redzams aktīvas būvniecības vietās, piemēram, Pierīgā. Pašvaldības bieži tiecas paātrināti apstiprināt teritorijas plānojumu, nepietiekami iesaistot sabiedrību tā apspriešanā. Teritorijas plānošanā aktīvākās ir Rīgas reģiona un Vidzemes reģiona pašvaldības (sk. 2.7. logu 53. lpp.). Pašvaldībās, kurās nav apstiprinātas programmas, daudzu lēmumu pieņemšanu ietekmē subjektīvi faktori un vienpusīgas intereses. Arī izstrādātie plāni ne vienmēr ir pietiekami kvalitatīvi, jo Latvijā ne nacionālā līmenī (RAPLM), ne reģionālā līmenī netiek veikta attīstības programmu uzraudzība (netiek apkopota informācija par to statusu un saturu) un analīze (kvalitātes, efektivitātes izvērtējums).

Administratīvi teritoriālā reforma: iespējas vai zaudējumi?

Administratīvi teritoriālās reformas mērķis – izveidot tādas vietējās pašvaldības, kas ir spējīgas ekonomiski attīstīties, spēj nodrošināt kvalitatīvus pakalpojumus iedzīvotājiem. Nākamais solis varētu būt pašvaldību finanšu sistēmas pilnveide. Reformu un pašvaldību ekonomisko nostiprināšanu var uzskatīt par ietekmīgu reģionālās attīstības politikas līdzekli.

Teritoriālā reforma Latvijā tiek īstenota gausi. Tā bija paredzēta jau 1993. gadā Ministru kabineta pieņemtajā Pašvaldību reformu koncepcijā. Vairākus gadus reformu kavēja tas, ka administratīvi teritoriālā iedalījuma variantu izstrāde notika pārāk centralizēti, tajā netika iesaistītas pašvaldības un iedzīvotāji, un sagatavotie teritoriālā dalījuma projekti paredzēja piespiedu apvienošanu. 1998. gada 21. oktobrī pieņemtais Administratīvi teritoriālās reformas likums novērsa iepriekšējos reformas īstenošanas mēģinājumus pieļautās kļūdas un noteica, ka reformas ietvaros jāveic administratīvo teritoriju izpēte, jāsaprot un jārealizē pagastu un pilsētu apvienošanās (sadarbības) projekti. Reformas norisi ietekmē valdības maiņas, nereti valdības politiskās gribas trūkums un nenoteiktā rīcība.

Pasaules praksē valstu izšķiršanās par to vai citu teritoriālā iedalījuma modeli bieži ir saistīta ar sabiedrībā valdošajām vērtībām. Latvijas gadījumā pašvaldību apvienošanās mērogi jāsalīdzina ar vietējās demokrātijas saglabāšanu un vairošanu, jo administratīvi teritoriālā reforma nav šķirama no demokrātijas veicināšanas procesiem. Ir saprotamas Latvijas iedzīvotāju bažas, ka pārlietu palielinoties vietējās pašvaldības teritorijai, var

mazināties pašvaldības kā iedzīvotājiem tuvākās varas nozīme, kā arī iespējas saņemt tās atbalstu un palīdzību un iespējas pašiem ietekmēt attīstības procesus un ikdienas dzīves kārtību. Tāpēc apvienošanās procesā jāsalīdzina ekonomiskie ieguvumi, ko dotu iedzīvotāju skaita palielināšanās, ar samērojamu vietējās pašvaldības teritorijas platību un vienotību, lai nemazinātos kopienas integritāte un nezustu tās identitāte.

Lielāks teritoriālais mērogs nekā vietējām pašvaldībām šobrīd ir rajonu un arī republikas pilsētu pašvaldību darbībai. Kopš 1997. gada rajonu pašvaldību padomes vairs netiek ievēlētas tiešās vēlēšanās un to kompetence ir ievērojami sašaurināta, bet dominējošais (apmēram 90% no ieņēmumiem) finansējuma avots ir dotācijas no pašvaldību finanšu izlīdzināšanas fonda. Šāds administratīvi teritoriālais dalījums vairs nav efektīvs ne konkrētu funkciju īstenošanai, ne arī attīstības plānošanai un koordinēšanai.

Administratīvi teritoriālās reformas likuma sākotnējā redakcijā bija paredzēta reģionālo pašvaldību veidošana, kas būtu precizējama citos likumos, taču ilgu laiku nekādi normatīvie akti nesevoja. Reģionālo pašvaldību iespējamā izveidošana reālas aprises ieguvusi tikai 2005. gadā – RAPLM Reģionālo pašvaldību likuma projekts (sagatavots iesniegšanai Saeimā) paredz, ka 2007. gadā Latvijā varētu sākt darboties piecas reģionu pašvaldības.

Reģionu pašvaldību izveidē aktuāla ir gan atsevišķu konkrētu funkciju veikšana un attīstības plānošana, gan valsts pārvaldes teritoriālo iestāžu teritoriju sinhronizācija un darbības koordinācija, gan arī vietējo pašvaldību darbības koordinācija. Šobrīd ir izveidojusies situācija, ka daudzas augstākā līmeņa pārvaldes institūcijas, kuras darbojas visā valsts teritorijā, ir ieviesušas katru savu reģionālo iedalījumu, un tie savā starpā atšķiras. Tas, protams, ir vēra ņemams kavēklis reģionu saskaņotai un straujākai attīstībai.

Kā liecina dažādu valstu pieredze, reģionālā līmeņa (Eiropas mērogā – *NUTS III*) pārvaldes darbība nodrošina efektīvu reģionālās politikas īstenošanu. Savukārt decentralizācijas un demokratizācijas principu ievērošana nosaka pašvaldību nepieciešamību reģionos.

Diskusijas par šiem jautājumiem Latvijā ir visai aktīvas, un viedokļi dalās. Atbildot uz jautājumu "Vai Latvijā nepieciešamas reģionālās pašvaldības?", 48,7% pašvaldību vadītāju atbild apstiprinoši, bet 45,2% uzskata, ka tādas nav nepieciešamas.¹ Jāatzīst, ka šāds pašvaldību – galvenā decentralizācijas balsta – viedoklis pārsteidz. Reģionu starpā viedokļi atšķiras – reģionu pašvaldību izveidošanu un darbību visvairāk atbalsta Rīgas plānošanas reģiona pašvaldību vadītāji, bet pārējos reģionos atbalstītāju un noliedzēju balsis sadalās līdzīgi.

¹ Latvijas Statistikas institūta pētījums.

Plānošanas reģioni Latvijā sāka veidoties 1996. gadā "no apakšas" – balstoties uz pašvaldību sadarbību, pēc tam Ministru kabineta noteikumi iezīmēja plānošanas reģionu darbības kārtību un noteica to teritorijas. Katrā plānošanas reģionā izveidota Plānošanas reģiona attīstības padome, ko ievēl tajā ietilpstošo pašvaldību priekšsēdētāju kopsapulce no attiecīgo pašvaldību deputātiem. Tādējādi reģioni veiksmīgi var aizstāvēt savas intereses nacionālā mērogā, taču tiem ir visai grūti risināt jautājumus reģiona iekšienē.

Plānošanas reģiona attīstības padome izveido plānošanas reģiona attīstības aģentūru. Tā kā Publisko aģentūru likums neparedz iespēju veidot vairāku pašvaldību kopīgu aģentūru, plānošanas reģionu attīstības aģentūras ir izvēlējušās dažādas juridiskās formas – Rīgas reģiona un Vidzemes reģiona attīstības aģentūras ir nodibinājumi, Kurzemes reģiona un Latgales reģiona attīstības aģentūras ir biedrības, bet Zemgales reģiona attīstības aģentūra ir vairāku pašvaldību kopīga iestāde.

Viens no galvenajiem plānošanas reģionu uzdevumiem ir reģiona attīstības plānošana. Plānošanas reģioniem nav savas kompetences (uzticēto funkciju), tādēļ pēc satura plašuma reģionu plānošanas dokumenti ir atšķirīgi. Vairākos plānošanas reģionos dokumenti ir izstrādāti ar ārvalstu konsultantu līdzdalību. Lai dokumenti būtu savstarpēji salīdzināmi un integrējami nacionālā līmeņa dokumentos, reģiona pašvaldībām vajadzētu vienoties par kopīgu reģiona politiku. Pašreizējā situācijā – ņemot vērā plānošanas reģionu statusu – tas ir sarežģīts uzdevums un tiek uztverts samērā formāli.

2005. gadā visiem plānošanas reģioniem teritoriju plānojumi ir izstrādes stadijā, kaut arī vairāki reģioni darbu pie tiem uzsāka līdz ar izveidošanos. Ilgu laiku nebija vienotas izpratnes par šo dokumentu saturu un detalizācijas pakāpi, kā arī statusu. Tikai 2005. gadā Ministru kabinets pieņēma "Plānošanas reģiona teritorijas plānošanas noteikumus".

Piecu plānošanas reģionu izveide, vienlaikus darbojoties rajonu pašvaldībām, var tikt uzskatīta par pārejas posmu ceļā uz efektīvu reģionālā līmeņa pārvaldi, tomēr tas nav optimāls problēmas risinājums. Sava nekonkrētā statusa dēļ plānošanas reģioni nesekmē sadarbību starp attiecīgā reģiona pašvaldībām, nedarbojas nopietnu reģionālā mēroga lēmumu pieņemšanā, nenodrošina saiti starp pašvaldībām un valsts pārvaldes institūcijām. Plānošanas reģioni savas iespējas ir izsmēluši, tāpēc šobrīd reģionālās reformas īstenošana ir patiesi aktuāla.

Eiropas Savienības struktūrfondu līdzekļi reģionos

Latvijas virzība uz Eiropas Savienību sekmēja reģionālās attīstības jautājumu aktualizēšanu valstī, jo līdzsvarota reģionu attīstība ir viens no savienības mērķiem. Tomēr ES reģionālās politikas īstenošana nenozīmē, ka automātiski tiek īstenota arī nacionālā reģionālā politika, jo Eiropas mērogā visa Latvija atbilst tāda apjoma reģionam, uz kādu vērsta lielākā daļa Eiropas atbalsta (*NUTS II*). Lai mērķtiecīgi veidota reģionālā politika sekmētu Eiropas atbalstu nacionālā mēroga reģionālajai attīstībai, nepieciešami arī katras valsts pašas pūliņi.

2.8.
logs

Plānotais finansējums ES struktūrfondu līdzfinansētajiem projektiem

Vienotā programmdokumenta prioritātes	Plānotais piešķirums, EUR ¹	Plānotais piešķirums aktivitātēm ar tiešu teritoriālu ietekmi, EUR ²	Teritoriālo aktivitāšu finansējuma īpatsvars starp visām aktivitātēm, %
1. prioritāte	269 199 046	243 878 941	90,6
2. prioritāte	208 522 670	160 602 525	77,0
3. prioritāte	174 891 542	92 205 207	52,7
4. prioritāte	180 851 128	173 219 389	95,8
Kopā	833 464 386	669 906 062	80,4

¹Pēc LR Finanšu ministrijas statusa tabulas stāvokļa 2005. gada 15. aprīlī.

²Aprēķini veikti pēc LR Finanšu ministrijas statusa tabulas stāvokļa 2005. gada 15. aprīlī, atsevišķus datus precizējot.

Avots: LR Finanšu ministrijas dati 2005. gada 15. aprīlī

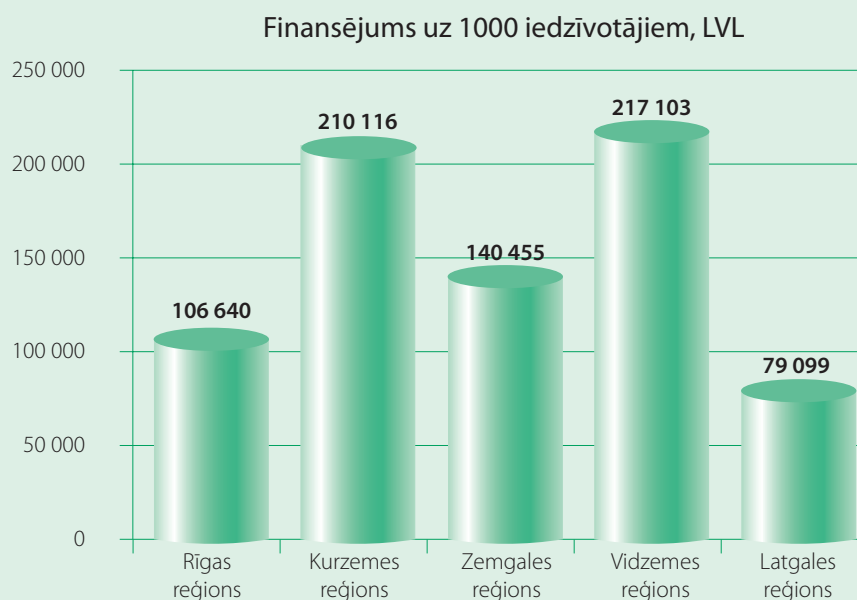
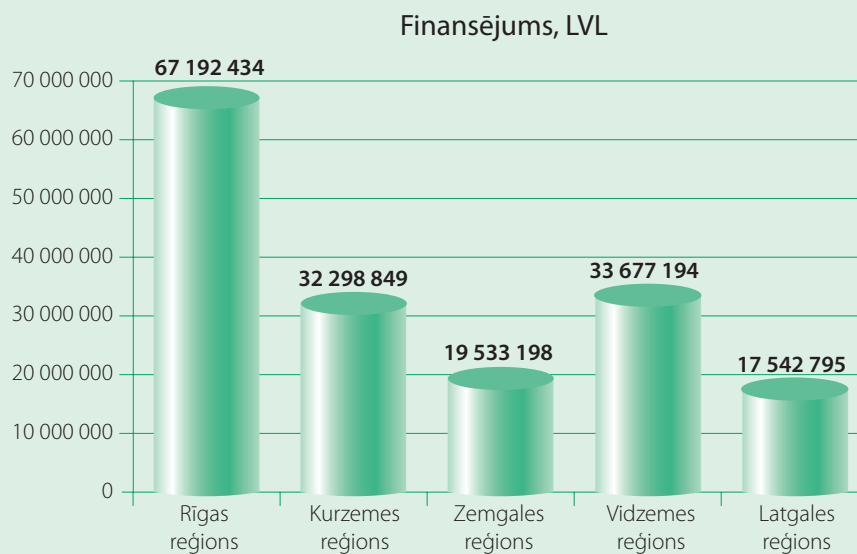
Latvijas attīstības plānā 2004.–2006. gadam iezīmētas četras valsts attīstības prioritātes:

- 1) ilgtspējīgas attīstības veicināšana;
- 2) uzņēmējdarbības un inovāciju veicināšana;
- 3) cilvēkresursu attīstība un nodarbinātības veicināšana;
- 4) lauku un zivsaimniecības attīstības veicināšana.

Programmas papildinājumā ir noteikts finansējums, ieskaitot ES struktūrfondu līdzfinansējumu, šo attīstības prioritāšu, kā arī tehniskās palīdzības īstenošanai. Struktūrfondu līdzekļi tiek piešķirti atklātu projektu konkursu, grantu shēmu un struktūrfondu nacionālo programmu veidā. Minēto četru prioritāšu īstenošanai Programmas papildinājumā ir iepļānoti 833,5 miljoni EUR (585,8 milj. LVL), no tiem 608,6 miljoni EUR (427,7 milj. LVL) ir ES struktūrfondu finansējums. Lielākā daļa

2.9.
logs

ES struktūrfondu līdzfinansēto projektu finansējuma sadalījums pa reģioniem

Avots: PKC, 2005

finansējuma (apmēram 80%) paredzēta pasākumiem, kuru darbības tiešie rezultāti izpaužas konkrētās teritorijās, pārējo aktivitāšu rezultātam ir nacionāls mērogs (sk. 2.8. logu 55. lpp.).

Tomēr jāatzīst, ka ES līdzfinansēto projektu noteikšanā Latvijas reģionālās attīstības aspekti tiek ņemti vērā visai maz. Projektu vērtēšanas kritērijos reģionālais komponents ir ietverts formāli. Reti kurā darbības jomā projekts tiek saskaņots ar attiecīgā reģiona attīstības mērķiem. Tomēr reģionālās attīstības aspekts savā ziņā tiek ietverts pašvaldību projektos. Nosakot valsts budžeta dotācijas daļu ES struktūrfondu līdzfinansētajos pašvaldību projektos, vajāmajām pašvaldībām ir paredzēts lielāks atbalsts. Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem Nr. 124 "Noteikumi par kritērijiem valsts budžeta dotācijas piešķiršanai pašvaldībām Eiropas Savienības struktūrfondu līdzfinansēto projektu īstenošanai" (2004.2.III) pašvaldība, īstenojot ES struktūrfondu līdzfinansētos projektus, var saņemt valsts budžeta dotāciju līdz 60% no nepieciešamā nacionālā finansējuma. Pašvaldībām ar zemāku teritorijas attīstības indeksu pieejama lielāka valsts dotācija, pašvaldībām ar augstāku indeksu – mazāka dotācija.

2005. gada augustā tika veikta ekspresanalīze par ES struktūrfondu līdzfinansētu Vienotā programmdokumenta projektu finansējuma sadali pa reģioniem. Pieejamais informācijas apjoms pa reģioniem bija atšķirīgs – salīdzinoši visaptveroša analīze veikta par 1. un 4. prioritāti, tendenci raksturojoša analīze par 2. prioritāti, bet par 3. prioritāti gūts vien neliels ieskaits.

2.9. logā atspoguļots kopējā 2005. gada augustā analizētā finansējuma sadalījums pa reģioniem. Kā redzams, Rīgas reģions – ekonomiski spēcīgākais un pēc iedzīvotāju skaita lielākais reģions – ir saņēmis lielāko kopējā finansējuma apjomu (39%). Latgales reģions – ekonomiski vājākais, bet nebūt ne mazākais pēc iedzīvotāju skaita, – ir saņēmis mazāko finansējuma apjomu (9%). Nedaudz vairāk ir saņēmis Zemgales reģions (13%), tad seko Vidzemes reģions (17%) un Kurzemes reģions (22%).. Tātad, analizējot absolūto finansējuma apjomu, pēc lielākā un mazākā rādītāja var spriest, ka ekonomiski spēcīgāks reģions piesaista lielāku finansējumu. Taču tas būtu pārāk vienkāršots secinājums. Jāņem vērā reģionu novietojums, kā arī iedzīvotāju skaits katrā reģionā. Bez tam pārējo trīs reģionu piesaistītā finansējuma sadalījums šo kopsakarību izjauc.

Finansējums uz 1000 iedzīvotājiem situāciju katrā reģionā raksturo citādi nekā absolūtie skaitļi. Vidējais finansējuma apjoms Latvijā ir 132,2 tūkstoši latu uz 1000 iedzīvotājiem. Vislielākais finansējums ir piesaistīts Vidzemes reģionā un Kurzemes reģionā, arī Zemgales reģionā piesaistītais finansējums ir lielāks nekā vidēji Latvijā, bet pārējos divos reģionos tas ir mazāks (sk. 2.9. logu). Vienīgā kopsakarība,

kas šeit rodama ar sociālekonomiskās attīstības līmeni, ir tā, ka vājākais reģions piesaista mazāko finansējumu gan absolūtās, gan salīdzināmās vērtībās.

Analizējot atklātos projektu konkursus un grantu shēmas sadalījumā pa 33 teritoriālajām vienībām, kopumā nav vērojama izteikta sakarība starp projektu darbības jomām, piesaistīto finansējumu un teritoriālo vienību sociālekonomiskajiem rādītājiem. Acīmredzot projektu pieteikumu skaits un kvalitāte ir atkarīga no attiecīgās jomas speciālistu aktivitātes un spējām katrā reģionā.

Finanšu ministrs Oskars Spurdziņš, izvērtējot esošo situāciju, atzīst, ka nākamajā plānošanas periodā (2007.–2013. g.) pašvaldību politikai Eiropas Savienības struktūrfondu piesaistei reģionos jābūt vēl mērķtiecīgākai, precīzākai un pēc iespējas sabiedriski efektīvākai. Visticamāk, mazajām pašvaldībām ar samērā ierobežotajiem finanšu un cilvēku resursiem tas nebūs pa spēkam, tāpēc jau tagad ir jāsāk domāt par pašvaldību kapacitātes apvienošanu kopīgu mērķu sasniegšanai – līdzsvarotai un ilgtspējīgai attīstībai (Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005).

Izglītība – attīstība un pieejamība

Latvijai kā valstij ar ierobežotiem dabas resursiem lielākā nacionālā bagātība ir cilvēki. Izglītība ir viens no cilvēkkapitāla palielināšanas līdzekļiem. Izglītība un informācijas pieejamība paplašina cilvēka iespējas iegūt un izmantot būtiskus dzīvesdarbības resursus – finanšu, tehnoloģiskos utt. Zināšanu un pieredzes trūkums bieži vien ir galvenais šķērslis brīvi pieejamu dzīvesdarbības iespēju izmantošanā. Arvien biežāk resursi tiek sadalīti ar projektu konkursu un grantu shēmu palīdzību. Potenciālo pretendentu loku būtiski ierobežo neprasme izmantot elektroniskos resursus, sagatavot projekta pieteikumu u.tml. Vai mācību satura un organizācijas formu daudzveidīgais, visiem sabiedrības slāņiem adresētais mūsdienu izglītības piedāvājums Latvijā sasniedz arī visattālākos valsts nostūrus?

Visvairāk izglītības iestāžu ir Rīgas un Latgales reģionā, un tas nodrošina šo teritoriju iedzīvotājiem plašākas izvēles iespējas (sk. 2.10. loga 1. tabulu 58. lpp.).

Pirmsskolas iestādes (bērnudārzi) ir visos Latvijas rajonos, bet to sadalījums pa rajoniem nebūt nav vienmērīgs (piemēram, Preiļu rajonā ir četri bērnudārzi, Daugavpils, Krāslavas un Ventspils rajonā – pa pieciem, Rēzeknes pilsētā – desmit), bet citos rajonos un pilsētās – ievērojami lielāks skaits (Talsu rajonā – 19, Daugavpils pilsētā – 26, Rīgā – 155). Pirmsskolas iestādes ir pārslēgtas – bērnu skaits krietni pārsniedz plānoto vietu skaitu, turklāt 2004./2005. mācību gadā pirmsskolas iestādes apmeklēja tikai 75% bērnu (LR Izglītības un zinātnes ministrijas 2004. gada publiskais pārskats). Tādējādi pēc 2005. gada

Izglītības iestāžu un audzēkņu skaits Latvijā 2004. gadā

1. tabula. Izglītības iestāžu skaits Latvijas plānošanas reģionos 2004. gadā

	Pirmskolas iestādes*	Vispārizglītojošās dienas skolas**	Vakara (maiņu) vispārizglītojošās skolas**	Profesionālās izglītības iestādes**	Augstākās mācību iestādes**
Rīgas	234	309	11	43	44
Vidzemes	78	175	5	16	1
Kurzemes	85	157	5	13	3
Zemgales	63	151	5	11	2
Latgales	91	201	7	20	3
Kopā	551	993	33	103	49

* 2004. gada 1. septembrī.

** 2004./2005. m. g. sākumā.

No 2003./2004. m. g. profesionālās izglītības iestādes, kuras nodrošina 1. līmeņa profesionālās augstākās izglītības ieguvu, tiek skaitītas pie augstskolām un koledžām (tajās strādājošie – pie profesionālās izglītības iestādēs strādājošiem).

2. tabula. Bērnu, skolēnu, audzēkņu un studentu skaits izglītības iestādēs Latvijas plānošanas reģionos 2004. gadā

	Pirmskolas iestādes*	Vispārizglītojošās dienas skolas**	Vakara (maiņu) vispārizglītojošās skolas**	Profesionālās izglītības iestādes**	Augstākās mācību iestādes**
Rīgas	34 301	131 822	7049	21 092	103 223
Vidzemes	8305	37 396	1659	4357	1165
Kurzemes	10 463	43 775	2255	6945	5615
Zemgales	9376	40 274	2200	4182	10 176
Latgales	10 559	47 400	1803	8075	10 527
Kopā	73 004	300 667	14 966	44 651	130 706

* 2004. gada 1. septembrī.

** 2004./2005. m.g. sākumā.

Avots: LR Centrālās statistikas pārvaldes dati, 2005

gaidāmais dzimstības pieaugums nākotnē var vēl vairāk saasināt problēmu – nespēju nodrošināt pirmskolas vecuma bērnu izglītošanu. Tas var ietekmēt arī darbaspēka resursus un migrāciju reģionos, jo tiks skartas ļoti daudzu jauno ģimeņu intereses – skaidrs, ka ne visas Latvijas pašvaldības spēs sniegt atbalstu savas kopienas ģimenēm, nodrošinot to bērniem vietas bērnudārzos.

Pētījuma dati rāda, ka lielākā daļa aptaujāto, kuru ģimenēm ir saskare ar bērnudārziem, visumā ir apmierināta ar to darbu (93%). Ar pirmskolas iestādēm visbiežāk neapmierināti ir vecāki vecumā no 25 līdz 34 gadiem, turklāt

biežāk – tēvi. Šāda parādība slēpj sevi potenciālu risku – tēvi var vēlēties, lai bērni tiktu audzināti mājās, un tas varētu ierobežot sieviešu iespējas iesaistīties darba tirgū.

Izglītības kvalitāti raksturo virkne indikatoru. Kopumā salīdzinošie pētījumi¹ rāda, ka skolēnu sekmju līmenis ir ļoti diferencēts. Latvija var lepoties ar labāko skolēnu – mācību priekšmetu olimpiāžu uzvarētāju – sasniegumiem, bet reizē jāatzīst, ka pārāk lielai daļai Latvijas skolēnu rezultāti ir vāji. Lauku skolu skolēni nereti zaudē sacensībā par valsts budžeta apmaksātām studiju vietām augstskolās, jo ir sliktāk sagatavoti.

¹ "Pilsoniskās izglītības pētījums", CES (Civic Education Study) – 1997.–2001. g., vadītājs – asociētais profesors Andris Kangro; "Trešais starptautiskais matemātikas un dabaszinātņu pētījums", TIMSS (Third International Mathematics and Sciences Studies) – 1993.–2002. g., kā arī TIMSS-R (TIMSS-Repeat), 1993.–2000. g., vadītājs – Andrejs Geske; "Otrais starptautiskais pētījums par informācijas tehnoloģiju izglītībā", SITES (Second Information Technology in Education Study) – 1998.–2005. g., vadītājs – asociētais profesors Andris Grīnfelds; "Starptautiskais pētījums par izaugsmi lasītprasmes", PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) – 2000.–2003. g., vadītāja – Ieva Johansone; "OECD Starptautiskā skolēnu novērtēšanas programma", PISA (OECD Programme for International Student Assessment) – sāka 1998. gadā, pētījums notiek ik pēc trim gadiem, vadītājs – asociētais profesors Andris Kangro.

Latvijas 14 valsts ģimnāzijas un 31 ģimnāzija reģionāli sadalās šādi: visvairāk valsts ģimnāziju un ģimnāziju ir Rīgas reģionā, kur ir trīs valsts ģimnāzijas un 14 ģimnāzijas, Vidzemes reģionā – attiecīgi četras un sešas, Latgales reģionā – trīs un piecas, Zemgales reģionā – trīs un divas, bet Kurzemes reģionā – viena un četras (LR Izglītības un zinātnes ministrijas dati).

Latvijā netiek veidots skolu salīdzinājums, jo LR Izglītības un zinātnes ministrijas nostāja ir, ka šādu informāciju var iztulkot neobjektīvi. Tomēr sabiedrības interese par skolu salīdzinājumu ir liela, un tas ik pa laikam tiek veikts pēc dažādiem kritērijiem. Vērtējot skolas pēc to skolēnu skaita, kas centralizētajos eksāmenos ieguvuši A vērtējumu, pirmās vietas ieņem Rīgas skolas (sk. 2.11. logu).

Ja arī šos datus nevar uzskatīt par pietiekami objektīviem kritērijiem, lai salīdzinātu skolu kvalitāti un skolotāju darbu, tad tie tomēr ir rādītāji, kas atklāj, ka jauniešu iespējas izglītoties un izglītība visos reģionos nav sabalansēta. To apliecina arī Draudzīgā aicinājuma fonda izstrādātais Latvijas skolu reitings, kas noteikts, ņemot vērā skolēnu sasniegumus olimpiādēs un skolēnu zinātnisko darbu konferencēs (skolēnu sasniegumu skaits tiek salīdzināts ar skolēnu kopskaitu). Šajā vērtējumā 2005. gadā republikas pilsētu skolu grupā pārliecinošu pirmo vietu ieguva Daugavpils Krievu vidusskola-licejs, bet nākamās četras vietas – dažādas Rīgas skolas, no kurām tikai viena ir ģimnāzija (sk. 2.11. logu 60. lpp.).

2.11.
logs

Laikraksta "Neatkarīgā" un Draudzīgā aicinājuma fonda izstrādātie Latvijas skolu reitingi

Laikraksta "Neatkarīgā" skolu Top 100

Neatkarīgā izveidoja labāko vispārējās vidējās izglītības skolu topu, ņemot vērā centralizēto eksāmenu vērtējumus, kas ir katra skolēna un arī viņa pedagoģu mācību darba rezultāts. [..]

2004./2005. mācību gada noslēgumā 12. klases skolēni lika 15 centralizētos eksāmenus. Tos kopā kārtoja vairāk nekā 50 tūkstoši skolēnu – vispār-izglītojošo skolu, profesionālās izglītības iestāžu audzēkņi un arī iepriekšējo gadu absolventi. Komisija 2734 eksāmenu darbus novērtēja ar A līmeni, kas ir augstākā atzīme. [..] *Neatkarīgā* izveidoja skolu topu, apzinot eksāmenus A līmeni ieguvušo skolēnu skaitu un audzēkņu kopējo skaitu mācību iestādē.

Latvijā pavisam ir 413 vidusskolas un ģimnāzijas (ieskaitot arī vakara (maiņu) skolas). Topā iekļautas 100 vispār-izglītojošās skolas, kurās visvairāk eksāmenu nokārtots A līmenī.

1. Rīgas Valsts 1. ģimnāzija
2. Rīgas Franču licejs
3. Rēzeknes Valsts ģimnāzija
4. Draudzīgā aicinājuma Cēsu valsts ģimnāzija
5. Rīgas Klasiskā ģimnāzija
6. Rīgas 40. vidusskola
7. Rīgas Centra humanitārā vidusskola
8. Daugavpils Krievu vidusskola-licejs
9. Rīgas Purvciema vidusskola
10. Siguldas Valsts ģimnāzija

...

Draudzīgā aicinājuma fonda reitings

Kopš 1998. gada tiek veidots vienīgais skolu reitings – Draudzīgā aicinājuma (DA) balva, ņemot vērā olimpiāžu un zinātnisko darbu sasniegumus. Punkti tiek doti par skolēnu nopelnītajām vietām mācību olimpiādēs un zinātnisko darbu konferencēs, tāpēc pat viena skolēna uzvara lauku skolu grupā ir svarīga.

Reitings

Republikāniskās skolas

Daugavpils Krievu vidusskola
Rīgas Valsts 1. ģimnāzija
Jelgavas Spīdolas ģimnāzija
Rīgas 40. vidusskola
Rīgas Franču licejs
Rīgas Valda Zāliša pamatskola

Pilsētu skolas

Draudzīgā aicinājuma Cēsu Valsts ģimnāzija
Preiļu Valsts ģimnāzija
Cēsu pilsētas ģimnāzija
Dobele Valsts ģimnāzija
Siguldas Valsts ģimnāzija
Madonas Valsts ģimnāzija

Lauku skolas

Vecpiebalgas vidusskola
Baldones mūzikas pamatskola
Ilzenes pamatskola (Alūksnes rajons)
Ķeguma komercnovirziena vidusskola (Ogres rajons)
Māteru Jura Kazdangas pamatskola (Liepājas rajons)
Jaunsilavas pamatskola (Preiļu rajons)

Avots: Nestere, 2005; Grīnuma, 2005

Audzēkņu skaits Latvijas profesionālās izglītības iestādēs (PII)

	2001	2002	2003	2004
Valsts PII	44 576	43 481	43 556	43 804
Pašvaldību PII	1422	1468	1546	1312
Privātās PII	1629	1584	1687	1745
Kopā	47 627	46 533	46 789	46 861

Avots: LR Izglītības un zinātnes ministrijas Profesionālās izglītības un tālākizglītības departamenta apkopotie dati, 2005

Izglītības iestāžu sadalījums un izglītojamo skaits pa reģioniem ir visai neviendabīgs (sk. 2.10. logu 58. lpp.). Rīgas reģionā ir vislielākais izglītojamo skaits – tas ir vairākas reizes lielāks nekā izglītojamo skaits jebkurā citā Latvijas reģionā. Tomēr tas nav vienīgais rādītājs, kas raksturo izglītības iestāžu tīkla un iedzīvotāju skaita samēru. 2004. gadā uz katriem 10 000 iedzīvotājiem Rīgas reģionā bija divas vispārējās un speciālās izglītības iestādes, Vidzemes reģionā – 9,3, Zemgales reģionā – 6,5, Latgales reģionā – 5,6 un Kurzemes reģionā 5,1 (LR Izglītības un zinātnes ministrijas 2004. gada publiskais pārskats).

Izglītības iestāžu skaits nākotnē varētu nedaudz samazināties, piemēram, tajās pašvaldībās (pagastos), kur ir vairākas izglītības iestādes, tās apvienojot un koncentrējot resursus. Sagaidāma arī pamatskolu reorganizēšana par sākumskolām un vidusskolu skaita samazināšanās. Abos gadījumos palielināsies mācību kabinetu piepildījums un noslogojums, kas ļaus koncentrēt resursus un nodrošināt kvalitatīvas izglītības ieguves iespējas.

Profesionālā izglītība un reģiona nākotne

Būtisks resurss reģionu attīstībā ir profesionālās izglītības kvalitāte, pieejamība un atbilstība reģiona vajadzībām. Profesionālās izglītības un nodarbinātības politika ir neatņemama valsts ekonomiskās un sociālās politikas sastāvdaļa, un tā ir cieši saistīta ar pārmaiņām darba tirgū.

Valsts mērķi un uzdevumi profesionālās izglītības un nodarbinātības jomā ir noteikti atbilstoši ES izvirzītiem mērķiem un uzdevumiem līdz 2010. gadam un pielāgojas t.s. Lisabonas nodarbinātības scenārijam "No ciņas ar bezdarbu līdz ekonomiski neaktīvo resursu aktivizēšanai", kas ir izstrādāts laika posmam līdz 2015. gadam.

Profesionālās izglītības jomā Eiropas Savienības un Latvijas kā tās dalībvalsts mērķi ir:

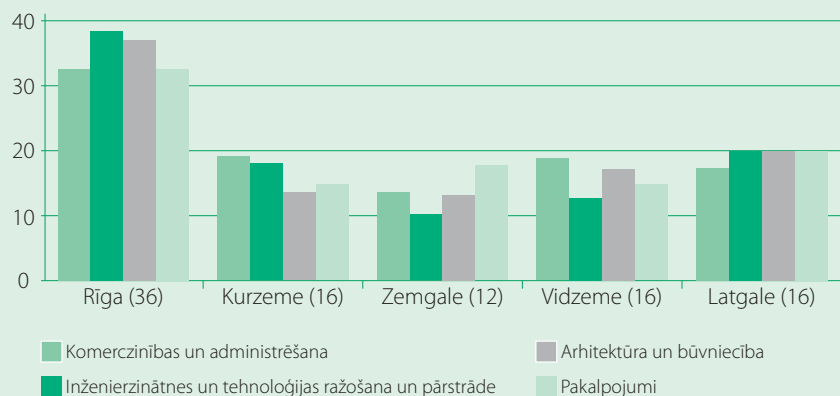
- paaugstināt profesionālās izglītības kvalitāti;
- palīdzēt pielāgoties pārmaiņām tautsaimniecībā, izmantojot sākotnējo profesionālo izglītību un pārkvalificēšanu;
- uzlabot arodmācības pamatus un padziļināt arodmācības, lai veicinātu integrāciju un reintegrāciju darba tirgū;
- padarīt pieejamāku profesionālo izglītību un veicināt mācībspēku un apmācāmo, jo īpaši jauniešu, brīvu pārvietošanos;
- veicināt izglītības un arodmācību iestāžu sadarbību ar uzņēmumiem;
- attīstīt informācijas un pieredzes apmaiņu jautājumos, kas dalībvalstu izglītības sistēmām ir kopīgi.

Katrā lielākā Latvijas pilsētā un rajonā (izņemot Balvu rajonu) ir vismaz viena profesionālās izglītības iestāde, un kopš 2000. gada to audzēkņu skaits, kaut nedaudz, bet tomēr ir pieaudzis (sk. 2.12. logu). Rīgas, Vidzemes un Latgales reģionu pamatskolu absolventi, kas nolēmuši mācīties kādā no profesionālās izglītības sistēmas iestādēm, izvēlas lielākoties sava reģiona mācību iestādes, bet Kurzemes un Zemgales skolu absolventi dodas turpināt izglītību uz citiem reģioniem. Rīgas profesionālās skolas piedāvā visplašāko profesionālās izglītības programmu klāstu, un tās uzņem daudz vairāk – gandrīz par 10 % – audzēkņu nekā Rīgas reģionā beiguši devīto klasi. Studiju virzienu (arī mācību iestāžu) izvēles iespējas dažādos Latvijas reģionos ir ļoti atšķirīgas. Visplašākās iespējas ir Rīgas reģionā, visierobežotākās – Zemgalē (sk. 2.13. logu). Taču kopumā profesionālo iestāžu izvietojums reģionos nodrošina līdzsvarotas iespējas visiem jauniešiem (sk. 2.10. logu 58. lpp).

Būtiskākās investīcijas mācību aprīkojuma modernizācijā ir saistītas ar starptautiskiem projektiem, piemēram, *Phare*, Eiropas Reģionālās attīstības fonda programmām un citām Viena no šo projektu

2.13.
logs

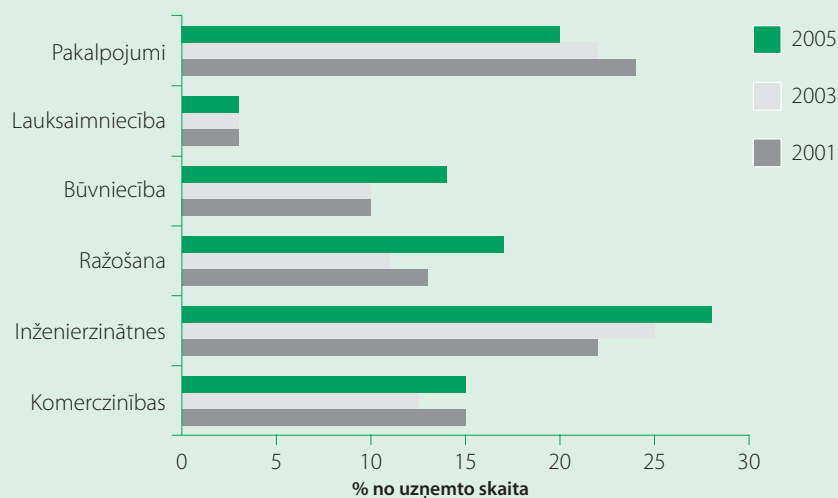
Profesionālās izglītības programmu sadalījums pa reģioniem

Avots: LR Izglītības un zinātnes ministrijas Profesionālās izglītības un tālākizglītības departamenta apkopotie dati, 2005

2.14.
logs

Audzēkņu uzņemšana profesionālās izglītības programmās, %

Avots: LR Izglītības un zinātnes ministrijas Profesionālās izglītības un tālākizglītības departamenta apkopotie dati, 2005

prioritātēm ir sociāli ekonomisko atšķirību mazināšana starp reģioniem. Uzlabojot infrastruktūru un mācību tehnoloģisko aprīkojumu, atbilstoši prioritāro nozaru attīstības tendencēm reģionā mazinās arī ekonomiski aktīvo iedzīvotāju un lauku jaunatnes migrācija.

No 2000. līdz 2005. gadam pakāpeniski mainījies jauniešu orientācija no programmām pakalpojumu jomā uz programmām inženierzinātnēs, ar ražošanu saistītās profesijās un būvniecībā. Nemainīgs palicis audzēkņu skaits lauksaimniecības programmās (sk. 2.14. logu).

Latvijas profesionālās izglītības sistēmā visplašāk izplatītas ir programmas, kas dod arī vidējo izglītību jeb profesionālās vidējās izglītības programmas. Kopš 2000. gada audzēkņu īpatsvars šajās programmās ir audzis, un šobrīd tas ir stabilizējies apmēram 62% robežās (sk. 2.15. logu 62. lpp.).

Pēdējo gadu laikā būtiski tiek paplašinātas profesionālās izglītības ieguves iespējas pieaugušajiem, jauniešiem un bērniem ar īpašām vajadzībām. Ir izstrādātas izglītības programmas bērniem ar īpašām vajadzībām,

pamatskolas 7. un 8. klašu beidzējiem, kā arī skolēniem, kas 9. klasi beiguši ar liecību. Regulāri tiek organizēti profesionālās orientācijas pasākumi potenciālajiem reflektantiem un adaptācijas pasākumi 1. kursa audzēkņiem. Vietējie uzņēmumi un pašvaldības sniedz finansiālu atbalstu izglītības iestādēm šādu programmu īstenošanā. Finansiālais atbalsts tiek papildināts, iesaistot arī Eiropas Reģionālās attīstības fonda resursus profesionālās izglītības iestāžu pielāgošanai personu ar kustību traucējumiem vajadzībām, kā arī novirzot Eiropas Sociālā fonda resursus profesionālās orientācijas pasākumu īstenošanai un iesaistot profesionālās izglītības programmās jauniešus no riska grupām (sk. 2.16. logu).

Daļai skolēnu, iestājoties profesionālās izglītības iestādēs, ir zems sekmju līmenis (sk. 2.17. logu). Atbilstoši Lisabonas stratēģijas un Kopenhāgenas procesa mērķiem atskaitīto audzēkņu īpatsvaram profesionālās izglītības programmās 2010. gadā nevajadzētu pārsniegt 10%. Latvijā atskaitīto audzēkņu skaits ir ievērojami lielāks

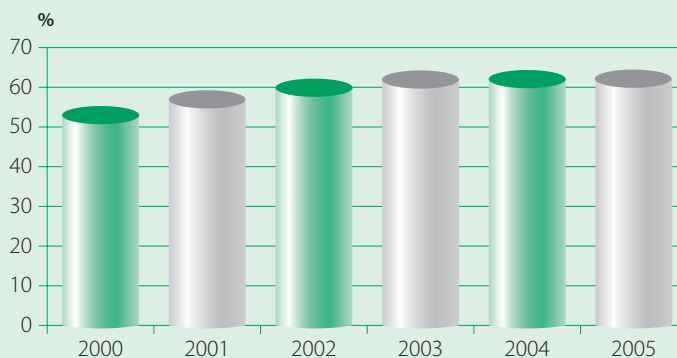
(pēdējos piecus gadus tas turas 14–15% robežās), turklāt lielākā daļa tiek atskaitīta pirmajos divosursos (2001. gadā – 76,4% no atskaitīto kopējā skaita, 2004. gadā – 71,8%). Tomēr par spīti grūtībām, ar kurām sastopas profesionālās izglītības iestāžu pedagogi, apmēram 92% absolventu kvalifikācijas eksāmenu nokārto sekmīgi, un tas daudzējādā ziņā ir apstiprinājums tieši pedagogu darba kvalitātei.

Profesionālās izglītības atbilstību darba tirgus prasībām pamatā raksturo izglītības kvalitāte un izglītības pieejamība. Tikai neliels skaits profesionālo izglītības iestāžu absolventu pēc mācību iestādes beigšanas nespēj atrast savu vietu darba tirgū un reģistrējas kā bezdarbnieki (sk. 2.18. logu).

Gan vispārējo, gan profesionālās izglītības iestāžu kritiska problēma (īpaši vietās, kas atrodas tālu no centra) ir fiziski novecojušas skolu ēkas un darba tirgus prasībām neatbilstoša mācību materiālā bāze. Tāpēc pašvaldībās, kurās

2.15.
logs

Audzēkņu īpatsvars profesionālās vidējās izglītības programmās, %

Avots: LR Izglītības un zinātnes ministrijas Profesionālās izglītības un tālākizglītības departamenta apkopotie dati, 2005

2.16.
logs

Profesionālās izglītības pieejamības uzlabošanai piešķirtie līdzekļi

Pedagoģiskās korekcijas programmu attīstībai un ieviešanai ir plānoti 382 633 LVL

Jauniešu ar speciālām vajadzībām integrēšanai izglītības sistēmā – 580 194 LVL

Profesionālās orientācijas un konsultēšanas pasākumiem izglītības iestādēs – 1 064 000 LVL

Eiropas Reģionālās attīstības fonda projektos tiek plānota izglītības iestāžu infrastruktūras pielāgošana personām ar kustību traucējumiem – 354 200 LVL

Avots: LR Izglītības un zinātnes ministrijas Profesionālās izglītības un tālākizglītības departamenta apkopotie dati, 2005

vidējais izglītības iestāžu ēku nolietojums ir apmēram 40%, vidējais telpu piepildījums pārsniedz 100% un vienlaikus ir augoša skolēnu skaita prognoze, rekomendējama jaunas izglītības iestādes būvniecība, piemēram, jaunas Cēsu pamatskolas būvniecība 500 skolēniem.

Pasaules Bankas kredītprojekta ietvaros veiktais profesionālās izglītības iestāžu apsekojums liecināja, ka profesionālās izglītības iestādēm vidējais visu ēku nolietojums ir 56%.

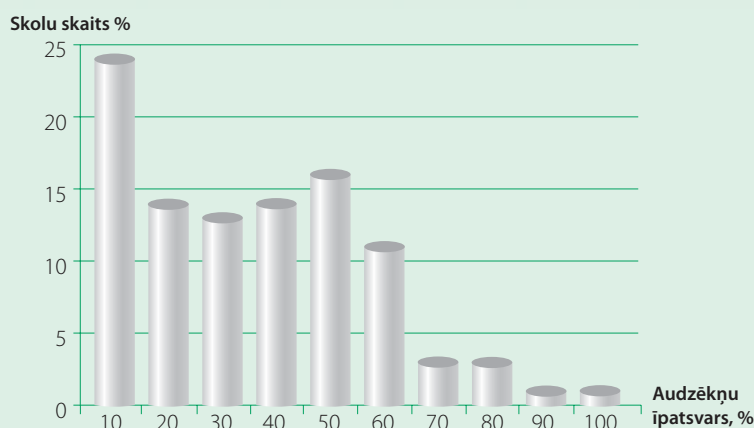
Mācību bāzes uzturēšanai un atjaunošanai profesionālās izglītības iestādēs ir nepieciešami 3 miljoni latu gadā. Šādu līdzekļu izglītības iestāžu rīcībā nav, un ikgadējais valsts budžeta finansējums (1,9 milj. latu) tiek izmantots, lai

segtu izglītības iestāžu kārtējos izdevumus. Kapitālajiem izdevumiem (iekārtu un mācību līdzekļu iegādei un modernizēšanai) ministrija plāno katru gadu aptuveni 100 tūkst. latu. Mācību materiāltehniskais nodrošinājums tiek pilnveidots, izmantojot galvenokārt starptautisko projektu resursus.

Latvijā līdz ar iestāšanos Eiropas Savienībā ir uzsākta nacionālā programma, kas vērsta uz sociālās atstumtības riska grupu integrēšanu izglītības sistēmā. Pašlaik 8–9% devītklasnieku beidz pamatskolu ar liecību. Tautas skaitīšanas rezultāti rāda, ka Latvijā gandrīz 14% jauniešu vecumā no 15 līdz 19 gadiem nav pabeigta pamatzglītība. Tā ir ļoti nopietna sabiedrības problēma,

2.17.
logs

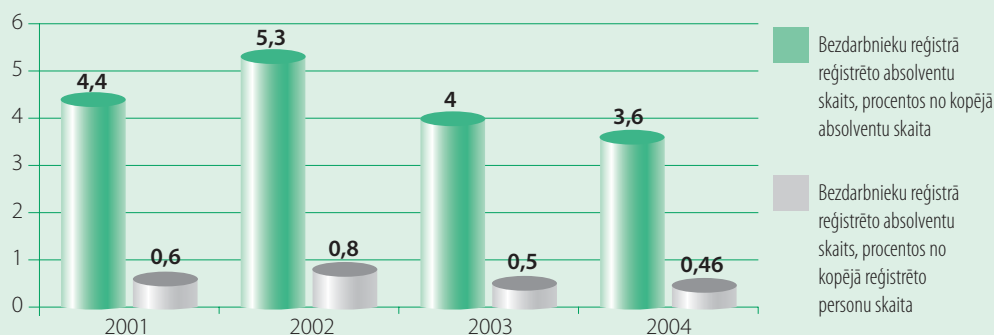
Audzēkņu daļa, kas 2004. gadā 1. kursā uzņemta ar vērtējumu 1–3 balles, %

Avots: LR Izglītības un zinātnes ministrijas Profesionālās izglītības un tālākizglītības departamenta apkopotie dati, 2005

2.18.
logs

Profesionālās izglītības iestāžu absolventu īpatsvars reģistrēto bezdarbnieku vidū

Avots: LR Izglītības un zinātnes ministrijas Profesionālās izglītības un tālākizglītības departamenta apkopotie dati, 2005

jo šiem jauniešiem nākotnē nebūs reālu iespēju iegūt labi apmaksātu, stabilu darbu, un pastāv augsts risks iegūto darbu ātri zaudēt. Līdz ar to viņi ne vien izjutis materiālo maznodrošinātību, bet arī pamazām tiks izslēgti no aktīvas sociālās aprites, zaudējot spēju efektīvi piedalīties sabiedrības ekonomiskajā, politiskajā un kultūras dzīvē. Savukārt jebkāda veida sociālā atstumtība traucē sabiedrības attīstību un apdraud ekonomiskās, politiskās un sociālās sfēras stabilitāti, veicina nabadzību, bezdarbu, kriminalitāti, atkarības, kā arī sociālās izslēgšanas pārman-tošanu nākamajās paaudzēs.

Veiksmīgi uzsākts šo problēmu risinājums, izmantojot profesionālās izglītības programmas. Tas dod iespējas šiem jauniešiem apgūt profesiju, izmantojot gan korekcijas grupas, gan izlīdzinošās izglītības programmas. Šādās programmās uzņemto audzēkņu skaits salīdzinājumā ar 2001. gadu ir pieaudzis 2,34 reizes (sk. 2.19. logu).

Augstskola kā reģiona intelektuālais potenciāls

Reģiona attīstībai būtisku intelektuālo potenciālu un ekspertīzes iespējas nodrošina augstskolu klātbūtne. Tās palielina arī kopienas intelektuālo potenciālu. Valmieras un Ventspils pašvaldību līdzdalība augstskolu izveidošanā un attīstībā ir ļoti piemēri, kas rāda rūpes par darbaspēka resursu saglabāšanu un kvalitātes uzlabošanu savā kopienā.

Pēc augstskolu un arī to filiāļu izvietojuma Latvijas teritorijā varētu spriest, ka augstākās izglītības iegūšanas iespējas Latvijā ir visai sabalansētas, izvērstas un ļoti attīstītas.

2004./2005. akadēmiskajā gadā Latvijā darbojās 56 augstskolas (ieskaitot koledžas), kurās mācījās 130 706 studenti. Visvairāk augstskolu un vislielākais studentu skaits ir Rīgā (sk. 2.10. logu 58. lpp.). Rīgā atrodas trīs no piecām Latvijas universitātēm, arī aptuveni 80% visu augstskolu mācībspēku strādā Rīgas reģionā (LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004. a). Tādējādi jau tā spēcīgais reģions gūst vēl papildu iespējas ne tikai gados jauna un izglītota darbaspēka piesaistē, bet arī tā izvēlē.

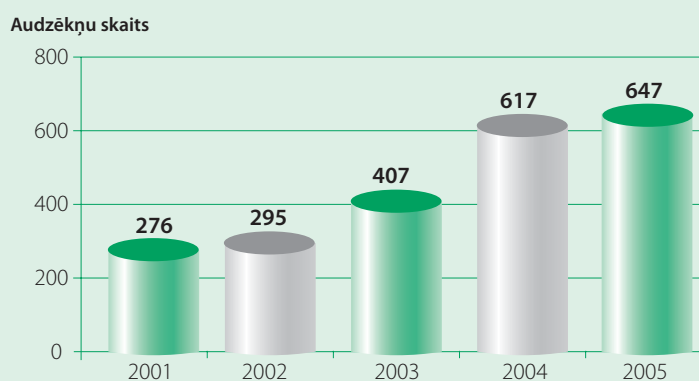
Vislielākais studiju budžeta vietu skaits 2004./2005. akadēmiskajā gadā bija lielajās augstskolās Rīgā – 27 570 vietas (neskaitot koledžas), reģionālajās augstskolās Zemgalē – 3269, Latgalē – 2865, Kurzemē – 1170, Vidzemē – 389 budžeta vietas (LR Izglītības un zinātnes ministrijas Augstākās izglītības un zinātnes departaments, 2005, 53.–66. lpp.). Koledžas budžeta vietās studēja 3004 studenti.

Lielākā daļa budžeta vietu ir paredzēta tiem, kas mācās bakalaura studiju līmenī. Maģistra un doktora studiju programmās bija attiecīgi 3902 un 823 vietas. Vislielākais maģistra un doktora studiju vietu skaits (un līdz ar to vislielākās iespējas iegūt maģistra un doktora grādu) ir Rīgas augstskolās, kur ir gan lielāks augstākā līmeņa studiju vietu skaits, gan vairāk budžeta studiju vietu. Tā, piemēram, no kopējām 823 doktorantūras budžeta studiju vietām Rīgas augstskolās koncentrētas 657 vietas. Svarīgi uzsvērt, ka Vidzemes reģionā nav ne maģistrantūras, ne doktorantūras programmu. Sagatavoto doktoru skaits valstī kopumā ir nepietiekams (sk. 2.20. logu).

Ārpus Rīgas tikai Latvijas Lauksaimniecības universitāte Jelgavā un Daugavpils Universitāte piedāvā plaša spektra studiju iespējas, bet pārējās augstskolas realizē galvenokārt skolotāju izglītības, ekonomikas, tiesību, vadības un citas

2.19. logs

Korekcijas grupās un izlīdzinošās izglītības programmās uzņemto audzēkņu skaits ar nepabeigtu pamatzglītību

Avots: LR Izglītības un zinātnes ministrijas Profesionālās izglītības un tālākizglītības departamenta apkopotie dati, 2005

sociālo vai humanitāro zinātņu programmas, kas nav saistītas ar konkrēta reģiona vajadzībām. Tikai Rīgā ir augstskolas, kurās var iegūt augstāko izglītību medicīnā un farmācijā, kā arī kultūras, mākslas un mūzikas jomā. Rīgā koncentrēta lielākā daļa dabaszinātņu un inženierzinātņu programmu. Reģionālajās augstskolās nav pietiekami daudz mācībspēku ar doktora grādu, bet tas ir svarīgs kvalifikācijas rādītājs darbam augstskolā un pētījumiem zinātņu nozarēs, kurās tiek apmācīti studenti.

Zemgales reģionā atrodas trešā lielākā Latvijas augstskola – LLU, kurā augstāko izglītību iegūst gandrīz 8% Latvijas studentu (10 176). LLU piedāvā plašu studiju programmu klāstu dabaszinātnēs un inženierzinātnēs, kā arī sociālajās zinātnēs. Reģionā darbojas arī vairāku augstskolu filiāles.

Kurzemes reģionā ir divas augstskolas – Liepājas Pedagoģijas akadēmija un Ventspils augstskola, kurās mācās apmēram 4% Latvijas studentu (5615). Vairākas augstskolas ir atvērušas reģionā savas filiāles, tomēr izglītības programmu piedāvājums pilnībā nenodrošina reģionam nepieciešamo speciālistu sagatavošanu. Tas varētu būt iemesls salīdzinoši mazajam iedzīvotāju skaitam ar augstāko izglītību reģionā, jo, vēlēdamies apgūt citas izglītības programmas, iedzīvotāji dodas mācīties uz citiem reģioniem un pēc tam tur arī paliek.

Vidzeme ir vienīgais reģions, kurā ir tikai viena patstāvīga augstskola – Vidzemes augstskola Valmierā. Tajā vairums studentu ir vidzemnieki, tomēr apmēram 30% studentu nāk no Rīgas un 3% – no ārvalstīm. Augstskolas izveide bija svarīgs solis, lai novērstu izglītotu cilvēku aizplūšanu no reģiona. Citu augstskolu filiāles, kas darbojas reģionā, piedāvā pedagoģijas un sociālo zinātņu programmas, bet dabaszinātņu un inženierzinātņu programmas uz vietas apgūt nav iespējams.

Par vienu no svarīgākajiem ekonomiskās izaugsmes faktoriem Latgalē tiek atzīta reģionālo augstskolu – Daugavpils Universitātes un Rēzeknes augstskolas – pastāvēšana. Latgales augstskolās mācās 8% no kopējā Latvijas studentu skaita, un pēc šī rādītāja Latgale kopā ar Zemgali ieņem otro vietu pēc Rīgas. Jāpiebilst, ka studentu skaitam ir tendence ik gadu pieaugt. Atšķirībā no Kurzemes un Vidzemes Latgalē ir iespējams studēt arī inženierzinātnēs un dabaszinātnēs.

Kā liecina dati, kurus augstskolas sniegušas Augstākās izglītības kvalitātes novērtēšanas centram, Latvijā ir 63 augstskolu un koledžu filiāles. Raksturīgi, ka tās darbojas (vai arī tikai plāno darboties, jo daļa filiāļu nekādu darbību vēl nav uzsākušas) Latvijas lielākajās pilsētās, kurās jau ir augstskolas, proti: Daugavpilī (9 filiāles), Liepājā, (6), Ventspilī (6), Rēzeknē (5) un Jelgavā (4). Trīs filiāles ir Limbažos, pa divām filiālēm darbojas (vai vismaz vajadzētu darboties) Smiltēnē, Madonā, Kuldīgā, Valkā, Bauskā un Cēsīs, bet vēl 11 vietās (no kurām viena ir Rīga) – pa vienai filiālei. Augstskolu filiāļu veidošana būtu vērtējama kā pozitīva parādība reģionu attīstībai, ja tās spētu realizēt kvalitatīvu studiju procesu, tas ir, nodrošināt pietiekamus studiju resursus, e-studiju iespējas un atbilstošas tehnoloģijas to izmantošanai, patstāvīgi vai vismaz daļēji šajās vietās dzīvojošus mācībspēkus, kas studentiem būtu pieejami konsultācijām un pētnieciskā darba veikšanai. Studiju virzieni šajās filiālēs ir ļoti ierobežoti – uzņēmumu vadība, komercdarbības organizācija, psiholoģija, tiesības un dažādas skolotāju izglītības programmas. Filiāļu darbībā, var secināt, noteicošais ir galvenokārt augstskolu komerciālās intereses, bet ne studiju kvalitāte un to atbilstība reģiona attīstības virzieniem.

2.20.
logs

Sagatavoto doktoru skaits ir nepietiekams

Personu skaits, kas ieguvuši grādu vai kvalifikāciju valsts augstskolās 2003./2004. akadēmiskajā gadā

	Grādu, kvalifikāciju ieguvušo personu kopskaits	Tajā skaitā par maksu	No grādu, kvalifikāciju ieguvušo kopskaita sievietes	Tajā skaitā			
				pamatstudijās	augstākā līmeņa studijās		
					maģistra grādu	5. profesionālā kvalifikācijas līmeņa kvalifikāciju	doktora grādu
Kopā	18 400	11 397	12 724	12 004	3535	2776	85
%	100	62	69	65	19	15	0,5

Avots: LR Izglītības un zinātnes ministrijas Augstākās izglītības un zinātnes departaments, 2005, 4.6.3. sadaļa

Viens no veidiem, kā pārvarēt šīs tendences, ir reģionālā plānošana, kas skaidrāk iezīmētu reģionu pasūtījumu augstskolām un veicinātu augstskolu resursu racionālu izmantojumu.

Latvijas augstskolas visai lēni pārorientējas uz jauniem sabiedrības un iedzīvotāju mērķiem augstākajā izglītībā – konceptuālu zināšanu apguvi un to praktisko pielietojumu praksē, izglītošanos kā atvērtu procesu cilvēka mūža garumā un iespējām ikvienam papildināt un pilnveidot savas zināšanas un prasmes, balstoties uz savu iepriekšējo izglītību, kā arī iespējām, lai Latvijas studenti varētu atsevišķus studiju moduļus vai pat semestrus studēt ne tikai ārzemju augstskolās, bet arī dažādās Latvijas augstskolās. Tas ļautu racionāli izmantot Latvijas augstskolu resursus būtiskai studiju procesa dažādošanai un orientācijai uz jauniešu karjeras interesēm, Latvijas darbaspēka tirgu un reģionu attīstības vajadzībām.

Studentu ekonomiskā stāvokļa pētījuma analīze (SKDS, *Hansabanka*) rāda, ka daudzi studenti (it sevišķi jaunieši, kas Rīgā ierodas studēt no reģioniem) strādā, bet no tā cieš studiju kvalitāte. Tāpēc, lai veicinātu Latvijas tautas izglītību, ir būtiski pievērsties arī studentu sociālajam nodrošinājumam – augstskolu infrastruktūrai, kompnēm, stipendijām, studiju kredītu atmaksas kārtībai.

Izglītība – dzīves stabilitātes un pārmaiņu iespēja

2004. gada decembrī Latvijā tika pieņemta Mūžizglītības koncepcija, tā atbilst Eiropas Komisijas izstrādātajam Mūžizglītības memorandam ar tā sešiem galvenajiem mērķiem (Trapenciere, 2004, 9. lpp.). Nacionālā programma "Mūžizglītības stratēģijas izstrāde un ieviešana" (2004) paredz nacionālā līmeņa mūžizglītības stratēģijās ņemt vērā katra reģiona īpašo situāciju un vajadzības.

Latvijas Pieaugušo izglītības asociācija, kas apvieno 79 dažādas institūcijas, ir īstenojusi reģionālos projektus (pilsoniskās sabiedrības stiprināšana, sabiedrības integrācijas veicināšana, pieaugušo izglītības kvalitātes uzlabošana, ģimeņu sociālā, ekonomiskā, etniskā un pilsoniskā integrācija, vietējo pieaugušo izglītojamu tīkla attīstība). Vairāki pieaugušo izglītības centri piedāvā Nodarbinātības valsts aģentūras izstrādātos bezdarbnieku apmācību moduļus.

Latvijā ir dažādi viedokļi par pieaugušo izglītības nepieciešamību un pieejamību dažādām sociālām grupām. Nereti tiek uzskatīts, ka mūžizglītība ir pieejama tikai šaurām iedzīvotāju grupām (piemēram, bezdarbniekiem) vai arī tikai par maksu. Šos viedokļus krasi sāk mainīt tie pieaugušo izglītības centri, kuri iesaistījušies dažādos izglītības projektos un programmās, tostarp arī

2.21.
logs

Pieaugušo izglītība

RTU Tālmācības studiju centrs (TSC) strādā pie jaunu e-studiju kursu sagatavošanas, attīstības un ieviešanas. Reģionālās attīstības programmā "Ekonomiskās un sociālās kohēzijas pasākumi Latgales reģionā" un "IT atbalsts jaunu mākslas un amatnieku produktu izveidē Latgalē" centrs kopā ar Līvānu novada domi Līvānos izveidoja e-studiju centru un organizēja e-studiju kursus vairāk nekā 800 dalībniekiem.

Centrs ir sagatavojis e-studiju attīstības projektus *Phare* programmā un Eiropas Sociālā fonda programmās kopā reģionālajām augstskolām.

Centra izveidotie inovatīvie CD-ROM kursi tika izplatīti 1247 Latvijas skolās ar uzņēmuma "Latvijas Mobilais Telefons" (LMT) atbalstu.

Kopš 1999. gada RTU TSC piedalās reģionālās attīstības projektos gan Latvijā, gan kopā ar Francijas partneriem reģionālās attīstības projektā Indijā (2004), kur tika izmantota RTU pieredze Latvijā.

RTU TSC ir piedalījies divos Eiropas projektos par e-studiju risinājumu izmantošanu cilvēku ar īpašām vajadzībām integrēšanai sabiedrībā – ir izstrādāti jauni e-kursi, kas tālāk izmantoti citos projektos, piemēram, projektā kopā ar Koledžu RRC (tagad Valsts aģentūra "Sociālās integrācijas centrs"). Šī projekta ietvaros tika izstrādāta Koledžas RRC stratēģija, kā arī pārbaudīti un ieviesti dažādi e-studiju risinājumi. Projekts pierādīja, ka multimediju studiju materiāli papildus motivē studijām cilvēkus ar īpašām vajadzībām. Multimediju materiālu lietošana kopā ar klātienē nodarbībām dod iespēju studentiem mācīties pašu izvēlēta tempā, atkārtot materiālu tik reižu, cik tas ir nepieciešams. Studentiem ar īpašām vajadzībām šādas iespējas ir ārkārtīgi svarīgas, jo viņiem ir dažāda iepriekšējā pieredze un ļoti atšķirīgs vecums.

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

starptautiskos, kas organizē izbraukumus ārpus pilsētas uz lauku reģioniem (sk. 2.21. logu). Kā riska grupas izglītības pieejamībā pieaugušo izglītības centru vadītāji min lauku sievietes, jauniešus bez pamatzglītības vai bez vidējās izglītības, pensionārus, invalīdus, bezdarbniekus, pirmspensijas vecuma sievietes, vientuļās mātes un maznodrošinātos iedzīvotājus.

Mazākas iespējas iesaistīties mūžizglītībā ir arī 35–45 gadus veciem cilvēkiem (jo līdzekļi tiek ieguldīti bērnu izglītībā) un lauku teritoriju iedzīvotājiem. Mūžizglītības aktivitātēs visvairāk piedalījušies Rīgas un Vidzemes reģiona iedzīvotāji (sk. 2.22. logu).

Informācijas tehnoloģijas: jaunie attālumi un iespējas

Mūsdienās būtisks cilvēku rīcībspējas nosacījums ir jauno informācijas tehnoloģiju pieejamība un cilvēku pašu informācijpratība.

Latvijas reģionu iedzīvotāju rīcībspējas veicināšanai pašlaik un arī pārredzamā nākotnē ļoti nozīmīgi būs interneta pieejas punkti, jo vidēji tikai 25% Latvijas iedzīvotāju mājās ir dators (Rīgā – 36%, Vidzemē – 23%, bet Latgalē – 16%) (Informācijas sabiedrības pētījums). Apmēram puse Latvijas iedzīvotāju datoru neizmanto tāpēc, ka nav iemaņu. Internetu izmanto apmēram 2/5 aptaujāto. Kā galvenie interneta nelietošanas iemesli tiek minēti: “nav piekļūšanas iespēju internetam” – 63%, “nav tādas vajadzības” – 58%, “trūkst iemaņas darbam ar internetu” – 28% (Informācijas sabiedrības pētījums).

Bibliotēkās ir visvairāk publisko interneta pieejas punktu (68%), tālāk seko pašvaldības (11%), skolas (5%), bet pārējie

pieejas punkti (16%) ir izvietoti dažādās vietās – pagastu padomēs, kultūras namos, informācijas un interešu centros, kā arī privātos uzņēmumos (LIKTA, 2005. c.). Pedēja gada laikā Latvijas reģionu bibliotēkās notikušas ļoti lielas pozitīvas pārmaiņas – 86% no visām pašvaldību publiskajām bibliotēkām ir datorizētas, bet 77% bibliotēku ir interneta pieslēgums. Visaugstākais datorizēto bibliotēku īpatsvars ir Rīgas reģionā (96%), bet viszemākais – Latgales reģionā (78%). Interneta pieslēgumu procentuāli visvairāk ir Kurzemes reģiona bibliotēkās, (92%), bet vismazāk – Latgales bibliotēkās (76%).

Pārsteidzoši maz publisko interneta pieejas punktu ir skolās, kam būtu iespējams nodrošināt kopienas locekļiem gan datoru un interneta pieejamību, gan arī telpas (Informācijas sabiedrības pētījums).

Publiskie interneta pieejas punkti (IPP) nodrošina arī virkni citu mūsdienu tehnoloģiju pieejamību – CD/DVD ierakstīšanu un nolasīšanu, izdrukas un skenēšanas iespējas, bet to piedāvājums katrā konkrētā IPP ir atšķirīgs. Latvijas Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju asociācijas (LIKTA) veiktais pētījums¹ liecina, ka vairāk nekā pusē (54%) IPP interneta pieeja ir bezmaksas, par pārējiem pakalpojumiem maksa ir atšķirīga. Dažās pašvaldībās to iedzīvotājiem visi pakalpojumi ir bezmaksas. Vislielākā maksa, kas tika konstatēta, bija 2 lati stundā par ārzemju interneta resursu izmantošanu (LIKTA, 2005. c.).

Tā kā lielai daļai iedzīvotāju (jo sevišķi vecāka gada gājuma ļaudīm un cilvēkiem ar zemāku izglītības līmeni) informācijpratība un datorprasmes ir niecīgas vai to vispār trūkst, tad cilvēku rīcībspējas veicināšanai mūsdienu apstākļos būtisks nosacījums ir šo nepieciešamo zināšanu un prasmju iegūšana un atbalsta saņemšana tieši darbībā. Diemžēl ne vienmēr tam ir radīti labvēlīgi apstākļi, jo tikai 49 procentos interneta piekļuves punktu, kuri tika

2.22.
logs

Iedzīvotāju iesaistīšanās mūžizglītībā

	Piedalījās formālajā izglītībā (% no kopējā iedzīvotāju skaita reģionā)	Piedalījās neformālajā izglītībā (% no kopējā iedzīvotāju skaita reģionā)	Piedalījās pašizglītībā (% no kopējā iedzīvotāju skaita reģionā)
Rīgas reģions	17,4	15,3	43,8
Vidzemes reģions	17,9	13,3	44,5
Kurzemes reģions	16,6	7,8	48,6
Zemgales reģions	17,3	8,8	41,4
Latgales reģions	14,6	9,0	40,8

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004. b, 37. lpp.

¹ Pētījums veikts Preiļu, Valmieras, Ventspils un Krāslavas rajonā.

apsekoti Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projektā, strādā pasniedzējs vai konsultants. Salīdzinot šo situāciju rajonos, redzams, ka tā ir atšķirīga – piemēram, Ventspils rajonā nevienā interneta piekļuves punktā nav pasniedzēja vai konsultanta, bet Valmieras rajonā tādi ir visos punktos.

Viens no pieejamākajiem veidiem, kā vajadzīgo informācijpratību un datorprasmes var apgūt pieaugušie, ir bibliotēku piedāvāto iespēju izmantojums. Lielākā daļa pagastu bibliotekāru (57%) lietotāju apmācību veic "ikdienas darba ietvaros", tikai 1% apgalvo, ka process notiek organizēti, bet 10% bibliotēku (galvenokārt tās, kurās nav datoru) ar to nenodarbojas.

Šī apmācība ir ļoti būtiska, jo bieži tieši datorprasmju trūkums ir bijis šķērslis darba meklējumos. Tikai 35% bezdarbnieku Latvijas reģionos ir pamatiemaņas darbā ar datoru (LIKTA, 2005 a). Kā liecina apsekojumi¹, populārākais datorprasmju apguves veids ir pašmācība (Turpat). Cilvēku interese patstāvīgi apgūt datorprasmes ir apsveicama, bet tajā pašā laikā zināšanas un iemaņas var būt nepietiekamas, lai veiksmīgi izmantotu datoru un internetu un iegūtu darbu.

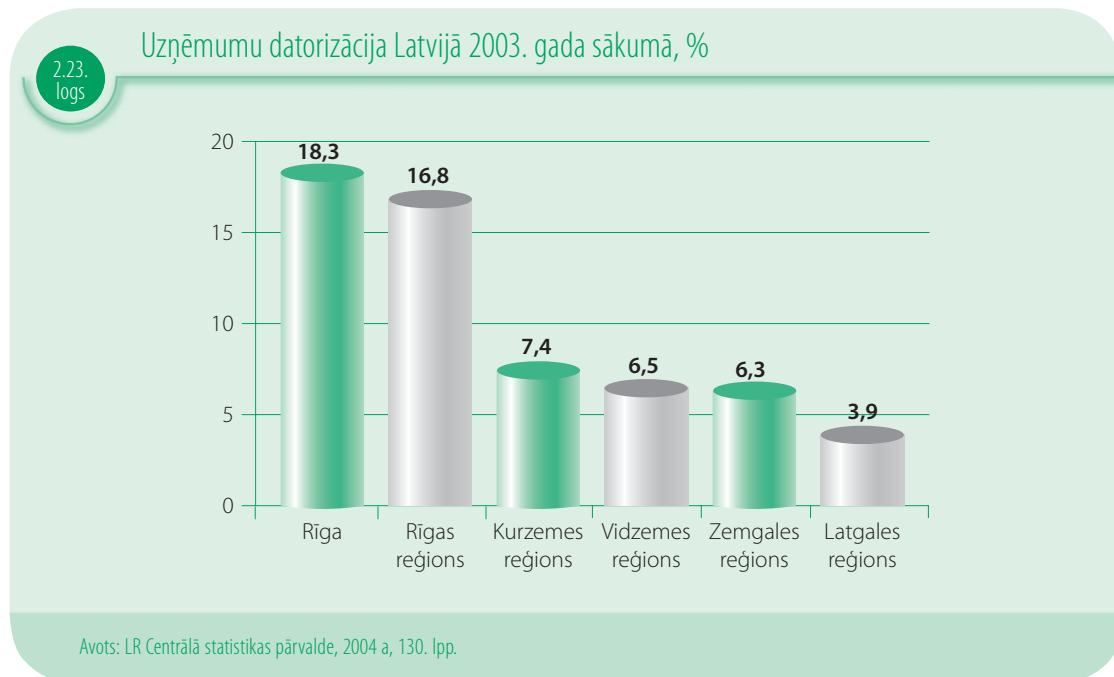
Vairāk nekā puse darba devēju pieprasa no potenciālā darbinieka sertifikātu vai diplomus par datormācības kursu pabeigšanu/speciālu eksāmenu nokārtošanu, bet uzskata, ka par to iegūšanu ir atbildīgi paši darbinieki (LIKTA, 2005 b). Šāda attieksme pret darbinieku izglītošanu (kaut arī izskaidrojama ar resursu trūkumu) nākotnē reģionos var palielināt gan bezdarbu, gan arī ražošanas tehnoloģijām atbilstoša darbaspēka resursu trūkumu.

Lai nepadziļinātos plaša, kas informācijpratības un datorprasmju jomā pastāv starp atsevišķiem reģioniem (piemēram, Rīgas un Latgales reģionu), kā arī starp pilsētām un laukiem, aktuāla ir mācību programmu un metodikas izstrādāšana datora lietotājiem un arī pasākumi, kā veicināt potenciālo lietotāju mācības visos Latvijas reģionos (bet jo sevišķi lauku teritorijās). Dažādi pētījumi liecina, ka labākās datora un interneta lietošanas prasmes ir jauniešiem, un tas ir pirms astoņiem gadiem uzsāktā Latvijas izglītības sistēmas informatizācijas (LIIS) projekta nopelns. LIIS projektu raksturo kompleksa pieeja: datoru un programmu nodrošinājums mācību iestādēm, skolotāju apmācība, interneta pieslēgumi, elektronisku mācību materiālu izstrāde un izmantošana.

LIIS finansējums no valsts budžeta: 1997. gadā 0,3 miljoni latu, 1998. gadā – 1,06 miljoni, 1999. gadā – 2,46 miljoni, 2000. un 2001. gadā pa 2,43 miljoniem, 2002. gadā – 3,43 miljoni latu. 2003.–2004. gadā nepieciešami 3 miljoni, bet piešķirums bija tikai 340 tūkstoši.

LIIS projektā infrastruktūrai (datori un interneta pieslēgumu ierīkošana) līdz 2002. gadam tika izlietoti 80% no projekta līdzekļiem, skolotāju apmācībai un mācību līdzekļu izstrādei pa 6%, izglītības sistēmas pārvaldes automatizācijai un skolvadībai – 8%.

Diemžēl nepārdomātu politisko lēmumu dēļ LIIS projekts Latvijā ir "iesaldēts", un šiem procesiem var būt ļoti bīstamas sekas tieši reģionos, bet jo sevišķi – mazajās pašvaldībās, kam nav pietiekamu resursu, lai nodrošinātu savas skolas. Latvijā 39 skolās vēl nav interneta

¹ Pētījums veikts Preiļu, Valmieras, Ventspils un Krāslavas rajonā, aptaujāti 1264 bezdarbnieki.

pieslēguma, un tas ir tieši mazu pagastu pamatskolās (visvairāk skolu bez interneta pieslēguma ir Krāslavas rajonā) (Blūmfelds, 2005).

Datoru izmantojumā Latvijas reģionos vērojama zīmīga disproporcija, kas raksturīga vai visās jomās: datorus izmanto vairāk nekā pusē Rīgas un Rīgas reģiona uzņēmumu, bet Latgales reģionā – tikai nedaudz vairāk kā trešā daļa (LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004 a, 129. lpp.). Arī uzņēmuma lielums ietekmē datoru izmantojumu. Uzņēmumos, kuros ir mazāk nekā desmit darbinieku, datorus izmanto 2–3 reizes mazāk nekā uzņēmumos, kur darbinieku ir vairāk nekā desmit (LIKTA, 2005 c).

2003. gada sākumā regulāri darbā datoru lietoja 18,3% Rīgas pilsētas uzņēmumu darbinieku, citos reģionos šis rādītājs ir mazāks vai pat ievērojami mazāks (sk. 2.23. logu).

Vidēji ar vienu datoru Latvijā strādā 2–10 cilvēku, turklāt datori tiek lietoti galvenokārt tikai pārvaldības un grāmatvedības darbā. Tātad var secināt, ka jau tagad datornodrošinājums reģionu uzņēmumos nav pietiekams, bet nākotnē tas var nopietni kavēt uzņēmumu attīstību. Sevišķi lielas bažas ir par mazajiem un mikro uzņēmumiem, jo lielie un vidējie uzņēmumi ir salīdzinoši labi adaptējušies jaunajiem komunikācijas un pārvaldības nosacījumiem (piemēram, jau tagad internetu izmanto 100% lielo un 97% vidējo uzņēmumu).

Latvijas reģionos maz izmanto e-apmācības iespējas, un kā galvenais iemesls minams atbilstošu materiālu

trūkums. Būtiska iestrāde šajā jomā ir Latvijas Universitātes e-kursi, kas studējošiem (jo sevišķi nepilna laika studijās) dod iespējas vairāk un kvalitatīvāk izmantot studiju materiālus. Bet tālākizglītībā un mūžizglītībā nozīmīgu un sistēmisku iestrāžu nav, līdz ar to mazinās arī Latvijas reģionu iedzīvotāju iespējas pašiem veicināt savu zināšanu un prasmju vairošanu. Latvijas reģionu uzņēmumos e-apmācību nelieto 87%, 44% nezina, kas ir e-apmācības (LIKTA, 2005 c), un tikai 3% uzņēmumu norāda, ka tiem ir negatīva pieredze e-apmācību izmantošanā. Turklāt e-apmācību izmantošana ir izteikti atkarīga no uzņēmuma apmēriem – lielākos uzņēmumos tās izmanto biežāk.

Iedzīvotāju apmācībā būtisku efektu reģionos varētu dot LIKTA projekts *Latvija@Pasaule*. Projektā tiks iesaistīti mazo un vidējo uzņēmumu darbinieki, individuālie uzņēmēji, lauku reģionu iedzīvotāji. Īpaša uzmanība tiks pievērsta bezdarbnieku apmācībai, izmantojot Eiropas Savienības *EQUAL* projektu (sk. 2.24. logu).

Domājams, ka reģionu uzņēmumu attieksmi pret informācijas tehnoloģiju ieviešanu tomēr ietekmē ne tikai resursu trūkums, bet arī vadītāju novecojušie uzskati par personāla attīstības veicināšanu un orientācija tikai uz vietējo vidi, nelūkojoties pēc jauniem tirgiem un iespējām. Tas ir visai būtisks risks, jo neļauj saskatīt uzņēmumu nākotnes attīstībā pietiekami daudzus scenārijus. Tas, kā rāda atšķirīgās attieksmes lielajos un mazajos uzņēmumos, rada ļoti lielus draudus mazo un mikro uzņēmumu pastāvēšanas iespējām un attīstībai Latvijas reģionos nākotnē.

2.24.
logs

EQUAL projekts "Apmācība datoru un interneta lietošanā Latvijas bezdarbniekiem"

Projekta norises laiks

2005. gada janvāris – 2006. gada decembris

Projekta budžets

579 362 LVL

Mērķauditorija

Bezdarbnieki, kuriem nav zināšanu un prasmju izmantot datorus un internetā pieejamus pakalpojumus un kuriem ir pieredze datora lietošanā, bet kuri nav izmantojuši interneta pakalpojumus, veikuši darījumus internetā (*EQUAL* projekts).

Iedzīvotāji, kuri vēlas pārkvalificēties, kas pakļauti digitālās atstumtības riskam, lauku reģionu individuālie uzņēmēji un mazo un vidējo uzņēmumu darbinieki (LIKTA projekta *Latvija@Pasaule* iniciatīva).

Partneri

Latvijas Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju asociācija (LIKTA, vadošais partneris)

Krāslavas rajona padome

Preiļu rajona padome

Valmieras dome

Ventspils dome

Nodarbinātības valsts aģentūra (stratēģiskais partneris)

Projekta realizācija

Apmācību programmu izstrāde

Apmācību materiālu izstrāde

e-kursu izstrāde

Specifikācijas un pārbaudes procedūru izstrāde

Pilotapmācības

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

2.25.
logs

No Cēsu pilsētas attīstības plāna

Nodrošināt Cēsu pilsētu ar kvalitatīviem ātrgaitas maģistrāliem datu pārraides tīkliem.

- Sekmēt un īstenot pilsētas iedzīvotāju izglītību informāciju un komunikāciju tehnoloģiju sfērā.
- Realizēt e-pārvaldes sistēmu Cēsīs atbilstoši Latvijas valsts e-pārvaldes modelim.
- Attīstīt Cēsu pilsētas mājas lapu kā lokālas un reģionālas nozīmes portālu, kurā iespējams kārtot dažādus darījumus un gūt nepieciešamo informāciju.
- Izveidot pašvaldības un tās iestāžu datu pārraides tīklu.
- Izveidot un attīstīt pašvaldības iestāžu mājas lapas.

- Izveidot reģionālas un valsts nozīmes informāciju un komunikāciju tehnoloģiju centru, kas apkalpotu gan privātas, gan publiskas organizācijas.

- Piedalīties Vidzemes pašvaldību vienotās informācijas sistēmas projekta realizācijā.
- Sekmēt publisko interneta pieejas punktu izveidi Cēsīs.
- Attīstīt informāciju un komunikāciju tehnoloģijas cilvēku ar kustības traucējumiem darba vietu izveidē.
- Attīstīt informāciju un komunikāciju tehnoloģiju nodrošinājumu, mācību un studiju pilnveidē un attīstībā (piem., videokonferenču pārraides iekārtas).

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

2.26.
logs

Bibliotēkas Latvijā

Latvijā darbojas 2065 bibliotēkas:

- Latvijas Nacionālā bibliotēka
- Latvijas Akadēmiskā bibliotēka
- 878 publiskās bibliotēkas (t.sk. 863 pašvaldību publiskās bibliotēkas, viena Latvijas Neredzīgo bibliotēka ar septiņām filiālbibliotēkām Balvos,

Cēsīs, Daugavpilī, Liepājā, Rēzeknē un Ventspilī, kā arī septiņas citas publiskās bibliotēkas)

- 52 speciālās bibliotēkas
- 30 augstākās izglītības iestāžu bibliotēkas
- 984 vispārīzglītojošo skolu bibliotēkas un 119 profesionālās izglītības iestāžu bibliotēkas.

Avots: Latvijas Nacionālās bibliotēkas apkopotie 2004. gada bibliotēku statistikas dati

Šo problēmu sekmīgai risināšanai būtiska loma var būt pašvaldībām – ar savu nākotnes redzējumu un arī ar attiecīgiem lēmumiem. Aktīvas un mērķtiecīgas ir Ventspils un Valmieras pašvaldības, bet arī daudzas citas prasmīgi veicina šos procesus (sk. 2.25. logu). Vairākas pašvaldības (Rīgas, Cēsu, Ventspils, Jelgavas) ir sākušas ieviest elektroniskos informācijas un citus pakalpojumus, un tas ne tikai dos iespēju uzlabot sabiedrisko pakalpojumu kvalitāti un pieejamību, bet arī palielināt sabiedrības līdzdalību pašvaldības darbā un pārvaldē.

Bibliotēkas ir būtiskākais informācijas resursu pieejamības nodrošinātājs reģionos. Tās kalpo ne tikai kā informācijas krātuves, bet arī kā interneta pieejas punkti un informācijas centri. Latvijā ir 2065 bibliotēkas (sk. 2.26. logu), un to skaits pa reģioniem ir visai līdzsvarots. Īpaši labvēlīga situācija ir Rīgas un tās tuvākās apkārtnes iedzīvotājiem, jo pilsētā koncentrēti

lielākie un arī kvalitatīvākie bibliotēku resursi – grāmatu un citu izdevumu fondi, elektroniskās datu bāzes, kas izmantojamas bibliotēkās, un arī bibliogrāfijas un informācijas speciālisti, kas var sniegt kvalificētas konsultācijas. Pastāvošo nevienlīdzību resursu pieejamībā daļēji mazina starpbibliotēku abonementa sistēma, kas dod iespēju jebkuras bibliotēkas lasītājiem Latvijā saņemt jebkādas informācijas resursus ne tikai no visām Latvijas bibliotēkām, bet arī no ārvalstīm. Bibliotēku piedāvātās iespējas paplašinās. Piemēram, 2003. gadā Bibliotēku informācijas tīklu konsorcijs apstiprināja Valsts vienotās bibliotēku informācijas sistēmas (VVBIS) koncepciju un realizācijas plānu (sk. 2.27. logu).

Pētījums liecina, ka cilvēki apmeklē bibliotēku ļoti dažādos nolūkos (sk. 2.28. logu). Bibliotēka piedāvā cilvēkiem iespējas paplašināt, veicināt savu rīcībspēju. Jāatzīst, ka cilvēki šīs iespējas tomēr izmanto

2.27.
logs

Valsts vienotās bibliotēku informācijas sistēmas (VVBIS) projekts

Plānotās kopējās izmaksas – 12 743 500 LVL

Plānotais realizācijas laiks – līdz 2007. gada 31. decembrim

Paredzēts iegādāties vairāk nekā 8000 datortehnikas vienību

Plānots ierīkot interneta pieslēgumu apmēram 500 bibliotēkās

VVBIS projekta realizācijai jānodrošina:

- 1) **informācijas meklēšana**, izmantojot ne tikai tradicionālās, bet arī elektroniskās meklēšanas sistēmas;
- 2) **pasūtīšana**, piedāvājot alternatīvus dokumentu piegādes veidus par cenu, kas pieejama visiem iedzīvotājiem;

3) **piegāde** (ne tikai tradicionālā drukāto informācijas avotu lietošana, bet dokumentu piegāde kopiju un elektroniskā formā), operatīvi jāizmanto starpbibliotēku abonementa sistēma;

4) **informācijas pakalpojumi**;

5) **resursu veidošana** – lokālie nacionālā kultūras mantojuma informācijas resursi (piemēram, novadpētniecības datu bāzes) elektroniskā formā;

6) **bibliotekāru apmācība**;

7) **lietotāju apmācība** – tādu patstāvīgi darboties spējīgu lietotāju sagatavošana, kuri paši prot meklēt un izmantot informācijas resursus.

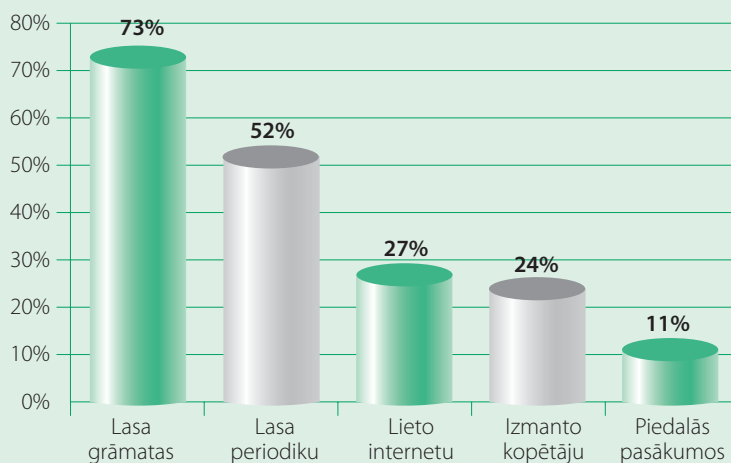
Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

2.28.
logs

Pētījuma rezultāti par bibliotēku lietošanu

Pētījumā 39% iedzīvotāju vecumā no 18 līdz 74 gadiem atzina, ka izmanto bibliotēkas. Visvairāk lietotāju ir 18–30 gadus veci, pamatā – tie, kuri mācās. Cilvēki iet uz bibliotēku, lai lasītu grāmatas un periodiku, lietotu internetu, izmantotu kopētāju un piedalītos bibliotēkas organizētajos pasākumos.

Latvijas iedzīvotāju biežāk izmantotie bibliotēku pakalpojumi, %

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

nepietiekami, piemēram, reti apmeklē bibliotēku kā vietu, kur izmanto internetu (Informācijas sabiedrības pētījums). Iespējamie tā cēloņi – cilvēki ir pārāk maz informēti par jaunajām iespējām, viņiem nav pietiekamu prasmju, lai sameklētu internetā izklaidētos izglītības un informācijas resursus.

Kopienas informācijas vide, atbalsta un attīstības resursi

Nozīmīgas iespējas cilvēka aktivitātes veicināšanā reģionos saistītas ar vietējo kopienu resursu apzināšanu un izmantošanu. Vietējo kopienu informācijas vide,

kurā nozīmīga loma ir vietējiem medijiem, izglītības un kultūras iestādēm, ne tikai veic savas tiešās funkcijas, bet arī uztur cilvēku pašapziņu un veicina aktivitāti. Pēdējos gados kopienu dzīvē ienāk partnerība, kas konsolidē intereses un mērķus un dod ieguldījumu kopienas materiālās labklājības veicināšanā, kā arī sekmē cilvēku līdzdalību, pašapziņu, uzņēmību utt.

Reģionu iedzīvotāju dzīvē vietējie mediji ir nozīmīgi nacionālo mediju konkurenti, bieži vien tie tiek izmantoti ne tikai vietējās, bet arī nacionālās informācijas iegūšanai. Vietējie mediji Latvijā jau no pašiem pirmsākumiem ir saistīti ar cilvēku dzīves telpu – pilsētu vai pagastu. Visi mēģinājumi pēdējās desmitgadēs izveidot reģionālos medijus, kas aptvertu novadu vai arī teritorijas, kurām ir kopīgas ekonomiskās intereses, ir bijuši neveiksmīgi. Un kaut arī Latvijā vairākas televīzijas šobrīd tiek sauktas par reģionālajām, to saturā tiek atspoguļota galvenokārt pilsēta, kurā tās darbojas, un apkārtējās teritorijas. Tādējādi mediji ļoti spēcīgi ietekmē Latvijas iedzīvotāju izpratni par savu dzīves telpu un piederības izjūti. Domājams, ka savas teritoriālās identitātes apzināšanās ir arī viens no cēloņiem, kas bremzē Latvijā jebkādas administratīvi teritoriālas reformas, kuras cilvēkiem tiek "piedāvātas no augšas".

Vietējie mediji ir izteikti orientēti uz kopienas kultūras dzīvi un indivīda ikdienas dzīvi. Šī tendence, kā rāda reģionu avīžu analīze, ir raksturīga visos novados, jo pēc publikāciju daudzuma tās ir divas galvenās prioritātes. Kurzemes un Zemgales avīzēs augstu tiek pozicionēta informācija par Latvijas valsts politiku (2. vieta), Latgalē tā ir 5. vietā, bet Vidzemē – 6. vietā. Visai līdzīgi mediji pozicionē savu pilsētu un rajonu (un tā pagastus) valsts kontekstā: valsts ir attālināta, parasti vietējās un valsts intereses ne tikai nesakrīt, bet ir tik pretējas, ka avīžu tekstos tieši vai slēpti izlasāms, ka valsts politika vietējai kopienai nav draudzīga. Valsts tiek pozicionēta tikai caur varas prizmu.

Vietēji laikraksti šķir "savējos" (tekstos daudz tiek lietots "mēs") un "pārējos Latvijā". Cilvēki parasti tiek nosaukti ne tikai pēc vārda, bet arī dzīvesvietas (cēsinieks, rūjienietis u.tml.). Vietējās avīzes ir izteikti patriotiskas attiecībā uz savu aptverto teritoriju. Vietējās avīzes par citām Latvijas teritorijām raksta visai maz, parasti tikai tad, ja ir kāda saistība ar vietējo dzīvi, un šiem materiāliem nav skaidra pozicionējuma. Sava identitāte ir vienīgi Rīgai, kura ir liela, bagāta un arī tāla. Rīgu pieminot, tekstos ļoti bieži iezīmējas skaudība un nenovīdība.

Pirms 2005. gada pašvaldību vēlēšanām vietējo avīžu tekstos iezīmējās kāda jauna, agrākajos gados nesastapta tēma – "Saeimā un valdībā pie valsts naudas dalīšanas stāv partiju cilvēki. Tas nozīmē, ka pat nomaļa pagasta pārstāvji varētu lobēt savas pašvaldības intereses.. Tiekoties ar partijas vadību, apspriežoties kongresos un neoficiālās reizēs, tiktu izrunātas vajadzības, par kurām parasti saka: "Tie tur, augšā, mūs nesaprot." Tad jākāpj augšā – jāskaidro un jāpierāda." (*Kurzemnieks*, 2005, 27. janv.).

Lokālie mediji ir būtisks faktors kopienu pašapziņas veidošanā, tomēr, iespējams, tie nedod pietiekami daudz informācijas, kas cilvēkus mudinātu kritiskāk izvērtēt faktorus, kuri mazina viņu rīcības spēju un kavē kopienas attīstību.

Par būtisku informācijas resursu pēdējos gados veidojas pašvaldību portāli un mājas lapas. 2005. gada rudenī Latvijas e-pārvaldes portāls www.eparvalde.lv piedāvāja saites ar 30 pašvaldībām. Resursu klāsts pašvaldību portālos un mājas lapās ir dažāds gan pēc satura, gan arī pēc kvalitātes. Raksturīgākās attīstības tendences pēdējos gados ir strauja portālu veidošanās. Arvien vairāk pašvaldību izmanto iespēju nodrošināt iedzīvotājiem lielu informācijas resursu pieejamību internetā (teritoriju attīstības plāni, pašvaldību attīstības plāni un to izpilde, informācija par pašvaldību sniegtajiem pakalpojumiem, informācija par ES struktūrfondi, paziņojumi un jaunumi par teritorijas dzīvi utt.), tiek uzrādītas arī saites ar citām teritorijas organizācijām, pašvaldības un valsts iestādēm un uzņēmumiem. Būtiski ir arī tas, ka daudzos portālos tiek organizētas diskusijas par dažādiem teritorijas attīstības jautājumiem, līdz ar to iedzīvotājiem rodas iespējas gan izteikt savu viedokli, gan arī uzzināt citu kopienas locekļu spriedumus.

Pastāv risks, ka pašvaldību portāliem vairāk attīstoties, pašvaldības var būt ieinteresētas tos izmantot kā instrumentu savas popularitātes vairošanai – dažu Latvijas pašvaldību vadītāju veidotajos publiskajos tēlos tas jau ir vērojams.

Skola ir lauku pašvaldības kultūras un izglītības centrs un inteliģences avots. Saskaņā ar Izglītības likumu pamatizglītība ir jānodrošina tuvu dzīvesvietai, skola ir pašvaldības iestāde, un pašvaldība ir atbildīga par izglītojošo funkciju savā teritorijā un par skolas uzturēšanu. Tā kā skolas finansējums un valsts mērķdotācija ir atkarīga no skolēnu skaita, tad mazajām lauku skolām finansējums ir nepietiekams, jo mazajās skolās ir prāvas uzturēšanas izmaksas, rēķinot uz vienu skolēnu (salīdzinājumā ar lielākajām skolām pat divreiz lielākas). Ja mazajās skolās tiek praktizētas apvienotās klases, var ciest un arī reāli cieš mācību procesa kvalitāte.

Lauku rajonos skola pilda arī sociālās funkcijas. Tā ir vieta, kur bērns paēd siltas pusdienas un kādu laiku ir drošībā, bieži vien, īpaši internātskolās, bērnu arī apgērbj un aprūpē.

Likvidējot mazās skolas, varbūtējs ieguvums ir valstij, bet ne pašvaldībai. Tās budžetā skolas uzturēšanas izdevumu vietā nāk pašvaldību savstarpējie norēķini, transporta nodrošināšana, lai bērni tiktu uz skolu, internāta izmaksas, lielāki izdevumi par skolēnu ēdināšanu utt.

Kopumā, slēdzot skolu, pagasts zaudē cilvēkresursus, kultūras un izglītības centru, daļu vietējās inteliģences, toties palielinās bezdarbnieku skaits, jo darbu zaudē ne

tikai pedagogi, bet arī tehniskie darbinieki, un tādējādi pašvaldībai rodas papildu problēmas un spriedze budžetā – mazinās nodokļu atskaitījumi, jāmaksā sociālie pabalsti un jāmeklē veidi, kā lietderīgi apsaimniekot skolas ēku, lai tā neaizietu postā.

Līdzīga loma un liktenis kopienas dzīvē ir bibliotēkai. Bibliotēku skaits sarūk, jo iedzīvotāju skaits samazinās, tiem aizplūstot no laukiem uz pilsētām.

Lai gan pēdējos divos gados pozitīvas pārmaiņas skārušas arī pagastu bibliotēkas, daudzviet telpas ir neapmierinošā stāvoklī – “tek jumts, ēkai nepieciešama renovācija, telpu izvietojums ir neērts, tās ir aukstas”, “telpas ir šauras, atrodas ēkas ziemeļpusē, tāpēc nekad neiespīd saule”, “nav ūdensvada, ir āra tualete, bibliotēkas rīcībā 30 kvadrātmetrus liela telpa”, “nav veikts remonts, mēbeles 30–40 gadus vecas, nav ne inventāra, ne tehnikas, nekā...” (no pagastu bibliotekāru aptaujas Jēkabpils, Jelgavas, Liepājas, Limbažu, Madonas, Ogres, Preiļu, Rēzeknes, Talsu un Valmieras rajonā). Svarīgs faktors, īpaši laukos, ir bibliotēkas pieejamība, sevišķi gados veciem cilvēkiem un cilvēkiem ar īpašām vajadzībām. Daudzas pagastu bibliotēkas šiem cilvēkiem grāmatas piegādā mājās.

Latvijas kultūrpolitikas pamatnostādņu projekts laikposmam līdz 2015. gadam iezīmē ceļu no bibliotēku pašsaglabāšanās uz attīstību (LR Kultūras ministrija, 2005). Viena no galvenajām pozitīvajām pārmaiņām ir lielāks valsts un pašvaldību atbalsts bibliotēkām, ļoti liela nozīme ir bibliotēku vadītāju iniciatīvai un aktīvai sadarbībai ar pašvaldību (sk. 2.29. logu).

Viens no piemēriem, kā, sadarbojoties dažādām institūcijām, optimāli plānot un izmantot kultūras un izglītības iestāžu finanšu un arī infrastruktūras resursus, ir Valmieras integrētās bibliotēkas projekts, kas aizsācies 2000. gadā. Tā realizācijas gaitā Valmierā tiks izveidots daudzfunkcionāls izglītības un kultūras centrs, kurā ietilps Vidzemes augstskolas administrācija, daļa auditoriju, Valmieras integrētā bibliotēka un kopīgi izmantojama konferenču zāle (Justa, 2005).

Daudzas bibliotēkas ir pārceltas uz piemērotākām telpām, rekonstruētas un modernizētas esošās ēkas un telpas. Ventspilī izveidota bibliotēka, kas uzskatāma par modernāko Latvijā.

Pagastu bibliotēkas darbojas arī kā kultūras centri, informācijas centri, interešu klubi, muzeji, sociālie centri, pieaugušo izglītības centri, ģimeņu centri, sieviešu klubi. Bibliotēkās tiek gatavotas vietējās (pagastu) avīzes. Pagastā bibliotēka ir viena no galvenajām iestādēm, kas spēj ietekmēt sociālo vidi.

Viens no bibliotēku darbības virzieniem, kas sevišķi aktualizēts pēdējo gadu laikā, ir novada vēstures un kultūras mantojuma izpēte. Šī darbība īpaši aktīvi izvērsusies un pārgājusi jaunā kvalitātē, pateicoties Latvijas Bibliotekāru biedrības aktivitātēm, apmācību kursiem, semināriem un valsts aģentūras “Kultūras informācijas sistēmas” administrētajai mērķprogrammai “Bibliotēku, arhīvu un muzeju sadarbības digitālā vidē atbalsts”. Tas ir gan veids, kā kopienai veicināt līdzdalību, atpazīt sevi un vairo pašlepnumu, gan arī labs resurss izglītībai, kā arī tūrisma attīstīšanai un veicināšanai. Daudzām bibliotēkām

2.29.
logs

Pārmaiņas sabiedrības attieksmē pret bibliotēku un pašas bibliotēkas attieksmē pret savu attīstību

“Ir noticis lūzums sabiedrības izpratnē tādā ziņā, ka pašvaldībās un medijos un arī vispār publikā ir izveidojusies ļoti pozitīva attieksme pret bibliotēku kā ēku, kā vietu, kā centru. Manuprāt, tas varētu būt tieši šī gada lielākais ieguvums.”

*No intervijas ar Latvijas Nacionālās bibliotēkas direktoru **Andri Vilku***

Ogres rajona Lauberes bibliotēkas vadītāja Maiga Livčāne ir saņēmusi atbalstu vairāk nekā 20 projektiem. Viņa pati atzīst, ka projektu iespējas ir gan ļoti plašas, bet labu projektu uzrakstīt nemaz nav viegli. Tas ir liels un nopietns darbs. Tāpēc Maiga Livčāne apmeklējusi vairākus kursus. Braucot uz pirmajiem kursiem, viņas attieksme bijusi ļoti skeptiska: “Tas nav manā stilā – prasīt kādam naudu, to es nedarišu.”

Maigas Livčānes sagatavotie projekti Lauberes bibliotēkā devuši iespēju izveidot interneta pieejas punktu (interneta pieslēgums no 2000. gada), iekārtot telpu un vadīt nodarbības pirmsskolas vecuma bērniem un viņu vecākiem, iegādāties labu tehnisko aprīkojumu – mājas kinozāli, digitālo fotokameru un kinokameru.

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

(piemēram, Balvu rajona centrālajai bibliotēkai, Bauskas centrālajai bibliotēkai, Cēsu centrālajai bibliotēkai, Gulbenes bibliotēkai, Jelgavas zinātniskajai bibliotēkai) ir izveidotas kvalitatīvas elektroniskās novadpētniecības datu bāzes, kas pieejamas internetā un vairo Latvijas kopīgos informācijas resursus internetā.

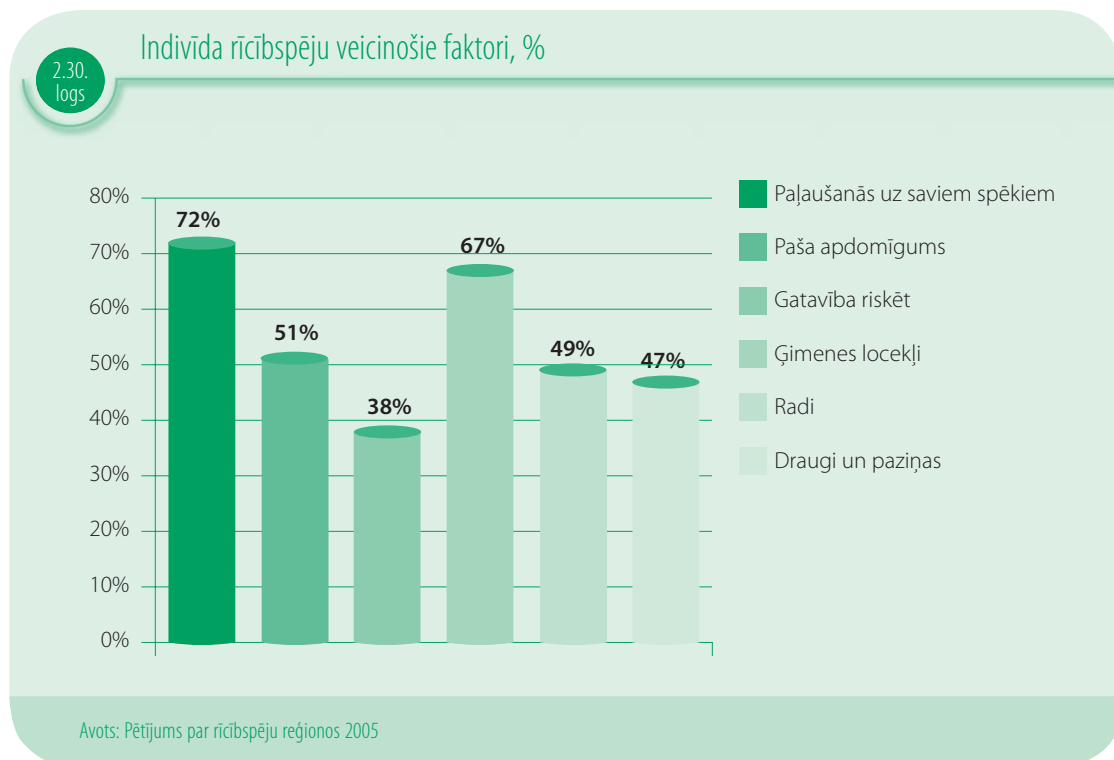
Partnerības princips kopienas attīstībai

Būtisks tautas attīstības un cilvēku rīcībspējas resurss ir partnerība, jo tā apvieno dažādus aģentus (valsts institūcijas, pašvaldības, uzņēmumus, individuus utt. no dažādām jomām un ar dažādām interesēm) un rada tiem iespēju realizēt savu pieredzi, resursus un ieceres un pārvērst tos rezultātos. Partnerība veicina ne tikai materiālu vērtību rašanos, bet arī sociālos kontaktus, savstarpēju mācīšanos un pieredzes uzkrāšanu, kas sekmē cilvēku motivāciju, ticību saviem spēkiem, iniciatīvu un izpratni par attīstības jautājumiem.

Pētījums rāda, ka cilvēki, novērtējot faktorus, kas veicina spējas rīkoties un sasniegt savus mērķus un ieceres, saista tos ar indivīda personiskajām īpašībām (piemēram, pašauzdevību uz saviem spēkiem, paša apdomīgumu, gatavību riskēt un indivīda ciešākajām sociālajām saitēm – ar ģimenes locekļiem, radiem, draugiem un paziņām (sk. 2.30. logu).

Šis vērtējums sasaucas ar **2002.–2003. gada pārskata** pētījumu par cilvēkdrošību. Cilvēki atzina, ka vairāk tic un atbalstu meklē savos, pašu veidotajos sociālajos tīklos, mazāk cerot uz valsts institūcijām, pašvaldībām vai sabiedriskajām organizācijām. Arī **Pētījumā** valsts institūcijas kā rīcībspēju paaugstinošu faktoru minēja tikai 6,8% respondentu, pašvaldības – 11,8% un sabiedriskās jeb nevalstiskās organizācijas – 9,4% respondentu.

Cilvēki Latvijas reģionos nejūtas pietiekami pārliecināti par saviem spēkiem ietekmēt attīstības un lēmumu pieņemšanas procesus, kas saistīti ar vietējo sabiedrību, pašvaldību vai vēl plašāku mērogu. Tās jomas, kur viņi vairāk jūtas atbildīgi un ietekmēt spējīgi, ir pašu profesionālās gaitas un izglītība, ģimene un brīvais laiks. No vienas puses, cilvēki reģionos atzīst, ka pašu aktivitāte un gatavība rīkoties lielā mērā ietekmē gan viņu dzīves kvalitātes uzlabošanu, gan vietējās teritorijas attīstību, bet, no otras puses, nedara pietiekami daudz, lai to sasniegtu, jo trūkst nepieciešamo iemaņu vai iniciatīvas. Aptaujātie cilvēki atzīst, ka būtiskākie iemesli, kas traucē uzsākt savu uzņēmējdarbību, ir zināšanu un uzņēmības trūkums. Nereti cilvēki gaida iniciatīvas no citiem – viņi labprāt iesaistītos kādās aktivitātēs, bet ar nosacījumu, ja kāds cits uzņemsies organizēšanu, līdzekļu piesaisti, projektu rakstīšanu utt. Šis "cits" parasti tiek asociēts ar kādu pagasta iedzīvotāju, pašvaldības darbinieku, kurš ir gatavs ziedot daudz sava brīva laika un enerģijas, lai meklētu līdzīgi domājošos un mudinātu pagasta iedzīvotājus un institūcijas uz sadarbību.

2.31.
logs

Latgales lauku partnerības pētījums

Pētījumam tika izvēlētas trīs kopienas, kuras izstrādāja un ar partnerības pilnīgu vai daļēju finansējumu realizēja savus projektus.

- Partnerības kopienas "Aicinājums" Balvu rajona Šķilbēnu pagastā darbības mērķi saistās ar zināšanu apguvi, jaunu darbības veidu un nodarbinātības iespēju meklējumiem savā pagastā. Kopiena organizēja mācību kursus un ekskursijas, lai apgūtu netradicionālās lauksaimniecības pieredzi.
- Partnerības kopiena, kas bāzējās Rēzeknes rajona Lendžu pagastā, apvieno zemniekus un citus interesentus no daudziem pagastiem Rēzeknes, Preiļu, Ludzas, Madonas un Krāslavas rajonā un nodarbojas ar mācību organizēšanu bioloģiskajā lauksaimniecībā (īpaši biškopībā), bioloģiskās lauksaimniecības popularizēšanu, pieredzes apmaiņu un izglītošanu. Arī šī kopiena organizēja mācību kursus.
- Jauniešu kopiena Liksnas pagastā Daugavpils rajonā raksturo pagasta jauniešu iniciatīvu apvienoties, lai organizētu savu un pagasta iedzīvotāju brīvo laiku. Apvienošanās kopienā partnerības ietvaros jauniešiem ir bijusi alternatīva nevalstiskās organizācijas veidošanai, kas viņiem saistījusies ar virkni formalitāšu, ikgadējiem pārskatiem par darbību un tādējādi likusies pārāk birokrātiska.

Intervijas ar kopienu līderiem un dalībniekiem, kā arī kopienu locekļu aptauja parādīja, ka lauku attīstībā un arī partnerību darbībā ļoti būtiska ir vietējo cilvēku iniciatīva. Tas, vai daudzas idejas tiks realizētas, ir atkarīgs no vietējo līderu aktivitātes. Cilvēki ir gatavi līdzdarboties savas dzīves kvalitātes uzlabošanā tikai tad, ja redz reālus rezultātus. Gadījumos, kad šie rezultāti nav tik ātri panākami, līdera aktivitāte un daudzos gadījumos arī viņa nenogurstoša mudināšana, aicināšana un ticība panākumiem ir tas, kas apkārtējos iedzīvotājus spēj mobilizēt un iesaistīt.

Kopieņu locekļi atzina, ka partnerības darbībā iesaistījušies, lai gūtu jaunas zināšanas un pieredzi un kopīgi īstenotu to, ko nespēj paveikt vieni. Pozitīvi vērtējams ir fakts, ka kopienas locekļi ar savu pieredzi un piemēru mudina citus pagasta iedzīvotājus līdzdarboties, tādējādi paplašinot arī viņu rīcībspēju.

Cilvēkiem ir svarīgs viņu darbības pozitīvs novērtējums gan kopienas ietvaros, gan apkārtējo skatījumā. Aptaujātie atzina, ka viņu iesaistīšanos partnerībā ģimenes locekļi un pagasta iedzīvotāji pārsvarā vērtē pozitīvi. Tomēr cilvēki arī atzīst, ka "satiekoties gandrīz ar katru kādu vārdu pārmijām, bet lielākai uzticēšanās un cilvēka iepazīšanai vienkārši nepietika laika, jo katram mājās gaidīja nepadarīti darbi", "pie mums, Latgalē, apkārtējie ir skaudīgi, ja esi kaut kur iesaistījies.", "kontakti grupā ir vāji, tiekamies tikai ar sava pagasta cilvēkiem".

Jautāti, kā uzlabot kopienas darbību, cilvēki minēja, ka vajadzīga grupas locekļu lielāka ieinteresētība un aktivitāte, lielāks finansiāls atbalsts no ārpusē, biežākas grupas tikšanās un arī grupas līdera lielāka aktivitāte.

* * *

"Bija interesanti vērot, kā cilvēki mācību procesā atrisījās, kļuva aktīvāki, ģenerēja idejas jaunu projektu realizēšanā, lai gan nesen vēl bija viens otram sveši (bieži vien ir tā, ka pat kaimiņš kaimiņu nepazīst), un sadraudzējās. Apmācības procesa laikā radās ideja un mēs nodibinājām Latvijas Bioloģiskās lauksaimniecības organizāciju apvienības Rēzeknes nodaļu. [...] Organizējot šī gada mācības, bija salīdzinoši daudz zemnieku no Bērzgales pagasta. Domāju, ka tas ir pirmo mācību beidzēju bērzgaliešu nopelns. Pirmajās mācībās piedalījās četri cilvēki, otrajās – jau 11 bērzgalieši."

Sandra Sprūga

Lendžu kopienas līdere

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Tas novērojams arī Latgales lauku partnerību darbībā, īpaši tās sākuma stadijā. Lauku partnerības trijos Latgales rajonos (Daugavpils, Rēzeknes un Balvu rajonā) izveidojās Lielbritānijas valdības finansētas programmas ietvaros, kura darbojās no 2000. līdz 2003. gadam. Tās mērķi bija katrā rajonā izstrādāt stratēģiju sociālās izslēgšanas un nabadzības mazināšanai, kā arī, balstoties uz šīm stratēģijām, realizēt kopienas projektus. Partnerība savā darbībā apvienoja dažādus lauku attīstības aģentus: vietējās pašvaldības, uzņēmējus, zemniekus, vietējos iedzīvotājus u.c.

Viens no lielākajiem projekta ieguvumiem ir partnerības principa iedzīvināšana plašākā sabiedrībā. Pašlaik partnerības savu darbību turpina, un to valdes reģistrējušās kā sabiedriskās organizācijas (sk. 2.31. logu 75. lpp.).

Partnerības principu bieži izmanto arī Latvijas bibliotēkas. Kā ļoti veiksmīgu var minēt Ziemeļkurzemes bibliotēku – Ventpils, Talsu un Kuldīgas – sadarbību. Sākotnēji šī sadarbība veidojusies Valsts vienotās informācijas sistēmas pilotprojekta "Ziemeļkurzemes bibliotēku elektroniskie resursi" ietvaros. Tā tika iegūti līdzekļi arī Ventpils Galvenās bibliotēkas ēkas rekonstrukcijai, Talsu Galvenās bibliotēkas detālplānojumam un skiču projektam, Ugāles bibliotēkas remontam.

Trīs rajoni, kas ietilpst Sēlijas teritorijā – Aizkraukles, Jēkabpils un Ogres rajons – izveidojuši kopprojektu "Daugavas vienotais informācijas tīkls", nodrošinot pieeju visu trīs rajonu bibliotēku elektroniskajiem katalogiem, datu bāzēm un pašvaldību dokumentiem. Vienpadsmit Vidzemes bibliotēkas apvienojās projektā "Salacas bibliotēkas".

Bibliotēkas daudzviet izvēršas plašu sadarbības partneru tīklu, kuru veido sabiedriskās un nevalstiskās organizācijas, politiskās organizācijas, reliģiskās organizācijas, biznesa organizācijas (uzskaitījums pēc pieminēšanas biežuma pagastu bibliotekāru atbildēs).

Rīcībspēja reģionos lielā mērā ir atkarīga no vietējo līderu iniciatīvas un aktivitātes. Un šādi cilvēki paši ir reģiona vērtība un resurss, jo tieši viņu rīcībspēja ietekmē to, vai tiks meklētas un izmantotas jaunas iespējas.

Noslēgums

Latvijā reģionu ekonomiskajā un sociālajā attīstībā vērojamas disproporcijas, kas iezīmē reģionu savstarpējo attālināšanos un atšķirīgus nosacījumus cilvēku rīcībspējai.

Latvijā ir izveidota reģionālās attīstības normatīvā bāze, reģionālās attīstības jautājumu koordinācija ir koncentrēta, un to vadošā institūcija ir Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija (RAPLM). Tomēr komunikācija un sadarbība starp RAPLM un citām

ministrijām un arī valsts institūcijām, reģionu institūcijām un pašvaldībām, kā arī ar sabiedrību ir nepietiekama. **Plašai sabiedrībai nav skaidra reģionālās attīstības būtība, perspektīvas, un tas traucē veidot vienotu izpratni un konsolidēt resursus.**

Pieaugoša loma reģionālajā attīstībā un politikā ir pašvaldībām. Taču Latvijas pašvaldību rīcības iespējas mazina Latvijas sadrumstalotība mazās pašvaldībās (pēc teritorijas un/vai iedzīvotāju skaita) un zemā pašvaldību finanšu autonomija. **Daudzas pašvaldības nespēj tikt galā ar teritorijas attīstības programmu un teritorijas plānojumu izstrādi.**

Administratīvi teritoriālā reforma Latvijā rit gausi. Pašvaldību apvienošanās procesā jāsabalansē ekonomiskie ieguvumi, ko dotu iedzīvotāju skaita palielināšanās, ar kopienas integritātes un identitātes saglabāšanu. Reģionālā līmenī šobrīd nav efektīvu attīstības plānošanas aģentu. Plānošanas reģionu iespējas ir izsmeltas, un **Latvijā šobrīd aktuāla ir reģionālās reformas īstenošana.**

Latvijā ir pieejami ES struktūrfondu līdzekļi, kas tiek piešķirti projektu konkursu, grantu shēmu un struktūrfondu nacionālo programmu veidā, tomēr nav radīts mehānisms, kas dotu reģionālajai attīstībai maksimālo efektu nacionālā mērogā.

Izglītības pieejamība, daudzveidība, kvalitāte un atbilstība darba tirgum – tie ir būtiskākie nosacījumi cilvēku dzīvesdarbības iespēju paplašināšanai. **Latvijas izglītības sistēmas pamata problēma ir neefektīva resursu izmantošana, kā arī izglītības pieejamības un kvalitātes neviendabība dažādos Latvijas reģionos.**

Profesionālā izglītība ir viena no ES cilvēkresursu prioritātēm, un šīs izglītības pieejamība Latvijā vērtējama kā sabalansēta. Pēdējo gadu laikā būtiski tiek **aplašinātas profesionālās izglītības ieguves iespējas pieaugušajiem, jauniešiem un bērniem ar īpašām vajadzībām.**

Augstākās izglītības pieejamība Latvijā ir ļoti neviendabīga – vairums augstskolu ir koncentrēts Rīgā, galvaspilsētā ir arī visdaudzveidīgākais izglītības programmu piedāvājums. Augstākās izglītības attīstībā reģionos prevalē izglītības institūciju komerciālās intereses, nevis reģionu attīstības politika.

Kaut gan uzlabojas informācijas resursu un datoru un **interneta pieejamība, Latvijā informācijas pieejamības un informācijpratības līmenis reģionos ir nevienmērīgs.** Liela daļa reģionu uzņēmēju un darba devēju nenovērtē informācijas tehnoloģiju un cilvēku informācijpratības nozīmi. Tas var apdraudēt mazo uzņēmumu pastāvēšanas iespējas un mazina cilvēku dzīvesdarbības iespējas. Latvijas reģionos maz izmanto e-apmācības iespējas.

Latvijas reģionu iedzīvotāju informācijas vidē būtiska nozīme ir vietējiem medijiem, kas bieži tiek izmantoti, lai iegūtu informāciju ne tikai par vietējiem notikumiem, bet arī par norisēm valstī. **Vietējie mediji veicina lokālās identitātes un kopienas pašapziņas uzturēšanu, bet ne vienmēr ir pietiekami konstruktīvi, iedzīvotājus rosinot uz pašu aktīvu darbību.**

Vairākas pašvaldības (Rīgas, Cēsu, Ventspils, Jelgavas) sākušas ieviest elektroniskos informācijas un citus pakalpojumus, un tas ne tikai dos iespēju uzlabot sabiedrisko pakalpojumu kvalitāti un pieejamību, bet arī palielināt sabiedrības līdzdalību pašvaldības darbā un pārvaldē.

Nozīmīga loma cilvēka dzīvesdarbības iespēju veicināšanā vietējo kopienu dzīvē ir izglītības un kultūras

iestādēm, jo tās uztur cilvēku pašapziņu un veicina resursu piesaisti, un partnerībai, kas konsolidē intereses un mērķus, dod ieguldījumu kopienas materiālās labklājības veicināšanā un sekmē cilvēku līdzdalību, pašapziņu, uzņēmību utt.

Paplašinās bibliotēku loma lauku kopienu dzīvē. Pa-gastu bibliotēkās darbojas kultūras centri, informācijas centri, interešu klubi, muzeji, sociālie centri, pieaugušo izglītības centri, ģimeņu centri, sieviešu klubi. Lielu papildu finansējumu bibliotēku darbībai ir devusi piedalīšanās Valsts Kultūrkapitāla fonda finansētajās mērķprogrammās.

Ricībspēja reģionos lielā mērā ir atkarīga no vietējo līderu iniciatīvas un aktivitātes.

Vizītkarte

Rīgas plānošanas reģions

Rīgas reģions ir pirmajā vietā valstī visos attīstības rādītājos, izņemot pastāvīgo iedzīvotāju skaita pārmaiņas, bet augstais teritorijas attīstības indekss iegūts, pateicoties augstajam IKP līmenim Rīgas pilsētā. Rīgas reģions ir gan valsts, gan starptautiska mēroga transporta mezgls, to caurvij sešas dzelzceļa līnijas, astoņas autoģistrāles, tajā ir jūras un upes ostas, starptautiska lidosta. Te atrodas galvaspilsēta, kur koncentrējušās valsts pārvaldes iestādes, tā ir finanšu, izglītības, kultūras un veselības aprūpes centrs. Rīgu nereti dēvē par ūdensgalvu. Pilsēta arvien plešas plašumā, un tā kā magnēts pievelk ne tikai reģiona, bet visas valsts iedzīvotājus, piedāvājot labāk atalgotas darbavietas un labākas dzīves izredzes.

Cilvēki reģionā

Rīgas reģiona iedzīvotāju skaits lēnām samazinās. Daļēji tas notiek negatīvas mirstības un dzimstības bilances dēļ.

2001. gadā Rīgas reģionā dzīvoja 1 115 151 cilvēks, no tiem 756 627 – Rīgā. 2004. gadā iedzīvotāju skaits bija 1 098 524, no kuriem 735 241 dzīvoja Rīgā. Dabiskais pieaugums reģionā 2003. gadā bija –4,1 uz 1000 iedzīvotājiem, un tas ir lielāks nekā vidēji Latvijā (–4,9).

Reģions platības ziņā ir pats mazākais Latvijā (**10 441,6 km²**), taču iedzīvotāju skaits un blīvums (105,2 cilvēki uz km²) tajā ir vislielākais (2004. g.). Reģionā dzīvo 47% visu Latvijas iedzīvotāju. Lielākā daļa iedzīvotāju (84%) dzīvo pilsētās. Reģionā ir divas republikas pilsētas. Visblīvāk apdzīvota ir Rīga, kur vienā kvadrātkilometrā dzīvo vidēji 2393,4 cilvēki. Jūrmalā iedzīvotāju blīvums ir republikas pilsētu vidū ir pats mazākais – 555,1 iedzīvotājs uz km². Rajonu salīdzinājumā vismazākais iedzīvotāju blīvums ir Limbažu rajonā (15,1 iedzīvotājs uz km²), vislielākais – Rīgas rajonā (47,9).

Rīgas apkārtnē notiek strauja urbanizācija, noplicinot vidi un nepagūstot attīstīt pakalpojumu infrastruktūru, tādējādi pazeminās arī iedzīvotāju dzīves kvalitāte. Savukārt reģiona nomalēs strauji mazinās iedzīvotāju skaits un apstājas attīstība.

Reģionā ir viszemākā demogrāfiskā slodze (apgādājamo, bērnu un pensionāru skaits uz 1000 iedzīvotājiem) Latvijā – 565. Te darbspējas vecumā ir 63,9% iedzīvotāju, līdz darbspējas vecumam – 14,1%, bet 22,0% iedzīvotāju ir pēcdarbspējas vecumā.

2004. gada sākumā Rīgas reģionā dzīvoja 51,3% latviešu, 35,4% krievu un 13,3% citu tautību cilvēku.

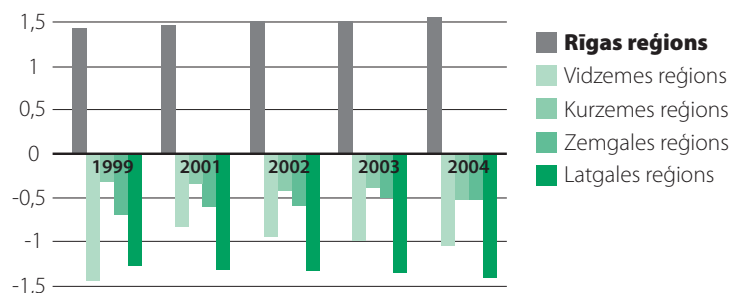
Darbs un dzīve reģionā

Reģionā ir viszemākais bezdarba līmenis valstī – 5,1%. Rīgas reģionā ir augstāka vidējā izpeļņa: bruto vidējā alga 2003. gadā bija 213,31 lats (Rīgas pilsētā tā ir nedaudz augstāka – 222,49 lats). Reģionā notiek visintensīvākā individuālo namu būvniecība valstī.

2002. gadā IKP uz vienu iedzīvotāju reģionā bija 143,8% no šī rādītāja vidējās vērtības Latvijā.

Rīga kā valsts izglītības centrs piesaista jaunatni no visas valsts. Te atrodas lielākā daļa augstāko mācību iestāžu.

Plānošanas reģionu svērtais attīstības indekss 1999.–2003. gadā

Rīcībspēja – savā un sabiedrības labā

3 nodaļa

Ievads

Saimnieciskās darbības atšķirības reģionos

Uzņēmējdarbības attīstība

Nodarbinātība: cilvēku rīcībspējas realizācija darba tirgus attiecībās

Pašvaldību politiskā rīcībspēja

Politiskās partijas un pašvaldības

Nevalstiskās organizācijas

Kultūras rīcībspēja

Noslēgums

Rīcībspēja – savā un sabiedrības labā

Ievads

Kāpēc vienas teritorijas attīstās, bet citas slīgst depresijā? Kādā veidā, apzinot un izmantojot vietējos resursus, cilvēki iespējas pārvērš rīcībspējā – ekonomiskā, sabiedriski politiskā un kultūras darbībā? Nodaļas mērķis ir meklēt atbildes uz šiem jautājumiem, pētot, kā konkrētās vietās realizējas cilvēku rīcībspēja. Individīda sociālā rīcībspēja ir viņa spēja izmantot sabiedrības piedāvātās sociālās darbības iespējas.

Tautas attīstībā **rīcībspējas paplašināšanās** tiek lietota kā viens no attīstības indikatoriem. Rīcībspēju raksturo indivīda brīvība izvēlēties dažādas darbības iespējas, tā izpaužas visās dzīves jomās – ekonomikā, politikā, kultūrā. Ekonomiskā rīcībspēja realizējas cilvēku ekonomiskajās aktivitātēs – uzņēmējdarbībā, prasmē atrast savu vietu darba tirgū kā pašnodarbinātajam vai algota darba veicējam. Ekonomiskā, tautsaimniecībā rīcībspēja pirmām kārtām izpaužas kā valsts vai tās iedzīvotāju uzņēmējdarbība, ko vispārīgā veidā saprot kā ilgstošu un sistemātisku saimniecisku darbību nolūkā gūt peļņu, ienākumus, kā arī pašrealizēties, būt neatkarīgam. Konkrētu cilvēku ekonomisko rīcību raksturo arī pašnodarbinātība un algotais darbs.

Politiskā aktivitāte realizējas indivīda darbībā sabiedrības pašpārvaldē un organizācijā. Īpaši spilgti tā realizējas pašvaldību un nevalstisko organizāciju darbībā. Nozīmīga rīcībspējas realizācijas joma ir kultūra.

Saimnieciskās darbības atšķirības reģionos

Dzīves vides un saimnieciskās darbības iespējas Latvijas reģionos būtiski atšķiras. Atšķirības novērojamas teritoriju nevienmērīgā ekonomiskajā attīstībā un saimnieciskajā aktivitātē, nodarbinātības un bezdarba līmenī, iedzīvotāju ienākumu līmenī, sociālās un kultūras dzīves nosacījumos.

Reģionu un teritoriju nevienmērīgā ekonomiskā attīstība ir veidojusies vēsturiski gan objektīvu, gan subjektīvu faktoru ietekmē. Reģionu iedzīvotāju ekonomisko rīcībspēju nosaka daudzu faktoru darbība kopumā:

- vēsturiski izveidojušās uzņēmējdarbības tradīcijas, nozaru struktūra, administratīvais dalījums;
- iedzīvotāju etniskais sastāvs, atšķirīgā etniskā mentalitāte un vēsturiskā pieredze;

- ilgstoša atrašanās liels valsts tautsaimniecības kompleksā;
- plānveida ekonomiskās sistēmas mantojums, kas izpaužas gan kā ražošanas un teritoriju plānošana šī kompleksa interesēs, gan kā iedzīvotāju privātīpašuma un privātās iniciatīvas noliegšana, kas radījusi cilvēkos pārliecīgu paļaušanos uz valsti, nevēlēšanos uzņemties iniciatīvu, nespēju pielāgoties strauji mainīgajiem apstākļiem utt.;
- ģeopolitiskā situācija – ģeogrāfiskais novietojums, robežas un attiecības ar kaimiņvalstīm, pieejamie dabas resursi;
- uzņēmējdarbības vide – visa veida infrastruktūra; nosacījumi uzņēmējdarbības uzsākšanai; valsts politika un prioritātes konkrētu nozaru attīstībā, īpašās ekonomiskās zonas, nodokļu atvieglojumi, ES regulas utt.;
- dažāds attālums no tirgiem un transporta maģistrālēm un ar to saistītās transporta un komunikāciju izmaksas, pārējās infrastruktūras attīstības līmenis;
- demogrāfiskā situācija – demogrāfiskā slodze, dzimumu un vecumu sadalījums pilsētās un laukos, potenciālā darbaspēka situācija nākotnē;
- izglītība – vai iedzīvotāju izglītības un kvalifikācijas piedāvājums atbilst darba tirgus pieprasījumam reģionā, vai darbaspēks neaizplūst uz citiem reģioniem;
- iedzīvotāju mobilitātes iespējas;
- iedzīvotāju personiskās īpašības – iniciatīva, gatavība riskēt un uzņemties atbildību, vēlme darboties ne tikai savās vai ģimenes interesēs, bet arī plašākas sabiedrības labā;
- iedzīvotāju sociālais kapitāls – sociālie tīkli, uzticēšanās, institucionālās normas (gan formālās, gan neformālās), kas veicina kooperēšanos, drošības sajūtu, palīdzību.

Nozaru struktūra plānošanas reģionos nedaudz atšķiras. Visos reģionos dominē tirdzniecības un remonta nozaru uzņēmumi – Latvijā to ir kopumā apmēram 41% no visiem ekonomiski aktīvajiem uzņēmumiem. Laukos veikali bieži vien ir vienīgie pakalpojumu (un ne tikai pakalpojumu) uzņēmumi. Rūpniecības uzņēmumu īpatsvars lielāks ir Vidzemē un Latgalē, lauksaimniecības, medniecības un mežsaimniecības, zvejniecības nozares īpatsvars nozaru struktūrā vislielākais ir Vidzemē un Zemgalē, vismazākais – Rīgas reģionā un Latgalē. Rīgas reģiona nozaru struktūrā liels īpatsvars ir operācijām ar nekustamo īpašumu un citiem komercpakalpojumiem (sk. 3.1. logu 82. lpp.). Rīgas reģionā koncentrēta lielākā daļa uzņēmumu visās nozarēs, izņemot lauksaimniecību, medniecību, mežsaimniecību un zvejniecību. Rīgas reģionā atrodas lielākā daļa visas valsts aktīvo uzņēmumu, piemēram, tādās darbības veidos kā operācijas ar nekustamo īpašumu, nomas un citi komercpakalpojumi, būvniecība.

Ekonomiski aktīvo uzņēmumu sadalījums pa darbības veidiem (NACE*) 2003. gadā

Plānošanas reģions	AB	CDE (tajā skaitā D)	F	G	H	I	K	Citi
Rīgas	425	3594 (3461)	2014	12 233	1487	2141	6178	2731
Vidzemes	252	546 (477)	147	1390	152	188	282	272
Kurzemes	269	601 (548)	247	1859	226	362	473	352
Zemgales	200	470 (414)	182	1400	162	208	316	255
Latgales	120	554 (517)	171	1801	161	232	359	288
Pavisam	1266	5765 (5417)	2761	18 683	2188	3131	7608	3898

A – lauksaimniecība, medniecība un mežsaimniecība

B – zvejniecība

C – ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde

D – apstrādes rūpniecība

E – elektroenerģija, gāzes un ūdens apgāde

F – būvniecība

G – vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu, motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu, sadzīves aparātūras un iekārtu remonts

H – viesnīcas un restorāni

I – transports, glabāšana un sakari

K – operācijas ar nekustamo īpašumu, noma, datorpakalpojumi, zinātne un citi komercpakalpojumi

* NACE (franču val. *Nomenclature Générale des Activités Économiques*) – Eiropas Savienībā funkcionējoša vispārējās ekonomiskās darbības klasifikācija.

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004 b, 54. lpp.

Iedzīvotāju saimnieciskā rīcībspēja izpaužas pirmām kārtām pakalpojumu nozarēs. Tajās ir visvairāk iespēju ar mazākiem kapitālieguldījumiem veidot nelielus uzņēmumus, radīt darbavietas. Domājot par valsts ekonomiskās konkurētspējas nostiprināšanu, būtu svarīgi veicināt arī preču ražošanas nozaru – īpaši rūpniecības – uzņēmumu attīstību. Bez valsts atbalsta tas nav iespējams.

Reģionu ekonomisko attīstību ietekmē arī tas, kā iedzīvotāji izjūt piederību savai dzīvesvietai – jo vairāk cilvēks jūtas piederīgs kādai teritorijai, jo vairāk viņš būs ieinteresēts un līdzdarbosies tās attīstībā. **Pētījums** rāda, ka cilvēki visā Latvijā visciešāk jūtas piederīgi savam pagastam, ciemam un pilsētai, kā arī Latvijai kopumā, bet piederība reģionam tiek raksturota kā vidēji cieša.

Daudzu reģionu attīstības problēmu cēlonis ir Latvijas reģionālās politikas nekonsekventās pamatnostādnes – nozaru politikas veidošana un īstenošana notiek nekoordinēti un nav saskaņota ar plānošanas reģionu attīstības prioritātēm; nav nodrošināta valsts un ES

reģionālās attīstības atbalsta instrumentu saskaņota darbība. Reģionu attīstību kavē arī tas, ka novadu veidošanās process norit pārāk gausi, tādēļ Latvijā ilgstoši saglabājas liels skaits ekonomiski un administratīvi vāju pašvaldību, kuras nespēj veikt visas savas funkcijas. Kaut gan pašvaldību piedāvātais atbalsts vietējām iniciatīvām ir neliels, tam var būt liela loma ekonomiskās attīstības veicināšanā (sk. 3.2. logu).

Tirgus ekonomikā svarīga loma teritoriju attīstībā ir darbaspēka mobilitātei. Latvijā darbaspēka mobilitāte starp viena līmeņa teritorijām ir salīdzinoši zema. To nosaka nepietiekami attīstītais nekustamā īpašuma un īres tirgus, sabiedriskā transporta tīkls un nepietiekama informācija par vakantām darba vietām. Tajā pašā laikā no vājāk attīstītiem reģioniem galvenokārt jauni cilvēki dodas strādāt uz Rīgu, citām lielākām pilsētām, bet pēdējā laikā – arī uz citām Eiropas Savienības valstīm. Tādā veidā izpaužas šo cilvēku ekonomiskā rīcībspēja – viņi atrod iespēju izrauties no savas vides, strādāt, nopelnīt vairāk, uzturēt ģimeni. Vietās, no kurām cilvēki dodas projām, situācija pasliktinās vēl vairāk: mainās demogrāfiskā struktūra, sarūk ekonomiski

Izkuļas no stagnācijas

Izdevniecības “Lietišķais informācijas dienests” (LID) zvanu centrs Valkā uzskatāms par pirmo pilsētas domes un Rīgas uzņēmēju sadarbības darba augli. Taču speciālisti norāda, ka tendence ierīkot darba vietas nevis Rīgā, bet Latvijas reģionos palielinās, jo uzņēmēji reģionos atrod lētākas telpas, zemāku algu līmeni un motivētākus darbiniekus. Darba devēji atzīst, ka vietas izvēli būtiski ietekmē pašvaldības iniciatīva un atsauce. Uz LID zvanu centra atklāšanu pirmsdien Valkas domes priekšsēdētājs Vents Armands Krauklis ieradās no atvaļinājuma. “Tā ir iepriekšējo darba gadu alga, un man bija jābūt klāt,” gandarīts saka domes priekšsēdētājs.

LID izpilddirektore Aiva Viksna, stāstot par vietas izvēli kontaktu centra izvietojumam, uzsver personīgo kontaktu nozīmi un pašvaldības lielo ieinteresētību un pretimnākšanu. “Mūsu cilvēki piedalās gan telpu atrašanās, gan sarunās ar celtniekiem, lai vienotos par labāko cenu telpu remontam,” sadarbību ar domi ilustrē priekšsēdētājs, kurš uzņēmēju intereses rosināšanai par darba vietu izvietojumu pierobežas pilsētā runājis ne vienā vien uzņēmējdarbības forumā. V. Krauklim zināms, ka par Valku kā zvanu un datu apstrādes centru izvietojuma vietu ieinteresējušies vēl divi uzņēmēji. Pozitīvu sarunu iznākumā Valka iegūs ap 30 jaunu darba vietu.

“Tādas pašas telpas kā Rīgā šeit var irēt piereiz lētāk,” vērtē domes priekšsēdētājs. Turklāt Latvijas reģionos arī algu līmenis ir zemāks nekā galvaspilsētā. “Tendence pārcelt ražotnes ārpus Rīgas izskaidrojama ar pieaugošām nekustamo īpašumu cenām Rīgā un Rīgas rajonā, darbaspēka izmaksām un pašvaldību atsauce,” stāsta Latvijas Darba devēju konfederācijas ģenerāldirektore Elina Egle. Par plusu uzskatāmi arī salīdzinoši mazie attālumi Latvijā. “Turklāt, ja pakalpojumus sniedz, izmantojot jaunās tehnoloģijas, piemēram, internetu, tad nav arī transporta izdevumu,” norāda E. Egle. Arī Vents Armands Krauklis uzsver, ka “līdz ar mūsdienu tehnoloģijām šķēršļu vairs nav”. Valku šķērso lieli divi optiskie kabeli. “Tas sniedz neierobežotas interneta pakalpojumu iespējas, pat ja uzņēmums domā vērienīgi palielināt kapacitāti.”

Avots: Firere, 2005

aktīvo, rīcībspējīgo iedzīvotāju īpatsvars reģionos, īpaši laukos, jo paliek pensionāri un sociāli nelabvēlīgi iedzīvotāji (dzērāji u.c). Veidojas apburtais loks – jauni uzņēmumi neveidojas, un arī jau esošajos trūkst ne tikai kvalificētu, bet arī nekvalificētu darbinieku (sk. 3.3. logu 84. lpp.).

Sociālekonomiskie rādītāji liecina par būtiskām atšķirībām Latvijas reģionu attīstībā un par Rīgas reģiona dominējošo lomu visā valstī. Turklāt vienīgi Rīgas reģionā teritoriju attīstības indeksa dinamika liecina par situācijas uzlabošanu. Reģionu ranžējums ir nemainīgs kopš 1999. gada (sk. 3.4. logu 84. lpp.). Vai šāda situācija saglabāsies vienmēr? Vai nav iespējama, piemēram, Vidzemes reģiona stāvokļa strauja uzlabošanās? Bieži vien situāciju reģionos būtiski ietekmē nozares un pat atsevišķu uzņēmumu attīstības plāni. Daudzās tautsaimniecības nozarēs (piemēram, kokapstrādē, piena pārstrādē) lielu uzņēmumu attīstības plāni pārsniedz reģionu mērogus (sk. 3.5. logu 85. lpp.).

Kopumā var secināt, ka reģionu ekonomiskās attīstības pamats ir uzņēmējdarbība, attīstītā infrastruktūra, sociāli un ekonomiski aktīvi iedzīvotāji.

Uzņēmējdarbības attīstība

Uzņēmumu sadalījums pa Latvijas rajoniem liecina, ka arī šajā jomā situācija pilnībā atbilst vispārējam ekonomiskajam stāvoklim – vairāk nekā puse uzņēmumu pēc neatkarības atgūšanas nodibināti Rīgas rajonā.

Uzņēmumu reģistrā tiek uzskaitīti oficiāli nelikvidētie uzņēmumi, šobrīd to skaits ir aptuveni 140 tūkstoši. Starp tiem ir gan ekonomiski aktīvi uzņēmumi (apmēram 50 tūkstoši), kuri joprojām darbojas, un ir arī tādi, kuri reāli nedarbojas, nav pārreģistrēti komercreģistrā. Skaidri iezīmējas rajoni (ieskaitot lielās pilsētas) ar augstāku aktivitāti – Rīgas (divas trešdaļas no nelikvidētajiem uzņēmumiem ir ekonomiski aktīvi) un Daugavpils (apmēram puse), kā arī rajoni ar zemāku aktīvo uzņēmumu īpatsvaru – Alūksnes, Balvu, Bauskas, Dobeles, Kuldīgas, Preiļu rajons. Šis vērtējums ir relatīvs, jo absolūtais aktīvo uzņēmumu skaits Bauskas un Kuldīgas rajonā ir salīdzinoši augsts, tomēr noteiktas reģionālās tendences tas iezīmē.

Uzņēmējdarbības attīstības problēmas laukos

Brīvo darba resursu zemā kvalitāte un daudzu nestrādājošo cilvēku (kurus dēvē par bezdarbniekiem) degradācija un arī deģenerācijas izpausmes. Lauku uzņēmēji (komerciālie lauksaimnieki) tādiem cilvēkiem nevar uzticēt ne augstražīgus mājdzīvniekus (t.i., nodarbināt lopkopībā), ne kultūraugus (t.i., nodarbināt augkopībā), ne arī dārgās augstražīgās mašīnas vai iekārtas, ar kurām jāstrādā mūsdienīgā lauksaimniecībā. Tas kavē spēcīgu saimniecību vairošanos un attīstību.

Latvijā īstenotās agrārās reformas rezultātā sīkus zemes īpašumus ieguva ļoti daudzi mantinieki, kuri nav ne pratuši, ne spējuši, ne vēlējušies zemi lietderīgi izmantot lauksaimniecībai. Tāpēc Latvijā joprojām **netiek apsaimniekotas ļoti lielas zemes platības**, kuras strauji degradējas.

Daudzviet profesionalitātes līmenis ir zems: liela daļa no tiem zemniekiem un piemājas saimniecību īpašniekiem, kuri cenšas zemi izmantot, saimnieko ļoti zemā profesionālā līmenī, tādēļ ražas un mājdzīvnieku produktivitāte ir ārkārtīgi zema.

Ļoti sadrumstalota ir arī lauksaimniecības produkciju **pārstrādājošā rūpniecība**, un tas traucē efektīvi izmantot resursus, kā arī mazina nozares kopējo konkurētspēju. Tas ir arī viens no faktoriem, kas palīdz kaimiņvalstu uzņēmējiem palielināt savu pārtikas tirgus daļu Latvijā.

Lielākajā daļā Latvijas lauku saimniecību ir **ļoti zems darba ražīgums**, tāpēc arī lauksaimniecībā nodarbināto īpatsvara un lauksaimniecības pievienotās vērtības īpatsvara attiecība, kopumā ņemot, ir dramatiska, un tā ievērojami atšķiras no attīstīto valstu makroekonomikas attiecīgiem rādītājiem. Tas neizbēgami veicina saimniecību skaita konsekventu samazināšanos.

Daudzas mazsaimniecības un sīksaimniecības cenšas ražot arī preces, taču to kvalitāte ir zema, jo preču ražošana notiek nepietiekamā tehnoloģiskā un sanitārā līmenī, bez nepieciešamām iekārtām un mašīnām. Iespējams, tas ir viens no galveniem cēloņiem, kāpēc samazinās to saimniecību skaits, kuras ražo kādu produktu (visbiežāk – pienu) pārdošanai.

Kazimirs Špoģis,

Latvijas Lauksaimniecības universitātes profesors

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Plānošanas reģionu attīstības indeksi un rangi

	Attīstības indekss					Rangs				
	1999	2000	2001	2002	2003	1999	2000	2001	2002	2003
Rīgas reģions	1,427	1,443	1,477	1,475	1,540	1	1	1	1	1
Kurzemes reģions	-0,320	-0,333	-0,416	-0,385	-0,535	2	2	2	2	2
Zemgales reģions	-0,685	-0,624	-0,580	-0,511	-0,541	3	3	3	3	3
Vidzemes reģions	-0,787	-0,821	-0,936	-0,986	-1,046	4	4	4	4	4
Latgales reģions	-1,263	-1,327	-1,317	-1,358	-1,396	5	5	5	5	5

Avots: Valsts reģionālās attīstības aģentūra, <http://www.vraa.gov.lv>; sk. arī Bauere, 2004, 37. lpp.

"Latvijas Finieris"

Viena reģiona ekonomisko aktivitāti būtiski var ietekmēt ekonomiskā rīcībspēja citā reģionā, īpaši tad, ja veidojas uzņēmumu tīkli. Uzņēmējdarbības un nodarbinātības jomā labs piemērs ir A/s "Latvijas Finieris". Šī kokapstrādes kompānija ir viens no lielākajiem darba devējiem privātajā sektorā un arī viens no lielākajiem nodokļu maksātājiem valsts budžetā. Kaut arī kompānija bāzējas Rīgas reģionā, tai pilnībā vai daļēji pieder uzņēmumi arī citos Latvijas reģionos (kokapstrādes rūpnīcas Rīgā un Rēzeknes rajonā, kokaudzētava Krimuldas pagastā, ražotnes MRS Ludzā un MRS Liepājā). SIA "Verems" ir viena no lielākajām šī tīkla rūpnīcām (50% pieder A/s "Latvijas Finieris"), tā atrodas Rēzeknes pusē, ir lielākais darba devējs rajonā (nodarbina vairāk nekā 500 darbinieku) un saražo 25 000 m³ kokmateriālu gadā. A/s "Latvijas Finieris", piesaistot arī ES līdzekļus, ir iecerējis Rēzeknes rajonā uzcelt jaunu, vēl jaudīgāku rūpnīcu (plānotā jauda – ap 60 000 m³ kokmateriālu), kas vietējiem iedzīvotājiem dos jaunas darba vietas (www.finieris.com).

Pieaugot nodarbinātībai, celsies arī pašvaldību ekonomiskā rīcībspēja, jo ieņēmumi no iedzīvotāju ienākuma nodokļa papildinās pašvaldību budžetu. Līdzīgus piemērus var atrast arī citās tautsaimniecības nozarēs, piemēram, pārtikas rūpniecībā (piena pārstrādes uzņēmumi).

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Uzņēmumu dibināšanas dinamika pa gadiem labi raksturo rajonu iedzīvotāju rīcībspēju uzņēmējdarbībā. Uzņēmumu dibināšanas bums bija 90. gadu sākumā, kad atjaunojās tirgus ekonomika un varēja izpausties privātā iniciatīva. Jau tad skaidri iezīmējās rajoni, arī reģioni, kur tika nodibināts daudz vairāk uzņēmumu nekā citur – lai minam Rīgas, Liepājas, Cēsu, Daugavpils, Tukuma rajonu. Protams, jāņem vērā, ka lielajās pilsētās aktivitāte ir augstāka, un tas arī visu rajonu izvirza līderos.

Pēc 2000. gada dibināts jau daudz mazāk uzņēmumu, bet arī tad (piemēram, 2004. gadā) visvairāk uzņēmumu tika dibināts Rīgas, Daugavpils, Liepājas, arī Jelgavas rajonā. Interesanti, ka Daugavpils rajonā nodibināts vairāk uzņēmumu, nekā citos rajonos, kaut arī Latgales reģionam kopumā ir raksturīga izteikta ekonomiskā atpalicība.

Uzņēmējdarbības attīstību kavē tas, ka:

- iedzīvotājiem nav pietiekamas izpratnes par tirgus procesiem, tendencēm un struktūras izmaiņām, uzņēmējdarbības uzsākšanas vadību;
- trūkst uzņēmējdarbībai piemērotu telpu, nav attīstīta infrastruktūra;
- trūkst līdzekļu starta kapitālam un uzņēmējdarbības paplašināšanai;
- maziem uzņēmumiem, jo īpaši jaunizveidotiem, ir grūti saņemt aizdevumus, ja nav pietiekama aizdevuma nodrošinājuma un kredītvēstures;
- uzņēmējiem trūkst zināšanu par projektu kvalitatīvu sagatavošanu;

- ārējā finansējuma iespējas kavē neadekvāts ķīlas novērtējums;
- nepietiekamie apgrozāmie līdzekļi liedz izmantot biznesa konsultācijas;
- trūkst zināšanu, lai strādātu ārējos tirgos.

Pārsvārā šie apstākļi nav izteikti teritoriāli (izņemot infrastruktūras stāvokli, iespējams, arī izglītības līmeņa atšķirības), tie pastāv visā valstī. Tāpēc svarīgi ir mērķtiecīgi ieguldījumi infrastruktūras attīstībā, īpaši vietās, kur tā var veicināt uzņēmējdarbību (sk. 3.6. logu 86. lpp.). Prioritāri būtu jāattīsta sakaru un satiksmes infrastruktūra.

Latvijā uzņēmējdarbībā dominē privātais sektors (sk. 3.7. logu 87. lpp.). 2003. gadā no visiem ekonomiski aktīvajiem uzņēmumiem valstī sabiedriskā sektora uzņēmumu bija tikai 2,1% (2002. gadā – 2,4%). Reģionos situācija ir nedaudz atšķirīga. Rīgas reģionā, kur atrodas lielākā daļa visu uzņēmumu, sabiedriskā sektora uzņēmumu īpatsvars ir vismazākais – 1,4%, pārējos reģionos aina ir viendabīgāka un šie rādītāji ir augstāki, jo sabiedriskā sektora uzņēmumu funkcijas ir vienmērīgi jānodrošina katrā reģionā.

Rīgas dominante ir acīmredzama. Kopumā no visiem valsts ekonomiski aktīvajiem uzņēmumiem 67,9% atrodas Rīgas reģionā. Tas pilnībā atbilst vispārējai teritoriālajai diferenciācijai ekonomiskajā darbībā. Rīgas rajonā (kopā ar Rīgas un Jūrmalas pilsētām) darbojas 63,6% procenti ekonomiski aktīvo iedzīvotāju, bet rajona pastāvīgo iedzīvotāju īpatsvars ir 38%. Salīdzinājumā ar citiem rajoniem Rīgas rajona iedzīvotāju aktivitāte uzņēmējdarbībā ir augsta.

LEADER programma

Pagasta cilvēkus ir ļoti grūti iekustināt uz aktīvu rīcību un lēmumu pieņemšanu, taču mūsu iniciatīvas grupa pagasta centrā izveidojusi tūristu informācijas stendu un uzstādījusi koka ielu nosaukumu plāksnes, stāsta Bauskas rajona Skaistkalnes pagasta iniciatīvas grupas vadītāja Laima Indriķe. Jau vairākus gadus septiņi astoņi pagasta iedzīvotāji pulcējas iniciatīvas grupā, un tajā ģenerētajām idejām tiek meklēts līdzfinansējums nacionālajās un Eiropas Savienības programmās. Tieši šādas iniciatīvas grupas, kuras ir izveidojušās vairākos Latvijas pagastos, Zemkopības ministrija (ZM) uzskata par reālāko lauku iedzīvotāju iekustinātāju aktīvai saimnieciskai darbībai un ES fondu apgūšanai. Paredzams, ka ES programmu *LEADER*, kurā tiks atbalstīta šādu grupu veidošana un līdz pieciem tūkstošiem latu vērti projekti, atvērs jau septembrī.

“Es aicināšu cilvēkus vispirms izmantot apmācības iespējas un tikai tad pieteikties ar projektiem, jo projektiem vajadzētu būt kvalitatīviem un pārdomātiem,” uzskata Bauskas konsultāciju biroja vadītāja Eleonora Maisaka, kura iesaistījusi rajona iniciatīvu grupu veidošanā. Programmā *LEADER* (akronīma atšifrējums franču valodā nozīmē – mērķtiecīga un koordinēta rīcība lauku ekonomikas attīstībai) varēs iegūt finansējumu ne tikai nelieliem projektiem, bet arī apmācībām.

LEADER atbalstīs projektu, piemēram, metodisko materiālu sagatavošanai, attīstības stratēģiju izstrādei, iedzīvotāju informēšanai un izglītošanai, taču varēs īstenot arī infrastruktūras projektus. “Varēs ierīkot interneta punktus. Uzņēmējs par šo naudu darbgaldu pirkt nevarēs, bet uzcelt tiltiņu, kas atvieglo darbu pašam un pārvietošanos arī citiem pagasta iedzīvotājiem, gan varēs,” skaidro E. Maisaka.

Nelielajiem *LEADER* programmā realizētajiem projektiem nebūs nepieciešams īstenotāja līdzfinansējums – projektu pilnībā finansēs ES un nacionālais budžets, informē ZM. Kopumā *LEADER* programmā “rezervēts” 1,4 miljoni latu.

ZM Lauku attīstības departamenta direktore Ņina Rakstiņa uzskata, ka rīcības grupām ir labas izredzes vietējo iedzīvotāju aktivizēšanā. “Viņi izstrādās stratēģiju, formulēs, ko grib sasniegt, un rakstīs projektus,” stāsta Ņ. Rakstiņa, un turpina, ka iniciatīvas grupas ne tikai gaidīs, kad tām pievienosies jauni entuziasti, bet arī pašas ies “līdz mājai”, aicinot cilvēkus iesaistīties. L. Indriķe gan norāda, ka lauku iedzīvotāji bieži ir skeptiski un viņus “var iekustināt, tikai visu pienesot uz paplātes”.

Kamēr *LEADER* programma nav startējusi, iniciatīvas grupas aizstāj pagastu lauksaimniecības konsultanti, pie kuriem var saņemt jaunāko informāciju par ES un nacionālajām atbalsta programmām. Kopš aprīļa pagasta konsultanti – kopskaitā 509 – darbojas gandrīz visos Latvijas pagastos. Lauksaimnieku pārstāvji konsultantu darbu nevērtē viennozīmīgi, viņi norāda uz zināšanu un izglītības trūkumu, taču atzīst – labi, ka viņi vispār pagastos ir.

Konsultanti tiek finansēti no nacionālajām lauksaimniecības subsīdijām. Šim gadam tika iedalīti 700 tūkstoši latu, bet 2006. gada budžetā iecerēts iegūt uz pusi lielāku summu. Ņ. Rakstiņa ir pārliecināta, ka konsultanti sevi attaisnos, jo jau šā gada tiešajiem maksājumiem pieteicās par desmit tūkstošiem zemnieku vairāk.

LEADER programma

- Kopējais finansējums – 1,389 miljoni latu
- Projekta griesti – 5000 latu
- Plānots: apmācīt 450 cilvēkus, organizēt 650 seminārus, īstenot 150 projektus

Apraksta pamatā ir Evijas Ercmanes publikācija laikrakstā *Diena*.

Avots: Ercmane, 2005

3.7.
logs

Ekonomiski aktīvie uzņēmumi

Plānošanas reģions	2002			2003		
	Kopā	Sabiedriskajā sektorā	Privātajā sektorā	Kopā	Sabiedriskajā sektorā	Privātajā sektorā
Rīgas	28 547	457	28 090	30 803	427	30 376
Vidzemes	3079	132	2947	3229	121	3108
Kurzemes	4243	140	4103	4389	129	4260
Zemgales	3069	161	2908	3193	147	3046
Latgales	3596	142	3454	3686	131	3555
Pavisam	42 534	1032	41 502	45 300	955	44 345

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004 b, 54. lpp.

Nodarbinātība: cilvēku rīcībspējas realizācija darba tirgus attiecībās

Nodarbinātības situāciju nosaka visu darba tirgus elementu – darba devēju, darbaņēmēju, visu tajā iesaistīto publisko un privāto un institūciju – mijiedarbība. Darba devēja un darbaņēmēja attiecības veidojas konkrētās vietās, nozarēs, uzņēmumos, un katrā konkrētā gadījumā darba iegūšanai, saglabāšanai vai zaudēšanai ir savas īpatnības. Kā veidojas piedāvājuma un pieprasījuma proporcijas Latvijas darba tirgū kopumā un katrā konkrētā Latvijas reģionā? Vai cilvēki var un vēlas šīs attiecības ietekmēt?

Latvijā notiek procesi, kas liecina par neapmierinātību ar darba tirgus piedāvātajām iespējām gan no darbaņēmēju, gan darba devēju puses. Darbaņēmēji arvien biežāk dodas darba meklējumos uz citam valstīm, bet darba devēji lūkojas pēc lētāka vai arī kvalificētāka darbaspēka ārpus Latvijas.

Ja darba tirgus piedāvātās iespējas neapmierina, var mēģināt tās mainīt, arī nedodoties prom no savas dzīvesvietas. Gan darbaņēmējs, gan darba devējs var mainīt savu darbības nozari. Darbaņēmējs var mainīt arī savu statusu darba tirgū – kļūt par pašnodarbināto vai uzņēmēju. To, cik lielas ir cilvēka izvēles iespējas konkrētā situācijā, lielā mērā nosaka gan indivīda vēlmēs un spējas, gan valsts politika.

Nodarbinātība raksturo iedzīvotāju rīcību, bet par nodarbinātības iespējām liecina ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvars reģionos, kas ietver ne tikai nodarbinātos, bet arī aktīvos darba meklētājus (Starptautiskās Darba organizācijas (ILO) sniegtā definīcija). Statistikā ar jēdzienu "ekonomiski aktīvie iedzīvotāji" apzīmē gan šobrīd nodarbinātos, gan tos, kas aktīvi meklē darbu.

3.8.
logs

Iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes līmenis Latvijas plānošanas reģionos 1999.–2004. gadā, %

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Izmaiņas 1999.–2004. g.
Pavisam Latvijā	57,9	56,3	56,6	61,8	62,0	63,5	+5,6
Rīgas reģions	59,9	58,8	58,5	65,0	66,0	67,3	+7,4
Vidzemes reģions	60,5	58,2	57,4	65,1	59,1	59,5	-0,5
Kurzemes reģions	57,7	55,0	55,4	60,5	60,7	62,9	+5,2
Zemgales reģions	56,6	56,5	56,5	58,9	59,8	58,5	+1,9
Latgales reģions	51,9	48,8	50,9	55,5	54,6	54,3	+2,4

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004 b; LR Centrālā statistikas pārvalde, 2005 b

Tradicionālā ES statistikas pieeja reģionālo nodarbinātības problēmu analīzei ietver sistemātisku tādu rādītāju apkopošanu (dzimumu īpatsvars nodarbināto vidū dažādās nozarēs, nodarbinātība dažādās vecumgrupās, pašnodarbināto īpatsvars, jauniešu bezdarbs u.c.; sk.: European Commission, 2001), par kuriem ne vienmēr var iegūt informāciju Latvijas regulārajos statistikas izdevumos.

Laikā no 1999. līdz 2004. gadam vislielākās pārmaiņas iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes rādītājos ir notikušas Rīgas reģionā un Kurzemē, bet Vidzemes reģionā iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes līmenis ir pat samazinājies (sk. 3.8. logu 87. lpp.). Krasās atšķirības var saistīt tieši ar lielo pilsētu ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvaru – Vidzemes reģionā nav nevienas "lielās" pilsētas, bet Kurzemē tādu ir divas: Ventspils un Liepāja, savukārt Rīgas reģionā dominē lielpilsēta Rīga.

Kopš 2000. gada, kas pēc Krievijas krīzes iezīmēja ekonomiskās izaugsmes lūzumpunktu, ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitam Latvijā ir tendence pieaugt. Tomēr pēdējos divos gados (2003–2004) Zemgalē un Latgalē šī tendence nebija vērojama – šajos reģionos ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvars ir samazinājies. Nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars samazinājies tikai Zemgalē (no 121,1 tūkstoša 2003. gadā līdz 117,7 tūkstošiem 2004. gadā), lai gan kopējais iedzīvotāju skaits šajā reģionā nav samazinājies.

Latvijā būtiskas atšķirības nodarbinātības jomā saistītas ar pilsētas un lauku attīstības nevienmērību. Darbaspēka apsekojumi, kurus Centrālā statistikas pārvalde veic kopš 1996. gada, atklāj pirmajā brīdī pārsteidzošu tendenci – lielāks **darba meklētāju īpatsvars ir pilsētās**, nevis **laukos**, kur **reģistrētā bezdarba līmenis ir augstāks**. Tiesa, atšķirības starp šiem rādītājiem laika gaitā mazinās, un 2004. gadā Latvijas pilsētās starp 15–74 gadus veciem iedzīvotājiem bija 11,3% aktīvo darba meklētāju, bet laukos – 8,4% (LR Centrālā statistikas pārvalde, 2005 a, 15. lpp.). Iespējams, daudzi laucinieki darba meklējumos dodas uz pilsētām.

Pilsētnieki ir vairāk atkarīgi no regulāru naudas ienākumu saņemšanas – tas ir nozīmīgs motīvs, kas mudina viņus aktīvi meklēt darbu. Laukos šī atkarība īstermiņā var būt nedaudz mazāka tādēļ, ka lielākā daļa lauku mājsaimniecību ir pusnaturālas pašapgādes saimniecības, kur liela daļa izaudzētā tiek patērēta ģimenē, no atlikuma pārdošanas tiek gūti nelieli naudas ienākumi, un mājokļa izmaksas ir zemas. Līdz ar intensīvās ražošanas un pakalpojumu attīstību šīs atšķirības sarūk. (sk. 3.9. logu) Par to liecina individuālo mājlopu turētāju skaita samazināšanās, dilst arī tādu mājokļu skaits, kuros nav centralizētas ūdensapgādes un kanalizācijas, centrālās apkures un citu ar izmaksām saistītu pakalpojumu (LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004, a).

3.9.
logs

Nodarbinātība laukos

Sabiedrībā ir dziļi iesakņojušies stereotipi "laukos jau darbu nevar atrast", "pie mums jau nav kur strādāt". Tajā pašā laikā, piemēram, Liepājas rajonā un arī citur, zemnieku saimniecību īpašnieki, potenciālie darba devēji nevar atrast "kārtīgu strādnieku, kam var uzticēties". Darba meklētāji laukos nav mierā ar jebkādu darbu. Tas, ka neapmierinātību pauž gan darba ņēmēji, gan darba devēji, liecina, ka ir nepieciešams aktīvs starpnieks konsultanta, pašvaldības darbinieka vai nodarbinātības aģentūras darbinieka personā, kurš palīdzētu abām pusēm saskaņot savas vēlmes un nonākt pie kompromisa.

Laukos algotais darbs nav vienīgā nodarbinātības iespēja. Palielinot pārdošanai ražotās produkcijas daļu un meklējot neapgūtas tirgus nišas ražojumiem un pakalpojumiem ar lielāku pievienoto vērtību, ir iespējams paplašināt pašnodarbināto skaitu un pat radīt jaunas algotā darba vietas. Dažkārt tieši starpniekorganizācijas pirmās apjauš pārmaiņu vēstnešus un organizē vietējos iedzīvotājus aktīvai rīcībai, jaunu iespēju izmantošanai, kā to ir darījuši Lauksaimniecības konsultāciju dienesta darbinieki Preiļu rajonā, rosinot zemniekus nodarboties ar bioloģisko lauksaimniecību un apvienoties vietējās bioloģiskās lauksaimniecības organizācijās. Līdzīgi attīstās lauku tūrisms. Ar Cēsu tūrisma informācijas biroja un Latvijas lauku tūrisma asociācijas "Lauku ceļotājs" atbalstu sekmīgi darbojas arī pagasta mēroga organizācijas, piemēram, Raunas tūrisma asociācija, kas apvieno vairākas zemnieku saimniecības, kuras sniedz tūrisma pakalpojumus. Nevalstiskās organizācijas "Lauku sieviešu apvienība" iegūtā pozitīvā pieredze Latvijā reģionos liecina, ka projektā iesaistītās sievietes spēj atrisināt savas un bieži vien arī citu cilvēku nodarbinātības problēmas.

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Sieviešu ekonomiskā aktivitāte Latvijā vēl arvien ir zemāka nekā vīriešu ekonomiskā aktivitāte

2004. gadā ekonomiskā aktivitāte darbspējīgo vecuma grupā bija šāda: 65% – sievietēm un 71,5% – vīriešiem. Rajonos, kas atrodas tālāk no Rīgas, darba devēji biežāk atļaujas izmantot situāciju, ka darba vietu skaits ir ierobežots un relatīvi nemainīgs. Darba vietas zaudē sievietes, kas personīgu vai ģimenes apstākļu dēļ darbu uz laiku pārtraukušas. Šajā laikā viņu vietā jau pieņemti jauni darbinieki, bet citu darba vietu nav. Centrālās statistikas pārvaldes dati liecina, ka tādu sieviešu, kuras pārtraukušas darbu tādēļ, ka bija jāpieskata savi bērni, grūtniecības dēļ vai tādēļ, ka jāaprūpē kopjams pieaugušais, ir trīs reizes vairāk nekā vīriešu. Tādā veidā 2004. gadā par darba meklētājām kļuva 24,4% sieviešu un 8,4% vīriešu. Darba tirgū sievietes biežāk nekā vīrieši nonāk ekonomiski neizdevīgā situācijā, jo valstī nav pilnībā nodrošināts pieprasījums pēc vietām bērnudārzos, kā arī pēc sociālās aprūpes.

Sieviešu īpatsvars ir liels arī starp tām personām, kas gribētu strādāt, bet darbu nemeklē. 2004. gadā Latvijā pavisam bija 188,7 tūkstoši šādu personu – vairāk nekā aktīvo darba meklētāju, un no šī skaita 115,9 tūkstoši ir sievietes, kuras visbiežāk jau ir zaudējušas cerības atrast darbu dzīvesvietas tuvumā, bet mainīt dzīvesvietu nav mēģinājušas. Īpaši ass šis jautājums ir tur, kur attīstās mežizstrāde, būvmateriālu ražošana, bet tiek slēgtas skolas un ārstniecības iestādes (attālie Sēlijas, Latgales novadi).

Darba tirgus segmentu sadalījumu raksturo zema sieviešu īpatsvars būvniecībā (10,1%) un zemā vīriešu līdzdalība (13,4%) veselības un sociālās aprūpes institūciju darbā, kurās darba samaksa nozaru griezumā ir viena no zemākajām valstī.¹

Arī Latvijas lielākajās pilsētās darba piedāvājums sievietēm un vīriešiem bieži vien ir nepamatoti atšķirīgs. Lai situāciju mainītu, piemēram, Jelgavā ir uzsākta sieviešu bezdarbnieču apmācība darbam ar programmētajiem metālapstrādes darbgaldiem – līdz šim šajā darbā aicināja tikai vīriešus. Lai sekmētu rīcībspēju, ir jāmainās arī pašu sieviešu izpratnei par "sieviešu" un "vīriešu darbiem". Pašreizējā izpratne šobrīd dažkārt kavē viņu aktīvu iesaistīšanos tajos darba tirgus segmentos, kurus uzskata par tradicionālu vīriešu prioritāti.

¹ LR Centrālā statistikas pārvalde, 2005. a.

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Pilsētās nodarbinātības iespējas ir daudzveidīgākas, ir pieejams internets un citu mediju informācija, tāpēc formālas organizācijas kā starpnieki darba atrašanā darbojas retāk nekā laukos. Darba meklējumos plaši tiek izmantoti neformālie tīkli. Nodarbinātības valsts aģentūras pakalpojumus retāk izmanto cilvēki ar pabeigtu augstāko izglītību un studējošie, īpaši gados jaunie, jo piedāvātie darbi viņiem nešķiet pietiekami labi atalgoti. Šie cilvēki rīkojas paši, darba atrašanā izmantojot savu personīgo paziņanos, meklējot darbu ar interneta un citu informācijas avotu palīdzību. Iespējams, nodarbinātību varētu veicināt, ja valsts pārvaldes iestādes pārceltu uz reģioniem, tādējādi aktivizējot atsevišķas pilsētas, kas kļūtu par centriem visa reģiona aktivitātes veicināšanai. Sekmējot reģionu pilsētu attīstību, tiktu stimulēta nodarbinātība arī to apkārtnē un visā reģionā, jo būtu radīta reāla alternatīva ekonomiski aktīvo iedzīvotāju aizplūšanai uz Rīgu. Dažās reģionu pilsētās tā jau daļēji notiek, lielā mērā pateicoties pilsētu pašvaldību aktivitātei un augstākās izglītības iestāžu darbībai (Jelgava, Valmiera, Ventspils), tomēr valsts iestāžu decentralizācijas idejām trūkst atbalsta.

Ne visas reģionālās atšķirības darba meklētāju īpatsvarā ekonomiski aktīvo iedzīvotāju grupā var izskaidrot tikai ar pilsētas un lauku attīstības nevienmērību (sk. 3.10. logu).

Laikposmā no 1999. līdz 2004. gadam visstraujākā darba meklētāju īpatsvara samazināšanās vērojama Latgalē (sk. 3.11. logu 90. lpp.), bet, tā kā kopējais ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits tur pieaudzis tikai par 2,4%, tad, iespējams, aktīvie darba meklētāji vai nu meklē darbu citur (Rīgā, citās valstīs), vai arī vairs nēcer darbu atrast, jo kļuvuši "ekonomiski neaktīvi". Kādi ir cēloņi šādai situācijai? Vai vaina meklējama Latgales iedzīvotāju kūtumā, pašā vībā uz valsts institūciju atbalstu un to nespējā šo atbalstu sniegt? Atbildes uz **Pētījumā** ietvertajiem jautājumiem situāciju ļauj izprast tikai daļēji. Latgalē pastāv vislielākais risks, ka darba meklējumi var aizvest prom no reģiona, jo šeit piederība reģionam ir izteikta vismazāk.

Arī citos reģionos ir vairāk pesimistu, kas iespējas atrast darbu dzīvesvietā vērtē skeptiski, un mazāk optimistu. Vislielākās atšķirības vērojamas starp Rīgas reģionu un pārējiem reģioniem (sk. 3.12. logu 90. lpp.). Arī iespējas

apgūt vēlamo specialitāti Rīgas reģionā ir lielākas. Pēc aptaujāto domām, darba meklējumos un labākas specialitātes apgūšanas nolūkā vislabāk ir doties uz Rīgu, tās apkārtni vai arī ārpus Latvijas. Darba meklētāji un arī darba devēji pilsētās atzīst, ka labu darbu visdrīzāk var iegūt caur pazišanos un vietējiem sakariem; svarīga nozīme ir arī sociālajiem tīkliem un labai izglītībai. Darba devēji uzsver arī spēju uzticēties darbiniekam, to, lai uz šo cilvēku "var paļauties".

Pētījuma rezultāti neliecina par uzņēmības trūkumu Latgales iedzīvotāju vidū, jo gatavībā sākt savu uzņēmējdarbību latgalieši atpaliek tikai no uzņēmīgajiem kurzemniekiem, bet apsteidz Zemgales, Vidzemes un pat Rīgas reģiona iedzīvotājus (sk. 3.13. logu). Arī atbildot uz jautājumu "Kā Jūs rīkotos, lai atrastu darbu?", atbildes "Mēģinātu dibināt savu uzņēmumu" vai arī "Mēģinātu kļūt par pašnodarbināto" Latgales reģionā aptaujātie izvēlējušies salīdzinoši biežāk nekā citos reģionos.

Iedzīvotājiem ne vienmēr ir skaidrs priekšstats par to, kādas nozares konkrētā reģionā varētu būt perspektīvas,

tāpēc **Pētījumā** aptaujāto viedokļiem par nozaru attīstību dzīvesvietā nav raksturīgas nozīmīgas atšķirības, ja nu vienīgi var minēt pārsteidzoši zemu atbalstu informācijas tehnoloģiju attīstībai Zemgalē (7,8%, vidēji Latvijā – 17,8%) un finanšu pakalpojumu attīstībai Kurzemē un Latgalē (attiecīgi 7,5% un 7,9%, vidēji Latvijā – 16,5%).

Ko cilvēki gatavi darīt, lai iegūtu labāku darbu? Kā viņi meklē darbu? Informācijas nepietiekamība var būtiski kavēt gan darba meklējumus, gan uzņēmējdarbības uzsākšanu reģionos. **Pētījums** liecina, ka par darba iespējām Latvijā respondenti biežāk uzzina no centrālās preses, interneta, radiem, draugiem, kaimiņiem, pilsētas/rajona avīzes vai Latvijas Televīzijas (LTV1). Latgales reģionā aptaujātie šos informācijas avotus izmanto retāk. **Pētījuma** dati liecina, ka Latgalē retāk nekā citos reģionos darba meklējumos izmanto informāciju vietējās avīzēs un internetā, toties aktīvi izmanto konsultāciju dienesta palīdzību, savukārt Zemgalē ļoti reti griežas pie konsultantiem.

3.11.
logs

Darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā Latvijas reģionos, %

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Izmaiņas 1999./2004. g.
Pavisam Latvijā	14,3	14,4	13,1	12,0	10,6	10,4	-3,9
Rīgas reģions	13,8	13,3	11,2	11,0	10,0	9,0 * 10,3 **	3,5 * -4,8 **
Vidzemes reģions	11,2	12,4	12,8	10,3	9,0	9,4	-1,8
Kurzemes reģions	11,7	15,7	15,2	12,6	9,5	10,6	-1,1
Zemgales reģions	13,7	13,6	11,8	10,4	9,7	10,8	-2,9
Latgales reģions	21,8	20,8	18,9	17,1	15,5	12,8	-9,0

*Rīga

**Pierīga

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde. *Latvijas reģioni skaitļos. Rīga: CSP, 2000–2005*3.12.
logs

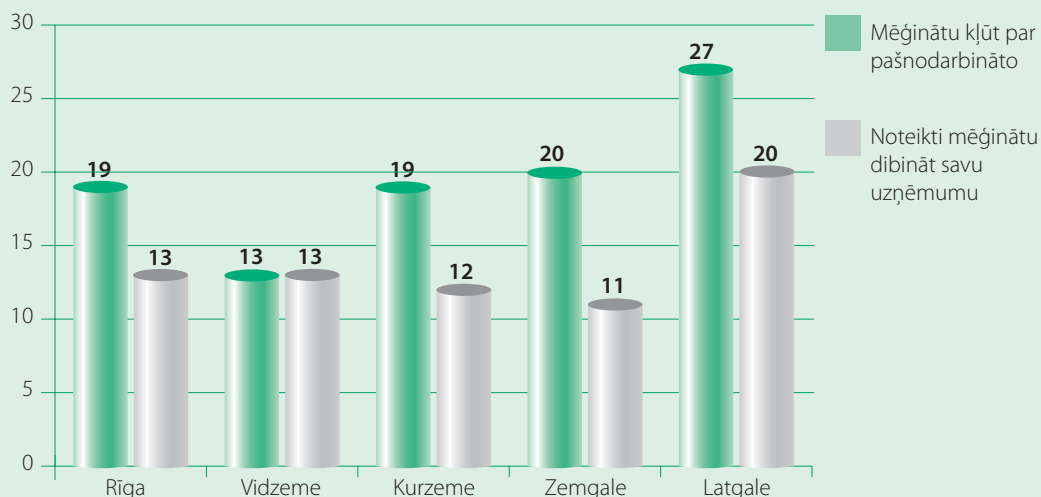
Iespējas atrast sev piemērotu darbu dzīvesvietā: iedzīvotāju vērtējums, %

	Lielas (plašas) iespējas	Mazas iespējas	Grūti pateikt
Rīgas reģions	26	63	11
Vidzemes reģions	11	84	5
Kurzemes reģions	5	91	4
Zemgales reģions	9	88	3
Latgales reģions	5	94	1

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

3.13.
logs

Iedzīvotāju daļa reģionos, kuri darba nepieciešamības gadījumā mēģinātu dibināt uzņēmumu vai kļūt par pašnodarbināto, %

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Atbildot uz jautājumu "Kā Jūs rīkotos, lai atrastu darbu?", vairāk nekā 10% aptaujāto izvēlējušies atbildi "Mēģinātu dibināt savu uzņēmumu". Salīdzinājumā ar uzņēmēju īpatnību citās ES valstīs, tas nav daudz, bet šis skaitlis ir lielāks nekā šobrīd uzņēmējdarbībā iesaistīto īpatsvars Latvijā. Visos reģionos vairāk nekā 50% respondentu atzīst, ka uzņēmējiem Latvijā dzīve ir "laba" vai "drīzāk laba", bet par darba ņēmējiem šādu vērtējumu pauž vidēji 22% respondentu. Kas traucē sākt uzņēmējdarbību? Neatkarīgi no reģiona respondenti visbiežāk min šādus iemeslus: "nav starta kapitāla" (58%), "zināšanu trūkums" (34%), "bailes riskēt" (26%), "uzņēmības trūkums" (25%), vecuma ierobežojumi (22%). Mazāk nekā 5% aptaujāto par nozīmīgiem šķēršļiem uzņēmējdarbības sākšanai min ģimenes atbalsta un cilvēkresursu trūkumu.

Uzņēmējdarbības uzsākšanu cilvēki bieži nevērtē kā reālu rīcības iespēju. Par to liecina atbildes uz jautājumu "Kur Jūs galvenokārt iegūstat informāciju par uzņēmējdarbības uzsākšanu vai attīstīšanu?". Lielākā daļa respondentu norāda, ka "šis jautājums mani neinteresē" vai "grūti atbildēt". Lai gan liela daļa aptaujāto uzskata, ka uzņēmēji ir tie, kam "Latvijā laba dzīve", tomēr paši nav ieinteresēti ar to nodarboties. To var skaidrot kā atsevišķu darba tirgus elementu elastības trūkumu, kas var kavēt nodarbinātības problēmu risinājumu reģionos. Pēc dzīves plānotās valsts ekonomikas apstākļos lielai daļai iedzīvotāju uzņēmējdarbība ir jauna parādība, kas tiek uztverta pat ar zināmām aizdomām, un godīgas uzņēmējdarbības iespēja diezgan bieži tiek apšaubīta.

Tajā pašā laikā arī kāda atsevišķa darba tirgus elementa (piemēram, gatavība strādāt par zemu samaksu, nelegāli un puslegāli, dažādu prasmju apgūšana) pārlieku liela elastība ne vienmēr veicina nodarbinātību. Piemēram, rajona centrā, kur kopējais darba vietu skaits nepalielinās, kaut bezdarbnieki tiek apmācīti un aktīvi cenšas atrast darbu, var veidoties savveida rotācija, kas izpaužas regulārā strādājošo nomaiņā ar jaunākiem, nesen apmācītiem un ne tik nogurušiem kadriem. Šādā gadījumā īpaši svarīga loma var būt valsts un nevalstiskām nodarbinātības aģentūrām kā starpnieku organizācijām, kas var vai nu pakļauties darba devēju spiedienam un, teiksim, pārdevēju sagatavošanai atlasīt "tikai 25 gadus vecas meitenes no jaunākas", vai arī mēģināt situāciju mainīt. Latvijas reģionos maz jūtama arodbiedrību darbība, tās konstruktīvā loma darba tirgus elementu attiecību harmonizācijā. Tieši arodbiedrības var informēt darba ņēmējus un devējus par viņu tiesībām, novērst diskriminācijas risku.

Pašvaldību politiskā rīcībspēja

Pašvaldību politiskā rīcībspēja var būtiski ietekmēt attiecīgās kopienas attīstību, īpaši tajos gadījumos, kad rīcībspēja tiek apvienota ar šai kopienai pieejamiem resursiem un iespējām, panākot sinerģētisku efektu. Politisko rīcībspēju jeb spēju ietekmēt saistošu un kolektīvu lēmumu pieņemšanu vietējā līmenī nosaka vairāki faktori – pašvaldību vieta valsts modelī, to finansējums, sadarbība ar nevalstiskām organizācijām. Nozīmīga loma pašvaldībās ir vietējiem līderiem – līdztekus pašvaldību vadītāju izglītībai, pieredzei un vecumam no svara ir arī viņu līderības potenciāls.

Politiskā konkurence pašvaldību vēlēšanās

	1997	2001	2005
Visi reģistrētie kandidātu saraksti	1454	1520	1696
Vidējais sarakstu skaits pašvaldībā	2,57	2,75	3,20
Vidējais kandidātu skaits uz vienu mandātu	2,59	3,13	3,75
Vidējais kandidātu skaits vienā sarakstā	7,90	8,92	9,25

Avots: Centrālās vēlēšanu komisijas dati

Pašvaldības var būt pakļautas centralizācijas tendencēm, kā arī baudīt lielāku autonomiju. Centralizētās sistēmās pašvaldību finansēšana ir pakļauta stingrai nacionālā līmeņa institūciju pārraudzībai un kontrolei, kas ierobežo pašvaldību rīcībspēju un faktiski padara tās par nacionālo institūciju ķīlniecēm.

To, kāds modelis ir sadarbībai starp vietējo/reģionālo un nacionālo līmeni, ietekmē arī politisko partiju darbību. Partiju aktivitātes vietējā līmenī, no vienas puses, var pāvērt plašākas iespējas marģinalizētām pašvaldībām, taču tās var mēģināt uzspiest pašvaldībām savu dienaskārtību vai pat veidot patronāžas un klientelisma attiecības. Klientelisms ir dažādu individuālo labumu izdalīšana pilsoņiem apmaiņā pret balsojumu par noteiktu partiju. Šāda prakse ir plaši izplatīta Latīņamerikas valstīs. Savukārt par patronāžu sauc praksi, kad partijas ietekmē personu iecelšanu noteiktos amatos vai kādai teritorijai labvēlīgu lēmumu pieņemšanu.

Nevalstisko organizāciju sadarbība ar pašvaldībām var nostiprināt vai līdzsvarot politisko partiju ietekmi. Turklāt NVO piesaiste var spēcīnāt pašvaldību leģitimitāti, tādējādi nostiprinot to politisko rīcībspēju.

Satversme definē Latviju kā unitāru valsti ar skaidri izteiktu varas centralizācijas tendenci. Savukārt gan pašvaldību, gan visas valsts pārvaldes reformu koncepcijas, kas tika apstiprinātas 90. gadu pirmajā pusē, paredz subsidiaritātes principa īstenošanu. Tas lielā mērā ir ievērots arī 1994. gadā pieņemtajā likumā "Par pašvaldībām" (Rozenvalds, 2005, 175. lpp.). Tomēr pašvaldību rīcībspēju būtiski sašaurina likumdošanā noteiktā pašvaldību finansēšanas un pārraudzības kārtība.

Latvijā nepastāv neviens pašvaldību nodoklis, savukārt no valsts nodokļiem pašvaldības saņem noteiktus atskaitījumus. Lai gan nekustamā īpašuma nodoklis tiek pilnībā nodots pašvaldību rīcībā, tām nav tiesību noteikt tā likmi, un vienīgais regulējošais instruments ir iespēja piešķirt nodokļu atlaides. Kaut gan Latvijas likumdošana

noteic, ka pašvaldības ir tiesīgas saņemt finansējumu tām piešķirto funkciju veikšanai, piešķirumi no valsts budžeta ne vienmēr ļauj veikt šīs funkcijas pilnībā. Savukārt pašvaldību spēja aizņemties finanšu līdzekļus ir stingri ierobežota. Pašvaldības var saņemt aizņēmumus tikai no Valsts kases, turklāt ierobežotā apjomā. Šāda kārtība nonāk pretrunā ar Eiropas Pašvaldību hartu, kas paredz pašvaldību brīvu pieeju kapitāla tirgum.

Kaut gan pašvaldību deputāti nav atsaucami, Saeima likumā noteiktos gadījumos ir tiesīga atlaist pašvaldības domi/padomi, vienlaikus iecelot pagaidu administrāciju un nosakot jaunu vēlēšanu datumu. Ministru kabinets var motivēti atcelt no amata domes/padomes priekšsēdētāju, ja tas nav pildījis Satversmi, likumus, Ministru kabineta noteikumus vai tiesas spriedumus. Šie ierobežojumi tikai apstiprina pašvaldību pārvaldes subordinēto raksturu.

Pašvaldību vadības kvalitāte ir saistīta ar vadītāju rekrutācijas procesu un apstākļiem. Kopš 1997. gada pašvaldību vēlēšanās pastiprinās politiskā konkurence (sk. 3.14. logu). 1997. gadā par mandātiem 566 pašvaldībās sacentās 11 492 kandidāti 1454 sarakstos, turpretī 2005. gadā par mandātiem 530 pašvaldībās sacentās jau 15 681 kandidāts 1696 sarakstos.

Šie aprēķini rāda, ka ir pieaudzis ne tikai vidējais reģistrēto sarakstu skaits un vidējais kandidātu skaits uz vienu deputāta mandātu, bet arī vidējais kandidātu skaits vienā sarakstā, kas liecina par konkurenci arī viena saraksta ietvaros, un tam ir īpaša nozīme Latvijas situācijā, jo valstī tiek lietoti grozāmie saraksti un vēlētajiem var izšķiroši ietekmēt mandātu sadalījumu attiecīgajā kandidātu sarakstā.

Tomēr nevar neievērot faktu, ka saglabājas liels to pašvaldību skaits, kurās Centrālā vēlēšanu komisija ir bijusi spiesta pagarināt sarakstu iesniegšanas termiņu, jo deputātu kandidātu skaits ir bijis nepietiekams. 1997. gadā kandidātu saraksti tika iesniegti visās pašvaldībās, turpretī 2001. gadā bija viena, bet 2005. gadā – divas pašvaldības, kurās līdz sākotnējam termiņam netika iesniegts neviens

kandidātu saraksts. Savukārt 1997. gadā 123 pašvaldībās (21,7% visu pašvaldību) sarakstu iesniegšanas termiņš tika pagarināts, 2001. gadā – 88 pašvaldībās (15,9%) un 2005. gadā – 111 pašvaldībās (20,9%). Pat pēc termiņa pagarinājuma tikai viens reģistrēts kandidātu saraksts 1997. gadā bija 123 pašvaldībās, 2001. gadā – 47 pašvaldībās un 2005. gadā – 70 pašvaldībās. Tas liecina par vāju politisko konkurenci lielā daļā Latvijas pašvaldību.

Centrālās vēlēšanu komisijas sniegtie dati par pašvaldību vēlēšanām pieteiktajiem un ievēlētajiem kandidātiem liecina, ka pēdējo triju vēlēšanu ciklu laikā ir nedaudz līdzsvarojušies dzimumu proporcija ievēlēto kandidātu vidū. Ir paaugstinājies arī to deputātu īpatsvars, kuriem ir augstākā izglītība (no 50% 1997. gadā līdz 56,4% 2005. gadā). Pašvaldībās arvien vairāk ienāk deputāti ar darba pieredzi privātajā sektorā (36,2% no visiem jaunievēlētajiem deputātiem 2005. gadā), bet vienlaikus mazinās to ievēlēto deputātu īpatsvars, kuriem nav iepriekšējas politiskā darba (Saeimā vai pašvaldībā) pieredzes. Turklāt aptuveni 95% kandidātu, kuri kā savu darba vietu ir uzrādījuši pašvaldību, ir atkārtoti ievēlēti par deputātiem arī 2005. gadā. Tas liecina par profesionālo pašvaldību politiķu slāņa veidošanos Latvijā.

Arī sociāli demogrāfiskie dati par pašvaldību vadītājiem iezīmē stabilitāti un pēctecību (Vasermane, 2005). Pēc 2001. gada vēlēšanām par pašvaldību vadītājiem kļuvušo vidū izteikts pārsvars bija vīriešiem (64,2%), kā arī 41–60 gadus vecām personām (68,3%). Lielākajai daļai pašvaldību vadītāju (59,9%) bija augstākā izglītība. Turklāt 63,4% vietējo līderu bija veikuši pašvaldības vadītāja pienākumus iepriekšējā sasaukuma laikā, bet vēl 9,7% bija bijuši cita ranga pašvaldības darbinieki.

Pēc 2005. gada vēlēšanām vīriešu īpatsvars pašvaldību vadītāju vidū faktiski nav mainījies (64,5%), taču nedaudz mazāk ir deputātu ar augstāko izglītību (56,6%). Redzami ir pieaudzis to pašvaldību vadītāju īpatsvars, kuri veica šos pienākumus arī iepriekš (76,6%). Turklāt 35,1% vietējo līderu veic šos amata pienākumus jau kopš 1994. gada. Šie dati ne tikai skaidri demonstrē nepārtrauktību daudzu pašvaldību vadībā, bet arī netieši liecina par pilsoņu apmierinātību ar vietējo līderu darbību.

Politiskās partijas un pašvaldības

Pēdējo gadu laikā ir vērojama arvien lielāka politisko partiju iespēšanās pašvaldībās. 1997. gada pašvaldību vēlēšanās tika reģistrēts 221 politisko partiju un to apvienību iesniegtais saraksts. 2005. gadā šis skaitlis pieauga līdz 587. Šādu kāpumu ir sekmējuši 2000. gadā un 2004. gadā veiktie grozījumi Pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanu likumā, paredzot, ka to pašvaldību vēlēšanām, kur iedzīvotāju skaits pārsniedz piecus tūkstošus, tikai reģistrētām politiskām partijām vai to apvienībām ir tiesības iesniegt kandidātu sarakstus.

Savukārt pašu partiju darbība ārpus Rīgas kopumā ir visai vāja. Aplūkojot partiju organizatorisko struktūru, var konstatēt, ka reģionālā struktūra labāk attīstīta ir lielākajām partijām. Tomēr pat ne visām Saeimā pārstāvētajām partijām ir izveidotas nodaļas katrā Latvijas rajonā. E. Vanags un I. Vilka ir aprēķinājuši vietējo politisko organizāciju spēka indeksu, kas fiksē to partiju vietējo organizāciju daudzumu, kas organizējušas vismaz vienu publisku pasākumu. Šī indeksa pieaugums ir ļoti cieši saistīts ar iedzīvotāju skaitu attiecīgajā pašvaldībā – no 0,03 pašvaldībās, kur iedzīvotāju skaits ir mazāks par vienu tūkstoši, līdz 0,67 tajās pašvaldībās, kur iedzīvotāju skaits pārsniedz 10 tūkstošus (Vanags un Vilka, 2005, 296. lpp.). Tas nozīmē, ka partiju vietējās struktūras ir labāk attīstītas pilsētās, īpaši – rajonu centros.

Var pieņemt, ka sabiedrībā bez dziļām partiju sāncensības tradīcijām ir stratēģiski svarīgi veidot atbalsta bāzes lielākajās apdzīvotajās vietās. Tas ļauj ne vien vieglāk mobilizēt savus atbalstītājus, bet arī sekmīgāk uzkrāt resursus politiskajai konkurencei.

Viens no atbalsta mobilizēšanas paņēmieniem ir partiju centieni veidot patronāžas attiecības ar tām pašvaldībām, kuras vada attiecīgo partiju pārstāvji (sk. 3.15. logu 94. lpp., par pretējām tendencēm sk. 3.20. logu 96. lpp.).

Netiešu priekšstatu par patronāžas izplatību sniedz arī **Pētījums**. Tā dati liecina, ka 32% Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka pašvaldība, kurā viņi dzīvo, ir saņēmusi finansējumu kāda objekta celtniecībai vai kādas problēmas risināšanai tikai tāpēc, ka pašvaldības vadītājs ir saistīts ar Saeimas valdošajā koalīcijā esošu politisko partiju. Aptuveni 26% aptaujāto šādu notikumu gaitu nesaredz, bet 42% respondentu nespēja formulēt konkrētu viedokli šai jautājumā.

Aptaujātie patronāžu vērtē visai atšķirīgi, turklāt tie respondenti, kuri uzskata, ka viņu pašvaldība ir saņēmusi politiski motivētu finansējumu, šādu praksi biežāk vērtē pozitīvi (sk. 3.16. logu 94. lpp.).

Šie rezultāti vedina uzskatīt, ka Latvijas sabiedrībā vēl ir visai vāji attīstīts patronāžas attiecību noliegums. To vājina ne tikai dzīve nelielās pašvaldībās, bet arī patronāžas labumu saņemšana. Tāpat šie rezultāti ieskicē partiju patronāžas stratēģiju, lielāko uzsvāru liekot uz rajonu centru domēm.

Latvijas pašvaldību ietekmes vērtējumā iedzīvotāji ir optimistiskāki, izsakoties par to darbību vietējā līmenī (sk. 3.17. logu 95. lpp.). Tas būtu uzskatāms par vēl vienu apliecinājumu patronāžas attiecību intensīvai dažādās pašvaldībās.

Saskaņā ar **Pētījuma** datiem tikai 11% aptaujāto iedzīvotāju apgalvo, ka tos neinteresē norises viņu pašvaldībā. Vēl mazāk vienaldzīgo ir tikai pret nacionālā līmeņa politiskajām norisēm (7%). Tomēr ļaudis visai kūtri iesaistās pašvaldību veidošanā un darbībā.

3.15.
logs

Patronāža Latvijas pašvaldībās

Patronāža Latvijas pašvaldībās izpaužas divējādi – kā pašvaldībā valdošo partiju pārstāvju nozīmēšana pašvaldības institūciju un uzņēmumu vadībā un kā pašvaldības projektu atbalstīšana nacionālo institūciju – Saeimas un Ministru kabineta – līmenī. Patronāžas pirmā forma ir guvusi plašu izplatību lielajās (galvenokārt pilsētu) pašvaldībās, un nav iemesla domāt, ka tā sastopas ar krasu noliegumu no sabiedrības puses. Tāpat ir daudz pierādījumu patronāžas otrās formas pastāvēšanai.

Pirmkārt, ik gadu valsts budžeta apstiprināšanas procesā zināma daļa valsts finansējuma tiek atvēlēta atsevišķu valdošās koalīcijas dalībnieku atbalstītiem projektiem pašvaldību līmenī. Partija "Jaunais laiks" 2005. gada vasarā pat ierosināja sadalīt visus budžeta virsplāna resursus pēc partiju principa tieši proporcionāli katras koalīcijas partijas vietu skaitam Saeimā. Otrkārt, pašas partijas atzīst šādas patronāžas esamību un nekautrējas uz to norādīt publiskā komunikācijā. Piemēram, Tautas partija sekmīgas patronāžas motīvu izmantoja savā pašvaldību vēlēšanu kampaņā 2005. gadā. Treškārt, intervijas ar pašvaldību vadītājiem mudina domāt, ka patronāžas attiecības ietekmē arī Valsts investīciju programmas līdzekļu sadali. Ceturtkārt, pašvaldību līderu aptaujas rezultāti apliecina partiju nozīmīgo vietu pašvaldību dzīvē.

Aptaujātie pašvaldību līderi (340 respondenti, galvenokārt pilsētās) tikai piektajā vietā (21,8%) ir ierindojuši politiskās partijas kā lēmumu pieņemšanas ietekmēšanas instrumentu vietējā līmenī. Viņi arī atzīst, ka vērsšanās pie partiju vietējiem vai nacionālajiem līderiem pēc palīdzības notiek reti. Tomēr 49% aptaujāto uzskata partijas par ļoti svarīgām nacionālajā līmenī, bet vēl 47% – par diezgan svarīgām. Turklāt 89% aptaujāto līderu uzskata, ka iestāšanās partijā veicinātu viņu pašvaldības attīstību.

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

3.16.
logs

Latvijas iedzīvotāju attieksme pret patronāžu pašvaldībās

	Pozitīva/ drīzāk pozitīva	Negatīva/ drīzāk negatīva	Grūti pateikt/ nav atbildes
Apdzīvotās vietas			
Rīga	16	53	31
Daugavpils, Liepāja, Jelgava, Ventspils, Jūrmala, Rēzekne	21	43	36
Rajona centrs	33	30	37
Cita pilsēta	23	49	28
Neliels ciemats, ciems, lauki	30	42	28
Reģioni			
Rīga	21	49	30
Vidzeme	20	39	41
Kurzeme	41	32	27
Zemgale	21	46	33
Latgale	24	46	30

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

3.17.
logs

Pašvaldību spēja ietekmēt attīstību vietējā un valsts līmenī Latvijas iedzīvotāju vērtējumā*

	Latvija	Rīga	Daugavpils, Liepāja, Jelgava, Ventspils, Jūrmala, Rēzekne	Rajona centrs	Cita pilsēta	Neliels ciemats, ciems, lauki
Spēja ietekmēt attīstību vietējā līmenī	5,77	5,79	6,54	5,00	6,71	5,51
Spēja ietekmēt attīstību valsts līmenī	3,87	4,13	4,73	3,52	3,14	3,59

* Aprēķins veikts, izmantojot skalu no 1 līdz 10, kur '1' nozīmē "ļoti maza" un '10' – "ļoti liela".

Avots: Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005

Latvijas likumdošana nosaka vairākas iedzīvotāju līdzdalības formas pašvaldību darbā:

- pašvaldību domju vai padomju vēlēšanas;
- atklātas domju, padomju un to komiteju sēdes;
- deputātu pieņemšanas;
- iedzīvotāju iesniegumu izskatīšana;
- sabiedriskās apspriešanas (Rozenvalds, 2005, 165. lpp.).

Pētījums rāda, ka tikai 8% respondentu jebkad ir rakstījuši vēstules pašvaldībai, 10% ir piedalījušies savas pašvaldības attīstības plāna apspriešanā, 14% ir piedalījušies sabiedriskās apspriešanas pasākumos, 25% ir tikušies ar pašvaldību deputātiem. Turklāt dažādos reģionos līdzdalības formu izmantojums atšķiras.

Līdzdalība pašvaldību vēlēšanās pakāpeniski samazinās, 2005. gadā pašvaldību vēlēšanās piedalījās 52,9% balsstiesīgo pilsoņu. Vidzemē un Latgalē līdzdalība pašvaldību vēlēšanās ir augstāka nekā citos reģionos. Ir vērojama tendence: pieaugot apdzīvotas vietas lielumam, līdzdalība sarūk.

Tikšanās ar pašvaldību deputātiem ir otra izplatītākā līdzdalības forma, kuru, pēc pašu vārdiem, ir izmantojuši 25% respondentu.

Līdzīgi kā daudzas citas aptaujas, arī **Pētījums** liecina par plaši izplatītu iedzīvotāju neticību savām spējām ietekmēt lēmumu pieņēmējus – 70% respondentu piekrīt apgalvojumam "neticu, ka mana iniciatīva varētu ietekmēt lēmumu pieņēmēju viedokli". Vispesimistiskākie ir kurzemnieki (79%), bet pārējos reģionos šis rādītājs svārstās 67–69% robežās. Tāpat ir vērojama zināma pozitīva saikne starp lielāku ticību savām spējām ietekmēt lēmumu pieņēmējus un aktīvāku līdzdalību pašvaldību darbībā.

Nevalstiskās organizācijas

1992. gada 15. decembrī pieņemtais likums "Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām" radīja visai liberālu nevalstisko organizāciju dibināšanas kārtību, ko raksturoja zemas prasības pret dibinātājiem, kā arī nepieciešamība pēc programmas un statūtiem. Tā veicināja strauju NVO izplatību Latvijā (sk. 3.18. logu 96. lpp.).

Tomēr NVO dzīvotspējas un aktivitātes līmenis nebūtu pārspilējams. Vairākos pārskatos par NVO sektoru minēts, ka par reāli funkcionējošām būtu uzskatāmas tās organizācijas, kas Valsts ieņēmumu dienestā iesniedza ikgadējos pārskatus un finansiālās darbības deklarācijas. Gadsimtu mijā to NVO īpatsvars, kuras iesniedza minētos dokumentus, svārstījās starp 55% un 60% no reģistrēto organizāciju kopskaita (NVO centrs, 2001, 20. lpp.). 2003. gadā šis rādītājs bija pieaudzis līdz 66% (Gaugere, 2005, 5. lpp.).

Tāpat jāņem vērā, ka 60% visu NVO ir reģistrētas Rīgā, kur gan dzīvo tikai apmēram 40% valsts iedzīvotāju. Šāda disproporcija vērojama jau kopš 90. gadiem. Liepājas rajonā ir otrs lielākais reģistrēto NVO skaits – 4,7%, bet trešais augstākais rādītājs fiksēts Daugavpils rajonā – 3,4%. Vismazāk reģistrēto NVO ir Ludzas (0,5%), Gulbenes (0,6%) un Krāslavas rajonā (0,6%).

2005. gadā augstākais NVO skaits uz 1000 iedzīvotājiem bija Rīgas rajonā – 5,9. Tam seko Valmieras rajons ar 3,9 un Alūksnes rajons ar 3,7 reģistrētām NVO uz 1000 iedzīvotājiem. Rajoni, kuros ir viszemākā NVO un iedzīvotāju attiecība, ir jau minētie Ludzas (1,3), Krāslavas (1,7) un Gulbenes rajoni (1,9) (sk. 3.19. logu).

Analizējot datus reģionālā griezumā, Rīgas reģions tālu apsteidz pārējos, jo šeit ir aptuveni 5,5 reģistrētās NVO uz 1000 iedzīvotājiem. Kurzemē šis rādītājs ir aptuveni 3,4, Vidzemē – 3,1, Zemgalē – 2,4, bet Latgalē – 2,1 (Gaugere, 2005, 8. lpp.). Tomēr ir jāņem vērā, ka iedzīvotāji mēdz iesaistīties arī dažādu neformalizētu grupu darbībā, kuru statistiska uzskaitē nav iespējama.

3.18.
logs

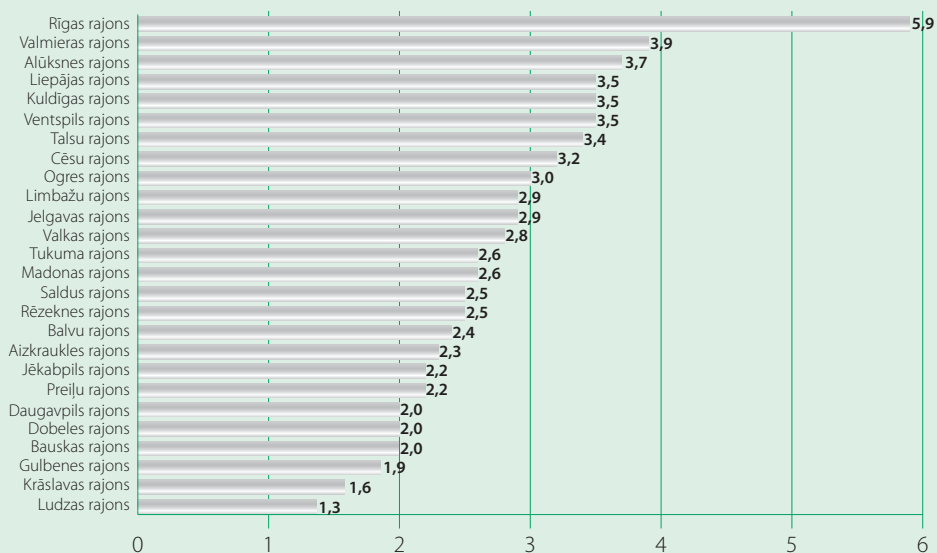
Nodibināto sabiedrisko organizāciju skaits (stāvoklis 2005. gada 30. augustā)

Gads	Skaits	Nelikvidētas
1990	1	1
1991	52	51
1992	17	17
1993	963	921
1994	576	552
1995	468	455
1996	731	700
1997	610	596
1998	664	651
1999	672	656
2000	897	889
2001	767	759
2002	774	762
2003	772	763
2004	805	802
2005	605	604
Kopā	9571	9246

Avots: SIA "Lursoft IT"

3.19.
logs

Reģistrēto NVO skaits uz 1000 iedzīvotājiem

Avots: SIA "Lursoft IT" un LR Centrālās statistikas pārvaldes dati

2004. gada vasarā veikts sabiedriskās domas pētījums liecina, ka aptuveni 41% Latvijas iedzīvotāju darbojas kādā no NVO vai neformalizētajām grupām (Gaugere un Austers, 2005, 8. lpp.). Nedaudz zemāks šo dalībnieku īpatsvars ir Rīgā un lauku apvidos. Savukārt reģionālās atšķirības ir jūtāmākas. Visaugstākais neiesaistīto iedzīvotāju īpatsvars ir Zemgalē (66%) un Rīgā (60%), kam seko Vidzeme (56%), Kurzeme (54%) un Latgale (54%). Svarīgi piebilst, ka šie dati neapstiprina LR Uzņēmuma reģistra datu iezīmētās tendences par NVO izplatību.

Grupu un organizāciju darbā biežāk piedalās latvieši, sievietes, augstākā vai vidējā līmeņa vadītāji, kā arī augstāko izglītību ieguvušie un respondenti ar augstākiem ģimenes ienākumiem (Turpat). Šie dati lielā mērā apstiprina citās valstīs pastāvošo tendenci: nevalstiskajās organizācijās vairāk iesaistās indivīdi, kuru rīcībā ir apjomīgāki zināšanu, prasmju un finanšu resursi.

Minētajā pētījumā konstatēts arī, ka trīs nozīmīgākie iemesli līdzdalībai kādā organizācijā ir: rūpes par savām interesēm; vēlšanās iegūt draugus; vēlme profesionāli pilnveidoties. Valsts vai pašvaldību lēmumu ietekmēšana nav pat piecu svarīgāko dalības iemeslu vidū. Zīmīgi, ka šajos jautājumos nav vērojamas krasas atšķirības starp tiem respondentiem, kuri piedalās kādās organizācijās darbā, un tiem, kuri nepiedalās (Turpat, 32. lpp.). Tas mudina domāt, ka nevalstiskās organizācijas netiek uzskatītas par nopietnu politiskās ietekmēšanas instrumentu. Šādu viedokli apstiprina pētnieku konstatējums: lai gan NVO tiek uzskatītas par praktiski ievirzītām, tās ir visai tālu no cilvēka (Turpat, 35. lpp.).

Drošas informācijas par NVO sektora finansiālajiem un organizatoriskajiem resursiem nav. Pētnieku priekšstati par šiem jautājumiem balstās uz pašu novērojumiem, citu ekspertu uzskatiem un nereprezentatīvām NVO aptaujām. Tāpēc var tikai ieskicēt šīs problemātikas aprises.

2004. gada vasarā veiktā iedzīvotāju aptauja rāda, ka NVO sektorā ir nodarbināts aptuveni 1% Latvijas iedzīvotāju. Savukārt NVO aptauja 2004. gadā liecina, ka 44% šo NVO nav neviena algota darbinieka, bet tajās NVO, kurās strādā algoti darbinieki, viņu skaits visbiežāk nepārsniedz divus trīs. Aptaujas dati vedina domāt, ka NVO ar algotiem darbiniekiem ir sastopamas Rīgā un Rīgas rajonā. Algoti darbinieki biežāk tiek pieņemti darbā interešu aizstāvības, sociālo pakalpojumu un profesionālajās organizācijās. Tomēr 2004. gada NVO līgtspējas ziņojumā norādīts, ka vairums NVO pieņem darbiniekus tikai uz konkrēta projekta laiku un štati ir ļoti mazi (United Nations Agency for International development, 2005, 161. lpp.).

NVO rīcībā joprojām ir ļoti ierobežoti finanšu resursi. Pārskatā "NVO sektors Latvijā: 2000" teikts, ka 60% aptaujāto NVO norādījušas, ka to gada budžets nepārsniedz 5000 latu, bet 27% NVO iztikušas ar 100–1000 latiem gadā. Tikai 3% NVO atzina, ka to gada budžets pārsniedz 50 000 latu (NVO centrs, 2001). 2004. gadā situācija nav principiāli mainījies. Aptuveni 53% aptaujāto NVO atzinušas, ka to gada budžets nepārsniedz 5000 latu, bet vēl 12% – ka to gada budžets ir 5001–10 000 latu (Gaugere, 2005, 25.–26. lpp.).

Gandrīz divas trešdaļas 2004. gadā aptaujāto NVO iekasē biedru naudas, un tās veido vidēji 22% organizācijas budžeta. Savukārt Valsts ieņēmumu dienestam iesniegtās NVO deklarācijas par 2002. gadu liecina, ka biedru naudas ir veidojušas 15% NVO budžeta. Trīs nozīmīgākie ienākumu posteņi ir: ziedojumi un dāvinājumi (37,4%), citi ieņēmumi (21%), kā arī valsts un pašvaldību piešķirtās dotācijas (16,4%) (Vilka, Strupiņš un Indāns, 2004, 29.–30. lpp.). Nākotnē vislielākās cerības tiek saistītas ar līdzekļu piesaistišanu no ES struktūrfondiem, palielinātām biedru naudām un finansējumu no valsts institūcijām (Gaugere 2005, 23. lpp.). Šādas cerības gan nedaudz disonē ar pēdējā laikā popularitāti un publicitāti guvušajiem centieniem NVO darbības finansēšanā iesaistīt privāto sektoru.

Iedzīvotāji nevalstisko organizāciju rīcībspēju vērtē visai piesardzīgi. 2005. gada vasarā veiktā aptauja liecina, ka skalā no 1 (ļoti maza spēja) līdz 10 (ļoti liela spēja) NVO spējas ietekmēt attīstību vietējā līmenī vidēji tiek vērtētas ar 4,3, bet NVO spēja ietekmēt attīstību valsts līmenī – ar 3,8. Optimistiskāk noskaņoti ir Latgales iedzīvotāji, kuri NVO iespējas ietekmēt vietējos procesus vērtē ar vidējo atzīmi 4,88, bet procesus valsts līmenī – ar 3,98. Tiesa, reģionālās atšķirības NVO ietekmes vērtējumā valsts līmenī ir jūtami mazākas.

Kultūras rīcībspēja

Atšķirīga ekonomiskās attīstības dinamika dažādās Latvijas teritorijās, kultūras institūciju neviendabīgais pārklājums un piedāvājums, kā arī iedzīvotāju ierobežotā mobilitāte ir izraisījuši atšķirības kultūras pieejamībā starp pilsētām un laukiem un starp turīgajiem un mazturīgajiem iedzīvotājiem. Plašāks kultūras produktu un pakalpojumu klāsts ir pieejams lielajās pilsētās. Savukārt lielai daļai mazturīgo Latvijas iedzīvotāju, īpaši attālās un pierobežas teritorijās, brīvā laika pavadīšanas iespēju un pieejamību kultūras norisēm nodrošina audiovizuālie mediji (avīzes, TV un radio) (LR Kultūras ministrija, 2005). Tomēr arī no Rīgas attālās vietās notiek aktīva kultūras dzīve.

Cilvēku kultūras aktivitāti būtiski ietekmē dzīvesvietā pieejamās iespējas. Rīgā ir visplašākais kultūras iestāžu un kultūras pasākumu piedāvājums, reģionos mazāk pieejams teātris, balets vai mākslas galerijas, toties attīstās pašdarbība.

Skolas ēka – partiju ķīlniece

Dundagas vidusskola ir dibināta 1945. gadā, un šogad tiek svinēta skolas 60. gadadiena. Dundagas vidusskolas 1.–4. klašu apmācība notiek t.s. mazajā skoliņā. Tā ir 1955. gadā celta ēka, kurai šobrīd ir nepieciešama rekonstrukcija. Dundagas pašvaldība izskatīja iespēju ņemt kredītu mazās skoliņas rekonstrukcijai, tomēr finansiālu apsvērumu dēļ tika pieņemts lēmums iesniegt projekta pieteikumu Valsts investīciju programmai.

Notikumus pasteidzināja šī gada janvāra vētra, kuras rezultātā tika bojāts mazās skoliņas ēkas jumts. No līdzekļiem vētras seku likvidēšanai saņēmām 8000 latu, kas ļāva daļēji salabot jumtu. Tomēr vētras postījumi bija pārāk nopietni, un pilnībā atjaunot jumta segumu pašu spēkiem nebija iespējams. Nokrišņi turpināja bojāt ēkas iekšējās konstrukcijas, radot ēkā avārijas situāciju.

Viesdamās Dundagā, izglītības un zinātnes ministre Ina Druvieta ("Jaunais laiks") apskatīja skolu un apsoliya sagādāt līdzekļus ēkas renovācijai. Ņemot vērā šo solījumu, pašvaldība sagatavoja un iesniedza IZM projekta pieteikumu Valsts investīciju programmai (VIP), paredzot jumta un logu nomaiņu, kā arī ugunsdrošības sistēmas izveidi (kopā 88 tūkstoši latu). Līdztekus tam pašvaldība nosūtīja vēstules izglītības un zinātnes ministrei, kā arī partijas "Jaunais laiks" Saeimas frakcijai, aprakstot problēmas būtību un lūdzot palīdzību avārijas stāvokļa novēršanā. Tomēr izrādījās, ka mūsu pieteikums nav guvis IZM speciālistu atbalstu par spīti daudzkārtējiem apgalvojumiem par gluži profesionālu un bezpartijisku kritēriju izmantošanu vērtēšanas procesā.

Uzzinot, ka Ministru prezidents Aigars Kalvītis tiksies ar TB/LNNK Saeimas frakcijas dalībniekiem, lai apspriestu 2005. gada valsts budžeta grozījumus, pašvaldība nosūtīja vēstuli frakcijas priekšsēdētājam Mārim Grīnblatam, lūdzot palīdzēt atrisināt finansējuma problēmu. Tā kā premjers bija apsolijs atbalstu TB/LNNK frakcijas virzītiem priekšlikumiem 70 tūkstošu latu apjomā (10 000 latu katram frakcijas deputātam), Dundagas pagasta pašvaldībai izdevās saņemt 10 000 latu dotāciju renovācijas uzsākšanai. Pavisam 2005. gada budžeta grozījumos tika sadalīti 132 miljoni latu.

Ņemot vērā savu bagātīgo pieredzi pašvaldības vadītāja amatā, secinu, ka VIP atteikumu piešķirt finansējumu Dundagas pašvaldībai skolas ēkas renovācijai noteica tieši mana politiskā piederība pašreiz opozīcijā esošajai apvienībai "Tēvzemei un Brīvībai"/LNNK. Ja aplūkojam VIP atbalstītos projektus, partijiskās saiknes ir ļoti labi saskatāmas, turklāt atsevišķi atbalstītie projekti nekādi nebūtu nosaucami par investīcijām.

Daudzu pašvaldību vadītāji ir akceptējuši pēdējos gados ieviesto t.s. demokrātisko kvotu kārtību, kas, valsts budžeta grozījumus pieņemot, ļauj viņu pašvaldībām saņemt nelielu finansējumu (parasti līdz 10 000 latu) vietējiem projektiem, pateicoties kādas politiskās partijas labvēlībai. Taču ir absolūti nepieņemami, ka pēc partijiskā principa tiek sadalīti apjomīgi valsts investīciju līdzekļi un ka VIP pieteikumi ir jānes uz partiju birojiem, nevis uz ministrijām. Šāda kārtība dara neiespējamu konceptuālas un stratēģiskas reģionālās politikas īstenošanu un ilgtspējīgu attīstību. Šī kārtība arī demonstrē vienu no veidiem, kā nacionālā līmeņa politikai īsteno ietekmi uz pašvaldībām un iesaista pašvaldību vadītājus politiskajās partijās.

Gunārs Laicāns,

*Dundagas pagasta padomes priekšsēdētājs,
apvienības "Tēvzemei un Brīvībai"/LNNK biedrs*

Avots: Pētījums par rīcības spēju reģionos 2005

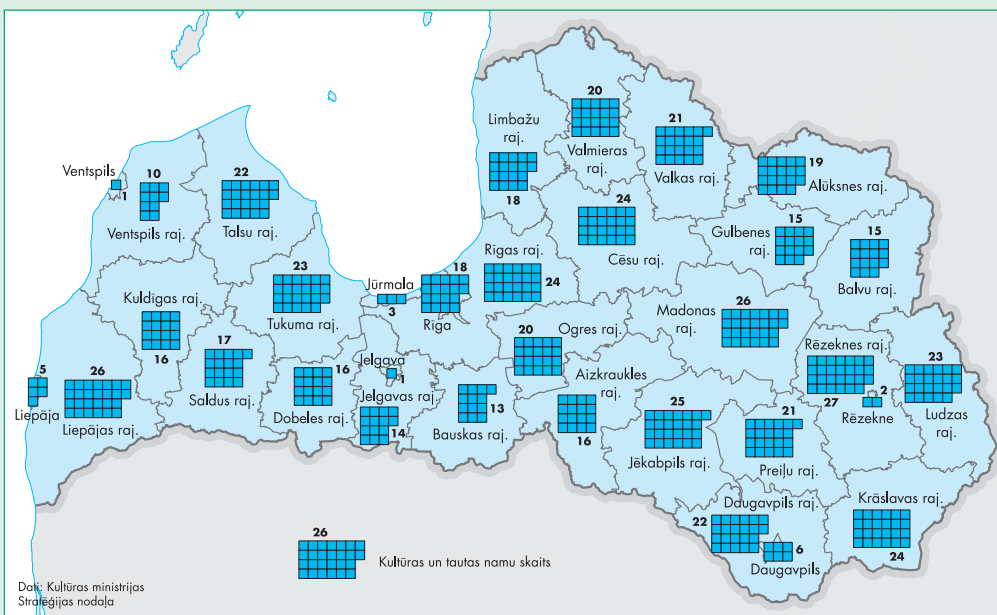
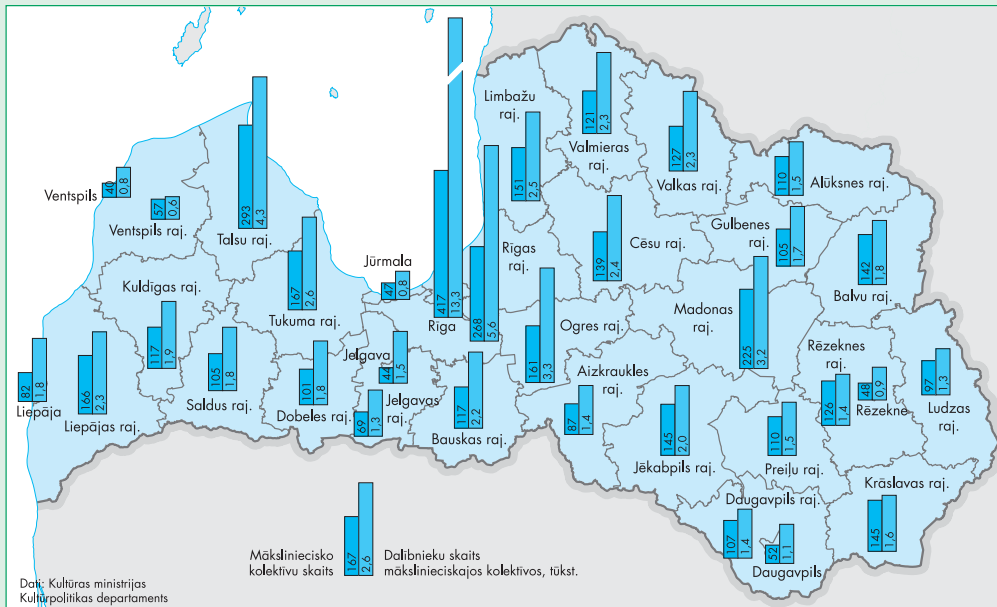
Vietās, kur iedzīvotāju blīvums nav tik izteikts un pasīvās izklaides (koncertu, muzeju un bibliotēku pieejamība) iespējas ir mazākas, indivīdi vairāk organizējas dažādos mākslinieciskos kolektīvos. Arī pētījums "Dziesmu svētki mainīgā sociālā vidē" (Baltijas studiju centrs, 2002, 26.–39. lpp.) konstatēja: tur, kur ir lielāka apdzīvotība, cilvēkiem ir mazāk izteikta vajadzība "iziet ļaudīs", jo viņi ikdienā sastop daudz cilvēku. Turklāt arī tas, kur

atrodas kultūras/tautas nams (sk. 3.21. logu) vai kolektīvu mēģinājumu vieta, zināmā mērā palielina vai samazina vēlēšanos piedalīties.

Tautas mākslas māksliniecisko kolektīvu un šo kolektīvu dalībnieku skaita analīze atklāj, ka 2004. gadā Vidzemes reģiona rajonos bija vidēji vairāk māksliniecisko kolektīvu, rēķinot uz visiem rajona iedzīvotājiem, nekā tas ir citos

3.21. logs

Kultūras/tautas namu izvietojums un māksliniecišķie kolektīvi

reģionos – piemēram, Madonas rajonā viens kolektīvs bija uz 196 iedzīvotājiem, Alūksnes rajonā – uz 228 iedzīvotājiem, Valkas rajonā – uz 256 iedzīvotājiem, bet Limbažu un Gulbenes rajonā – attiecīgi uz 256 un 257 iedzīvotājiem. Visvairāk māksliniecišķo kolektīvu ir Talsu rajonā – uz 162 iedzīvotājiem viens kolektīvs. Savukārt Balvu un Krāslavas rajonos Latgalē viens māksliniecišķais kolektīvs bija uz 199 un 238 iedzīvotājiem. Rajonos, kuros ir vairāk kolektīvu, ir arī lielāks kultūras un tautas namu skaits (sk. 3.21. logu).

Līdzās valstiski atbalstītām kultūras aktivitātēm aizvien nozīmīgāku vietu ieņem nevalstiskais sektors jeb dažādās biedrības un sabiedriskās organizācijas. NVO aptauja rāda, ka 16% Latvijas nevalstisko organizāciju darbojas kultūras un atpūtas jomā (Gaugere, 2004, 14. lpp.). Liels īpatsvars šo organizāciju vidū ir sieviešu klubu, sievietes ir aktīvākas ne tikai kultūras sektorā, bet arī NVO sektorā kopumā.

Pie kultūras aktivitātēm pieskaita arī koncertu, teātru, kino, izstāžu, muzeju, arhitektūras un dabas pieminekļu, bibliotēku u.c. apmeklējumus, TV skatīšanos, sērfošanu internetā, radio, mūzikas ierakstu klausīšanos, grāmatu, preses izdevumu lasīšanu brīvajā laikā. Lai gan dažos statistikas klasifikatoros arī sporta pasākumu apmeklēšana tiek analizēta kā kultūras aktivitāte (Eurostat, 2002, 13. lpp.), **Pārskatā** sporta aktivitātes un baznīcas apmeklēšana (izņemot dziedāšanu baznīcas korī) netika skatītas kā kultūras aktivitātes.

Pētījumi par kultūras aktivitātēm Latvijā atklāj, ka nereti kultūras aktivitāšu intensitātē reģionālā sadalījumā nav vērojamas nozīmīgas atšķirības. Saskaņā ar datiem, kas iegūti 2003. gada Kandidātvalstu Eurobarometra aptaujā (CCEB) par kultūras aktivitātēm (The Gallup Organization Hungary, 2003), Latvijas iedzīvotāji ir samērā pasīvi dažādu kultūras pasākumu apmeklēšanā. Kopumā pēdējo 12 mēnešu laikā vismaz vienu kultūras pasākumu apmeklēja/veikuši vismaz vienu kultūras aktivitāti 74% no visiem Latvijas iedzīvotājiem. Nedaudz aktīvāki ir bijuši Rīgas, Kurzemes un Zemgales iedzīvotāji, savukārt vismazāk aktīvi bijuši Vidzemes un Latgales iedzīvotāji.

Kopumā visbiežāk Latvijas iedzīvotāji apmeklēja dažādas vēsturiskās celtnes, koncertus un bibliotēku. Aptaujātie pēdējā gada laikā visbiežāk apmeklēja bibliotēkas – vidēji 7–12 reizes; kino un sporta sacikstes – 4–6 reizes. Atbilstoši aptaujas datiem Latgales reģiona iedzīvotāji ir bijuši nedaudz pasīvāki nekā pārējo reģionu iedzīvotāju (sk. 3.22. logu), viņi visretāk ir apmeklēja vēsturiskas celtnes un muzejus vai mākslas galerijas gan Latvijā, gan ārpus tās. No otras puses, tieši Latgalē respondenti biežāk nekā citi Latvijas iedzīvotāji ir apmeklēja bibliotēku, taču **Pētījumā** šāda sakarība neparādās.

Pārskata **Pētījuma** un Latvijas patērētāju dzīves stila un vērtību pētījuma (Marketing House, 2004) dati liecina, ka visbiežāk visi respondenti savu brīvo laiku pavada, skatoties TV, lasot avīzes, klausoties radio, lasot grāmatas un žurnālus.

Atbilstoši SKDS 2003. gada veiktā pētījuma datiem (Vilka, Strupiņš un Indāns, 2004, 15. lpp.) māksliniecišķās pašdarbības kolektīvos (teātri, kori, tautisko deju kolektīvā, rokgrupā u.c.) ir iesaistījušies 9% no visiem respondentiem.

3.22.
logs

Kultūras objektu un pasākumu apmeklējums sadalījumā pa reģioniem

Atbildes uz jautājumu "Cik bieži pēdējo 12 mēnešu laikā jūs esat apmeklējis..? Ir apmeklējis.."	Reģions					
	Visi reģioni	Rīga	Vidzeme	Kurzeme	Zemgale	Latgale
	%	%	%	%	%	%
vēsturiskas celtnes (pilis, baznīcas, pilsdrupas, parkus un dārzus u.c.)	46	54	40	49	52	30
koncertu	44	44	38	49	53	39
bibliotēku	38	37	38	37	32	46
teātri	35	47	33	29	29	27
muzejus vai mākslas galerijas (Latvijā)	34	44	27	38	32	22
kino	28	41	21	20	18	25
baletu vai deju uzvedumu	15	24	8	11	15	8
muzejus vai mākslas galerijas ārpus Latvijas	11	15	7	8	18	4

Izslases kopums: visi respondenti, n=1002. Tabulā atspoguļotas tikai apstipriņošās atbildes, atbildes "Nav apmeklējis" un "Grūti pateikt" nav iekļautas.

Avots: The Gallup Organization Hungary, 2003

3.23.
logs

Radoši aktīvās kultūras aktivitātes sadalījumā pa reģioniem

Atbildes uz jautājumu "Sakiet, lūdzu, vai pēdējo 12 mēnešu laikā Jūs pats vai kādas organizētas grupas sastāvā (ne kā profesionālis, bet kā amatieris) esat..."	Reģions					
	Visi reģioni	Rīga	Vidzeme	Kurzeme	Zemgale	Latgale
	%	%	%	%	%	%
fotografējis, veidojis filmas	27	38	13	30	24	26
dziedājis	23	27	12	15	23	35
dejojis	17	25	8	11	16	19
veicis citas mākslinieciskas aktivitātes (zīmējis, veidojis skulptūras, gleznojis u.c.)	14	19	9	12	12	13
kaut ko rakstījis	11	17	7	9	9	7
spēlējis kādu mūzikas instrumentu	10	11	5	11	10	13
tēlojis (uzvedumā)	5	6	1	5	7	8

Izslases kopums: visi respondenti, n=1002. Tabulā atspoguļotas tikai apstiprinošas atbildes. Atbildes "Nenodarbojas ar to" un "Grūti pateikt" nav atspoguļotas.

Avots: The Gallup Organization Hungary, 2003

Atbilstoši CCEB pētījuma datiem visvairāk Latvijas iedzīvotāji fotografē vai veido filmas (27%), dzied (23%) un dejo (17%) (sk. 3.23. logu). Pārskata **Pētījums** atklāj, ka sievietes nodarbojas galvenokārt ar rokdarbiem, vīrieši biežāk fotografē un veido filmas. Kopumā mazāk fotografē un filmē Vidzemē, kurpretī Latgales un Zemgales respondenti biežāk ir norādījuši, ka viņi dzied (attiecīgi 35% un 23%), arī dejojotāju īpatsvars Latgalē ir lielāks. Citās mākslinieciskajās aktivitātēs atšķirības reģionālā griezumā nav novērojamas. Dažādās kultūras aktivitātēs Rīgas iedzīvotāji ir bijuši aktīvāki nekā pārējie Latvijas iedzīvotāji. Rīgas apkaimē nenoliedzami ir plašākas iespējas, un iedzīvotājiem ir pieejami plašāki finanšu resursi radoši aktīvai brīvā laika pavadīšanai.

Aptaujātie atzina, ka šīs kultūras aktivitātes viņi ir veikuši galvenokārt individuāli. Dziedāšana, dejošana un teātra spēlēšana biežāk tiek veikta arī grupā.

LR Kultūras ministrijas sniegtā informācija par mākslinieciskajiem kolektīviem 2004. gadā liecina, ka vidēji Talsu rajonā vienā kolektīvā ir 15 dalībnieku, Madonas rajonā – 14, Balvu rajonā – 13, Alūksnes rajonā – 14, bet Krāslavas rajonā – 11.

Nozīmīga loma Latvijas kultūras aktivitātēs ir dažādām kultūras biedrībām un nevalstiskām organizācijām. Jauniešu vidū izplatīti ir dažādi fanu klubi, sievietes apvienojušās sievietes klubu, katrā reģionā ir pa viņa degustētāju klubam vai grāmatu draugu pulciņam. Iesaistīšanās NVO un šādu interešu klubu veidošana liecina par individuālu vēlmi aktīvi darboties. Atbilstoši Latvijas patērētāju dzīves stila un vērtību pētījumam, dažādos klubos un draugu kopās savu brīvo laiku pavada 5% Latvijas iedzīvotāju, lielākoties to dara latvieši, Rīgas un nelielu ciemu iedzīvotāji (Marketing House, 2004). **Pētījums** atklāj, ka nozīmīga daļa dažādo nevalstisko organizāciju ir sievietes klubu vai sievietes atbalsta organizācijas, dažādas kultūras nozaru apvienības un etniskās kultūras uzturēšanas organizācijas.

Kultūras aktivitātes raksturo dažādo kultūras organizāciju (arī kultūras un tautas namu darbinieku) spēja veiksmīgi atrast finansējumu savai darbībai, arī rakstot projektu pieteikumus. Atbilstoši Valsts Kultūrkapitāla fonda (VKKF) sniegtajiem rezultativajiem rādītājiem (VKKF finansēto projektu pieteicēju izcelsme sadalījumā pa rajoniem), 2000. gadā VKKF finansēja 1482 Rīgas un Rīgas rajonā reģistrētu organizāciju projektus, 39 Daugavpils, 31 Liepājas, 26 Valmieras, 22 Cēsu, 18 Talsu, 17 Rēzeknes,

NEKAC: veiksmes stāsts

**Organizācija "Nekomerciālās Kultūras atbalsta centrs"
(NEKAC, Kuldīga, <http://www.nekac.lv/>)**

NEKAC ir organizācija, ar kuras palīdzību jaunieši izmanto vietējos resursus un stiprina savu rīcībspēju dzīvošanai Kuldīgā. No vienas puses, tā ir organizācija, kura seko alternatīvās kultūras idejai, no otras puses – tā veicina dažādu sociālo un mūsdienām nepieciešamo (profesionālo) prasmju attīstību. NEKAC ir labs piemērs valsts un nevalstiskā sektora sadarbībai. Kuldīgas pašvaldība atbalsta organizācijas aktivitātes, NEKAC projekti saņēmuši dažādu fondu (piemēram, Valsts Kultūrkapitāla fonda) finansējumu.

NEKAC dibinājuši un oficiāli reģistrējuši Kuldīgas nekomerciālās mūzikas skatuves mūziķi 1998. gada rudenī. Šī mūzikas skatuve Kuldīgā pastāv jau kopš 1990. gada, bet visus šos gadus tā darbojās neformāli.¹

Organizācijas sākotnējais mērķis bija veicināt alternatīvās kultūras attīstību Kuldīgā. Lai to sasniegtu, tika veidots nekomerciālās kultūras centrs *Zabadaks*. Patlaban NEKAC izmanto Kuldīgas pilsētas domes 1999. gadā piešķirto ēku, kurā izveidots *DIY (do it yourself)* kultūras centrs *Zabadaks*. Ēkas remonts tika veikts ar pašu un citu (Karalienes Juliānas fonds) spēkiem, un agrākā kūts un šablonu meistardarbnīca tika iekārtota kā vieta, kur mākslinieki un DIY aktivisti radošā gaisotnē varētu kopā strādāt un attīstīties.

Lai gan organizācija piedāvā radošas nekomerciālās kultūras aktivitātes tieši Kuldīgā, tādējādi bagātinot mazpilsētas kultūras dzīvi, kultūras centra organizētos pasākumus apmeklē interesenti no visa Kurzemes reģiona un Rīgas. NEKAC ir Eiropas nekomerciālās kultūras organizāciju tīkla sastāvdaļa.

NEKAC organizē nekomerciālās mūzikas koncertus un festivālus, izdod nekomerciālās mūzikas un kultūras preses izdevumus, nodarbojas ar nekomerciālās mūzikas ierakstīšanu, izdošanu un izplatīšanu; organizē informatīvi izklaidējošus kino vakarus, mākslas darbnīcas un seminārus, sporta pasākumus, sakopj apkārtējo vidi, veido nekomerciālās kultūras TV raidījumu sēriju "Cietā serde". *Zabadakā* interesentiem ir pieejams bezmaksas internets. Sadarbībā ar vairākām Latvijas nevalstiskām organizācijām (*Karosta K@2* Liepājā, *RIXC* Rīgā u.c.) organizācija ir izstrādājusi projektu, kura ietvaros tiek plānots kultūras centru *Zabadaks* paplašināt un izveidot tajā informācijas centru un bibliotēku, kas būtu plašāka tīkla sastāvdaļa.

Kuldīgā, līdzīgi kā daudzās Latvijas mazpilsētās, liela daļa jauniešu pēc skolas beigšanas dodas studēt un strādāt uz Rīgu. Arī NEKAC zaudē gan organizācijas biedrus, gan pasākumu apmeklētājus. Tomēr šobrīd diezgan daudzi jaunieši atgriežas. Arī vairāki organizācijas biedri ir atgriezušies Kuldīgā un aktīvi darbojas organizācijā. Iespējams, tieši radošās kultūras aktivitātes Kuldīgā ietekmēja viņu izvēli par labu mazpilsētai. NEKAC līdz šim ir veicies, mobilizējot Kuldīgas jaunatni radošam un sabiedriski derīgam darbam, paplašinot jaunatnes brīvā laika pavadīšanas iespējas, veiksmīgi popularizējot Kuldīgas tēlu Latvijā un ārpus tās.

Arī nākotnē Kuldīgā tiks veicināta alternatīvā kultūra – ir vērojams, ka jauniešu vidū pieaug interese par šādām kultūras aktivitātēm. NEKAC organizētajam festivālam *Tabūns* bija tik liels apmeklētāju skaits, ka pat tika nolemts to pašreiz vairs neorganizēt. Nozīmīga loma organizācijas attīstībā arī turpmāk būs lokālajam cilvēkkapitālam. Uzlabojoties Kuldīgas ekonomiskajai situācijai, varētu paplašināties arī NEKAC kultūras aktivitātes, savukārt, paplašinot radošo kultūras aktivitāšu profilu, tiks veicināta pilsētas attīstība. Līdzšinējās kultūras aktivitātes ir veicinājušas organizācijas locekļu rīcībspēju, un tie aizvien aktīvāk izmanto savas spējas un iespējas. Organizācijā tiek attīstīti aizvien jauni mērķi, un tas liek domāt, ka nekomerciālās kultūras aktivitātes Kuldīgā neapsīks arī turpmāk.

No intervijas ar **Māri Muitnieku** –
vienu no organizācijas dibinātājiem

¹ Daugavietis, Jānis. Gadījuma izpēte: Kuldīgas sabiedriskā organizācija "Nekomerciālās kultūras atbalsta centrs (NEKAC)", www.tornis.lv/jd_agenturas

15 Madonas, 14 Alūksnes rajonā reģistrētu organizāciju projektus. Visaktīvākās organizācijas ir no Rīgas un lielajām pilsētām, izteikti aktīvas 2000. gadā ir bijušās vairākos Vidzemes rajonos reģistrētas organizācijas. Aplūkojot atbalstīto projektu dinamiku pa reģioniem, atklājas, ka gan 2000., gan 2001., gan arī 2002. gadā Vidzemes reģiona organizāciju iesniegtie projekti salīdzinājumā ar pārējiem reģioniem (izņemot Rīgu) ir tikuši atbalstīti visbiežāk.

Kultūras nevalstiskās organizācijas darbojas kā dažādu pasākumu organizētājas, diskusiju vides radītājas, kultūras tradīciju uzturētājas, kultūras prasmju veidotājas (sk. 3.24. logu). Tās apkopo aktīvākos konkrētās dzīvesvietas cilvēkus un veicina kultūras izplatību. Tā, piemēram, Madonas Grāmatu draugu biedrība organizē sava rajona dzejnieku dzimšanas dienu un atceres dienu pasākumus. Šādas NVO veicina sadarbību rajona un visas Latvijas ietvaros, kā arī dažādu kultūras nozaru vidū. (Kopīgu pasākumu organizēšanā sadarbojas, piemēram, sieviešu klubiņš ar pensionāru biedrību un grāmatu draugiem. Līdzīgi organizācijas apvieno cilvēkus no dažādām vietām, kuriem, piemēram, ir kopēja izcelsme – tā Cēsu Kultūras atbalsta fondā "Klētis" darbojas cilvēki no Rīgas, Smiltenes un Cēsu apkaimes.)

Salīdzinoši lielais māksliniecisko kolektīvu skaits Vidzemes reģionā, iespējams, ir skaidrojams ar to, ka tieši šajā reģionā ir intensīvi veidojusies latviešu nacionālā kultūra – literatūra, tēlotājmāksla un muzikālā daiļrade, arī kultūras aktivitāšu tradīcijas tur ir saglabājušās visvairāk.

Indivīda motivācijai iesaistīties radošajās kultūras aktivitātēs nereti pamatā ir nepieciešamība pēc neformālas komunikācijas, bet mazāk – estētisko vajadzību piepildījuma meklējumi. Galvenie iemesli, kāpēc indivīdi nododas radoši aktīvām kultūras aktivitātēm, ir iespēja pilnvērtīgi pavadīt brīvo laiku, satīties ar draugiem, iepazīties ar cilvēkiem, ceļot un apgūt jaunas prasmes (piemēram, rakstīt projektus un organizēt pasākumus), interese par konkrēto radošo jomu. Darbojoties pašdarbības kolektīvā, indivīdi izjūt vienotību, garīgu piepildījumu; tiek veicināta indivīda pašizpaušme; tiek iegūtas iespējas biedroties ar cilvēkiem ne tikai vietējā kopienā, bet arī daudz plašākā mērogā. Radošās kultūras aktivitātes sniedz atpūtas un izklaides iespējas, nodrošina domu un ideju apmaiņu, dod iespēju tikties ar interesantiem cilvēkiem, ļauj īstenot konkrētu dzīves stilu (Pētījums par rīcībspēju 2005; Baltijas studiju centrs, 2002).

Līdzdalība pašdarbības kolektīvā nostiprina saistību ar kādas grupas kopējiem principiem un vērtīborientāciju. Tā var sekmēt komunikāciju arī citās jomās, kurās cilvēku kopdarbība balstīta uz līdzīgiem principiem, piemēram, ekonomikā, kopienas aktivitātēs (BSC 2002, 26–39). Kultūras aktivitātes tautas mākslas pašdarbības kolektīvos stiprina indivīdu kultūras identitāti.

Noslēgums

Ikvienas valsts interesēs ir panākt līdzvērtīgas ekonomiskās darbības iespējas visiem iedzīvotājiem, lai kurā reģionā viņi dzīvotu. Latvijas realitāte ir tāda, ka dzīves vides un saimnieciskās darbības iespējas reģionos būtiski atšķiras. Tas izpaužas teritoriju nevienmērīgā ekonomiskajā attīstībā un saimnieciskajā aktivitātē, atšķirīgā nodarbinātības un bezdarba līmenī, iedzīvotāju ienākumu līmenī, sociālās un kultūras dzīves nosacījumos.

Arī nodarbinātības jomā situācija Latvijas reģionos ir līdzīga. Nodarbināto iedzīvotāju skaits Latvijā pieaug kopš 2000. gada. Lauksaimniecībā nodarbināto skaits turpmākajos gados var mazināties, tuvinoties ES vidējam līmenim, tāpēc ir svarīgi laukos attīstīt alternatīvas nozares. Visaugstākie reģistrētā bezdarba rādītāji stabili saglabājas Latgales rajonos. Pārmaiņas bezdarbnieku reģistrācijas kārtībā varētu veicināt darba meklētāju un reģistrēto bezdarbnieku skaita tālāku izlīdzināšanos un Nodarbinātības valsts aģentūras pakalpojumu izmantošanu. Nodarbinātības veicināšanai maz tiek izmantota ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju motivēšana iesaistīties darba tirgū, uzņēmējdarbības uzsākšanas atbalstīšana reģionos, pašnodarbināto statusa un iespēju popularizācija reģionos ar zemu pašnodarbināto īpatsvaru, jaunu valsts atbalsta formu iekļaušana valsts un pašvaldību darbībā (īslaicīgo darbu aģentūras). Valsts, pašvaldību un arodbiedrību loma ekonomiski aktīvo darba meklētāju un ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju nodarbinātības problēmu risināšanā bieži ir fragmentāra, un tā nav vērsta uz statusa maiņu darba tirgus attiecībās.

Latgales reģiona pastāvīgi augstais bezdarba līmenis daļēji var būt saistīts ar vājāku informācijas avotu izmantošanu darba meklējumos, nevis uzņēmības trūkumu.

Iedzīvotāju politiskā rīcībspēja realizējas pašvaldību un NVO darbībā. Pašvaldību rīcībspēju būtiski ietekmē to spēcīgā pakļautība nacionālā līmeņa institūcijām un pašvaldību darbības finansēšanas kārtība, līdz minimumam samazinot to finansiālo autonomiju. Politiskā konkurence par deputātu vietām ir palielinājusies. Vienlaikus ir paaugstinājies deputātu formālās izglītības līmenis, deputātu korpusā palielinājies to ļaužu īpatsvars, kuri iepriekš ir strādājuši privātajā sektorā. Neraugoties uz pieaugošo sāncensību, ir vērojama municipālpolitiku profesionalizācija, un ir izveidojies visai stabils pieredzējušu pašvaldību deputātu un arī pašvaldību vadītāju loks. Grozījumi pašvaldību vēlēšanu likumā ir veicinājuši politisko partiju iespējamās pašvaldību domēs/padomēs, taču vienlaikus ir spēcīgi sazēlušas patronāžas attiecības starp Saeimā pārstāvētajām partijām un to pārstāvjiem pašvaldībās (īpaši rajonu centros). Tas apgrūrina konceptuālas reģionālās politikas

Vidzemes plānošanas reģions

Vēsturiski Vidzemes reģionā 1939. gadā ietilpa akmeņainā Vidzemes jūrmala tag. Limbažu rajons, tag. Alūksnes, Cēsu, Gulbenes, Ogres, Rīgas, Valkas, Valmieras un Madonas rajoni. Pašreizējo Vidzemes plānošanas reģionu veido Alūksnes, Cēsu, Gulbenes, Valkas, Valmieras un Madonas rajoni. Tādējādi Vidzemes reģions ir zaudējis būtisku attīstības priekšrocību – pieeju Rīgas līcim. Vidzemes reģions ir īpašs ar dabas aizsargājamām teritorijām gan skaita, gan platības ziņā. Līdz ar to reģionā pastāv būtiski saimnieciskās darbības ierobežojumi, tomēr tas nodrošina priekšnoteikumus atsevišķu nozaru, īpaši pakalpojumu, attīstībai reģionā.

Cilvēki reģionā

Vidzemes reģionam vēsturiski ir raksturīga viensētu tipa apdzīvojuma struktūra, kas nosaka to, ka patlaban reģionā ir zemākais iedzīvotāju blīvums – 16,3 iedzīvotāji uz km² (2004. g.). Viensētās ir liels veco cilvēku īpatsvars. Samazinoties viensētu iedzīvotāju skaitam, reģions daļēji zaudē arī savu ar apdzīvojuma tipu saistīto identitāti. Vidzemes reģionā atrodas pagasts ar vismazāko iedzīvotāju skaitu visā Latvijā – Kalncempju pagasts Alūksnes rajonā (303 iedzīvotāji; 2004. g. dati). Iedzīvotāju blīvums pagastos variē no 53,9 cilvēkiem uz km² (Priekuļu pagastā, kas robežojas ar Cēsu pilsētu) līdz diviem iedzīvotājiem uz km² (Madonas rajona Jumurdas pagastā). Rajonu salīdzinājumā vismazākais iedzīvotāju blīvums ir Alūksnes rajonā (11,3 iedzīvotāji uz km²), vislielākais – Valmieras rajonā (25,0).

Vidzemes reģiona iedzīvotāju skaits samazinās. Tas notiek gan negatīvas mirstības un dzimstības bilances, gan migrācijas dēļ. 2001. gadā Vidzemes reģionā dzīvoja 255 074 cilvēki, bet 2004. gadā iedzīvotāju skaits bija 248 204 cilvēki. Dabiskais pieaugums reģionā 2003. gadā bija –5,3 uz 1000 iedzīvotājiem, un tas ir mazāks nekā vidēji Latvijā (–4,9). Iedzīvotāju ilgtermiņa migrācijas saldo 2003. gadā bija –1466.

2004. gada sākumā Vidzemes reģionā dzīvoja 84,4% latviešu, 10,6% krievu un 5% citu tautību cilvēku.

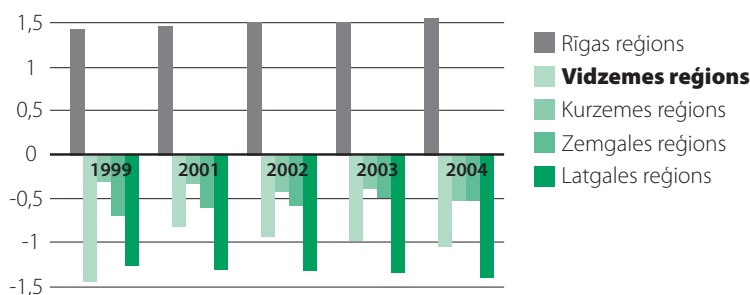
Darbs un dzīve reģionā

Vidzemes reģionā 2003. gadā kopumā bija 3229 ekonomiski aktīvu uzņēmumu. Procentuāli visvairāk nodarbināto 2003. gadā bija apstrādes rūpniecībā (24,88%), vairumtirdzniecībā, mazumtirdzniecībā, remonta pakalpojumos (15,55%) un izglītībā (15,25%). Pakāpeniski pieaug nodarbināto skaits elektroenerģijas, gāzes un ūdensapgādes sektorā un viesnīcu, restorānu sektorā. 2003. gadā ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvars reģionā bija 59,5 procenti.

2002. gadā IKP uz vienu iedzīvotāju reģionā bija 57,8% no vidējās vērtības Latvijā. Izteikti augsti iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumi ir pilsētās un pagastos ar attīstītu ražošanu (piemēram, Launkalnes pagastā, kur darbojas kokapstrādes uzņēmums; Kalsnavas pagastā, kur darbojas spirta pārstrādes rūpnīca).

Reģionā atrodas Vidzemes augstskola, piecu augstāko izglītības iestāžu septiņas filiāles. Vidzemes augstskola 2004. gadā veiksmīgi ir pilnveidojusi un attīstījusi tālākizglītības iespējas reģiona uzņēmējiem, publiskā sektora darbiniekiem un iedzīvotājiem.

Plānošanas reģionu svērtais attīstības indekss 1999.–2003. gadā

īstenošanu un pēc būtības mazina pašvaldību politisko rīcībspēju, taču sabiedrības attieksme pret šādām attiecībām nav krasi negatīva.

Lai arī NVO skaits pieaudzis ir tās joprojām ir finansiāli un organizatoriski vājas. Tas īpaši attiecas uz NVO ārpus Rīgas – daudzas no tām ir iesaistītas sociālo pakalpojumu sniegšanā un kultūras aktivitāšu nodrošināšanā. Tādējādi šīs jomas ir vēl jo vairāk pakļautas sporādiskai darbībai, kas turklāt ir lielā mērā atkarīga no pašvaldību atbalsta. Sabiedrība visai atturīgi vērtē NVO spēju ietekmēt procesus kā vietējā, tā nacionālā līmenī.

Iedzīvotāji saglabā skeptisku attieksmi pret iespēju ietekmēt lēmumu pieņemšanas procesu un, neraugoties uz daudzveidīgajām institucionalizētajām iespējām, maz iesaistās pašvaldību darbības iespaidošanā. Atšķirības iedzīvotāju attieksmēs un rīcībā nereti ir saistītas nevis ar reģionu, bet gan ar apdzīvotās vietas lielumu, un tas savā veidā akcentē reģionālo reformu kā vienu no rīcībspējas veicināšanas instrumentiem.

Latvijā uzlabojoties ekonomiskajai situācijai, cilvēki aizvien vairāk laika un enerģijas varēs ieguldīt savā individuālajā attīstībā, ko tieši veicina dažādās kultūras aktivitātes. Taču, neraugoties uz to, ka iedzīvotājiem ir pieejami aizvien plašāki finanšu resursi, viņi nelabprāt tos iegulda radošās kultūras aktivitātēs. Mūsdienās arī

kultūras aktivitātēm jābūt pievilcīgām un tām jāspēj konkurēt ar masu medijiem.

Valsts finansējums tradicionālās kultūras infrastruktūrai reģionos ir stabils. Kultūras darbinieku prasmes sagatavot un realizēt dažādus kultūras projektus ir nepietiekamas, arī informācijas pieejamība par finansējuma piesaistes iespējām no ES struktūrām un citiem avotiem Latvijā nav pietiekama.

Nepietiekama uzmanība tiek veltīta nevalstiskajam kultūras sektoram. Šādas organizācijas visciešākā mērā ir atkarīgas no finansējuma piesaistes un dalībnieku entuziasma.

Atbilstoši tendencēm mūsdienu kultūrā tradicionālajai kultūrai ir jākonkurē ar populāro kultūru, kuru izplata galvenokārt plašsaziņas līdzekļi, neveicinot radošu kultūras aktivitāšu izplatību. Jau šobrīd Latvijas kultūras namos ir salīdzinoši liels ritma deju kolektīvu skaits un veidojas dažādas netradicionālas kultūras aktivitātes (līnijdeju, vīna degustētāju klubi u.tml.).

Skolā netiek pietiekami atraisīta un izkopta jauniešu interese par dažādām kultūras dzīves jomām, jo nav nodrošināta ilgstoša muzikālā izglītība, viņi arī netiek iesaistīti/viņiem nav iespēju iesaistīties dažādās citās tradicionālās un populārās kultūras aktivitātēs.

Foto: Inga Reimāde

Noslēgums

Dzīves vides resursi reģionos

Darbības iespējas reģionos

Rīcībspējas izpausmes reģionu ekonomikā, politikā un kultūras dzīvē

Noslēgums

Izdevuma **Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005: Rīcībspēja reģionos** mērķis bija aplūkot tautas attīstību kā cilvēka darbības iespēju un rīcībspējas paplašināšanu. **Pārskatā** ar indivīda sociālo rīcībspēju tiek saprasta indivīda spēja izmantot sabiedrības piedāvātās darbības iespējas, kas izpaužas kā darbības izvēles brīvība.

Indivīda rīcībspēju nosaka gan **objektīvi doti (dzīves vides resursi)**, no indivīda un citu sociālo aģentu darbības neatkarīgi faktori – valsts ģeopolitiskais stāvoklis, dabas un kultūrvēsturiskās bagātības, demogrāfiskais potenciāls u.tml., gan **subjektīvi faktori (dzīvesdarbības iespējas)** – valsts, pašvaldību, interešu grupu un citu sociālo aģentu mērķtiecīga darbība, kas rada priekšnosacījumus indivīdu rīcībspējas īstenošanai.

Pārskata galvenais vēstījums ir atziņa – lai Latvijā turpinātos tautas attīstība, ikvienam ir jāapzina un jāprot izmantot tās iespējas, kas viņam ir pieejamas, savukārt valsts, pašvaldību, nevalstisko organizāciju, kopienu uzdevums ir veicināt nosacījumus, kas rosina cilvēku motivāciju aktīvi darboties.

Izvērtējot cilvēku rīcībspēju, tās resursus un iespējas reģionos, jāatzīmē, ka šobrīd galvenais uzdevums ir – **nekavējoties realizēt administratīvi teritoriālo reformu**, jo reģionu attīstību kavē tas, ka Latvijā nav reģiona līmeņa politiskā subjekta, kas rīkotos un uzņemtos atbildību, plānojot reģionu attīstību, koordinējot nozaru plānus konkrētās teritorijās to iedzīvotāju interesēs.

Analizējot cilvēku darbības nosacījumus un iespējas reģionos, **Pārskatā** izstrādātas rekomendācijas konkrētām rīcīpolitikām un politikas subjektiem, domājot tieši par kopējās tautas attīstības veicināšanu ar šo politiku līdzekļiem.

Pārskata 1. nodaļas **“Cilvēki un vietas”** mērķis bija aplūkot reģionālās identitātes lomu tautas attīstībā. Latvijas ģeopolitiskā un vēsturiskā telpa ir veidojusies ilgā attīstības gaitā, tā atspoguļo latviešu un kaimiņtautu interešu un ietekmju mijiedarbību konkrētā ģeogrāfiskā telpā. Kultūru mijiedarbības telpa, administratīvais un reģionālais iedalījums laika ritējumā ir atstājis savas pēdas Latvijas iedzīvotāju reģionālajā identitātē. Reģionālās identitātes, demogrāfiskās situācijas un iedzīvotāju kustības analīze parāda reģionu kā mainīgu un nosacītu lielumu, kur funkcionālām saitēm cilvēku ikdienā bieži vien ir lielāka nozīme nekā administratīvam dalījumam. **Pārskatā** tika uzsvērtā gan kultūrvēsturiskā mantojuma

kā nozīmīga tautas attīstības resursa loma bagātākas un atvērtākas pašidentitātes veidošanā individuālā, lokālās kopienas un nacionālā līmenī, gan arī tā nozīme multikulturālās Latvijas identitātes veidošanā.

Atšķirīgos nosacījumus cilvēku rīcībspējas realizācijai reģionos aplūkoja **Pārskata** 2. nodaļa **“Latvijas reģioni: nevienmērīgā soli”**. Šajā nodaļā reģionālās attīstības politika, nacionālās attīstības plānošana un ES struktūrfondu līdzekļu pieejamība tika vērtētas kā nozīmīgi dzīves vides veidošanas un izmantošanas instrumenti. Cilvēku darbības iespējas reģionos būtiski ietekmē izglītības attīstība un pieejamība. **Pārskatā** īpaši tika uzsvērtā profesionālās izglītības loma reģiona nākotnes veidošanā, izvērtēts augstskolu potenciāls reģionos. Informācijas tehnoloģijas paver jaunas iespējas cilvēka darbībai. To izmantošanu ietekmē gan informācijas resursi, gan informācijpratības līmenis sabiedrībā. Kopienas informācijas vides tīklošanas iespaido gan vietējo mediju, gan izglītības un kultūras iestāžu attīstību. Nozīmīgs attīstības resurs ir partnerības.

Pārskata 3. nodaļa **“Rīcībspēja – savā un sabiedrības labā”**, meklējot atbildes uz jautājumu “Kāpēc vienas teritorijas attīstās, bet citas slīgst depresijā?”, analizēja cilvēku ekonomiskās, sabiedriski politiskās un kultūras rīcībspējas reģionos. Kā, apzinot un izmantojot vietējos resursus, cilvēki iespējas pārvērs rīcībspējā – ekonomiskās, sabiedriski politiskās un kultūras aktivitātēs?

Pārskatā rīcībspējas paplašināšanās tika izmantota kā viens no tautas attīstības indikatoriem. Rīcībspēju raksturo indivīda brīvība izvēlēties dažādas darbības iespējas, tā izpaužas visās dzīves jomās – ekonomikā, politikā, kultūrā. Ekonomiskā rīcībspēja īstenojas cilvēku ekonomiskajās aktivitātēs – uzņēmējdarbībā, prasmē atrast savu vietu darba tirgū kā pašnodarbinātajam vai algota darba veicējam. Politiskā aktivitāte realizējas indivīda darbībā sabiedrības pašpārvaldē un organizācijā. Īpaši spilgti tā realizējas pašvaldību un nevalstisko organizāciju darbībā. Jēdziens “kultūras aktivitāte” **Pārskatā** tika lietots, lai apzīmētu gan kultūras vērtību apgūšanu brīvajā laikā, gan māksliniecisko jaunradi kā amatieru, tā arī profesionālā līmenī.

Atšķirīga ekonomiskās attīstības dinamika dažādas Latvijas teritorijās, kultūras institūciju neviendabīgais pārklājums un piedāvājums, kā arī iedzīvotāju ierobežotā mobilitāte ir radījusi atšķirības starp pilsētām un laukiem, kā arī starp turīgajiem un mazturīgajiem iedzīvotājiem kultūras pieejamības ziņā.

Latvijas reģionu demogrāfiskās situācijas, iedzīvotāju kustības un iedzīvotāju reģionālās identitātes, darbības iespēju un rīcības spējas analīze pievērš uzmanību procesiem, kas iespaido tautas attīstību.

Lai paplašinātu cilvēku **rīcības spēju** ekonomikā, politikā un kultūrā, ir nepieciešams apzināt un racionāli izmantot **dzīves vides resursus** un radīt plašas **dzīvesdarbības iespējas**.

Novērtējot **dzīves vides** resursus un procesus reģionos, **Pārskatā** tika atklātas nozīmīgas problēmas un izvirzīti uzdevumi to risināšanai.

Dzīves vides resursi reģionos

Problēmas

1. Reģionālās un arī vietējās identitātes loma tautas attīstībā Latvijā līdz šim nav pietiekami novērtēta.

Latvijā ir ļoti bagāts dažādu kultūras ietekmju mantojums un salīdzinājumā ar daudzām Rietumeiropas zemēm te vēl joprojām saglabājušies ļoti tradicionālās kultūras resursi un attīstības potences. Tradicionālās kultūras īpatnības spēcīgi iezīmē reģionu dažādību arī mūsdienās, un daudzās jomās joprojām ir jūtamas vēsturisko notikumu sekas (piemēram, iedzīvotāju etniskajā struktūrā, reģionu ekonomiskās attīstības īpatnībās u.c.).

Cilvēka un vietas attiecības būtiski iespaido tieši ikdienas dzīves aktualitātes, piederības izjūta ir viens no nozīmīgākajiem identitātes rādītājiem. **Pētījuma rezultāti liecina, ka Latvijā cilvēki izjūt ciešu piederību lokālā un nacionālā (valsts) mērogā, bet reģionālā mērogā piederības izjūta ir vājāka.** Vāja reģionālās identitātes izjūta var būt kavējošs faktors sadarbības attīstībai reģiona robežās.

Nozīmīgs ir fakts, ka nacionālā identitāte un piederības izjūta, kas atsevišķus individuus veido par pilsonisku un atbildīgu sabiedrību, gan ir cieša, tomēr pretrunīga. No vienas puses, 92,5% Latvijas iedzīvotāju izjūt vidēju, samērā ciešu vai ļoti ciešu piederību Latvijai – ne tikai latvieši, bet arī cittautieši jūtas tai piederīgi. Tas nozīmē, ka **lidzīnējās etniski centrētās nacionālās (valstiskās) identitātes satvars ir jāpārskata, jāmeklē atvērtāks nacionālās identitātes konceptuālais** uzstādījums, kas ietvertu pamattautības iedzīvotājus un integrētu arī cittautiešus kā Latvijai piederīgus. No otras puses, cittautiešu respondentu piederības izjūta ir mazāk cieša. Ir redzams, ka cittautiešu etniskās grupas Latvijā ļoti iekļaujas tagadnes ekonomiskajos procesos, tomēr laika gaitā nav atklājušas būtiski kopīgas vērtības kultūrtelpā, par ko liecina prāvs valsts

Uzdevumi rīcības spējas paplašināšanai

Novērtēt un izmantot reģionālās un vietējās identitātes potenciālu tautas attīstībā

Valsts var palīdzēt cilvēkiem apzināt un izmantot identitāti un piederības izjūtu rīcības spējas veicināšanai. Veidojot kultūru dialogu un meklējot vienojošas vērtības, varētu tikt stiprināta ne tikai latviešu, bet arī citu Latvijas reģionos dzīvojošo piederības izjūta.

Valsts atbalsts un mērķtiecīga politika var sekmēt Baltijas identitātes un Eiropas Savienības dalībnieku apziņas veidošanos.

Reģionālā līmenī valsts atbalsts ir nepieciešams:

- 1) reģionālā kultūras mantojuma izpētei un popularizēšanai, tradicionālās un mūsdienas kultūras norises neatraujot no ekonomiskajām norisēm;
- 2) reģiona simbolu "kataloga" un zīmola veidošanai katrā reģionā, akcentējot gan starptautiski atpazīstamas kultūras zīmes, vērtības, personālijas, uzsverot Latvijas identitāti Baltijas jūras reģiona un Eiropas kontekstā, gan arī reģionāli specifiskas zīmes, vērtības un personālijas, kas reprezentē vietas unikalitāti;
- 3) reģionālā kultūras mantojuma saglabāšanas un restaurācijas politikas izstrādāšanai;
- 4) tūrisma un atpūtas industrijas veicināšanai reģionā, aktualizējot reģionālo kultūras mantojumu kā būtisku resursu tūrisma attīstībā.

valodas nepratēju īpatsvars, kā arī Latvijas vēstures un kultūras vērtību nepārzināšana. Lai dažādība veicinātu saskaņu, ir būtiski stiprināt kopējas vērtības un intereses.

Cilvēka un vietas attiecībās svarīgi ir ikdienas dzīvē nozīmīgi faktori – iespējas atrast darbu, saņemt medicīnas pakalpojumus, veikalus un sabiedriskā transporta pieejamību, apkārtni un dabas ainavu. Cilvēki Latvijā augstu novērtē samērā neskarto dabu un ainavu kā īpašu vērtību, **kurpretī kultūrvēsturiskā mantojuma nozīmīgumu apzinās (un tāpat arī spēj iekļaut tagadnes norisēs) tikai daļa iedzīvotāju**. Pašlaik kultūrvēsturisko mantojumu kā īpašu bagātību apzinās salīdzinoši šauri speciālistu un interesentu loks Latvijā un tā izmantojums mūsdienās reti sniedzas tālāk par izpēti un saglabāšanu. Tomēr tas ir nozīmīgs un plašāk aktualizējams resurss vairākos aspektos: 1) bagātākas un atvērtākas pašidentitātes veidošanā individuālā, lokālās kopienas un nacionālā līmenī; 2) tas ir pamats multikulturālas Latvijas identitātes veidošanā; 3) tautsaimniecībā tas ir pamats katras teritorijas kultūrvidei un reģionālo zīmolu veidošanā, attīstības potenciāls lokālo kultūras institūciju darba paplašināšanai, resurss tūrisma attīstībā.

2. Gan valsts, gan reģionālā līmenī demogrāfiskais potenciāls ir nepietiekams ilgtermiņai tautas attīstībai.

Straujais **dzimstības kritums**, kas aizsākās 1989. gadā, un emigrācijas pārsvars pār imigrāciju, ko novēro kopš 1990. gada, ir būtiski mainījis demogrāfisko situāciju Latvijā un tās reģionos. Iedzīvotāju skaita pieaugums, dzimstības līmenis un mūža ilgums – visi šie rādītāji ir salīdzinoši zemi, bet iedzīvotāju teritoriālajā izvietojumā ir nepieciešamas būtiskas pārmaiņas. Pilsētniekus iedzīvotāju skaita samazinājums ir skāris vairāk nekā lauciniekus, teiktais attiecas arī uz reģioniem, kur urbanizācijas pakāpe ir augstāka, proti, Rīgas un Kurzemes reģioniem. Pēdējā laikā iedzīvotāju skaits visstraujāk ir sarucis Latgalē.

Ir mazinājušās dzimstības teritoriālās atšķirības, tomēr tās nav izzudušas pilnībā. Joprojām zemākais dzimstības līmenis ir saglabājies galvaspilsētā Rīgā un citās lielākajās pilsētās. Pašreizējais dzimstības līmenis Latvijā nodrošina tikai mazliet vairāk par pusi no normālai paaudžu nomaiņai nepieciešamā, un tas ir viens no zemākajiem rādītājiem Eiropā. 90. gadu dzimstības samazinājums pavisam drīz atspoguļosies augstskolās studējošo skaita samazinājumā. Reģionos, kur iedzīvotāju skaitā ir zems jauniešu īpatsvars, šāds kritums var nopietni

Uzlabot demogrāfisko situāciju

Ilgtermiņā ir jānodrošina vismaz mēreni paplašināta paaudžu nomaiņa un iedzīvotāju skaita pieaugums, kas saistībā ar reģionu resursiem un cilvēkkapitāla pilnveidošanos dotu pamatu to ilgtermiņai attīstībai.

Ir nepieciešams ietekmēt demogrāfisko attīstību, veicot nacionāla un reģionāla mēroga sociālās un demogrāfiskās politikas pasākumus ar mērķi optimizēt iedzīvotāju skaita, sastāva un ataudzes kvantitatīvos un kvalitatīvos rādītājus, vienlaikus mazinot arī nelabvēlīgās atšķirības starp reģioniem un iedzīvotāju grupām.

apdraudēt iespējas apmierināt pieprasījumu pēc kvalificētiem speciālistiem un izraisīt darbaspēka trūkumu. Turpinās iedzīvotāju novecošanās. **Šādos apstākļos reģionos rodas un nākotnē vēl vairāk pastiprināsies vajadzība pēc iepriekš izbraukušo iedzīvotāju reemigrācijas, viņu atgriešanās savā dzimtajā novadā.** Darbaspēka trūkuma pārvarēšana, piesaistot ārvalstu darbaspēku, iespējams, radītu jaunus problēmas sabiedrības integrācijā.

Latvijā **pieaug demogrāfiskā slodze.** Viszemākie demogrāfiskās slodzes rādītāji ir pilsētās un rajonos ar augstu urbanizācijas pakāpi. Tas nozīmē, ka zemas dzimstības apstākļos pietiekami augstu darbaspējīgo iedzīvotāju īpatsvaru var nodrošināt vienīgi migrācija. Visvairāk pagastu ar relatīvi zemu darbaspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvaru ir Latgalē un Vidzemē.

Viens no svarīgākajiem reģiona "pievilcības" rādītājiem ir migrācijas saldo, jo cilvēki pārceļas uz dzīvi tur, kur ir labāki dzīves apstākļi, vieglāk atrast labi atalgotu darbu, labāk var izpaust savas spējas un pilnveidoties. Pēdējos piecpadsmit gados iedzīvotāju skaits migrācijas rezultātā ir palielinājies tikai Zemgales reģionā. visuzticīgākie savam vēsturiskajam novadam ir Vidzemes un, jo sevišķi, Latgales iedzīvotāji.

Kā nopietns sociālās iekļaušanās šķērslis minams apstāklis, ka trešdaļa, bet dažviet pat divas trešdaļas nelatviešu dažādos Latvijas rajonos un pilsētās bez dzimtās valodas nepārvalda nevienu citu valodu. **Latviešu valodas zināšanu uzlabošana, kā arī citu savstarpējās saziņas valodu izplatības palielināšana joprojām ir svarīgs uzdevums gan pilsētās, gan pagastos.**

20. gadsimtā Latvijā ir samazinājusies iedzīvotāju mirstības un mūža ilguma teritoriālā diferenciācija. Tomēr vēsturiski mantotās atšķirības ir saglabājušās – **valsts austrumos iedzīvotāju mirstība ir augstāka.** Zemāku Latgales reģiona iedzīvotāju dzīvotspēju lielā mērā nosaka paaugstināta mirstība no novēršamiem nāves cēloņiem, kā arī zemāks veselības aprūpes līmenis. Turgus apstākļos **veselība ir kļuvusi par vērtīgu (bet nepietiekamu) resursu**, tomēr, kopumā ņemot, gan valsts, gan pašu iedzīvotāju attieksme pret to varētu būt krietni saudzīgāka un vērtīgāka. Latgalē ir visvairāk tādu personu, kuras savu veselību raksturo kā sliktu vai ļoti sliktu. Vislabāk savu veselību ir novērtējuši Rīgas reģiona iedzīvotāji, nedaudz sliktāk – Kurzemes un Zemgales iedzīvotāji.

Iedzīvotāju aizplūdes palēnināšana un iepriekš izbraukušo iedzīvotāju reemigrācijas veicināšana dotu nozīmīgu ieguldījumu Latvijas demogrāfiskā potenciāla saglabāšanā. Šajā nolūkā gan valsts, gan pašvaldību līmenī būtu jāveicina iedzīvotāju labklājība un darbības iespējas, gan paaugstinot minimālo algu, gan atvieglojot nosacījumus uzņēmējdarbības uzsākšanai.

Rekomendācijas

Valsts politikas līmenī

1. Jāapzinās reģionālās un arī vietējās identitātes loma tautas attīstībā, sabiedrības integrācijā.
2. Jāstiprina ne tikai latviešu, bet arī citu Latvijas reģionos dzīvojošo piederības izjūta, veidojot kultūru dialogu un meklējot vienojošas vērtības.
3. Jāizstrādā kompleksa pieeja demogrāfisko problēmu risināšanai, kas stimulētu cilvēkresursu attīstību un ierobežotu migrācijas nelabvēlīgas tendences. Vienlīdz svarīgi ir gan veicināt dzimstību, palielināt iedzīvotāju ilgmūžību, gan arī optimizēt iekšējās un ārējās migrācijas procesus, veicināt izbraukušo iedzīvotāju reemigrāciju.

Pašvaldībām

1. Jāapzina un jā saglabā savu teritoriju kultūrvēsturiskās vērtības, jāveicina to iekļaušana mūsdienīgā aprītē.
2. Lai ierobežotu cilvēku aizplūšanu no reģioniem un valsts, jārada nosacījumi iedzīvotāju labklājībai un pilnvērtīgai dzīvei, veidojot optimālu kultūras un izglītības iestāžu tīklu, piesaistot uzņēmējus un rosinot vietējos iedzīvotājus attīstīt iniciatīvu.

Nevalstiskām organizācijām

1. Jāveicina publiskas debātes par kopienas, reģiona identitāti, integrāciju un attīstību.
2. Jāveicina tradicionālās kultūrvēstures saglabāšana, sava novada vēstures un ievērojamo cilvēku apzināšana, popularizēšana un iekļaušana mūsdienīgā aprītē.

Indivīdiem

Jāapzina savas dzimtas, novada un reģiona resursi, lai spētu tos izmantot savas rīcības spējas paplašināšanā.

Aplūkojot svarīgākos faktorus, kas nosaka cilvēku **darbības iespēju** atšķirības reģionos, **Pārskatā** atklātas nozīmīgas problēmas, un izvirzīti uzdevumi to risināšanai.

Darbības iespējas reģionos

Problēmas

Darbības iespējas reģionos: problēmas un risinājumi
1) Plašai sabiedrībai nav skaidra reģionālās attīstības būtība, perspektīvas, un tas traucē veidot vienotu izpratni un konsolidēt resursus sekmīgai reģionālās politikas veidošanai un īstenošanai.

Latvijā reģionu ekonomiskajā un sociālajā attīstībā vērojamas disproporcijas, kas iezīmē reģionu savstarpējo attālināšanos un atšķirīgus nosacījumus cilvēku rīcībspējai. Daudzos aspektos arvien lielākas iespējas dzīvesdarbībai (IKP uz vienu iedzīvotāju, pirktspējas standarti, plānošanas reģionu teritorijas attīstības indeksa dinamika u.c.) ir Rīgas reģionā.

Latvijas nākotnes redzējums vēl joprojām nav pietiekami saistīts ar Latvijas reģionālo politiku un reģionālo attīstību, lai gan ir izveidota reģionālās attīstības normatīvā bāze, reģionālās attīstības jautājumu koordinācija ir koncentrēta Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijā (RAPLM). Komunikācija un sadarbība starp RAPLM un citām ministrijām, ar valsts institūcijām, reģionu institūcijām un pašvaldībām, kā arī ar sabiedrību ir nepietiekama.

Plānošanas reģionu kā attīstības instrumenta iespējas ir izsmeltas, un šobrīd aktuāla ir reģionālās reformas īstenošana. Plānošanas reģioni nespēj nodrošināt sadarbību starp attiecīgā reģiona pašvaldībām un ilgtspējīgu reģionāla mēroga lēmumu pieņemšanu.

ES struktūrfondu atbalstāmo projektu vērtēšanā reģionālā jeb teritoriālā komponente pārsvarā tiek vērtēta formāli, šo fondu iespējas netiek pietiekami efektīvi izmantotas reģionu nevienlīdzības mazināšanai.

Pašvaldību loma reģionālajā attīstībā un politikā pieaug, jo tās reāli ietekmē attīstību cilvēku dzīvesvietās. Taču Latvijas **pašvaldību rīcībspēju mazina to sadrumstalotība teritorijas un/vai iedzīvotāju skaita ziņā un zemā pašvaldību finanšu autonomija.** Mazajās pašvaldībās sociāli ekonomiskās attīstības līmenis ir zemāks nekā lielajās, to finansiālās spējas ir pārāk niecīgas kredītu ņemšanai vai

Uzdevumi rīcībspējas paplašināšanai

Pilnveidot reģionālās attīstības plānošanu

Reģionālās attīstības politika ir viena no tautas attīstības būtiskākajām sastāvdaļām. Tās mērķis ir radīt cilvēkiem reģionos līdzvērtīgas darbības iespējas. Lai koncentrētu resursus un noteiktu prioritātes teritoriju attīstībā, reģionālās attīstības plānošanā jāaskaņo nozaru attīstības plāni.

Pašvaldībām jāklūst par galveno reģionālās attīstības aģentu, kas ne tikai pārzina situāciju savā teritorijā, bet arī koordinē nozaru attīstības plānus un racionālu resursu izlietojumu. Šajā nolūkā nepieciešams beidzot konsekventi realizēt reģionālo reformu, apvienojot cilvēku, finanšu, teritoriju un citus resursus, lai palielinātu un uzlabotu pašvaldību kā vietējo pārvaldes institūciju iespējas plānot teritoriju attīstību, racionāli koncentrēt un investēt finanšu līdzekļus, mazināt attīstības riskus un nodrošināt ilgtspējīgu attīstību.

Reģionu pašvaldību izveidošana ir aktuāla gan atsevišķu konkrētu funkciju veikšanai un attīstības plānošanai, gan valsts pārvaldes teritoriālo iestāžu mērogu koordinācijai, gan arī vietējo pašvaldību darbības saskaņošanai. Ja nav reģionālā līmeņa pārvaldes, nav arī iespējams īstenot efektīvu reģionālo politiku.

Īstenojot reģionālo reformu, pašvaldību apvienošanās process jālīdzsvaro ar vietējās demokrātijas saglabāšanu, vairošanu un cilvēku veidotajiem sociālajiem tīkliem. Pašvaldību apvienošanās nedrīkst mazināt vietējo kopienu integritāti un identitāti.

Jāveicina pašvaldību misijas apzināšanās un realizācija – kopienas sociālo sakaru struktūru, kā arī individuālo aktivitāšu un iniciatīvu veicināšana, uzņēmēju stimulēšana ražošanas modernizācijai, darbība, lai veicinātu kopienas pārorientāciju informācijas telpā, u.c.

Latvijā ir jāuzlabo reģionu attīstības dokumentu izstrādes kvalitāte. Lai nodrošinātu ilgtspējīgu attīstību, kā reģionālajos dokumentos, tā attiecīgajos nozaru plānošanas dokumentos un plānošanas procesā ir jāaptver visi reģionu attīstības virzieni. Izstrādājot plānošanas dokumentus, lielāka uzmanība jāpievērš riska faktoru analīzei.

līdzekļu piesaistīšanai, tajās ir salīdzinoši augsts pārvaldes izdevumu īpatsvars, bet zema administratīvā spēja. Tas būtiski kavē, piemēram, teritorijas plānojuma izstrādi. Iedzīvotāji nepietiekami atbalsta administratīvās reformas, kas veicinātu resursu apvienošanu – viņiem trūkst izsmelšanas, kompetenti sniegtas informācijas un skaidru nākotnes iespēju prognožu, viņi ir nobažījušies par iespējām saņemt ikdienas dzīvē nepieciešamos pakalpojumus.

2) Latvijas izglītības sistēmas pamatproblēmas ir neefektīva resursu izmantošana un izglītības pieejamības un kvalitātes nevienādība dažādos reģionos.

Izglītības pieejamība, daudzveidība, kvalitāte un atbilstība darba tirgus prasībām būtiski ietekmē cilvēku dzīvesdarbības iespējas.

Latvija var lepoties ar labāko skolēnu sasniegumiem, taču lielai daļai skolēnu sekmes ir nepietiekamas. **Lauku skolēnu iegūtās vidējās izglītības kvalitāte bieži vien ir zemāka**, tādēļ viņiem ir mazāk iespēju iegūt valsts budžeta apmaksātās studiju vietas augstskolās.

Apstākļos, kad Eiropas Savienībā arvien vairāk tiek uzsvērta uz zināšanām balstītas ekonomikas nepieciešamība, Latvijā diemžēl palielinās jauniešu skaits, kas nav spējuši iegūt pamatizglītību. Profesionālās izglītības iestādes reāli risina šo problēmu, piedāvājot atbilstošas izglītības programmas. **Profesionālās izglītības pieejamība Latvijā vērtējama kā sabalansēta.** No 2000. līdz 2005. gadam pakāpeniski mainījusies jauniešu orientācija no programmām pakalpojumu jomā uz programmām inženierzinātnēs, ar ražošanu saistītās profesijās un būvniecībā. Lauksaimniecības programmās audzēkņu skaits nav mainījies. Kritiski vērtējama profesionālās izglītības iestāžu infrastruktūra, materiāli tehniskais nodrošinājums un pedagogu darba apmaksa. Tiek paplašinātas izglītības ieguves iespējas bērniem un jauniešiem (un arī pieaugušajiem) ar īpašām vajadzībām.

Rūpīgi jāplāno pirmsskolas iestāžu un skolu tīkla attīstība. Latvijā prognozējams dzimstības pieaugums, un nākotnē tas var izraisīt vajadzību palielināt vietu skaitu bērnudārzos un papildu resursu nepieciešamību bērnudārzu attīstīšanai reģionos, lai neradītu risku, ka jauni cilvēki pārcelsies uz dzīvi tur, kur ir pirmsskolas iestādes un skolas.

Reģionālajā attīstībā mērķtiecīgāk jāizmanto ES struktūrfondu atbalstāmie projekti.

Nodrošināt kvalitatīvas izglītības pieejamību reģionos

Lai veicinātu izglītības iespējas un kvalitāti reģionos, nepieciešama valsts izglītības finansējuma reforma, kas nodrošinātu mūsdienīgu materiālo bāzi un efektīvu mācību iestāžu tīklu, kā arī skolotāju un pasniedzēju konkurētspējīgu atalgojumu. Lai skaidrāk iezīmētu reģionu pasūtījumus profesionālajām un augstākajām mācību iestādēm un veicinātu resursu racionālu izmantojumu, kopējos reģiona attīstības plānos ir jāietver arī izglītības attīstības plāni.

Lai veicinātu reģionu intelektuālā potenciāla ataudzi, ieteicams izmantot mērķa stipendijas un studiju kredītu dzēšanu speciālistiem, kas atgriežas strādāt reģionā.

Lai mazinātu iedzīvotāju iekšējās migrācijas procesus, jāizstrādā pirmsskolas iestāžu modeļi, orientējoties uz to, ka bērnudārziem (rotaļu grupām, dienas centriem u.tml.) jābūt racionāli organizētiem arī nelielam bērnu skaitam, tiem jābūt tuvu vecāku dzīves un/vai darba vietai; ir jāizveido šo iestāžu finansiālā atbalsta programma.

Lai optimizētu ekonomiski aktīvo iedzīvotāju un lauku jaunatnes migrāciju uz pilsētām, jāuzlabo vispārējās un profesionālās izglītības iestāžu infrastruktūra un mācību tehnoloģiskais aprikojums atbilstoši prioritāro nozaru attīstības tendencēm reģionā.

Latvijas vispārējās un speciālās izglītības sistēmas attīstībā nepieciešams novērst disproporcijas starp reģioniem mācību iestāžu skaita ziņā, tajā pašā laikā ievērojot principu – skolai jāatrodas maksimāli tuvu dzīvesvietai.

Augstākās izglītības sistēmā būtu veicināma Boloņas deklarācijas iezīmēto mērķu (intensīvākas studijas īsākā laika periodā, moduļu princips programmu saturā un struktūrā, programmu integrācija, lielāka studentu mobilitāte (ietverot arī

Augstākās izglītības pieejamība Latvijā ir ļoti neviendabīga – vairums augstskolu un visdaudzveidīgākais izglītības programmu piedāvājums ir koncentrēts Rīgā, bet reģionu augstskolas un Rīgā izvietoto augstskolu filiāles reģionos piedāvā galvenokārt tādas studiju programmas (skolotāju izglītība, ekonomika, tiesības, vadība un citas sociālo vai humanitāro zinātņu jomas), kas nav saistītas ar konkrētām reģiona vajadzībām. Reģionālajās augstskolās nav pietiekami daudz augstākās kvalifikācijas mācībspēku (ar doktora grādu) zinātņu nozarēs, kurās tiek apmācīti studenti. **Augstākās izglītības attīstībā reģionos prevalē izglītības institūciju komerciālās intereses, nevis reģionu attīstības politika.**

3) Informācijas tehnoloģiju un informācijas resursu pieejamība Latvijas reģionos ir atšķirīga.

Latvijā izveidojusies nevienlīdzība starp lielajām pilsētām un laukiem, kā arī atsevišķu reģionu starpā informācijas tehnoloģiju pieejamības jomā (digitālā plaisa). Vienlaikus jāatzīst, ka ir uzlabojusies informācijas resursu, datoru un interneta pieejamība, ko būtiski sekmē Valsts vienotās bibliotēku informācijas sistēmas projekts. Cilvēku rīcībspējas paplašināšanai ir nozīmīgi attīstīt izglītības programmas, kas veicinātu dažādu grupu iedzīvotāju informācijpratību un iegūto zināšanu un prasmju lietojumu ikdienas dzīvē.

Liela daļa reģionu uzņēmēju un darba devēju nenovērtē informācijas tehnoloģiju un cilvēku informācijpratības nozīmi mūsdienīgas ražošanas attīstībā un tirgu sasniegšanā. Tas var apdraudēt mazo uzņēmumu pastāvēšanu un mazina cilvēku dzīvesdarbības iespējas. Latvijas reģionos maz izmanto e-apmācības iespējas, un kā galvenais iemesls tam minams atbilstošu mācību un metodisko materiālu trūkums.

Vairākas pašvaldības (Rīgas, Cēsu, Ventspils, Jelgavas) sākušas ieviest elektroniskos informācijas un citus pakalpojumus, kas ne tikai ļaus uzlabot sabiedrisko pakalpojumu kvalitāti un pieejamību, bet arī palielinās sabiedrības līdzdalību pašvaldības darbā un pārvaldē.

Latvijas reģionu iedzīvotāju informācijas vidē būtiska nozīme ir vietējiem medijiem, kas ir lokāli centriski un veicina kopienas pašapziņu – šo būtisko cilvēku rīcībspējas rosinātāju. Tajā pašā laikā vietējie mediji nav pietiekami racionāli kritiski, lai sekmētu diskusijas par kopienas un reģiona veiksmeju un neveiksmeju cēloņiem un orientētu iedzīvotājus uz pašu aktīvu darbību.

Latviju), akadēmisko un profesionālo studiju tuvināšanās u.tml.) aktualizācija, orientējoties uz reģiona attīstības virzieniem un vajadzībām.

Nodrošināt plašu informācijas tehnoloģiju un informācijas resursu pieejamību

Reģionu attīstības veicināšanai būtiski ir veidot konceptuālas mērķa programmas, kas aptvertu gan tehnoloģisko sistēmu attīstību, gan arī mācību iespējas speciālistiem un iedzīvotājiem.

Sevišķa uzmanība jāpievērš visdažādāko iedzīvotāju grupu informācijpratības veicināšanai, lai mazinātu digitālo plaisu starp iedzīvotājiem ar dažādu vecumu, izglītību, dzīves vietu, tehnoloģiju pieejamību utt. ziņā.

Informācijas tehnoloģiju veicināšanai uzņēmējdarbībā būtu lietderīgi izveidot publiski pieejamus bezmaksas e-mācības resursus.

Informācijas tehnoloģiju un inovāciju ieviešana reģionu vidējos un mazajos uzņēmumos būtu atbilstama ar labvēlīgāku nodokļu politiku.

Nozīmīga loma cilvēka dzīvesdarbības iespēju veicināšanā vietējo kopienu dzīvē ir izglītības un kultūras iestādēm – tās uztur cilvēku pašapziņu un veicina resursu piesaisti, un partnerībai, kas konsolidē intereses un mērķus un dod ieguldījumu kopienas materiālās labklājības veicināšanā, kā arī sekmē cilvēku līdzdalību, pašapziņu, uzņēmību utt.

Īpaši pieaug bibliotēku loma tautas attīstībā.

Daudzas institūcijas darbojas ciešā saistībā ar bibliotēku, bieži vien izmantojot bibliotēku telpas. Pagastu bibliotēkās darbojas arī kultūras centri, informācijas centri, interešu klubi, muzeji, sociālie centri, pieaugušo izglītības centri, ģimeņu centri, sieviešu klubi. Lielu papildu finansējumu bibliotēku darbībai ir devusi piedalīšanās Valsts Kultūrkapitāla fonda finansētajās mērķprogrammās. Pēdējo trīs gadu laikā Latvijas reģionos daudz ir paveikts bibliotēku infrastruktūras sakārtošanā, veiksmīgi apvienojot valsts un pašvaldību resursus.

Būtisks tautas attīstības un cilvēku rīcībspējas resurss ir partnerība – tā **veicina ne tikai materiālu vērtību rašanos, bet arī sociālos kontaktus, savstarpēju mācīšanos un pieredzes uzkrāšanu. Rīcībspēja reģionos lielā mērā ir atkarīga no vietējo līderu iniciatīvas un aktivitātes. Šie cilvēki ir reģiona lielākā bagātība.** Daudzviet Latvijas reģionos un pašvaldībās izvērsti plaši sadarbības partneru tīkli, kurus veido kultūras institūcijas (bibliotēkas, skolas, klubi utt.), pagastu padomes, politiskās, sabiedriskās un nevalstiskās organizācijas, baznīca un arī vietējie uzņēmēji.

Nepieciešams plašāk izmantot vietējo mediju, bibliotēku un citu kultūras iestāžu potenciālu cilvēku spēju un iemaņu attīstībā un aktivitātes rosināšanā.

Rekomendācijas

Valsts politikas līmenī

1. Lai paplašinātu iedzīvotāju rīcībspēju, jāizstrādā ilgtspējīgas reģionālās attīstības politika, kurā centrālā loma ierādīta pašvaldībām, kas koordinē nozaru attīstības plānus un resursu izlietojumu savā teritorijā.
2. Administratīvi teritoriālās reformas realizācijā jālīdzsvaro ekonomiskie ieguvumi, ko dod apvienošanās, ar kopienas integritātes un identitātes saglabāšanas nepieciešamību.
3. Jāizstrādā ilgtspējīgas izglītības attīstības koncepcija, kuras pamatā ir visu iedzīvotāju (neatkarīgi no vecuma, dzimuma un etniskās piederības) spēju, iemaņu un prasmju attīstība, informācijas tehnoloģiju un resursu pieejamības nodrošināšana.
4. Jāpalielina ES strukturālo fondu līdzekļu izmantošanas efektivitāte reģionu attīstībā. Lai noskaidrotu nosacījumus efektīvai ES strukturālo fondu līdzekļu piesaistei un izmantošanai reģionos, jāizvērtē līdzšinējā pieredze.
5. Reģionālās attīstības plānošanā jākoordinē nozaru un teritoriju attīstības plāni, nozaru attīstības politika jāintegrē reģionālajā politikā.
6. Attīstības perspektīvu izvērtējumā plašāk jāapzina un jāizmanto reģionālie resursi – ģeopolitiskā stāvokļa un dabas vides, kultūrvēsturiskās attīstības savdabība.

Pašvaldībām

1. Jāveicina iedzīvotāju līdzdalība attīstības plānu veidošanā un īstenošanā.
2. Nodrošinot iedzīvotāju vajadzību apmierināšanu (veidojot optimālus izglītības, veselības aprūpes, kultūras iestāžu tīklus utt.), jā rūpējas par viņu darbības iespēju paplašināšanu un labklājības izaugsmi.
3. Plānojot pašvaldību teritoriju sociālās infrastruktūras attīstību, jāņem vērā informācijas un kultūras iestāžu tīkla attīstība.
4. Jāizvērs aktīva darbība ES strukturālo fondu piesaistē un izmantošanā.
5. Jāveicina partnerību attīstība, iesaistot vietējos iedzīvotājus, nevalstiskās organizācijas, baznīcu, uzņēmējus vietējās attīstības jautājumu risināšanā.

Nevalstiskajām organizācijām

1. Jāiesaista iedzīvotāji diskusijās par teritoriju un kopienu attīstību.
2. Jāattīsta iedzīvotāju iemaņas attīstības projektu izstrādē un realizācijā, resursu piesaistē.
3. Jāinformē iedzīvotāji par iespējām piesaistīt līdzekļus, iegūt informāciju, attīstīt sadarbību ar potenciālajiem partneriem pašvaldībā, valstī, ārzemēs.

Indivīdiem

1. Aktīvi jāpiedalās pašvaldību, nevalstisko organizāciju un partnerību darbā, risinot kopienai svarīgus jautājumus.
2. Izmantojot izglītības sistēmas piedāvātās iespējas un pašizglītojoties, jāattīsta savas spējas un prasmes, īpaši informācijpratības jomā.
3. Kritiski jāizvērtē iespējas un resursi savas rīcībspējas paplašināšanai. Aktīvā darbībā cilvēki var atrast jaunas iespējas un resursus savu plānu īstenošanai. Indivīdu pašu iniciatīva un aktivitāte ir galvenais nosacījums atbalsta saņemšanai no nevalstiskām organizācijām, pašvaldības un valsts.

Pārlūkojot nozīmīgākās cilvēku **ricībspējas izpausmes** reģionu ekonomikā, politikā un kultūras dzīvē, **Pārskatā** uzsvērtas aktuālās problēmas un izvirzīti uzdevumi to risināšanai.

Rīcībspējas izpausmes reģionu ekonomikā, politikā un kultūras dzīvē

Problēmas

1) Iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes – uzņēmējdarbībā, prasmē atrast savu vietu darba tirgū kā pašnodarbinātajam vai algota darba veicējam – reģionos ir attīstītas nevienmērīgi.

Reģionu un teritoriju nevienmērīgā ekonomiskā attīstība ir veidojusies vēsturiski kā objektīvu, tā subjektīvu faktoru ietekmē. **Gan kopējā ekonomiskajā attīstībā, gan uzņēmējdarbībā izteikti dominē Rīgas rajons.**

Situācija darba tirgū neapmierina ne darba ņēmējus, ne darba devējus. Darba ņēmēji arvien biežāk dodas darba meklējumos uz citam valstīm, bet darba devēji lūkojas pēc lētāka vai arī kvalificētāka darbaspēka ārpus Latvijas. Būtiskas atšķirības nodarbinātības jomā saistītas ar pilsētas un lauku atšķirībām.

Informācijas nepietiekamība var būtiski ierobežot gan darba meklējumus, gan uzņēmējdarbības uzsākšanu reģionos. Iedzīvotājiem ne vienmēr ir skaidrs priekšstats par to, kādas nozares varētu būt perspektīvas katrā reģionā. Cilvēki bieži neuzskata uzņēmējdarbības uzsākšanu par reālu rīcības iespēju.

2) Iedzīvotāju politiskā rīcībspēja ir samērā vāji attīstīta.

Pašvaldību rīcībspēju būtiski ietekmē to spēcīgā pakļautība nacionāla līmeņa institūcijām, kā arī pastāvošā pašvaldību darbības finansēšanas kārtība, kas līdz minimumam samazina to finansiālo autonomiju. Grozījumi Pašvaldību vēlēšanu likumā ir veicinājuši pašvaldību domju/padomju politizāciju, taču vienlaikus ir spēcīgi sazēlušas **patronāžas attiecības** starp Saeimā pārstāvētajām partijām un to pārstāvjiem pašvaldībās (īpaši rajonu centros). Tas **apgrūtina konceptuālas reģionālās politikas īstenošanu un pēc būtības mazina pašvaldību politisko rīcībspēju.** Sabiedrības attieksme pret politisko patronāžu gan nav krasi negatīva.

Ir ievērojami pieaudzis **nevalstisko organizāciju** skaits, tomēr tās joprojām ir **finansiāli un organizatoriski vājas.**

Uzdevumi rīcībspējas paplašināšanai

Radīt labvēlīgus nosacījumus uzņēmējdarbības uzsākšanai – padarīt uzņēmējdarbības uzsākšanas procesu vienkāršu un pieejamu **ikvienam** iniciatīvas bagātam un uzņēmīgam cilvēkam, veicinot mazo uzņēmumu un pašnodarbināto īpatsvaru sabiedrībā. Sava uzņēmuma veidošana ļauj cilvēkiem nodrošināt vispirms pašiem savu labklājību, perspektīvā radot jaunas darba vietas un iesaistoties kopienas problēmu risināšanā. Valsts iestādēm un pašvaldībām jāattīsta plašs pakalpojumu klāsts pašnodarbināto un mazo uzņēmēju vajadzībām.

Atbalstīt iedzīvotāju pilsonisko aktivitāti gan nevalstiskajā sektorā, gan pašvaldībās. Īpaši nozīmīga ir vietējo līderu un iniciatīvas grupu darbības veicināšana. Vietējās iniciatīvas atbalstam lielas iespējas paver **LEADER+** un partnerību projekti. Sadarbojoties vietēja mēroga iniciatīvu īstenošanā, cilvēki apgūst vērtīgas iemaņas un pieredzi projektu sagatavošanā un realizācijā, resursu piesaistē u.tml., un tas turpmāk var lietī noderēt arī citās jomās, piemēram, savas uzņēmējdarbības uzsākšanā, plašākā politiskā līdzdalībā.

Iedzīvotāji saglabā skeptisku attieksmi jautājumā par ietekmi uz lēmumu pieņemšanas procesu un, neraugoties uz daudzveidīgajām institucionalizētajām iespējām, maz iesaistās pašvaldību darbības iespaidošanā.

3) Iedzīvotāju rīcībspēju kultūrā būtiski ietekmē starp pilsētām un laukiem un starp turīgajiem un mazturīgajiem iedzīvotājiem pastāvošās atšķirības kultūras pieejamībā.

Uzlabojoties ekonomiskajai situācijai Latvijā, cilvēki aizvien vairāk laika un enerģijas varēs ieguldīt savā individuālajā attīstībā, ko tieši veicina dažādās kultūras aktivitātes. Taču, neraugoties uz to, ka iedzīvotājiem ir pieejami aizvien plašāki finanšu resursi, viņi tos nelabprāt iegulda radošās kultūras aktivitātēs.

Rīgā ir visplašākais kultūras iestāžu un kultūras pasākumu piedāvājums, reģionos mazāk pieejams ir teātris, balets vai mākslas galerijas, toties attīstās pašdarbība.

Līdzās valstiski atbalstītām kultūras aktivitātēm aizvien nozīmīgāku vietu ieņem nevalstiskais sektors jeb dažādas biedrības un sabiedriskās organizācijas.

Veidot aktīvu kultūrvidi, kurā organiski iekļaujas gan iepriekšējo paaudžu kultūras mantojums, gan mūsdienu kultūras aktivitātes, kas pieejamas visiem iedzīvotājiem neatkarīgi no viņu materiālās labklājības, etniskās piederības un dzīvesvietas. Kultūras vērtību iepazīšana un mākslinieciskās jaunrades izpausmes gan profesionālā, gan amatieru līmenī ir nozīmīgs cilvēka spēju un pašapziņas attīstīšanas avots.

Rekomendācijas

Valsts politikas līmenī

1. Uzņēmējdarbības un nodarbinātības veicināšana ir galvenais nosacījums reģionu nevienmērīgās ekonomiskās attīstības izlīdzināšanai. Šajā nolūkā nepieciešams radīt maksimāli labvēlīgu vidi uzņēmējdarbības uzsākšanai reģionos, īpaši pašnodarbinātajiem un mazajiem uzņēmējiem – atvieglot birokrātiskās procedūras, piešķirt nodokļu atlaides, vienkāršot pārskatu formas utt. Visās iesaistītajās valsts iestādēs jāizveido plašs pakalpojumu klāsts uzņēmējdarbības uzsācējiem reģionos.
2. Aktīvi jāveicina nodarbinātība reģionos – jāveido subsidētas darbavietas, jāorganizē mācības tajās jomās, kas nepieciešamas reģionā utt.
3. Jāveic grozījumi likumos, kas paplašinātu pašvaldību politisko rīcībspēju, pastiprinot to politisko un finanšu patstāvību.
4. Valsts kultūrpolitikai jāveicina visu valsts iedzīvotāju – neatkarīgi no viņu dzīvesvietas, materiālā stāvokļa un etniskās piederības – aktivitātes kultūras jomā. Tas ir būtisks resurss cilvēkkapitāla palielināšanā. Tradicionālās kultūrvides saglabāšana, kultūras vērtību apgūšana, mākslinieciskā jaunrade gan amatieru, gan profesionālā līmenī rosina individu apzināt vietējās kultūrtelpas potenciālus un attīsta viņa spējas.

Pašvaldībām

1. Cilvēku labklājības pamats reģionos ir rosīga ekonomiskā dzīve, tādēļ pašvaldībām jācenšas gan piesaistīt uzņēmējus savas pašvaldības teritorijai, gan veicināt iedzīvotāju iniciatīvu uzņēmējdarbībā. To var izdarīt, apzinot un popularizējot savā teritorijā pieejamos resursus, infrastruktūru un iespējas. Jaunas darbavietas un nodokļu ienēmumi veicinās visas kopienas labklājību.
2. Jāatbalsta vietējā mēroga pilsoniskās sabiedrības iniciatīvas, kurām šobrīd ir pieejams tikai ierobežots finansējums un kuru darbības pieredze ir neliela – vietējās sievietes, pensionāru grupas u.tml.
3. Jāapzina un jāsaglabā sava novada kultūras vērtības, jāveicina to integrācija mūsdienu sabiedrības kultūras dzīvē.
4. Jāatbalsta visu iedzīvotāju – neatkarīgi no viņu materiālā stāvokļa un etniskās piederības – kultūras vajadzību apmierināšana.

Nevalstiskajām organizācijām

Jāveicina iedzīvotāju darbība vietēja mēroga iniciatīvu īstenošanā. Šajā procesā cilvēki apgūst vērtīgas iemaņas un pieredzi, ko turpmāk var izmantot arī citās jomās, piemēram, savas uzņēmējdarbības sākšanai, plašākai politiskai līdzdalībai.

Indivīdiem

Jāapzinās sava līdzatbildība rīcībspējas paplašināšanā. Cilvēku rīcībspējas avots ir pašu individu aktivitāte, bet valsts, pašvaldību, nevalstisko organizāciju darbība veido priekšnosacījumus viņu rīcībspējas paplašināšanai. Indivīda iniciatīvas ekonomikas, politikas un kultūras jomā ir gan rīcībspējas izpausmes, gan arī galvenais nosacījums darbības iespēju radīšanai citiem cilvēkiem.

Lai sekmētu tautas attīstību Latvijā, visā sabiedrībā nepieciešams **veicināt pozitīvu domāšanu un rīcību**. Sabiedrībā ir dziļi iesakņojušies pesimistiski dzīves uztveres stereotipi, un tas neveicina rīcībspēju. Pozitīvas pieredzes popularizēšana dod spēku un pārliecību ikvienam par to, ka, aktīvi rīkojoties, var uzlabot savu dzīves vidi, attīstīt spējas, radīt jaunas iespējas.

Ikvienam – valsts amatpersonām, pašvaldību līderiem, nevalstisko organizāciju aktīvistiem un savu novadu patriotiem – jāprot saskatīt pozitīvos piemērus kā sava novada un valsts vēsturē, tā mūsdienās un lepoties ar tiem, jo cilvēki ir vienlaikus gan tautas attīstības galvenais resurss, gan arī tās mērķis.

Zemgales plānošanas reģions

Zemgales reģionā ir izvērstis ceļu tīkls (ceļu blīvums ir 882 km uz 1000 km² platības; 2002. g. dati). Tomēr ceļu kvalitāte ir neapmierinoša, sevišķi sliktā stāvoklī ir reģionālās un vietējās nozīmes ceļi. Zemgales reģionu šķērso valsts galvenās autoaģistrāles – *Via Baltica* (E67) un Rīga – Maskava (A6), dzelzceļa līnijas un maģistrālie naftas un dabasgāzes vadi. Caur Zemgales reģionu tiek transportēts ievērojams apjoms tranzitkravu, ieskaitot arī bīstamās kravas, tāpēc infrastruktūras kvalitātei reģionā ir īpaša nozīme. 69,3% no reģiona teritorijas (**10 741,6 km²**) aizņem lauksaimniecībā izmantojamā zeme (2004. g.). Zemgalē zemes kadastrālā vērtība ir gandrīz par 50% augstāka nekā citos valsts lauku rajonos.

Cilvēki reģionā

Iedzīvotāju skaits Zemgales reģiona pilsētās piecu gadu laikā ir samazinājies par 5,7%, kas ir nedaudz mazāk nekā attiecīgais rādītājs valstī kopumā (6,2%), bet iedzīvotāju skaits reģiona pagastos šajā laikā ir pat palielinājies par 1,0% (vidēji valstī pagastos bija vērojams samazinājums par 1,8%). Pilsētnieku skaita samazinājumu var izskaidrot arī ar mājokļu izvietojuma struktūras maiņu.

Zemgalē kopējais iedzīvotāju skaits ir 289 990 jeb 12,5% (2004. g. sākumā) no Latvijas iedzīvotāju kopskaita. Lauku iedzīvotāju īpatsvars Zemgalē – 53,2%. Reģionā ir viena republikas pilsēta – Jelgava, tās iedzīvotāju blīvums ir 1096,0 cilvēki uz km². Vidējais iedzīvotāju blīvums reģionā – 27,0 cilvēki uz km² (reģionu salīdzinājumā tas ir augstākais rādītājs pēc Rīgas reģiona). Rajonu salīdzinājumā vismazākais iedzīvotāju blīvums ir Aizkraukles rajonā (16,2 cilvēki uz km²), vislielākais – Bauskas rajonā (27,7).

Kopējais ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits Zemgalē 2004. gadā bija 131,9 tūkst. jeb 58,5% no Zemgales iedzīvotāju kopējā skaita.

2005. gada sākumā Zemgales reģionā dzīvoja 67,6% latviešu, 19,1% krievu un 13,3% citu tautību cilvēku.

Darbs un dzīve reģionā

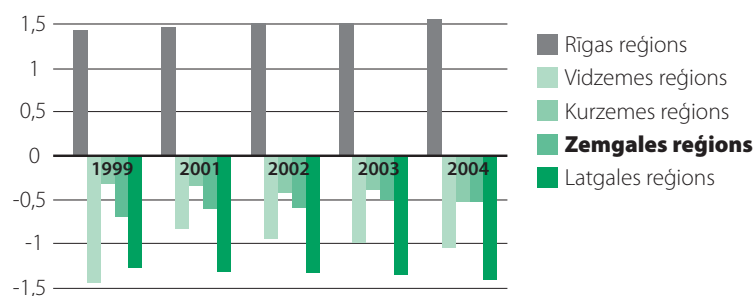
2002. gadā IKP uz vienu iedzīvotāju reģionā bija 55,7% no vidējās vērtības Latvijā jeb 1354 lati. Zemgales reģiona pilsētās vidējais iedzīvotāju ienākuma nodoklis, rēķinot uz vienu iedzīvotāju, ir 1,7 reizes lielāks nekā reģiona pagastos.

Zemgales iedzīvotāju uzņēmējdarbības līmenis 2003. gadā bija viens no zemākajiem valstī: uz 1000 reģiona iedzīvotājiem tikai 11,0 ekonomiski aktīvo uzņēmumu. Trešā daļa reģionā nodarbināto iedzīvotāju līdz šim tradicionāli ir strādājuši lauksaimniecības sektorā.

Pēdējo divu gadu laikā ievērojami ir palielinājusies ārvalstu investoru interese – par to liecina fakts, ka reģionā (Dobelē un Jelgavā) attīstās jauni rūpniecības uzņēmumi ar ārvalstu kapitālu. Bez tam Jelgava veidojas kā pārtikas kvalitātes un drošības centrs, zinātniski tehnoloģiskais parks.

Latvijas Lauksaimniecības universitāte Jelgavā nodrošina intelektuālo un pētniecisko potenciālu reģionā. Augstskola pakāpeniski iegūst reģionālas universitātes nozīmi. Zemgalē ir spēcīgs izglītības iestāžu tīkls mūžizglītības īstenošanai.

Plānošanas reģionu svētais attīstības indekss 1999.–2003. gadā

Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005.

Metodoloģija

2005. gada pētījums par rīcībspēju reģionos ir uz aptauju balstīts pētījums, ko ANO Attīstības programma Latvijā un Latvijas Universitāte pasūtīja, lai noskaidrotu Latvijas iedzīvotāju attieksmi un viedokļus par jautājumiem. Pētījums aptvēra vairākas tēmas (faktori, kas virza un kavē dzīves telpas attīstību, indivīdu rīcībspēja un līdzdalība sabiedrības dzīvē, cilvēku attieksme pret savu veselību un veselības aprūpes paradumi, mediju loma reģionu attīstībā, iekšējās un ārējās migrācijas tendences, cilvēku dzīves kvalitāte, izglītības kvalitāte, iedzīvotāju ekonomiskā aktivitāte).

Izlases kopuma veidošana

Aptaujā ir lietota stratificētā nejaušā izlase, kas tika aprēķināta, balstoties uz Latvijas Republikas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes iedzīvotāju reģistra datiem par Latvijas Republikas iedzīvotājiem. Pavisam tika aptaujāti 1020 pastāvīgie Latvijas iedzīvotāji vecumā no 18 līdz 74 gadiem. Respondentu sastāvs atspoguļo Latvijas pieaugušo iedzīvotāju sastāvu pēc dzimuma, vecuma, tautības un dzīvesvietas.

No visu Latvijas apdzīvoto vietu saraksta nejaušās izlases veidā tika izraudzīti 106 izlases punkti, kā proporcionalitātes mēru izmantojot iedzīvotāju skaitu apdzīvotajās vietās. Mazākā vienība – pagasts. Katrā aptaujas punktā intervētājs izvēlējās ne vairāk kā desmit mājsaimju saskaņā ar instrukcijām, kurās noteikts maršruta veikšanas princips un starta adrese. Izvēlētajā mājsaimē respondents aptaujai tika izraudzīts pēc tuvākās dzimšanas dienas principa.

Aptaujas veicējs un veikšanas laiks

Aptauju veica sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS 2005. gada jūlijā un augustā.

Aptaujas metode

Aptauja tika veikta, izmantojot tiešās (personiskās) intervēšanas metodi katra respondenta dzīvesvietā. Intervēšana notika latviešu un krievu valodā pēc respondenta izvēles.

Katru respondentu aptaujāja:

- 1) par teritoriālās piederības izjūtu;
- 2) par faktoriem, kas ietekmē dzīves vietas izvēli;
- 3) par dzīves vietas attīstības iespējām un esošajām iespējām dzīves vietā;
- 4) par veselības stāvokli un veselības aprūpes paradumiem;
- 5) par veselības aprūpes pakalpojumu kvalitāti un iespējām tos izmantot;
- 6) par to, kādi informācijas avoti tiek izmantoti atsevišķu jautājumu noskaidrošanā;
- 7) par bibliotēku apmeklēšanu;
- 8) par apmierinātību ar izglītības sistēmas pakalpojumiem;
- 9) par apmierinātību ar iegūto izglītību un tālākizglītošanās nolūkiem;
- 10) par to, kādās politiskās aktivitātēs ir iesaistījies;
- 11) par pašvaldību un nevalstisko organizāciju darbības vērtējumu;
- 12) par brīvā laika pavadīšanas ieradumiem un motivāciju iesaistīties aktivitātēs;
- 13) par darba meklēšanas veidiem un gatavību veicināt savu strādātspēju;
- 14) par vēlmi iesaistīties uzņēmējdarbībā un šķēršļiem uzņēmējdarbībai;
- 15) par uzticēšanos citiem cilvēkiem un institūcijām;
- 16) par to, cik lielā mērā respondents jūtas savas dzīves noteicējs un spēj ietekmēt atsevišķas jomas savā dzīvē;
- 17) par apmierinātību ar dzīvi kopumā un atsevišķām tās jomām;
- 18) par atsevišķu sociālo grupu dzīves kvalitāti;
- 19) par rīcībspēju sekmējošiem un kavējošiem faktoriem;
- 20) par to, ko ir darījis vai plāno darīt, lai savu dzīvi uzlabotu;
- 21) par gatavību uzņemties risku biznesā;
- 22) par interesantākajām lietām, ar ko respondents regulāri nodarbojas.

Par pētījumu

Pētījuma galvenais mērķis bija noskaidrot kritiskos faktorus, kas virza un kavē attīstību Latvijas reģionos. Reģionu rīcībā ir atšķirīgi resursi un iespējas, līdz ar

Respondentu un visu Latvijas iedzīvotāju sastāvs dažādos aspektos, %

Pazīme	Respondentu īpatsvars izlasē (%) pirms datu svēršanas	Respondentu īpatsvars izlasē (%) pēc datu svēršanas	LR Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes iedzīvotāju reģistra dati 2005. gada 1. janvārī
Kopā	100,0	100,0	100,0
Reģionālā piederība			
Rīga	30,7	32,7	32,7
Vidzeme	23,7	23,9	23,9
Kurzeme	13,9	13,2	13,2
Zemgale	16,0	14,6	14,6
Latgale	15,7	15,7	15,7
Dzimums			
Vīrieši	46,3	46,5	46,5
Sievietes	53,7	53,5	53,5
Tautība			
Latvieši	58,9	56,5	56,5
Citi	41,1	43,5	43,5
Vecums			
18–24 g.	15,6	14,7	14,7
25–34 g.	18,6	18,8	18,8
35–44 g.	19,9	19,3	19,3
45–54 g.	18,7	18,5	18,5
55–74 g.	27,2	28,7	28,7
Pilsonība			
LR pilsoņi	81,9	80,6	...
Respondenti bez LR pilsonības	18,1	19,4	...

to arī attīstību veicinošie faktori var variēt. Zinot to, kas ir sociāli un personiski būtiskākais dažādā sociāli ģeogrāfiskā kontekstā, pētniekiem ir iespējams izstrādāt rekomendācijas lēmumu pieņēmējiem, medijiem, nevalstiskajam sektoram, uzņēmējiem un

citām ieinteresētajām pusēm. Šāda informācija un uz tās pamata tapušās rekomendācijas ir lieti noderīgas ilgtspējīgas attīstības veicināšanai Latvijas reģionos. Ieguvējam ir jābūt ne tikai sabiedrībai kopumā, bet ikvienam Latvijas iedzīvotājam.

Īss galveno tautas attīstības rādītāju apskats

1990. gadā ANO ietvaros tika izstrādāts skaitlisks dzīves kvalitātes raksturotājs – tautas attīstības indekss (TAI; *Human Development Index, HDI*). TAI ietverti trīs galvenie raksturotāji tautas attīstībā:

- garš un veselīgs mūžs, ko izsaka kā jaundzimušo vidējo paredzamo mūža ilgumu;
- zināšanu līmenis, ko izsaka pieaugušo lasītprasības līmenis un visu izglītības iestāžu apmeklētāju ipatsvars attiecīgajā vecumgrupā;
- atbilstošs dzīves līmenis, kas izteikts kā reālais iekšzemes kopprodukts (IKP) uz vienu iedzīvotāju Eiropas norēķinu vienībās pēc pirktspējas paritātes standartiem (PPS).

Veselība un mūža ilgums

Vidējais paredzamais jaundzimušo mūža ilgums ir rezultātīvs rādītājs, kas kopumā raksturo demogrāfisko situāciju un arī iedzīvotāju dzīves apstākļus. Sākot ar 1996. gadu, paredzamais mūža ilgums ir diezgan būtiski pieaudzis salīdzinājumā ar dažiem iepriekšējiem gadiem. Kopš 2000. gada mūža ilgums vīriešiem pieaudzis par 2,2 gadiem, bet sievietēm – par 1,2 gadiem.

Latvijā pastāv ievērojama atšķirība starp vīriešu un sieviešu mūža ilgumu. 2004. gadā dzimušo iedzīvotāju vidējais paredzamais mūža ilgums ir 72,1 gads:

vīriešiem – 67,1 gads, bet sievietēm – 77,2 gadi. Jāatzīst gan, ka šie rādītāji ir vieni no viszemākajiem ES dalībvalstīs.

Mirstības un mūža ilguma tabulu aprēķini rāda, ka vīriešiem, kuri 2004. gadā sasniedza 60 gadu vecumu, vidējais prognozētais turpmākās dzīves ilgums ir 16 gadi, bet to pašu vecumu sasniegušām sievietēm – 22 gadi.

Latvijā pēdējos gados iedzīvotāju mirstības līmenis ir stabilizējies. 2004. gadā Latvijā nomiruši 32,0 tūkstoši cilvēku, un vispārējais mirstības koeficients (mirušo skaits uz 1000 iedzīvotājiem) bija 13,8 (2003. gadā – attiecīgi 32,4 tūkstoši un 13,9).

Latvijā visizplatītākais nāves cēlonis ir asinsrites sistēmas slimības. 2004. gadā no tām nomira 18 tūkstoši cilvēku jeb 55,9% no mirušo kopskaita. Vīriešu mirstība no asinsrites sistēmas slimībām 30–64 gadu vecumā ir vidēji trīs reizes augstāka nekā sieviešu mirstība šajā vecumā. Nākamā lielākā nāves cēloņu grupa ir audzēji. No tiem 2004. gadā miruši 5,8 tūkstoši cilvēku, t.i., 18,2% no visiem nāves gadījumiem. Vīriešu mirstība no audzējiem ir lielāka nekā sieviešu. Trešo vietu nāves cēloņu struktūrā ieņem dažādi ārējie cēloņi (tīšs paškaitējums, nelaimes gadījumi, saindēšanās, traumas). 2004. gadā nedabiskā nāvē miruši 3173 cilvēki.

Vidējais paredzamais mūža ilgums dažās ES dalībvalstīs, gadi

Valstis	Gads	Vīrieši	Sievietes
ES–25	2002	74,8	81,1
Zviedrija	2003	77,9	82,4
Itālija	2002	77,0	82,9
Kipra	2003	77,0	81,4
Spānija	2003	76,9	83,6
Grieķija	2002	76,4	81,8
Latvija	2004	67,1	77,2
Lietuva	2003	66,5	77,9
Igaunija	2002	65,3	77,1

Avots: Eiropas Kopienų statistikas biroja "Eurostat" datu bāze "NewCronos"; nacionālo statistikas organizāciju dati

Galvenie nāves cēloņi Latvijā 1995.–2004. gadā (mirušo skaits uz 100 000 iedzīvotājiem)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Kopā	1567	1397	1378	1419	1374	1357	1400	1390	1394	1385
Asinsrites sistēmas slimības	875	775	766	788	759	753	783	778	783	774
Audzēji	222	226	226	236	241	237	246	245	250	251
Ārēji nāves cēloņi	209	158	159	164	164	159	157	157	145	137

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2005, 90. lpp.

Valstī joprojām saglabājas augsta saslimstība ar tuberkulozi, kas tiek uzskatīta par sociālu slimību, – to veicina bezdarbs, alkoholisms, narkomānija un, galvenais, nevērība pret savu veselību. Satraucoša ir HIV un AIDS dinamika. Palielinoties intravenozo narkotiku izplatībai, strauji pieaug jaunu HIV inficēšanās gadījumu skaits, un tas rada bažas visai sabiedrībai. Salīdzinājumā ar 2003. gadu 2004. gadā kumulatīvais reģistrēto HIV inficēšanās gadījumu skaits ir palielinājies par 12% jeb 323 gadījumiem (3033 gadījumi). No tiem AIDS stadijā reģistrēti 322 gadījumi (2003. gadā – 245).

Iedzīvotāju veselību raksturojošie rādītāji uzskatāmi liecina par to, kā valstī attīstās veselības aprūpes sistēma un kāda ir šīs sistēmas un indivīda sadarbība. Latvijas iedzīvotāju dzīvesveidu nevar uzskatīt par veselīgu. Liekais svars un aptaukošanās, nepietiekama fiziskā aktivitāte, alkohola un narkotiku lietošana, smēķēšana – tie ir būtiski faktori, kas ietekmē indivīda veselības stāvokli. Sabiedrības veselības praksē smēķēšana šobrīd tiek uzskatīta par vienu no visbīstamākajiem onkoloģisko slimību un asinsvadu slimību cēloņiem, kurus ir iespējams novērst.

Veselības aizsardzības finansēšana pašlaik ir viena no nopietnākajām problēmām – gan valsts budžetam, gan ikvienam pacientam. Latvijā turpinās 1993. gadā uzsāktā veselības aprūpes sistēmas reforma. 2003. un 2004. gadā Veselības ministrija aktīvi strādājusi pie ambulatorās un stacionārās aprūpes pakalpojumu sniedzēju struktūras sakārtošanas. Nopietna veselības aprūpes sistēmas problēma ir tā, ka trūkst ārstu un ārstnieciskā personāla ar vidējo medicīnisko izglītību.

Izglītība

Ikviena nācija savu nākotni saista ar izglītības veicināšanu un atbalstu. Pārmaiņas mūsdienu sabiedrībā un tautsaimniecībā izvirza jaunas prasības izglītības sistēmai. Izglītības un zinātnes ministrija turpina īstenot mērķus, kas izvirzīti "Izglītības attīstības koncepcijā 2002.–2005. gadam":

- paaugstināt izglītības kvalitāti visās izglītības pakāpēs;
- nodrošināt Latvijas iedzīvotājiem pieejamu mūžizglītību;
- paaugstināt izglītības izmaksu efektivitāti visās izglītības pakāpēs un veidos.

Izglītības loma valstī ir būtiski palielinājusies – par to liecina gadu no gada pieaugošais izglītības iestāžu audzēkņu skaits. Šis pieaugums saistīts galvenokārt ar augstskolu studentu skaita palielināšanos. 2004./2005. mācību gadā studējošo skaits salīdzinājumā ar 2000. gadu ir palielinājies par 77 procentiem un sasniedzis 131 tūkstoši. Latvijā augstskolu studentu skaits uz 100 000 iedzīvotājiem ir viens no lielākajiem ES dalībvalstīs.

2004./2005. mācību gadā darbu uzsāka 1026 vispārīgizglītojošās skolas: 60 sākumskolas, 486 pamatskolas, 383 vidusskolas, 33 vakarskolas, 64 speciālās skolas. Izveidotais izglītības iestāžu tīkls nodrošina pamatzglītības ieguvu dzīvesvietas tuvumā, tomēr izglītības tīkla veidošanā ir nepieciešams nodrošināt arī kritēriju "optimāla izglītības iestāde", kura galvenie raksturlielumi (izglītojamo skaits, telpu platība, telpu papildījums un noslogojums, finansējums vienam izglītojamam u.c.) nodrošina maksimāli efektīvu līdzekļu izlietojumu. Sākot ar 2004. gadu, Izglītības un zinātnes ministrija sniedz atbalstu pašvaldībām, lai tās varētu iegādāties transporta līdzekļus skolēnu pārvadāšanai uz attālākām izglītības iestādēm.

Lai veicinātu bērnu ar speciālām vajadzībām integrēšanu vispārējās un profesionālajās mācību iestādēs, 2004. gadā tika apkopota un analizēta uzdevumu izpilde trijos starptautiskos sadarbības projektos, kas izstrādāti kopā ar Norvēģiju un Islandi. Programmas "Vispārējā izglītība" apakšprogrammas ietvaros tiek veicināta tādu skolu tīkla izveide valstī, kas integrē izglītojamos ar speciālām vajadzībām. Finansiālu atbalstu ir saņēmušas 23 vispārējās izglītības iestādes.

Izglītības rādītāji, %

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Visu līmeņu izglītības iestāžu apmeklētāji	70,8	75,9	78,8	81,5	84,4	87,8	89,5	90,5	91,7	92,3
Pamatzglītības pakāpē	89,3	91,4	92,2	92,4	93,3	96,5	99,4	101	102	103
Vidējās izglītības pakāpē	82,6	86,3	91,5	94,6	100,4	100	97	96,1	93,6	97,6
Augstākā izglītības pakāpē	26,6	37,8	43,3	50,7	56,2	63,2	67	69,7	71,9	72,2

Avots: LR Centrālās statistikas pārvaldes dati

2004./2005. mācību gadā profesionālo izglītību ieguva 44,7 tūkstoši audzēkņu 119 izglītības iestādēs. Jāatzīmē, ka ar katru gadu mazinās profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu īpatsvars kopējā izglītojamo skaitā (2003./2004. mācību gadā – 46,8 tūkstoši audzēkņu). Kā negatīva tendence jāmin tas, ka liela daļa audzēkņu tiek atskaitīti – 2004./2005. mācību gadā atskaitīti 13% audzēkņu, 42% atskaitīti mācījušies pirmajā kursā. Nepietiekama ir profesionālās izglītības iestāžu materiāli tehniskā bāze. Materiāli tehniskā nodrošinājuma uzlabošanai izstrādāta Eiropas Reģionālās attīstības fonda nacionālā programma "Profesionālās izglītības iestāžu renovācija un mācību aprīkojuma modernizācija", kas paredz modernizēt mācību darbnīcas, laboratorijas un kabinetus 28 mācību iestādēs.

Tirgus ekonomika, izvirzot jaunas prasības profesionālajai kvalifikācijai, attīstās straujāk nekā atbilstošu profesionālās un augstākās izglītības programmu piedāvājums. Atsevišķās profesijās veidojas neatbilstība starp darba tirgus pieprasījumu un esošo izglītības piedāvājumu. Tas nozīmē, ka profesionālās izglītības iestādes beigušie biežāk nekā citi sastopas ar grūtībām darba tirgū. 2004. gada beigās 35,9% bezdarbnieku bija ar vidējo profesionālo izglītību. Sadarbība starp izglītības iestādēm un darba devējiem ir nepietiekama. Darba devējiem nav stimulu uzņemties rūpes par topošo speciālistu prakses vietām.

Augstāko izglītību Latvijā var iegūt 20 valsts augstskolās, 16 juridisko personu dibinātās augstskolās, 16 valsts koledžās un 4 juridisko personu dibinātās koledžās. Atšķirībā no citām Eiropas valstīm, kur par perspektīvākām atzītas dabas zinātnes, Latvijā vispopulārākās ir sociālās zinātnes. Aizvadītajā mācību gadā 54% studējošo mācījās sociālo zinātņu tematiskajā grupā. Ņemot vērā augsto pieprasījumu pēc speciālistiem informātikas tehnoloģiju jomā, kā arī Nacionālās attīstības plānā

noteiktās prioritārās nozares, 2004. gadā tika palielināts no valsts budžeta līdzekļiem finansēto studiju vietu skaits dabaszinātnēs un inženierzinātnēs.

Lai veiksmīgi realizētu Lisabonas stratēģijas prasības, Latvijai līdz ar citām ES dalībvalstīm jādod savs ieguldījums mūžizglītības pasākumu veicināšanā. Jāatzīst, ka Latvijā nav izveidota mūžizglītības sistēma, kas nodrošinātu iedzīvotājiem iespēju pielāgoties mainīgā darba tirgus apstākļiem. Nevienmērīgā sociāli ekonomiskā attīstība valstī nenodrošina vienlīdzīgas iespējas lauku un pilsētu iedzīvotājiem iegūt kvalitatīvu izglītību, līdz ar to viņiem ir arī atšķirīgas iespējas iesaistīties darba tirgū.

Viens no izglītības stūrakmeņiem ir tās finansiālais nodrošinājums. Latvijas izglītības iestāžu saņemtā finansējuma avoti ir valsts budžets, pašvaldību budžets, fizisko un juridisko personu līdzekļi, kā arī ārvalstu palīdzība. Izglītības kopējais finansējums gadu no gada palielinās, taču, neraugoties uz šo pieaugumu, izglītībai atvēlētā daļa iekšzemes kopproduktā kļūst arvien mazāka.

Iekšzemes kopprodukta dinamika

Iekšzemes kopprodukta (IKP) būtība ir ekonomiskā darbībā iegūta pievienotā vērtība, kas noteiktā laika posmā ir radīta visās tautsaimniecības nozarēs. Jau vairākus gadus Latvijā ir vērojama strauja ekonomiskā izaugsme. Pēdējos piecos gados (2000–2004) IKP ik gadu pieauga vidēji par 7,5%, 2004. gadā – par 8,5%. IKP pieaugumu šajā periodā veicināja apjoma kāpums tirdzniecībā – par 10,1%, transporta un sakaru nozarē – par 12,9%, apstrādes rūpniecībā – par 7,9% un būvniecībā – par 13,0%. Latvijas tautsaimniecības attīstības tempi ir augsti un noturīgi, tam pamatā ir iekšzemes pieprasījums un augošais ārējais pieprasījums.

Izglītības finansējums

	Izdevumi izglītībai, tūkstošos latu	Procentos no valsts kopbudžeta	Procentos no IKP
2000	294 231	16,9	6,8
2001	328 484	18,3	6,9
2002	369 834	18,5	6,5
2003	387 602	17,5	6,1
2004	429 956	16,5	5,9

Avots: RL Centrālās statistikas pārvaldes dati

2004. gadā IKP apjoms faktiskajās cenās bija 7333 miljoni latu. Latvijā 2004. gadā pēc "Eurostat" vērtējuma IKP uz vienu iedzīvotāju, rēķināts pirktspējas paritātes vienībās, bija 9700 EUR jeb 43% no ES-25 vidējā līmeņa, un tas ir zemākais rādītājs ES dalībvalstu vidū. Salīdzinājumā ar 2000. gadu atpalicību no ES valstu vidējā līmeņa ir izdevies samazināt par 8 procentpunktiem.

Latvijā pastāv izteiktas sociālās un ekonomiskās attīstības atšķirības starp reģioniem. Vairāk nekā puse Latvijas IKP veidojas Rīgā.

bijis viendabīgs, un iedzīvotāju rīcībā esošie ienākumi palielinājušies galvenokārt laukos. Jāatzīmē, ka laukos ienākums uz vienu mājsaimes locekli ir 77,84 lati, turpretī pilsētās – 112,34 lati. Pilsētnieku un laucinieku ienākumu nevienlīdzība nav mazinājusies.

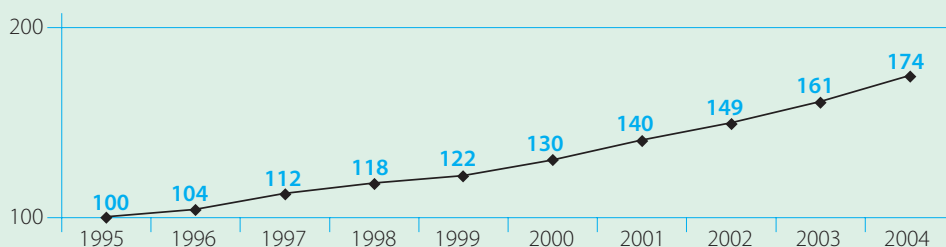
Pieaugusi diferenciācija reģionu starpā, sevišķi starp Rīgu un pārējiem reģioniem. 2004. gadā Rīgas reģionā mājsaimju rīcībā esošais ienākums bija par 33,6% augstāks nekā vidēji valstī, bet Latgales reģionā tas bija viszemākais – 67 lati uz vienu mājsaimes locekli mēnesī.

Ienākumu sadalījums

Līdz ar ekonomisko izaugsmi valstī palielinās arī iedzīvotāju ienākumi. 2004. gadā mājsaimju rīcībā esošais ienākums vidēji uz vienu mājsaimes locekli mēnesī salīdzinājumā ar 2003. gada rādītājiem, bija palielinājies par 17% un sasniedza 101,23 latus. Taču pieaugums nav

Dažādās sociālekonomiskajās grupās ienākumu līmenis ir atšķirīgs. Augstāks ienākumu līmenis ir uzņēmēju un pašnodarbināto mājsaimēs – 2004. gadā tas bija vidēji 166,83 lati uz vienu mājsaimes locekli mēnesī. Tālāk seko algotu darbu strādājošo (Ls 109,56), zemnieku (Ls 88,35), pensionāru mājsaimēs (Ls 68,55) un mājsaimes bez regulāra ienākumu avota (Ls 48,93).

Iekšzemes kopprodukta indeksa dinamika (2000. gada vidējās cenās, procentos pret 1995. gadu)

Avots: LR Centrālās statistikas pārvaldes mājas lapa

Izmantojot datus, kas pārrēķināti uz vienu pieaugušu patērētāju, augstākais ienākums ir ģimenēs, kuras sastāv no pāra ar bērniem (Ls 173,87), zemākais – nepilnajās ģimenēs ar bērniem (Ls 108,06), kā arī ģimenēs ar trim un vairāk bērniem (Ls 54,63).

Gadu gaitā mājsaimju ienākumu struktūra ir maz mainījusies. Vairāk nekā pusi (65%) no visa mājsaimju rīcībā esošā ienākuma veido algotā darba samaksa, 25% – sociālie transferti un 9% – ienākums no lauksaimnieciskās ražošanas un privātās uzņēmējdarbības.

2004. gadā tautsaimniecībā nodarbināto vidējā bruto darba samaksa bija 211 latu, neto darba samaksa – 150 latu. Pēdējos gados nodarbināto vidējā izpeļņa ir palielinājusies. Tautsaimniecībā nodarbināto vidējā neto darba samaksa 2004. gadā salīdzinājumā ar 2000. gadu pieauga par 38% (ņemot vērā inflācijas tempus, pieaugums gan ir tikai 21%). Lauksaimniecībā, būvniecībā, tirdzniecībā, veselības un sociālajā aprūpē, kā arī vairākās citās nozarēs viena strādājošā vidējā darba samaksa ir daudz zemāka nekā valstī kopumā.

Latvijā iedzīvotāju sadalījumam pēc ienākuma vai patēriņa līmeņa raksturīgs liels zema ienākuma mājsaimju īpatsvars. Ienākumu vai patēriņa nevienlīdzību raksturo Džini (*Gini*) koeficients. Šis rādītājs variē no 0 līdz 1. Ja sabiedrībā ienākumu vai patēriņa sadalē pastāv vienlīdzība, tad Džini koeficients līdzinās nullei. Jo lielāka nevienlīdzība, jo lielāks koeficients. Latvijā 2003. gadā Džini koeficients bija 0,36 (2002. gadā – 0,34). Pēc Mājsaimniecību budžeta pētījuma datiem (2004. gadā), 20% trūcīgāko mājsaimju rīcībā bija 9,6% no kopējās ienākumu summas, savukārt 20% turīgāko mājsaimju rīcībā – 41%.

Nodarbinātība un bezdarbs

Analizējot nodarbinātību, svarīgi ir zināt iedzīvotāju skaitu darbaspējas vecumā un to iedzīvotāju skaitu, kas laika gaitā papildinās darbaspēka resursus. Latvijā pēdējos gados vērojams darbaspējas vecumā esošo iedzīvotāju skaita pieaugums, lai gan šis skaits ievērojami atpaliek no attiecīgajiem rādītājiem 90. gadu vidū.

Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju pēc pirktspējas paritātes standartiem 2004. gadā

Latvija	Polija	Lietuva	Igaunija	Slovākija	Ungārija	Čehija	Malta	Portugāle	Slovēnija	Kipra	Grieķija	Spānija	Itālija	Vācija	Francija	Somija	Zviedrija	Beļģija	Lielbritānija	Nīderlande	Austrija	Dānija	Īrija	Luksenburga
43	47	48	50	52	61	72	72	73	78	82	82	98	105	109	111	115	116	119	119	120	122	122	139	223

(ES-25 = 100)

Avots: LR Centrālās statistikas pārvaldes mājas lapa

Iekšzemes kopprodukts statistiskajos reģionos 2002. gadā

	IKP procentos no kopapjoma	IKP uz vienu iedzīvotāju, latos	IKP procentos pret vidējo vērtību valstī
Rīga	58	4418	182
Pierīga	10	1596	66
Vidzeme	6	1407	58
Kurzeme	11	2015	83
Zemgale	7	1354	56
Latgale	8	1176	48

Avots: LR Centrālās statistikas pārvalde, 2004, 61. lpp.

2004. gadā tautsaimniecībā bija nodarbināti 1018 tūkstoši iedzīvotāju, jeb 56,1% no iedzīvotāju kopskaita 15–74 gadu vecumā (vīrieši – 61,5%, sievietes – 51,3%). Salīdzinājumā ar 2000. gada rādītājiem nodarbināto skaits ir pieaudzis par 8%. Aizvadītajā gadā lielākais tautsaimniecībā nodarbināto skaits strādāja pakalpojumu sfērā – 60%; rūpniecībā –

27% un lauksaimniecībā – 13%. Latvijā vērojams, ka darbaspēka tirgū pieaug sieviešu īpatsvars, kam par iemeslu var minēt ekonomiskos apstākļus, jo ģimenei bieži ir grūti iztikt no viena strādājošā algas. Nodarbināto sieviešu īpatsvars 2004. gadā (51,3%) ir lielāks nekā 2003. gadā (50,6%). Sieviešu ekonomiskā aktivitāte pārsniedz ES vidējos rādītājus.

Mājsaimju rīcībā esošais ienākums 2002.–2004. gadā (vidēji uz vienu mājsaimes locekli mēnesī, latos)

	2002	2003	2004
Pilsētās	87,61	98,46	112,34
Laukos	63,93	62,61	77,84
Visās mājsaimēs	80	86,88	101,23

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004 b, 35. lpp.; LR Centrālās statistikas pārvaldes Mājsaimniecību budžeta pētījuma dati

Mājsaimju rīcībā esošais ienākums reģionos 2003.–2004. gadā (vidēji uz vienu mājsaimes locekli mēnesī, latos)

	2003	2004
Visas mājsaimes	86,88	101,23
Kurzeme	68,10	89,88
Zemgale	74,61	89,66
Latgale	56,83	67,20
Vidzeme	72,78	83,34
Rīga	125,23	135,24
Pierīga	84,48	102,77

Avots: LR Centrālās statistikas pārvaldes Mājsaimniecību budžeta pētījuma dati

Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji, tūkst.

	Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji	To skaitā	
		nodarbinātie	darba meklētāji
1996	1196	949	247
2000	1100	941	159
2001	1107	962	145
2002	1123	989	135
2003	1126	1007	119
2004	1136	1018	119

Avots: LR Centrālās statistikas pārvaldes mājas lapa

Viens no valsts stabilitātes rādītājiem ir pēc iespējas zemāks bezdarba līmenis. Bezdarbs Latvijā raksturojams galvenokārt kā strukturālais bezdarbs, ko radīja būtiskie pārkārtojumi tautsaimniecības struktūrā.

Pēc darbaspēka apsekojuma datiem, reālais bezdarba līmenis ir augstāks nekā oficiāli reģistrētais. Tā, piemēram, apsekojuma dati liecina, ka aizvadītajā gadā darba meklētāju skaits bija par 31% lielāks nekā reģistrētais bezdarbnieku skaits. 2004. gadā valstī bija 90,8 tūkstoši reģistrēto bezdarbnieku. Vairāk nekā puse (59%) no tiem bija sievietes.

Tā kā strukturālais bezdarbs parasti ir ilgstošs, cilvēki bieži vien darbu meklē gadu un ilgāk. Aizvadītajā gadā bija reģistrēti 23,2 tūkstoši ilgstošo bezdarbnieku jeb 25,6% no bezdarbnieku kopskaita.

Latvijas reģionos bezdarba līmenis būtiski atšķiras, tas liecina par ekonomikas attīstības nevienmērību. Augstākais bezdarba līmenis ir Latgalē – 18,7%, kam pamatā ir vāji attīstīta uzņēmējdarbība, neliels pašnodarbināto skaits un nepietiekami attīstīta infrastruktūra.

Nobeigums

Tautsaimniecības izaugsmes tempi Latvijā ir bijuši ļoti strauji. Ekonomisko attīstību valstī pozitīvi ietekmējušas veiktās reformas un integrācija Eiropas Savienībā. Pamazām samazinās starpība starp Latvijas un ES iekšzemes kopproduktu vidēji uz vienu iedzīvotāju pēc pirktspējas paritātes standartiem. Ir pamats cerēt, ka tautsaimniecības reformu veiksmīga īstenošana nodrošinās izaugsmi arī nākamajos gados un Latvija sasniegs ES vidējiem standartiem atbilstošu iedzīvotāju labklājības līmeni.

Tabulas

Statistikas pielikuma tabulas sagatavotas saskaņā ar ANO Attīstības programmas (*UNDP*) paredzētajiem rādītājiem. Tajās ietvertā informācija raksturo tautas attīstību, rāda, kā cilvēki ekonomiskos sasniegumus varējuši izmantot savas dzīves uzlabošanai. Tabulās atspoguļoti sociālo procesu raksturošanā nozīmīgākie rādītāji: par veselību, izglītību, apkārtnes vidi, nodarbinātību u.tml. Izmantota LR Centrālajā statistikas pārvaldē (CSP) pieejamā informācija un vajadzības gadījumā arī papildu dati, kas ievākti no ministrijām, iestādēm un starptautiskām organizācijām.

Statistiskā informācija, kas atrodama tabulās, lielākoties ir iegūta pēc starptautiski lietotas metodoloģijas. Izmantoti arī CSP un citu institūciju izlasveida apsekojumu dati.

Dažos gadījumos precizēti agrāk publicētie dati par iepriekšējiem periodiem. Dati par 2004. gadu atsevišķās tabulās ir iepriekšēji un var tikt precizēti turpmākajā izdevumā.

Piemēram, aprēķinos pārejot uz 2000. gada vidējām cenām, ir precizēta informācija par iekšzemes kopproduktu periodā no 1995. gada. Līdz ar to mainījās rādītāji, kas rēķināti attiecībā pret IKP.

Atsevišķiem rādītājiem izmantoti tautas skaitīšanas dati. Pēc 2000. gada tautskaites galīgo rezultātu izstrādes pārrēķināts iedzīvotāju skaits.

Informācija, kas iegūta, no 1996. līdz 1999. gadam pētot mājsaimju budžetus, pārrēķināta saskaņā ar Eiropas Savienības statistikas biroja "*Eurostat*" norādījumiem. Līdz ar to mazliet mainījās attiecība starp 20% bagātāko un 20% nabadzīgāko ienākumiem.

Informācijai par nodarbinātību izmantoti Darbaspēka apsekojuma dati, līdz ar to ir mainījušies visi attiecīgie indikatori, sākot no 1996. gada. Tāpat pārmaiņas ir radušās, aprēķinos izmantojot 2000. gada tautskaites informāciju.

Tautas attīstības indekss: Latvija

	Jaundzimušo paredzamais mūža ilgums, gadi	Lasītpratēju īpatsvars pieaugušo vidū, %	Visu līmeņu izglītības iestāžu apmeklētāji, % no 7–23 g. v. iedzīvotāju skaita	Reālais IKP uz vienu iedzīvotāju, izteikts Eiropas norēķinu vienībās, pēc pirktspējas paritātes standartiem	Mūža ilguma indekss	Izglītības indekss	IKP indekss	Tautas attīstības indekss
1999	70,4	99,8	84,4	6616	0,76	0,95	0,70	0,803
2000	70,7	99,8	87,8	7000	0,76	0,96	0,71	0,809
2001	70,7	99,8	89,5	7600	0,76	0,97	0,72	0,816
2002	71,1	99,8	90,5	8200	0,77	0,97	0,75	0,825
2003	71,4	99,8	91,7	8700	0,77	0,97	0,75	0,830
2004	72,1	99,8	92,3	9700	0,79	0,97	0,76	0,840

Tautas attīstības raksturojums

	Jaundzimušo paredzamais mūža ilgums, gadi	Mātes mirstība uz 100 000 dzimušajiem (konkrēto gadījumu skaits)	Iedzīvotāju skaits uz vienu ārstu	Visu līmeņu mācību iestāžu apmeklētāji, % no 7–23 g. v. iedzīvotāju skaita	Studenti augstākajā izglītības pakāpē, % no 19–23 g. v. iedzīvotāju skaita		Reālais IKP uz vienu iedzīvotāju, izteikts Eiropas norēķinu vienībās, pēc pirktspējas paritātes standartiem	IKP uz vienu iedzīvotāju, USD
					kopā	sievietes		
1995	66,7	37 (...)	294	70,8	26,6	...	4300 ¹	1966
1996	69,3	40 (8)	283	75,9	37,8	45,5	4700 ²	2272
1997	70,0	42 (8)	288	78,8	43,3	51,7	5200 ²	2521
1998	69,9	43 (8)	301	81,5	50,7	63,5	5720 ³	2745
1999	70,4	41 (8)	296	84,4	56,2	72,7	6070 ³	3021
2000	70,7	25 (5)	291	87,8	63,2	79,6	7000 ⁴	3258
2001	70,7	25 (5)	303	89,5	67,0	84,0	7600 ⁴	3495
2002	71,1	5 (1)	294	90,5	69,7	87,8	8200 ⁴	3937
2003	71,4	14 (3)	294	91,7	71,9	91,3	8700 ⁴	4758
2004	72,1	9 (2)	287	92,3	72,2	93,1	9700 ⁵	5871

¹ Statistics in Focus. Economy and Finance. Theme 2-20/1999. National Accounts. Gross Domestic Product. First results for 1998, Eurostat. The GDP of the Candidate Countries 14/03/2000.

² Statistics in Focus. Economy and Finance. Theme 41/2002. Eurostat. GDP of the Candidate Countries – 2001.

³ Statistics in Focus. Economy and Finance. Theme 2-20/2003.

⁴ Dati no Eiropas Savienības mājas lapas "Ekonomika un finanses" un "Eurostat News Release 75/2005", 03/06/2005.

⁵ Iepriekšējs novērtējums.

Sabiedrībai nevēlamas parādības

	Bezdarbnieki, % no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem	15 g.v. un vecāki iedzīvotāji ar nepabeigtu vidējo izglītību, %	20% bagātāko un 20% nabadzīgāko iedzīvotāju ienākumu attiecība	Inflācija gadā, % pret iepriekšējo gadu	Satiksmes negadījumos bojāgājušie uz 100 000 iedzīvotājiem	Šķirtas laulības, % no noslēgtajām laulībām	Neregistrēta laulība dzimuši bērni, %	Pašnāvības uz 100 000 iedzīvotājiem		Sēra un slāpekļa izplūde no stacionāriem avotiem, kg SO ₂ un NO ₂ uz vienu iedzīvotāju
								vīrieši	sievietes	
1995	6,6	39,6 ¹	...	125,0	25	70,6	29,9	72,0	14,9	18,5
1996	7,2	39,6 ¹	5,0	117,6	22	62,8	33,1	65,3	13,4	21,8
1997	7,0	39,6 ¹	4,8	108,4	22	63,0	34,8	62,8	13,9	17,8
1998	9,2	39,6 ¹	5,4	104,7	26	64,4	37,1	61,0	12,5	17,0
1999	9,1	39,6 ¹	5,1	102,4	25	63,9	39,1	53,9	13,3	13,2
2000	7,8	34,9 ²	5,5	102,6	25	66,6	40,3	56,5	11,9	8,6
2001	7,7	34,9 ²	...	102,5	22	62,0	42,1	52,2	11,2	7,5
2002	8,5	34,9 ²	5,5	101,9	22	61,1	43,1	48,5	11,9	7,3
2003	8,6	34,9 ²	6,1	102,9	24	48,3	44,2	45,1	9,7	7,0
2004	8,5	34,9 ²	6,0	106,2	23	50,8	54,3	42,8	8,5	5,8

¹ 1989. gada tautskaites dati.

² 2000. gada tautskaites dati.

Sieviešu un vīriešu atšķirības (sievietes % pret vīriešiem)

	Jaundzimušo paredzamais mūža ilgums	Iedzīvotāju skaits (gada beigās)	Jaunieši, kas apgūst vidējās izglītības pakāpes mācību programmas	Absolventi, kas beiguši vidējās izglītības pakāpes augstākā posma mācību programmas	Studenti augstākajā izglītības pakāpē (19–23 g. v.)	Nodarbinātie ¹	Bezdarbnieki	Darba samaksa valstī kopā
1995	120,3	116,9	108,0	120,1	155,2	...	109,7	78,3
1996	118,3	117,0	103,5	...	149,7	92,0	120,8	78,5
1997	118,2	117,0	101,8	132,1	145,1	94,8	146,2	79,7
1998	117,9	117,0	101,0	124,1	146,4	92,7	141,1	79,3
1999	117,4	117,1	99,7	122,3	157,4	92,6	134,6	80,0
2000	117,0	117,1	98,1	100,3	152,5	96,2	136,1	78,6
2001	117,6	117,2	98,0	113,8	142,1	97,8	134,6	80,2
2002	117,4	117,3	97,1	111,7	138,8	96,0	142,2	81,5
2003	116,7	117,1	98,3	101,4	140,0	94,8	140,9	83,5
2004	115,1	117,0	97,9	111,1	144,3	95,0	143,6	84,4

¹ Darbaspēka apsekojuma dati. 1996.–2001. gadā personas vecumā 15 gadi un vairāk, kopš 2002. gada – 15–74 gadu vecumā.

Sieviešu stāvoklis

	Jaundzimušo paredzamais mūža ilgums, gadi	Pirmās laulības noslēgšanas vidējais vecums	Mātes mirstība, gadījumu skaits uz 100 000 dzimušajiem (konkrēto gadījumu skaits)	11–18 g. v. sievietes, kuras apgūst vidējās izglītības mācību programmas, %	Vidējās izglītības pakāpes absolventes, % no 18 g. v. sieviešu skaita	Studentes augstākajā izglītības pakāpē, % no 19–23 g. v. sieviešu skaita	Sieviešu īpatsvars nodarbināto vidū, % ¹	Sieviešu īpatsvars vadītāju un speciālistu vidū, % ¹	Sieviešu īpatsvars parlamenta deputātu vidū, %
1995	73,1	22,8	37 (...)	...	...	...	...	...	8 ²
1996	75,6	23,2	40 (8)	84,3	...	45,5	47,9	60,5	8 ²
1997	75,9	23,6	42 (8)	85,9	85,4	51,7	48,7	60,5	8 ²
1998	75,5	24,0	43 (8)	85,8	86,4	63,5	48,1	59,1	17 ³
1999	76,2	24,2	41 (8)	86,9	91,4	72,7	48,1	58,4	17 ³
2000	76,0	24,4	25 (5)	88,2	87,6	79,6	49,0	57,7	17 ³
2001	76,6	24,4	25 (5)	89,0	96,1	84,0	49,4	59,1	17 ³
2002	76,8	25,4	5 (1)	88,9	98,5	87,8	49,0	57,6	18 ⁴
2003	76,9	25,4	14 (3)	90,5	82,2	91,3	48,7	57,5	18 ⁴
2004	77,2	25,6	9 (2)	88,9	80,7	93,1	48,7	57,5	18 ⁴

¹ Darbaspēka apsekojuma dati. 1996.–2001. gadā personas vecumā 15 gadi un vairāk, kopš 2002. gada – 15–74 gadu vecumā.

² 1995. gada 30. septembra Saeimas vēlēšanu rezultāti.

³ 1998. gada 3. oktobra Saeimas vēlēšanu rezultāti.

⁴ 2002. gada 5. oktobra Saeimas vēlēšanu rezultāti.

Demogrāfiskais raksturojums

	Iedzīvotāju skaits miljonos (gada beigās)	Iedzīvotāju skaita pieaugums gadā, %	Summārais dzimstības koeficients	Apgādājamo īpatsvars, %	60 g. v. un vecāku iedzīvotāju īpatsvars, % (gada beigās)	Paredzamais atlikušā mūža ilgums 60 gadu vecumā	
						virieši	sievietes
1995	2,5	-1,2	1,3	43,1	19,3	14,2	19,3
1996	2,4	-1,0	1,2	42,3	19,7	14,8	21,2
1997	2,4	-1,0	1,1	42,2	20,1	14,2	21,3
1998	2,4	-0,9	1,1	41,0	20,5	14,3	20,9
1999	2,4	-0,7	1,2	40,6	21,0	14,1	21,5
2000	2,4	-0,7	1,2	41,1	21,5	14,8	21,3
2001	2,3	-0,8	1,2	39,7	21,9	15,4	21,5
2002	2,3	-0,6	1,2	39,2	21,6	15,1	21,8
2003	2,3	-0,5	1,3	37,6	21,8	15,1	21,5
2004	2,3	-0,6	1,2	37,2	21,3	15,9	21,6

Veselības rādītāji

	Mirstība no asinsrites sistēmas slimībām, % no kopējās mirstības	Mirstība no ļaundabīgiem audzējiem, % no kopējās mirstības	Reģistrētais alkohola patēriņš litros uz vienu pieaugušo ¹	Iedzīvotāju skaits uz vienu ārstu	Valsts izdevumi veselībai, % no visiem valsts izdevumiem	Valsts izdevumi veselībai, % no IKP
1995	55,8	14,1	9,1	294	9,7	4,0
1996	55,5	16,0	8,4	283	9,9	3,9
1997	55,5	16,3	8,4	288	9,9	3,8
1998	55,5	16,4	8,9	301	9,4	4,1
1999	55,2	17,1	8,8	296	9,1	4,1
2000	55,5	17,3	8,4	291	8,9	3,6
2001	55,9	17,4	7,8	303	9,1	3,4
2002	56,0	17,4	8,5	294	9,1	3,3
2003	56,1	17,9	9,4	294	9,4	3,3
2004	55,9	18,2	8,9	287	9,4	3,4

¹ Aprēķins.

Izglītības rādītāji

	Visu līmeņu izglītības iestāžu apmeklētāji, % no 7–23 g. v. iedzīvotāju skaita	Skolēni izglītības pamatpakāpē, % no 7–15 g. v. iedzīvotāju skaita	Skolēni vidējā izglītības pakāpē, % no 16–18 g. v. iedzīvotāju skaita	Studenti augstākajā izglītības pakāpē, % no 19–23 g. v. iedzīvotāju skaita	Izdevumi augstākajai izglītībai, % no visiem izglītības izdevumiem	Izdevumi uz vienu augstskolas studentu, latos	Valsts izdevumi izglītībai, % no visiem valsts izdevumiem	Valsts izdevumi izglītībai, % no IKP
1995	70,8	89,3	82,6	26,6	12,0	...	17,0	6,9
1996	75,9	91,4	86,3	37,8	12,3	...	14,6	5,8
1997	78,8	92,2	91,5	43,3	16,1	...	14,6	5,7
1998	81,5	92,4	94,6	50,7	14,3	475	15,7	6,9
1999	84,4	93,3	100,4	56,2	16,7	449	15,1	6,8
2000	87,8	96,5	100,0	63,2	16,3	403	16,9	6,8
2001	89,5	99,4	97,0	67,0	21,6	600	18,3	6,9
2002	90,5	101,0	96,1	69,7	21,8	648	18,5	6,5
2003	91,7	101,7	93,6	71,9	22,9	665	17,5	6,1
2004	92,3	103,1	97,6	72,2	...	...	16,5	5,9

Tautas intelektuālais potenciāls

	Zinātnieki un tehniskie darbinieki uz 1000 iedzīvotājiem	Kopējie izdevumi pētījumiem un izstrādņēm (R&D), % no IKP	Absolventi vidējā izglītības pakāpē, % no iedzīvotājiem 18 gadu vecumā	Absolventi augstākajā izglītības pakāpē, % no iedzīvotājiem 23 gadu vecumā	Zinātniskā grāda ieguvēji, % no visiem augstākās izglītības iestāžu beidzējiem
1995	2,1	0,52	74,9	21,7	...
1996	1,9	0,46	71,6	28,2	...
1997	1,8	0,43	73,6	30,9	0,3
1998	1,8	0,45	76,4	32,2	0,5
1999	1,8	0,40	81,2	33,2	0,5
2000	2,3	0,45	85,6	47,9	0,3
2001	2,3	0,41	88,7	64,2	0,2
2002	2,3	0,42	80,2	58,9	0,3
2003	2,1	0,38	76,2	63,0	0,3
2004	2,9	0,42	76,0	71,2	0,4

Nodarbinātība

	Nodarbinātie, % no iedzīvotāju kopskaita	Nodarbināto iedzīvotāju sadalījums, % no nodarbināto kopskaita ¹			Nodarbināto iedzīvotāju ienākumu pieaugums, %	Arodbiedrībās apvienoto nodarbināto īpatsvars, % ²	Darba nedēļas ilgums, stundas ¹
		lauksaimniecībā	rūpniecībā	pakalpojumu sfērā			
1995	...	...	...	...	25	...	...
1996	48,3	17	27	56	10	...	40,1
1997	50,6	21	26	53	22	...	41,2
1998	50,5	19	27	54	11	...	41,0
1999	49,6	17	26	57	6	19,0	41,2
2000	48,2	15	26	59	6	18,9	41,4
2001	49,2	15	26	59	7	17,8	41,3
2002	54,4	15	26	59	9	...	40,1
2003	55,4	14	27	59	11	...	40,0
2004	56,1	13	27	60	9	...	39,4

¹ Darbaspēka apsekojuma dati. 1996.–2001. gadā personas vecumā 15 gadi un vairāk, kopš 2002. gada – 15–74 gadu vecumā.

² Brīvo arodbiedrību savienības informācija.

Bezdarba rādītāji (gada beigās)

	Bezdarbnieku skaits tūkstošos	Bezdarba līmenis, %		Bezdarbnieki jaunieši (15–24 g. v.), % no bezdarbnieku kopskaita	Izdevumi bezdarbnieku pabalstiem, % no visiem valsts izdevumiem	Ilgstošo bezdarbnieku (vairāk nekā 12 mēneši) īpatsvars
		kopā	sievietēm			
1995	83,2	6,6	7,0	20,2	1,7	25,5
1996	90,8	7,2	8,1	20,0	1,1	31,2
1997	84,9	7,0	8,5	18,1	1,1	38,1
1998	111,4	9,2	11,0	16,4	1,6	26,3
1999	109,5	9,1	10,7	14,8	1,6	31,1
2000	93,3	7,8	9,2	14,8	1,2	29,0
2001	91,6	7,7	9,0	14,6	1,0	26,6
2002	89,7	8,5	10,5	13,9	1,1	26,4
2003	90,6	8,6	10,5	13,2	1,1	26,1
2004	90,8	8,5	9,6	12,8	1,0	25,6

Izdevumi aizsardzības vajadzībām un izdevumu nesabalansētība

	Izdevumi aizsardzībai, % no IKP	Izdevumi aizsardzībai, % pret kopējiem izdevumiem izglītībai un veselībai
1995	1,0	9,1
1996	0,8	7,7
1997	0,7	7,4
1998	1,0	9,4
1999	1,0	8,9
2000	0,9	9,1
2001	1,0	9,6
2002	1,3	12,1
2003	1,3	13,4
2004	1,2	13,3

Dabas resursi

	Teritorija, tūkst. km ²	Apdzīvotuma blīvums, cilvēki uz km ² (gada beigās)	Lauksaimniecībā izmantojamā zeme, % no teritorijas	Mežu platība, % no teritorijas	Meliorētā zeme, % no lauksaimniecībā izmantojamās zemes	Iekšējie atjaunojamie ūdens resursi uz vienu iedzīvotāju, 1000 m ³	Ūdens patēriņš gadā uz vienu iedzīvotāju, m ³
1995	64,6	38,2	39,3	44,6	...	8,0	183,3
1996	64,6	37,9	39,0	44,3	62,0	5,3	174,4
1997	64,6	37,5	39,0	44,9	62,0	8,1	166,1
1998	64,6	37,1	38,7	44,2	62,8	10,9	161,9
1999	64,6	36,9	38,5	44,2	62,9	9,6	143,2
2000	64,6	36,6	38,5	44,2	62,9	7,7	126,2
2001	64,6	36,3	38,5	44,4	62,9	8,6	126,3
2002	64,6	36,1	38,4	44,5	62,9	...	127,6
2003	64,6	35,9	38,3	44,5	63,0	...	121,9
2004	64,6	35,7	38,2	44,9	63,1	...	113,9

Nacionālā ienākuma rādītāji

	Iekšzemes kopprodukts (IKP), milj. latu	Lauksaim- niecības produkcija, % no IKP	Rūpniecības produkcija, % no IKP	Pakalpojumi, % no IKP	Personiskais patēriņš, % no IKP	Iekšzemes investīcijas, % no IKP	Ieņēmumi no nodokļiem, % no IKP	Valsts izdevumi, % no IKP	Eksports, % no IKP	Imports, % no IKP
1995	2580,1	9	25	61	63,5	13,8	33,2	24,4	42,7	44,9
1996	3076,2	7	24	64	68,5	16,7	31,2	21,6	46,8	54,3
1997	3562,9	5	25	66	67,4	17,2	33,1	20,8	46,8	54,7
1998	3902,9	4	21	68	64,9	25,1	36,3	23,5	47,2	59,6
1999	4224,2	4	18	71	63,5	23,2	34,3	22,7	40,4	49,9
2000	4685,7	4	17	72	63,0	24,6	31,6	21,0	42,2	49,5
2001	5168,3	4	17	73	62,9	25,1	30,2	20,6	41,6	51,7
2002	5689,4	4	17	73	62,7	24,1	30,8	21,1	41,1	51,2
2003	6317,8	4	17	73	62,9	24,4	28,2	21,6	42,3	55,1
2004	7333,0	4	17	73	62,8	26,0	27,6	20,1	43,9	59,8

Tautsaimniecības attīstības tendences

	IKP pieaugums gadā (2000. gada cenās), %	IKP pieaugums gadā uz vienu iedzīvotāju (2000. gada cenās), %	Inflācija gadā, % pret iepriekšējo gadu	Eksporta pieaugums gadā, % no IKP (faktiskajās cenās)	Budžeta pārsniegums vai deficīts, % no IKP (faktiskajās cenās)
1995	-0,9	0,5	125,0	6,3	-3,1
1996	3,8	5,0	117,6	11,0	-1,4
1997	8,3	9,4	108,4	6,4	1,2
1998	4,7	5,7	104,7	4,4	0,1
1999	3,3	4,1	102,4	-3,2	-4,0
2000	6,9	7,7	102,6	5,6	-2,8
2001	8,0	8,8	102,5	3,4	-2,1
2002	6,4	7,2	101,9	3,3	-2,3
2003	7,5	7,8	102,9	5,3	-1,6
2004	8,3	8,9	106,2	7,5	-1,1

Vardarbība un noziedzība

	Ieslodzīto skaits uz 100 000 iedzīvotājiem	Nepilngadīgie noziedznieki, % no notiesāto kopskaista	Reģistrēto izvarošanu skaits uz 100 000 iedzīvotājiem	Ar narkotiskām vielām saistīti noziegumi uz 100 000 iedzīvotājiem	Gada laikā slepkavības ar iepriekšēju nodomu vai to mēģinājumus izdarījušie vīrieši uz 100 000 vīriešiem	Reģistrēto izvarošanu skaits uz 100 000 sievietēm
1995	255,2	10,8	6,4	10,9	18,2	11,8
1996	253,7	11,9	5,3	14,7	18,4	9,8
1997	256,4	13,1	4,9	17,6	15,6	9,1
1998	242,7	13,0	3,4	16,1	16,7	6,4
1999	216,4	14,0	4,2	21,4	14,5	7,8
2000	209,4	14,2	5,6	27,6	12,0	10,5
2001	201,7	13,8	5,1	35,2	15,6	9,5
2002	199,0	14,2	4,5	27,0	13,4	8,7
2003	213,6	13,5	5,3	43,0	18,7	9,8
2004	215,5	13,5	13,81	49,8	14,5	25,61

¹ 2004. gada janvārī–jūlijā vienā krimināllietā par izvarošanu atsevišķi reģistrētas noziedzīga nodarījuma papildu epizodes.

Labklājība, nabadzība un sociālie izdevumi

	Reālais IKP uz vienu iedzīvotāju, izteikts Eiropas norēķinu vienībās, pēc pirktspējas paritātes standartiem	Rūpniecības īpatsvars iekšzemes kopproduktā, %	20% bagātāko un 20% nabadzīgāko iedzīvotāju ienākumu attiecība	Valsts izdevumi sociālajai aizsardzībai, % no IKP	Valsts izdevumi izglītībai, % no IKP	Valsts izdevumi veselībai, % no IKP
1995	4300 ¹	25	...	15,1	6,9	4,0
1996	4700 ²	24	5,0	14,8	5,8	3,9
1997	5200 ²	25	4,8	14,0	5,7	3,8
1998	5720 ³	21	5,4	15,0	6,9	4,1
1999	6070 ³	18	5,1	16,1	6,8	4,1
2000	7000 ⁴	17	5,5	13,1	6,8	3,6
2001	7600 ⁴	17	...	11,9	6,8	3,4
2002	8200 ⁴	17	5,5	11,4	6,5	3,3
2003	8700 ⁴	17	6,1	10,7	6,1	3,3
2004	9700 ⁵	17	6,0	10,0	5,9	3,4

¹ Statistics in Focus. Economy and Finance. Theme 2-20/1999. National Accounts. Gross Domestic Product. First results for 1998, Eurostat.

² Statistics in Focus. Economy and Finance. Theme 41/2002. National Accounts, Eurostat.

³ Statistics in Focus. Economy and Finance. Theme 2-20/2003.

⁴ Dati no Eiropas Savienības mājas lapas "Ekonomika un finanses" un "Eurostat News Release 75/2005", 03/06/2005.

⁵ Iepriekšējs novērtējums.

Komunikācija

	Kinoteātru apmeklējumi uz vienu iedzīvotāju	Muzeju apmeklējumi uz vienu iedzīvotāju	Dienas laikrakstu eksemplāri uz 100 iedzīvotājiem	Izdotas grāmatas uz 100 000 iedzīvotājiem, nosaukumu skaits	Nosūtītas vēstules uz vienu iedzīvotāju	Vieglie automobiļi uz 100 iedzīvotājiem
1995	0,4	0,5	12,4	79,2	6	13,4
1996	0,4	0,5	9,2	80,0	9	15,5
1997	0,5	0,6	13,2	95,4	11	17,8
1998	0,6	0,6	12,6	107,7	11	20,1
1999	0,6	0,6	12,4	110,9	11	22,1
2000	0,6	0,6	8,3	107,3	19	23,5
2001	0,5	0,7	9,0	107,4	19	25,0
2002	0,5	0,7	9,4	108,1	21	26,6
2003	0,5	0,7	10,8	112,0	25	28,0
2004	0,7	0,8	10,9	112,0	27	29,7

Urbanizācija

	Pilsētnieki, % no visiem iedzīvotājiem (gada beigās)	Pilsētnieku skaita pieauguma temps gadā	Iedzīvotāju skaits lielākajās pilsētās, % no visiem pilsētniekiem (gada beigās)	Iedzīvotāju skaits pilsētās ar vairāk nekā 40 tūkst. iedzīvotāju, % no visiem iedzīvotājiem (gada beigās)
1995	68,6	-1,4	72,7	49,9
1996	68,6	-1,0	72,5	49,7
1997	68,6	-1,0	72,4	49,6
1998	68,5	-1,0	72,2	47,8
1999	68,1	-1,3	72,4	47,7
2000	68,0	-0,9	72,4	47,5
2001	67,9	-0,9	72,3	47,5
2002	67,8	-0,7	72,2	47,3
2003	67,8	-0,5	72,2	47,4
2004	67,9	-0,4	72,2	47,4

Avoti, literatūra

Visās nodaļās ir atsauce uz:
Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005. Rīga.

1. nodaļā izmantoti šādi avoti:

- Ambulatorās un stacionārās veselības aprūpes pakalpojumu sniedzēju attīstības programma, 2004. Apstiprināta LR Ministru kabinetā 2004.20.XII (rikojums Nr. 1003). Pieejams tiešsaistē: http://phoebe.vm.gov/faili14_01_2005_masterplans.doc
- Ambulatorās un stacionārās veselības aprūpes pakalpojumu sniedzēju struktūras plāns, 2002.
- Ambulatorās un stacionārās veselības aprūpes pakalpojumu sniedzēju attīstības programmas ieviešanas plāns 2005.–2010. gadam. 2005. Pieejams tiešsaistē: http://phoebe.vm.gov/faili/aktualitates_ak/dizplans_info.pdf
- Ancītis, Voldemārs. 1999. *Sēlijas grāmata*. Rīga: Signe. ISBN 9984534278.
- ANO Attīstības programma. 2003. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību, 2002/2003: Cilvēkdrošība*. Rīga: UNDP, 154 lpp. ISBN 9984684199.
- ANO UNFPA, LĢPSVA. Iedzīvotāju reprodūktīvā veselība: Pārskats par situāciju Latvijā, 1997–2003. ANO UNFPA un LĢPSVA "Papardes zieds". Pētījumam veiktās aptaujas dati.
- Baltija – jauns skatījums*. Rīga: Atēna, 2002, 356 lpp. ISBN 9984340112.
- Bauere, Aija (red.). 2004. *Reģionu attīstība Latvijā, 2004*. Rīga: Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 88 lpp. ISBN 9984197018.
- Buceniece, Ella. 2001. Region awakening and space–place consciousness within the context of globalization. *Humanities and Social Sciences. Latvia*, No. 4, pp. 5–20.
- Cimermanis, Saulvedis. 1999. Par Latvijas vēsturiski etnogrāfiskajiem apgabaliem. Grām.: *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 34.–53. lpp. ISBN 9984601617.
- Eglīte, Pārsla u.c. 2003. *Latvijas iedzīvotāju sastāvs, izvietojums un tā pārmaiņu izredzes XXI gadsimta 1. ceturksni*. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 139 lpp. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem. ISSN 1407-2246, Nr. 10.
- Es plānoju Rīgu. Rīgas ilgtermiņa attīstības stratēģija līdz 2025. gadam – "Rīga – iespēja ikvienam!" Rīgas dome, 2005.
- Hamels-Kizovs, Rolfs. *Hanza*. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 118 lpp. ISBN 9984643565.
- European Observatory on Health Care Systems. 2001. Health care systems in transition, Latvia. Pieejams tiešsaistē: <http://www.who.int/eprise/main/who/progs/obs/toppage>
- ĪUMSILS. 2005. Pilsoniskās sabiedrības veidošanās Latvijas lielākajās pilsētās un etniski nevienlīdzīgākajos rajonos Latvijā [tiešsaiste]. [skatīts 2005, 10. sept.]. Pieejams: <http://www.integracija.gov.lv/index.php?id=716&sadala=22>
- Johansons, Andrejs. *Latvijas kultūras vēsture, 1710–1800*. Stokholma: Daugava, 1975, 646 lpp.
- Krumins, Juris. Territorial and ethnical differences of mortality and life expectancy of population in Latvia. Grām.: *Latvijas sociāli demogrāfiskās attīstības problēmas*. LU Zinātniskie raksti, 571. sēj. Rīga, 1992, 52.–72. lpp.
- Krumins, Juris et al. 1999. Geographical variations in mortality and causes of death in the Baltic countries. *Revue Baltique* (Vilnius), No. 14, pp. 68–102.
- Krumins, Juris and Uldis Usackis. 2000. The mortality consequences of the transition to market economy in Latvia, 1991–1995. In: *The Mortality Crisis in Transitional Economies*. Ed. Giovanni Andrea Cornia and Renato Panizza. Oxford; New York: Oxford University Press, pp. 280–302. ISBN 0198297416.
- Kursīte, Janīna. 2001a. Regions of Latvia and sacredness of landscape. *Humanities and Social Sciences. Latvia*, No. 4, pp. 29–39.
- Kursīte, Janīna. 2001b. Telpas uztveres viendabība/neviendabība. Grām.: *Eiropas dialogi*. Rīga: Eiropas Komisijas delegācija Latvijā, 42.–46. lpp. ISSN 1407-866X.
- Kursīte, Janīna. 2003. Sēlijas sakrālā ainava. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, A daļa, 57. sēj., Nr. 3/4, 210.–216. lpp.
- Kursīte, Janīna. 2005. Nomaļes identitāte un centra identitāte. Grām.: *Nomaļes identitātei*: rakstu krāj. par latgaliešu kultūru, literatūru, folkloru.. Rīga: Madris, 17.–22. lpp. ISBN 9984318885.

- Kursīte, Janīna (red.). 2005. *Suitu identitāte*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 174 lpp. ISBN 9984783006.
- Kursīte, Janīna un Anna Stafecka. 2003. *Latgale: valoda, literatūra, folklorā*. Rēzekne: Latgales kultūras centrs, 380 lpp. ISBN 9984290476.
- Laķis, Pēteris. 2001. Riga from a philosophical viewpoint. *Humanities and Social Sciences. Latvia*, No. 4, pp. 39–43.
- Lancmanis, Imants. 2005. Kurzemes hercogiste – mūžīgais un efemērais. Kurzemes plānošanas reģions [tiešsaiste]. [skatīts 2005, 10. okt.]. Pieejams: <http://www.kurzeme.lv/index.php?&211>
- Letonikas fonds. 2005. Latvijas novadu ekonomiskās, sociālās un kultūras attīstības stratēģijas globalizācijas kontekstā: projekts. Nepublicēti dati.
- LPSR Tautsaimniecības statistikas pārvalde. 1940. *Statistikas tabulas*. Rīga.
- LR Centrālā statistikas pārvalde. 1992. *Iedzīvotāju dabiskā kustība un migrācija Latvijas Republikā 1991. gadā*: skat. biļetens. Rīga: CSP.
- LR Centrālā statistikas pārvalde. 200. *Dzīves apstākļu apsekojums Latvijā 1999. gadā*: inform. biļ. = The Survey of Living Conditions in Latvia in 1999. Rīga: CSP, 189. lpp.
- LR Centrālā statistikas pārvalde. 2002. *Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti*: stat. datu krāj. = Results of the 2000 Population and Housing Census in Latvia. Rīga: CSP, 288 lpp.
- LR Centrālā statistikas pārvalde. 2004a. *2003. gada Latvijas iedzīvotāju veselības apsekojuma rezultāti*: stat. datu krāj. Rīga: CSP.
- LR Centrālā statistikas pārvalde. 2004b. *Latvijas reģioni skaitļos, 2004*: stat. datu krāj. = Latvia's Regions in Figures, 2004. Rīga: CSP, 2004 u.c. gadi.
- LR Centrālā statistikas pārvalde 2004c. *Demogrāfija, 2004*: skat. datu krāj. = Demography, 2004. Rīga: CSP
- LR Centrālā statistikas pārvalde. 2005. *Demogrāfija, 2005*: stat. datu krāj. = Demography, 2005. Rīga: CSP, 164 lpp. ISBN 9984062600, ISSN 1407-0723.
- LR Centrālā statistikas pārvalde. 2000. *Dzīves apstākļu apsekojums Latvijā 1999. gadā*: inform. biļ. = The Survey of Living Conditions in Latvia in 1999. Rīga, 189 lpp.
- LR Kultūras ministrija. 2005. Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.–2015. gadam: ilgtermiņa politikas pamatnostādnes [skatīts 2005, 10. sept.]. Pieejams tiešsaistē: <http://www.km.gov.lv/UI/imagebinary.asp?imageid=2906>
- LR Saeima. Reģionālās attīstības likums (2002.23.III).
- LR Tieslietu ministrijas Sabiedrības integrācijas departaments. 2001. Uzskaiti par sabiedrības integrētību un saliedētību Latvijā. Rīga. Pieejams tiešsaistē: www.integracija.gov.lv/doc_upl/Uzskaiti_par_sabiedrības_integretību_un_saliedetību-Latvija.doc
- Markausa, Ieva. 2004. Migrācijas pieaugums Rīgas reģionā un paredzamās izmaiņas. Grām.: *Ģeogrāfija. Ģeoloģija. Vides zinātne*: ref. tēzes. LU 62. zinātniskā konference. Rīga: [Latvijas Universitāte], 86.–87. lpp. ISBN 9984770001.
- Migļavs, Andris (virsred.). 2004. *Latvijas lauksaimniecība un lauki: politika un attīstība, 2003*. Rīga: Latvijas Valsts Agrārās ekonomikas institūts, 264 lpp. ISBN 9984678121.
- Nacionālā identitāte Latvijā [tiešsaiste]. [skatīts 2005, 10. sept.]. Pieejams: http://www.soczin.times.lv/atskaite/Nodala_6.html
- Pantele, G. 2002. Maija dievkalpojumu tradīcija Austrumlatvijā. Grām.: *Materiāli par kultūru Latvijā*. Rīga: Zinātne, 200.–214. lpp. ISBN 9984698521.
- Pavlina, Iveta un Māris Brants. 2002. Deklarētā demogrāfiskā politika un tās īstenošana Latvijā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, A daļa, 56. sēj., Nr. 4/5/6, 22.–33. lpp.
- Peipina, O. 2002. Changes in the population and the demographic structure of Latgale between the national censuses. *Humanities and Social Sciences, Latvia*, No. 3, pp. 89–104.
- Pranka, Maruta. 2003. Identitāte reģionālās attīstības kontekstā. Raksts iesniegts publicēšanai žurnālā "Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis".
- Pūdniku skūla*. Rīga, 2003.
- Sabiedrības veselības aģentūra. 2005. Sabiedrības veselības pilotmonitoringa ziņojums. Pieejams tiešsaistē: <http://www.sva.lv/petijumi/Pilotzin.doc>
- Stradiņš, Jānis. 1998. Sēlijas problēma Latvijas administratīvi teritoriālās reformas skatījumā. Grām.: *Pašvaldību reforma – lielu pārmaiņu laiks*. Rīga, 12.–17. lpp.
- Stradiņš, Jānis. 1999. Sēlijas problēma laikmetu skatījumā. Grām.: *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 271.–282. lpp. ISBN 9984601617.
- Stradiņš, Jānis. 2003. Sēlijas reģionālās identitātes meklējumi un pētījumi. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, A daļa, 57. sēj., Nr. 3/4, 2003, 69.–82. lpp.

- Tabuns, Aivars (ed.). 2001. *National, State and Regime Identity in Latvia*. Rīga: Baltic Studies Centre, 271 p. ISBN 998419134646
- Tiirinen, Marko et al. 2000. *Regions of the Baltic States*. Tallinn, 293 p. Nordregio Report, Nr. 2. ISBN 0189332091.
- Tisenkopfs, Tālis un Sandra Šūmane. 2004. Komunikācijas procesi Latvijas lauku kopienu attīstībā. Grām.: *Politika un socioloģija*. Rīga: Zinātne, 183.–207. lpp. Latvijas Universitātes raksti, 663. sēj. ISBN 9984767051, ISSN 1407-2157.
- Trops, Jānis un Sanita Upleja. 2005. Sveika, Īrija! *Diena*, 29. okt.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs. 2001. *Results of the Eighth Inquiry among Governments on Population and Development*. New York: United Nations, xii, 198 p. ISBN 9211513464.
- Vanags, Edvīns (autoru grupas vad.). 2004. *Dažādā Latvija: pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni: vērtējumi, perspektīvas, vīzijas*. Rīga: Latvijas Statistikas institūts, Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 586 lpp. ISBN 9984976106.
- Vanags, Edvīns, Oļģerts Krastiņš un Ilmārs Vanags. 2004. Teritoriālās statistikas pilnveidošana sakarā ar pašvaldību reformām. Grām.: *Statistikas un pārvaldes problēmas, 2004*: zin. raksti. Rīga: Latvijas Statistikas institūts, 91.–99. lpp. ISSN 1407-8988.
- Villeruša, Vaida (sast.). 1995. *Sēļu zeme*. Rīga: Latvijas Kultūras fonds.
- Volfarte, Kristīne un Ervins Oberlenders. 2004. *Katram bija sava Rīga: Daudznacionālas pilsētas portrets no 1857. līdz 1914. gadam*. Rīga: AGB, 295 lpp. ISBN 9984663787.
- VSMTA 2004a. *Latvijas veselības aprūpes gadagrāmata, 2003*. LR Veselības ministrija, Veselības statistikas un medicīnas tehnikas aģentūra, Veselības statistikas departaments. Rīga: VSMTA. ISSN 1407-6672.
- VSMTA 2004b. *Mātes un bērna veselības aprūpe, 2003*. LR Veselības ministrija, Veselības statistikas un medicīnas tehnikas aģentūra, Veselības statistikas departaments. Rīga: VSMTA. ISSN 1407-7175.
- VSMTA 2005. *Latvijas iedzīvotāju veselības un veselības aprūpes pārskats, 2004*. LR Veselības ministrija, Veselības statistikas un medicīnas tehnikas aģentūra, Veselības statistikas departaments. Rīga: VSMTA. ISBN 9984695360.
- Ziņģīte, Ilze. 2003. Tradicionālais apģērbs – etnisko un kultūrvēsturisko iezīmju raksturotājs. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, A daļa, 57. sēj., Nr. 3/4, 176.–190. lpp.
- Zvidriņš, Pēteris (red.). 1997. *Paudžu nomaiņa rajonos un pilsētās 90. gados*. Rīga: LU Demogrāfijas centrs, 65 lpp.
- Zvidriņš, Pēteris (red.). 1999. *Latvijas demogrāfiskās attīstības prognozes: 1998.–2025. gads*: inform. materiāls. Rīga: LU Demogrāfijas centrs, 74 lpp.
- Zvidriņš, Pēteris (red.). 2005. *Demogrāfiskā situācija šodien un rīt*. Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti. Nr. 3, 205 lpp. ISBN 9984767590.
- Zvidriņš, Pēteris un Juris Krūmiņš. 1991. Demogrāfiskā situācija Latvijas austrumdaļā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, Nr. 1, 37.–44. lpp.

1. nodaļā izmantoti šādi interneta resursi:

- "Eurostat" mājas lapa. Pieejams tiešsaistē: <http://europa.eu.int/comm/eurostat/>
- LR Centrālā statistikas pārvalde. Pieejams tiešsaistē: <http://www.csb.lv>
- Pasaules Veselības organizācija. Pieejams tiešsaistē: <http://www.who.int/en/>
- Veselības veicināšanas centrs. Pieejams tiešsaistē: <http://www.esi-vesels.lv>

1. nodaļas logos izmantoti šādi avoti:

- 1.1. logs, Latvijas Republikas Satversme; 1.2. logs, Reģionālo studiju centrs; 1.3. logs, LR Centrālā statistikas pārvalde; 1.4.–1.7. logs, Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005; 1.8. logs, Letonikas fonds, 2005; 1.9. logs, LR Centrālā statistikas pārvalde, 1992, 38.–42. lpp.; LR Centrālā statistikas pārvalde, 2005, 40–41. lpp, 48.–58. lpp.; 1.10. logs, LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004b, 19. lpp.; 1.11. logs, LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004b, 17.–18. lpp.; 1.12. logs, Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005; 1.13. logs, LR Centrālā statistikas pārvalde, 2005 u.c. gadu Latvijas demogrāfijas gadagrāmatas; 1.14. logs, Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005; 1.15. logs, LPSR Tautsaimniecības statistikas pārvalde, 1940; LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004b, 25. lpp.; LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004c, 108.–109. lpp., 111. lpp.; 1.16.–1.18. logs, Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005; 1.19. logs, VSMTA, 2005, 35., 37. lpp.; VSMTA, 2004a, 54., 80., 82.–83. lpp.; 1.20. logs, Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005; 1.21. logs, Trops un Upleja, 2005; 1.22. logs LR Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija; 1.13. logs, Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005; 1.24. logs, "Latvijas Dzēlcelš".

2. nodaļā izmantoti šādi avoti:

Bauere, Aija (red.). 2004. *Reģionu attīstība Latvijā, 2004*. Rīga: Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 88 lpp. ISBN 9984197018.

Blūmfelds, Agris. 2005. Kavētā skolu datorizācija sāksies. *Neatkarīgā*, 13. okt.

Grīnuma, Ilze. 2005. Publisko jaunāko skolu reitingu. *Diena*, 3. okt.

Justa, Dzintra. 2005. Bibliotēku telpu modernizācija Vidzemē. LBB Vidzemes nodaļas 8. saiets – konference “Bibliotēka izglītībai, informācijai, izklaidei” 2005. gada 20.–21. jūlijā, Burtniekos: nepublicēts prezentācijas materiāls.

Kurzemnieks, 2005, 27. janv.

LIKTA. 2005a. Pētījums “Bezdarbnieku segmentācija rajonos”. Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekts “Apmācība datoru un interneta lietošanā Latvijas bezdarbniekiem”. Rīga. Pieejams tiešsaistē: http://www.litta.lv/documents/aktivitates/analize_darba%20nemeji_final-8.augusts.doc

LIKTA. 2005b. Pētījums “IT izmantošana un nepieciešamās zināšanas darba tirgū”. Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekts “Apmācība datoru un interneta lietošanā Latvijas bezdarbniekiem”. Rīga. Pieejams tiešsaistē: http://www.litta.lv/documents/aktivitates/petijums_it-izmantosana.doc

LIKTA. 2005c. Pētījums par publiskajiem interneta piekļuves punktiem, to pieejamību un izmantošanu. Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekts “Apmācība datoru un interneta lietošanā Latvijas bezdarbniekiem”. Rīga, 2005. http://www.litta.lv/documents/aktivitates/petijums_digitalaa%20karte.doc

LR Centrālā statistikas pārvalde. 2004a. *Latvijas reģioni skaitļos, 2004*: stat. datu krāj. = Latvia's Regions in Figures. Rīga: CSP, 172 lpp. ISBN 9984062457, ISSN 1407-5342.

LR Centrālā statistikas pārvalde. 2004b. *Mūžizglītības aspekti Latvijā*: stat. datu krāj. = Aspects of Lifelong Learning in Latvia. Rīga: CSP, 82 lpp. ISBN 9984062279.

LR Izglītības un zinātnes ministrija. 2004. 2004. gada publiskais pārskats. Pieejams tiešsaistē: <http://www.izm.gov.lv/default.aspx?tabID=1&lang=1&id=1446>

LR Izglītības un zinātnes ministrijas Augstākās izglītības un zinātnes departaments. 2005. Pārskats par Latvijas augstāko izglītību 2004. gadā (skaitļi, fakti, tendences). Pieejams tiešsaistē: <http://www.izm.gov.lv/getfile.aspx?sid=384>

LR Kultūras ministrija. 2005. Valsts kultūrpolitikas vadlinijas 2006.–2015. gadam: ilgtermiņa politikas pamatnostādnes. [skatīts 2005, 10. okt.]. Pieejams tiešsaistē: <http://www.km.gov.lv/UL/imagebinary.asp?imageid=2906>

Nestere, Līga. 2005. Neatkarīgās skolu topā – visi novadi. *Neatkarīgā*, 19. okt.

Nikolo grupa. 2004. Informācijas sabiedrības pētījums [tiešsaiste]. [skatīts 2005, 17. maijā]. Pieejams: http://www.PKClattelekom.lv/ltk/doc/IS_petijums.pdf

PKC (Pašvaldību konsultāciju centrs). 2005. ES struktūrfondi un teritoriju attīstība Latvijā. Rīga: SIA “PKC”, ANO Attīstības programma, LR Finanšu ministrija.

Trapenciere, Ilze. 2004. Mūžizglītība Latvijā. Grām.: LR Centrālā statistikas pārvalde. *Mūžizglītības aspekti Latvijā*: stat. datu krāj. Rīga, 9.–19. lpp. ISBN 9984062279.

Vaidere, Inese, Edvīns Vanags, Ilmārs Vanags un Inga Vilka. 2005. *Reģionālā politika un pašvaldību attīstība Eiropas Savienībā un Latvijā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. Sagatavošanā.

Vanags, Edvīns un Inga Vilka. 2005. *Pašvaldību darbība un attīstība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 382 lpp. ISBN 9984770885.

2. nodaļā izmantoti šādi interneta resursi:

“Eurostat” mājas lapa. Pieejams tiešsaistē: <http://europa.eu.int/comm/eurostat/>

LR Centrālā statistikas pārvalde. Pieejams tiešsaistē: <http://www.csb.lv>

Veselības veicināšanas centrs. Pieejams tiešsaistē: <http://www.esi-vesels.lv>

2. nodaļas logos izmantoti šādi avoti:

2.1. logs, LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004a, 66. lpp; 2.2. logs, Bauere, 2004, 37. lpp.; 2.3.–2.5. logs, Pētījums par ricībaspēju reģionos 2005; 2.6. logs, Vanags un Vilka, 2005; 2.7. logs, LR Reģionālās attīstības un pašvaldības lietu ministrijas dati; 2.8. logs, LR Finanšu ministrijas dati; 2.9. logs, PKC, 2005; 2.10. logs, LR Centrālās statistikas pārvaldes dati; 2.11. logs, Nestere, 2005, Grīnuma, 2005; 2.12.–2.19. logs, LR IZM Profesionālās izglītības un tālākizglītības departamenta dati, 2005; 2.20. logs, LR Izglītības un zinātnes ministrijas Augstākās izglītības un zinātnes departaments, 2005, 4.6.3. sadaļa;

2.21. logs, Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005; 2.22. logs, LR Centrālā statistikas pārvalde 2004b, 37. lpp.; 2.23. logs, LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004a, 130. lpp.; 2.24. un 2.25. logs., Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005; 2.26. logs, Latvijas Nacionālās bibliotēkas dati; 2.27.–2.31. logs, Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005;

3. nodaļā izmantoti šādi avoti:

- Baltijas studiju centrs. 2002. Dziesmu svētki mainīgā sociālā vidē. Rīga.
- Ercmane, Evija. 2005. Lauciniekus var iekustināt ar iniciatīvas grupām. *Diena*, 1. sept.
- European Commission. 2000. Cultural statistics in the EU. Luxembourg. Eurostat working papers: Population and social conditions. 3/2000/E/No 1.
- European Commission. 2001. Employment and Labour Market in Central European Countries. Eurostat, 2001/1, 4. ISSN 1609-6266.
- Eurostat. 2002. *Key Figures on Cultural Participation in the European Union*. Eurostat, Unit E3, Health, Education and Culture. Luxembourg.
- Firere, Ieva. 2005. Izkuļas no stagnācijas. *Diena*. 21. sept.
- The Gallup Organization Hungary. 2003. New Europeans and Culture. Candidate Countries Eurobarometer 2003.1. Pieejams tiešsaistē: http://europe.eu.int/comm/culture/eac/sources_info/pdf-word/CCEB2003Summary.pdf
- Gaugere, Kristīne. 2004. *Pārskats par nevalstisko organizāciju sektoru Latvijā*. Rīga.
- Gaugere, Kristīne. 2005. *Pārskats par nevalstisko organizāciju sektoru Latvijā: 2004. gads*. Rīga: Sorosa fonds – Latvija, 2005.
- Gaugere, Kristīne un Ivars Austers. 2005. *Nevalstiskās organizācijas Latvijā: sabiedrības zināšanas, attieksme un iesaistīšanās*. Rīga: Sorosa fonds – Latvija.
- LR Centrālā statistikas pārvalde. 2004a. *Latvijas dzīvojamais fonds*. Rīga: CSP.
- LR Centrālā statistikas pārvalde. 2004b. *Latvijas reģioni skaitļos 2004*: stat. datu krāj. = Latvia's Regions in Figures in 2004. Rīga: CSP, 172 lpp. ISBN 9984062457, ISSN 14075342.
- LR Centrālā statistikas pārvalde. 2005a. *Darbspēka apsekojuma galvenie rādītāji 2004. gadā*: stat. beļetens = Labour Force Surveys: main Indicators in 2004. Rīga: CSP.
- LR Centrālā statistikas pārvalde. 2005b. *Latvijas statistikas ikmēneša biļetens*. Rīga: CSP.
- LR Kultūras ministrija. 2005. Valsts kultūrpolitikas vadlinijas 2006.–2015. gadam : ilgtermiņa politikas pamatnostādnes. [skatīts 2005, 10. okt.]. Pieejams tiešsaistē: <http://www.km.gov.lv/UI/imagebinary.asp?imageid=2906>
- LR Kultūras ministrijas Stratēģijas nodaļa. 2005. Vispārējie darba rādītāji. Tradicionālā kultūra un amatiermāksla. Rīga.
- Marketing House. 2004. Latvijas patērētāju dzīves stila un vērtību pētījums. Rīga, 2004. gada oktobris.
- NVO centrs. 2001. Pārskats par nevalstisko organizāciju sektoru Latvijā, 2000. Rīga.
- Rozenvalds, Juris (zin. red.). 2005. *Cik demokrātiska ir Latvija: Demokrātijas audits*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 303 lpp. ISBN 9984770680.
- United Nations Agency for International Development. 2005. *The 2004 NGO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia*.
- Valsts Kultūrkapitāla fonds. KKF finansēto projektu pieteicēju izcelsme sadalījumā pa rajoniem [tiešsaistē] [skatīts 2005, 21. jūl.]. Pieejams: <http://www.kkf.lv/?sadala=54&PHPSID=2eca67d6f1627658e2086f0e6dbf16d2>
- Vanags, Edvīns un Inga Vilka. 2005. *Pašvaldību darbība un attīstība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 382 lpp. ISBN 9984770885.
- Vasermane, Dina. 2005. Pašvaldību vadītāji: Situācijas analīze Latvijā: bakalaura darbs. Latvijas Universitāte. Rīga.
- Vilka, Inga, Aigars Strupiņš, Ivars Indāns u.c. 2004. *Pilsoniskās sabiedrības attīstība Latvijā: 2004. gada situācijas analīze*. Rīga: Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts.

3. nodaļā izmantoti šādi interneta resursi:

- LR Centrālā statistikas pārvalde. Pieejams tiešraidē: <http://www.csb.lv>
- LR Kultūras ministrija. Pieejams tiešraidē: <http://www.km.gov.lv>
- Valsts reģionālās attīstības aģentūra. Pieejams tiešsaistē: <http://www.vraa.gov.lv>

3. nodaļas logos izmantoti šādi avoti:

3.1. logs, LR Centrālā statistikas pārvalde. 2004b, 54. lpp.; 3.2. logs, Firere 2005; 3.3. logs, Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005; 3.4. logs, Bauere, 2004, 37. lpp., Valsts reģionālās attīstības aģentūras mājas lapa; 3.5. logs, Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005; 3.6. logs, Ercmane, 2005; 3.7. logs, LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004b, 54. lpp.; 3.8. lods, LR Centrālā statistikas pārvalde, 2004b u.c. gadu krājumi, LR Centrālā statistikas pārvalde 2005b; 3.9. un 3.10. logs, Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005; 3.11. logs, LR Centrālā statistikas pārvalde. 2004b u.c. gadu krājumi; 3.12. un 3.13. logs, Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005; 3.14. logs, Centrālās vēlēšanu komisijas dati; 3.15.–3.17. logs, Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005; 3.18. logs, SIA "Lursoft IT" dati; 3.19. logs, SIA "Lursoft IT" un LR Centrālās statistikas pārvaldes dati; 3.20. logs, Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005; 3.21. logs, LR Kultūras ministrija; 3.22. logs, un 3.23. logs, The Gallup Organization Hungary 2003; 3.24. logs, Pētījums par rīcībspēju reģionos 2005.

Pielikumā "Īss galveno tautas attīstības rādītāju apskats" izmantoti šādi avoti:

Eiropas Kopienu statistikas biroja "Eurostat" datu bāze "NewCronos"; nacionālo statistikas organizāciju dati.

LR Centrālā statistikas pārvalde. 2002. *Latvijas demogrāfijas gadagrāmata, 2002*. Rīga: CSP.

LR Centrālā statistikas pārvalde. 2004a. *Latvijas reģioni skaitļos, 2004*: stat. datu krāj. = Latvia's Regions in Figures. Rīga: CSP, 172 lpp. ISBN 9984062457, ISSN 1407-5342.

LR Centrālā statistikas pārvalde. 2004b. *Mājsaimniecības budžets 2003. gadā* : stat. biļetens = Household Budget in 2003. Rīga: CSP.

LR Centrālā statistikas pārvalde. 2005. *Darbspēka apsekojuma galvenie rādītāji 2004. gadā*. Rīga: CSP.

Plānošanas reģionu vizītkartēs izmantoti šādi avoti:

LR Centrālā statistikas pārvalde. 2004a. *Latvijas reģioni skaitļos, 2004*: stat. datu krāj. = Latvia's Regions in Figures. Rīga: CSP, 172 lpp. ISBN 9984062457, ISSN 1407-5342.

LR Centrālā statistikas pārvalde. 2004b. *Latvijas statistikas gadagrāmata*. Rīga: CSP, 2004. ISBN 9984062430, ISSN 1407-0626.

Zemgales attīstības aģentūra. 2003. *Zemgales plānošanas reģiona attīstības stratēģija, 2003–2010*.